OPERE

DI MONSIGNOR

JACOPO-BENIGNO BOSSUET

VESCOVO DI MEAUX.

TOMO LXIII.

VETERIS ET NOVI TESTAMENTI
C A N T I C A,
LIBER PROVERBIORUM,
ECCLESIASTES,
CANTICUM CANTICORUM,
LIBER SAPIENTIÆ

CUM NOTIS

JACOBI-BENIGNI BOSSUET

EPISCOPI MELDENSIS.

VENETIIS

MDCCCI.

TYPIS PETRI ZERLETTI.

CUM APPROBATIONE, AC PRIVILEGIO.

S. Antonio di Cgroppe

VETERIS ET NOVI TESTAMENTI

C A N T I C A.

Cum Cantica divinam spectent Psalmodiam, etiam ex instituto Ecclesiæ, ideo cum Psalmis ea edere, notisque simul illustrare visum est. Ea enim sunt, quæ in gratiarum actionem pro collatis a Deo beneficiis, sive ad eorum memoriam sempiternam, Spiritu Sancto afflati cecinerunt sancti Dei homines. Hic itaque illa habeas, ut in Scripturis reperiuntur: juxta cujusque voluminis ordinem. Non ideo tamen præcellentissimum illud Salomonis Canticum statim damus; quod & per sese suo volumine constet, neque ad canendum adhibeatur in fidelium cœtu: Deo autem juvante suo loco dabitur.

CANTICUM MOYSI

LAUDIS ET GRATIARUM ACTIONIS.

Ecclesia salva per baptismales aquas, peccatis ibi mersis sepultisque, ac victo antiquo hoste diabolo, priscæ jam inde ab Adamo servitutis, partæque per Christum libertatis memor, ad ritum victricium animarum, Canticum Moysi viri Dei in cœlo canentium, (Apoc. xv. 3.) hoc canit Feria V.

Postquam, jubente Moyse, aquæ Maris rubri, muri instar ad dextram & ad lævam *constiterunt, ut Israelitis locum transeundi darent; insecutique Ægyptii, eodem Moyse imperante, reversis ad naturam fluctibus, una cum curribus equisque hausti: cum adhuc tanta strages hostium sub oculos versaretur*: (*Ex.* xiv. 21. *& seqq.*) Sumpsit Maria prophetissa soror Aaron tympanum; egressæque sunt omnes mulieres post eam cum tympanis & choris, *quibus illa præcinebat. Ex.* xv. 20. 25.

EXODI CAPUT XV.

1 Tunc cecinit Moyses, & filii Israel carmen hoc
Domino, & dixerunt:
Cantemus Domino: gloriose enim magnificatus est,
equum & ascensorem dejecit in mare.
2 Fortitudo mea, & laus mea Dominus, & factus
est mihi in salutem: iste Deus meus, & glorificabo
eum: Deus patris mei, & exaltabo eum.
3 Dominus quasi vir pugnator, omnipotens no-
men ejus.
4 Currus Pharaonis & exercitum ejus projecit in
mare: electi principes ejus submersi sunt in Mari
rubro.
5 Abyssi operuerunt eos, descenderunt in profun-
dum quasi lapis.
6 Dextera tua, Domine, magnificata est in forti-
tudine: dextera tua, Domine, percussit inimicum.
7 Et in multitudine gloriæ deposuisti adversarios
tuos: misisti iram tuam, quæ devoravit eos sicut
stipulam.
8 Et in spiritu furoris tui congregatæ sunt aquæ:
stetit unda fluens, congregatæ sunt abyssi in medio
mari.
9 Dixit inimicus: Persequar & comprehendam, di-
vidam spolia, implebitur anima mea: evaginabo gla-
dium meum, interficiet eos manus mea.
10 Flavit spiritus tuus, & operuit eos mare: sub-
mersi sunt quasi plumbum in aquis vehementibus.

1. *Cecinit Moyses* . . . *Cantemus Domino* . . . Hæc igitur Moyse viris, ut Maria fœminis præcinente, cecinerunt. Qua de re videsis egregium Philonis locum, præfat. cap. VI. n. 36. & in Ps. LXVII. ℣. 26. *Equum & ascensorem*: Pharaonem cum omni equitatu suo, ut habet ℣. 19.

2. *Fortitudo mea* . . . Unumquemque Israelitam loquentem inducit, ut major demonstretur pietatis, gratique animi sensus.

3. *Omnipotens nomen ejus*. Dominus nomen ejus. Heb. Jehovah. 70. κύριος.

8. *Et in spiritu furoris tui* . . . Sive ipsa ira Dei, sive per eam vi venti vehementis immissa, ut Ex. XIV. 21. *Congregatæ sunt:* coacervatæ sunt *aquæ;* non pro natura sua liquidæ ac diffusæ, sed in firmam congeriem compositæ: idque ex ira Dei in Ægyptios, quos veluti repressis aquis invitabat ad ingressum; ingressos immissis rursus aquis obruit. *Stetit unda fluens* . . . steterunt fluenta sicut acervus. Heb. *Congregatæ sunt* . . . coagulatæ sunt . . . Heb. ac veluti congelatæ: *Abyssi*, gurgites: velut in aggerem versi.

10. *Flavit spiritus tuus*. Ventus; ut enim Dominus mare abstulit flan-

11 Quis similis tui in fortibus, Domine? quis similis tui? magnificus in sanctitate, terribilis atque laudabilis, faciens mirabilia?

12 Extendisti manum tuam, & devoravit eos terra.

13 Dux fuisti in misericordia tua populo, quem redemisti, & portasti eum in fortitudine tua, ad habitaculum sanctum tuum.

14 Ascenderunt populi, & irati sunt: dolores obtinuerunt habitatores Philisthiim.

15 Tunc conturbati sunt principes Edom, robustos Moab obtinuit tremor: obriguerunt omnes habitatores Chanaan.

16 Irruat super eos formido & pavor, in magnitudine brachii tui: fiant immobiles quasi lapis, donec pertranseat populus tuus, Domine, donec pertranseat populus tuus iste, quem possedisti.

17 Introduces eos, & plantabis in monte hæreditatis tuæ, firmissimo habitaculo tuo, quod operatus es, Domine: sanctuarium tuum, Domine, quod firmaverunt manus tuæ.

18 Dominus regnabit in æternum, & ultra.

19 Ingressus est enim eques Pharao cum curribus, & equitibus ejus in mare: & reduxit super eos Dominus aquas maris: filii autem Israel ambulaverunt per siccum in medio ejus.

flante vento vehementi & urente tota nocte, & vertit in siccum, divisaque est aqua: Ex. XIV. 21. sic etiam immisso vento, recidere fluctus in Ægyptios.

12. *Devoravit eos terra*. Aquis superfusis, atque alte subjectam arenam in cadavera volventibus.

14. *Ascenderunt populi*. Audierunt, Heb. 70. *Et irati sunt:* commoti sunt, conturbati sunt. *Dolores obtinuerunt* . . . sic Ps. XLVII. 7. 8. Conturbati sunt, commoti suut, tremor apprehendit eos: ibi dolores ut parturientis, &c. ac passim apud prophetas.

15. *Tunc conturbati sunt* . . . longe lateque diffuso metu per vicinas regiones: dicebant enim: Sicut fecit in mari rubro; sic faciet in torrentibus Arnon. Num. XXI. 14. adeoque nihil erit impervium. Ac sic post longissima quoque tempora sub Heli Pontificis principatu, inclamabant Philisthæi: Quis nos salvabit de manu deorum sublimium istorum? Hi sunt dii, qui percusserunt Ægyptum omni plaga, in deserto. 1. Reg. IV. 8. quanto magis tetriti, recente rei memoria?

16. *Fiant immobiles* . . . . *donec pertranseat* . . . . Filii enim Esau & alii, hoc metu velut obstupefacti, facilem Israelitis transitum præbuerunt. Transibitis enim pet terminos fratrum vestrorum filiorum Esau, & timebunt vos. Deut. II. 4.

18. *Dominus regnabit* . . . Finis Cantici, ut videtur: collata in Deum gloria.

19. *Ingressus est* . . . quo loco intermissa narratio resumitur: hunc etiam versum integrum canit Ecclesia.

dicia: Deus fidelis, & absque ulla iniquitate, justus
& rectus.

5 Peccaverunt ei, & non filii ejus in sordibus: ge-
neratio prava atque perversa.

6 Hæccine reddis Domino, Popule stulte & insi-
piens? numquid non ipse est pater tuus, qui posse-
dit te, & fecit, & creavit te?

7 Memento dierum antiquorum, cogita generatio-
nes singulas: interroga patrem tuum, & annuntiabit
tibi, majores tuos, & dicent tibi.

8 Quando dividebat Altissimus Gentes: quando se-
parabat filios Adam, constituit terminos populorum
juxta numerum filiorum Israel.

9 Pars autem Domini, populus ejus; Jacob funi-
culus hæreditatis ejus.

10 Invenit eum in terra deserta, in loco horroris,
& vastæ solitudinis: circumduxit eum, & docuit,
& custodivit quasi pupillam oculi sui.

11 Sicut aquila provocans ad volandum pullos suos,
& super eos volitans, expandit alas suas, & assum-
psit eum, atque portavit in humeris suis.

12 Dominus solus dux ejus fuit; & non erat cum
eo Deus alienus.

13 Constituit eum super excelsam terram: ut co-

5. *Et non filii ejus* . . . Peccavit ei, non filii ejus, macula eorum. Heb. *Moumam*, paternæ bonitatis obliti; a patre deserti: nec jam filii, sed inimici: quo eis dedecoris sempiterni nota inuritur.

6. *Numquid non ipse est pater tuus, qui possedit te?* genuit: quo sensu Heva dixit, edito partu: Possedi hominem per Deum. Gen. IV. 1. *Et fecit & creavit te;* commemorare incipit, quot nominibus parens: ac primum creatione, hic; tum electione & adoptione singulari præ cæteris gentibus; amore, bonitate, cura, assignata hæreditate; quod exequitur, ℣. 7. 8: 9. & seqq.

8. *Quando dividebat . . . quando separabat filios Adam*. Jam inde ab initio, cum filiis Adam & Noe eorumque nepotibus terram distribueret; in animo habebat filios Israelis electi sui: itaque *constituit terminos populorum* Chananæorum: *juxta numerum filiorum Israel;* septem illos populos Chananæos donavit regione idonea ad capiendum alendumque populum suum, in eam regionem divina pollicitatione transferendum.

10. *Circumduxit eum:* non statim ac directa via in terram promissam duxit: *Et docuit;* in deserto circumactum per viarum ambages, quo eum ut puerum indisciplinatum, per quadraginta annos & monitis & castigationibus erudiret. *Et custodivit quasi pupillam* . . . matris instar sedulæ, quæ cum nec virgis parcat, tamen puerum & sinu fovet, & oculis cariorem habet, nec umquam a pectore visuque dimittit.

12. *Dominus solus* . . . recte inculcatum, ne ad alios deos mens cæca defluat.

mederet fructus agrorum, ut sugeret mel de petra, oleumque de saxo durissimo.

14 Butyrum de armento, & lac de ovibus cum adipe agnorum, & arietum filiorum Basan: & hircos cum medulla tritici, & sanguinem uvæ biberet meracissimum.

15 Incrassatus est dilectus, & recalcitravit: incrassatus, impinguatus, dilatatus dereliquit Deum factorem suum, & recessit a Deo salutari suo.

16 Provocaverunt eum in diis alienis, & in abominationibus ad iracundiam concitaverunt.

17 Immolaverunt dæmoniis, & non Deo, diis quos ignorabant: novi recentesque venerunt, quos non coluerunt patres eorum.

18 Deum, qui te genuit dereliquisti, & oblitus es Domini creatoris tui.

19 Vidit Dominus, & ad iracundiam concitatus est: quia provocaverunt eum filii sui & filiæ.

20 Et ait: Abscondam faciem meam ab eis, & considerabo novissima eorum: generatio enim perversa est, & infideles filii.

21 Ipsi me provocaverunt in eo, qui non erat Deus, & irritaverunt in vanitatibus suis: & ego

14. *Et arietum filiorum Basan:* quorum erant uberes campi, & pinguissima pascua: mons Basan, mons pinguis. Ps. LXVII. 16 17.

15. *Incrassatus est dilectus.* Alii, rectus: populus Israel summa cura ad veri rectique studium institutus, commemoratis hactenus beneficiis, jam ad flagitia transit.

19. *Et ad iracundiam concitatus est.* Et reprobavit præ indignatione filios suos & filias. Heb. Post beneficia & flagitia immemoris populi, ad Dei minas ultionemque transgreditur.

20. *Abscondam faciem meam* . . . Iterat Domini dicta ita comminanantis: Abscondam & celabo faciem meam ab eo, in die ilius; Deut. XXXI. 17. 18.

21. *Ipsi . . . . irritaverunt in vanitatibus suis:* in idolis, in falsis diis. *Et ego provocabo eos* . . . erigam enim super eos gentes, quæ non sunt populus meus. *Et in gente stulta* . . . quæ Deum ignorat: sensusque est: quemadmodum illi, mihi Deo vero, falsos deo : ita ego illis in verum populum electis, populos alienos, neque a me adoptatos anteponam. Quod recte traducit Paulus ad vocationem gentium. Rom. X. 19. *Providebo . . . irritabo* . . . ad æmulationem vos adducam: ut recte 70. vertunt ac Paulus . . . En Dei bonitas: gentes enim inimicas suorum humeris victrices imponit; ut si non voluntate, certe æmulatione, ac pudore victi, ad Deum redeant: quod imitatus Apostolus ostentat Judæis effusas in gentes divinæ misericordiæ divitias: Si quo modo, inquit, ad æmulandum provocem carnem meam (Judæos cognatos meos) & salvos faciam aliquos ex ipsis. Rom. XI. 14.

provocabo eos in eo, qui non est populus, & in gente stulta irritabo illos.

22 Ignis succensus est in furore meo, & ardebit usque ad inferni novissima: devorabitque terram cum germine suo, & montium fundamenta comburet.

23 Congregabo super eos mala, & sagittas meas complebo in eis.

24 Consumentur fame, & devorabunt eos aves morsu amarissimo: dentes bestiarum immittam in eos, cum furore trahentium super terram, atque serpentium.

25 Foris vastabit eos gladius, & intus pavor, juvenem simul ac virginem, lactentem cum homine sene.

26 Dixi: Ubinam sunt? cessare faciam ex hominibus memoriam eorum.

27 Sed propter iram inimicorum distuli: ne forte superbirent hostes eorum, & dicerent: Manus nostra excelsa, & non Dominus, fecit hæc omnia.

28 Gens absque consilio est, & sine prudentia.

29 Utinam saperent, & intelligerent, ac novissima providerent.

30 Quomodo persequatur unus mille, & duo fugent decem millia? nonne ideo, quia Deus suus vendidit eos, & Dominus conclusit illos?

31 Non enim est Deus noster ut dii eorum: & inimici nostri sunt judices.

24. *Cum furore trahentium super terram, atque serpentium*, cum veneno serpentium terræ. Heb.

25. *Foris . . . gladius & intus pavor*. Nullum ab armis: nullum ab animi virtute præsidium: *Intus pavor:* etiam absistente gladio: fugietis enim nemine persequente. Lev. XXVI. 17. Terrebit eos sonitus folii volantis, & ita fugient quasi gladium: cadent nullo persequente; & corruent singuli super fratres suos, quasi bella fugientes. Ibid. 37. *Juvenem simul ac virginem* . . . fortes æque ac imbelles: omnes exanimati metu, jamque in corde victi, anteaquam manus conserant; quo nihil est miserabilius aut abjectius.

26. *Dixi: Ubinam sunt?* Quasi non videret & adhuc quæreret, ad supplicium: ut dato, dum minatur, pœnitendi spatio, resipiscant, unde sequitur:

27. *Sed propter iram inimicorum distuli:* ne ferociant hostes facili victoria. Vide autem ut ultro quærat ignoscendi causas. *Distuli* autem; non omnino sustuli gladium ab Israelitis, ne veluti certa jam venia insolescant.

30. *Et Dominus conclusit illos:* in angustias, in insidias, in carceres:

31. *Et inimici nostri sunt judices:* Dei vindictam, ac deorum suorum vanitatem experti toties.

32 De vinea Sodomorum, vinea eorum, & de suburbanis Gomorrhæ: uva eorum, uva fellis, & botri amarissimi.

33 Fel draconum vinum eorum, & venenum aspidum insanabile.

34 Nonne hæc condita sunt apud me, & signata in thesauris meis?

35 Mea est vultio, & ego retribuam in tempore, ut labatur pes eorum: juxta est dies perditionis, & adesse festinant tempora.

36 Judicabit Dominus populum suum, & in servis suis miserebitur: videbit quod infirmata sit manus, & clausi quoque defecerunt, residuique consumpti sunt.

37 Et dicet: Ubi sunt dii eorum, in quibus habebant fiduciam?

38 De quorum victimis comedebant adipes, & bibebant vinum libaminum: surgant, & opitulentur vobis, & in necessitate vos protegant.

39 Videte quod ego sim solus, & non sit alius Deus præter me: ego occidam, & ego vivere faciam: percutiam & ego sanabo, & non est qui de manu mea possit eruere.

40 Levabo ad cœlum manum meam, & dicam: vivo ego in æternum.

41 Si acuero ut fulgur gladium meum, & arripue-

32. *De vinea Sodomorum* . . . . Magna spe, nullo fructu: igne consumente omnem circumquaque regionem, & cuncta terræ virentia. Gen. XIX 25. spemque omnem vindemiæ. *De suburbanis:* de vicinia *Gomorrhæ*. Solo arido & exusto exsuccas inanesque fruges proferente. *Vineas eorum:* Israelitarum rebellium.

34. *Nonne hæc:* flagella supra memorata: *condita sunt* . . . . penes me sunt: tamquam in penu mea sunt, unde promam.

35. *Ego retribuam in tempore.* Non statim; ut dem locum pœnitentiæ: sed velut victa & exhausta patientia, *ut labatur pes eorum:* ita retribuam, ut labatur pes eorum, neque ullo loco possint consistere. *Ego retribuam* . . . labetur pes eorum. Heb. statim atque aggrediar, nulla mora in exitium ruent.

36. *Judicabit Dominus populum suum:* summa benignitate, ut inflectat ad pœnitentiam. Unde subdit: *Et in servis suis miserebitur:* quæ ultima pars erat Cantici; ut scilicet, commemoratis beneficiis, flagitiis, suppliciis, in consolationem ac misericordiam, uti solet, prophetica oratio desineret; quanta autem misericordia! *Videbit* enim; nihil opus admoneri aut excitari eum; ipse ultro respiciet miseros. *Videbit, quod infirmata sit manus;* cum videbit, quod abierit manus. Heb. seu vires ceciderint. *Et clausi quoque defecerunt:* capti bello & ex bello relicti deficient in carcere, neque ulla spes gentis.

41. *Reddam ultionem* . . . castigato misericorditer populo, hostes eo-

rum

rit judicium manus mea: reddam ultionem hostibus meis, & his qui oderunt me retribuam.

42 Inebriabo sagittas meas sanguine, & gladius meus devorabit carnes, de cruore occisorum, & de captivitate, nudati inimicorum capitis,

43 Laudate gentes populum ejus, quia sanguinem servorum suorum ulciscetur: & vindictam retribuet in hostes eorum, & propitius erit terræ populi sui,

rum ad internecionem insectatur; quod est divinæ beneficentiæ in suos miraculum vel maximum. *Hostibus meis*, non populi, sed meis, inquit; ad benevolentiæ testificationem.

42. *De cruore occisorum:* supple, inebriabo sagittas, *& de captivitate*. siquidem nec captivis parcet. *Nudati . . . capitis:* in captivitate, ad ignominiam.

43. *Sanguinem servorum suorum ulciscetur*. Vide autem unde incipiat, quo assurgat, ut denique desinat divini vatis oratio. Nempe ut prædiximus, a beneficiis ad flagitia, atque inde ad supplicia conversus; postquam eo devenit, ut ira, velut in immensum exaggerata, nullam spem veniæ reliquisse videretur; ex improviso ostendit, misericordiæ ac veniæ non posse oblivisci Deum; quin potius inter ipsa supplicia miserescentem inducit ac veluti pœnitentem, idque ultro & sola visa miserrimæ plebis calamitate incitatum: quo statim non modo repressa ira, verum etiam in hostes versa sit: qua beneficentia cum nihil majus cogitari possit, in ea quoque desini oportebat.

CANTICUM DEBBORÆ,

TRIUMPHALE,

GRATIARUM ACTIONIS,

Debbora prophetissa populum judicabat: hujus jussu ductuque, Barac dux fortissimus Sisaram Jabin regis Chanaam ducem, cum omni exercitu ad internicionem delet: ipse Sisara, a Jabele fortissima fœmina, clavo temporibus infixo caditur. Jud. IV. *cujus viso cadavere, in Dei laudes versi sunt.*

JUDICUM CAPUT V.

1 Cecineruntque Debbora, & Barac filius Abinoem in illo die, dicentes:

2 Qui sponte obtulistis de Israel animas vestras ad periculum, benedicite Domino.

2. *Qui sponte obtulistis* . . . Pulcherrimum laudum exordium: quod se ultro pro patria bello devoverint. Non enim universus populus, sed decem

3 Audite reges, auribus percipite principes: Ego sum, ego sum, quæ Domino canam, psallam Domino Deo Israel.

4 Domine, cum exires de Seir, & transires per regiones Edom, terra mota est, cœlique ac nubes distillaverunt aquis.

5 Montes fluxerunt a facie Domini, & Sinai a facie Domini Dei Israel.

6 In diebus Samgar filii Anath, in diebus Jahel quieverunt semitæ: & qui ingrediebantur per eas, ambulaverunt per calles devios.

7 Cessaverunt fortes in Israel, & quieverunt: donec surgeret mater in Israel.

8 Nova bella elegit Dominus, & portas hostium ipse subvertit: clypeus & hasta si apparuerint in quadraginta millibus Israel.

9 Cor meum diligit principes Israel: qui propria

cem millia pugnatorum ex tribu Zabulon & Nephthali acciti sunt. Jud. IV. 8. 10. Heb. sic habet: in ulciscendo ultiones in Israel: in devovendo se populum: hoc est; qui ulti estis Israelem; qui vos devovisti ad prælium: *benedicite Domino*.

3. *Audite Reges . . . Principes: ego sum . . .* ego Domino, ego canam; psallam Domino Deo Israel. Heb. Ego fœmina, quod regibus principibusque miraculo sit, ductu meo gesta prælia canam: sed Domino, cujus potentia vicimus.

4. 5. *Domine, cum exires . . .* sic Deut. XXXIII. 2. Dominus de Sinai venit, & de Seir ortus est nobis; ubi etiam Seir cum Sinai conjungitur. Vide Ps. lxvii. 9. 10. Solebant autem quacumque in victoria redire ad prisca illa sub Moyse miracula.

4. *Terra mota est*.. 5. *Montes fluxerunt*... Figurate, commota omnia, adventante Domino; quo etiam significat, quid incolis montium evenerit. Vide Ps. cxiii. 7.

6. *Quieverunt semitæ:* itinera cessarunt, & ambulantes in semitis ibant per calles devios. Heb. Non erant tuta itinera propter incurrentes hostes, quamvis Samgar vir fortis fuerit, non tamen ejus tempore universim tranquillæ res erant; semel enim salvavit populum. Jud. III. 31. nec Jahel salvum præstiterat, licet ex fœdere cum Chananæis icto, ipsis terrori fuerit. Jud. IV. 17.

7. *Donec surgeret . . .* Donec surrexit Debbora. Heb. miratur tantum potuisse imbellem fœminam. Vide infra Canticum Judith. xv. 7. 8. *fortes:* villæ, pagi. Heb. ut infra 11.

8. *Nova bella elegit Dominus . . .* Gesta quippe fœminea manu: alii, rem novam; unde bellum portis, hostilibus scilicet: ut intelligit Hieronymus, quæ interpretatio plana est. Alii tamen non incongrue, cum 70. sic vertunt: Elegit (Israel) deos novos, tunc bellum portis; quod consequenter intelligendum esset, suis; ut ex novorum deorum cultu, exitium Israelitis venerit. *Clypeus & hasta . . .* Namque ante Debboræ victoriam, ut habetur. ℣. 7. erant quidem in Israele multa hominum millia; non tamen pugnatores: nec arma suppetebant; tanta erat inopia.

9. *Cor meum diligit principes Israel;* cor meum ad Duces Israel. Heb.

voluntate obtulistis vos discrimini, benedicite Domino.
10 Qui ascenditis super nitentes asinos: & sedetis in judicio, & ambulatis in via, loquimini.
11 Ubi collisi sunt currus, & hostium suffocatus est exercitus, ibi narrentur justitiæ Domini, & clementia in fortes Israel: tunc descendit populus Domini ad portas, & obtinuit principatum.
12 Surge, surge Debora, surge, surge, & loquere canticum: surge Barac, & apprehende captivos tuos, fili Abinoem.
13 Salvatæ sunt reliquiæ populi, Dominus in fortibus dimicavit.
14 Ex Ephraim delevit eos in Amalec, & post eum ex Beniamin in populos tuos, o Amalec: de Machir principes descenderunt, & de Zabulon, qui exercitum ducerent ad bellandum.

Heb. *qui propria voluntate obtulistis vos* ... devoventes vos populus... Heb. ut supra ℣. 2.

10. *Super nitentes asinos* ... quod dignitatem notabat, ut passim & Jud. x. 4. xii. 14. *In judicio*. In *Middin*. Heb. quod alii nomen loci intelligunt, quem maxime hostes infestarent. *Loquimini:* meditamini. Heb. attendite cantico.

11. *Ubi collisi sunt currus* ... A voce sagittariorum, inter fontes (sive puteos) ibi narrent justitias Domini, justitias villæ ejus in Israel. Heb. Israelitæ a tumultu bellico tuti, ad puteos seu fontes, ubi coire solet populus, justitiam Domini celebrabunt hostes ulciscentis, villasque terræ suæ prius desertas pristinæ quieti ac frequentiæ restituentis. *Ad portas*, ubi conventus agebantur. *Et obtinuit principatum:* victoriam; Israeliticus populus; de quo per totum versum. Sed hæc postrema verba desunt Heb. & 70.

12. *Apprehende captivos tuos:* Israelitas tuos olim captivos, nunc autem liberatos, quod sequentia docent.

13. *Salvatæ sunt reliquiæ populi:* Israelitæ ex tot retro calamitatibus ac servitutibus superstites: obvio sensu: sed Heb. aliter. Tunc dominabitur superstes illustribus populi, hoc est, quos Israelitas ex tantis bellis superstites servaverat Dominus, illustribus populi Sisaræ dominabuntur. *Dominus in fortibus* ... Dominus dominabitur mihi in fortibus. Heb. Eo quod dixerat dominatûros Israelitas, subdit; imo, non illi, sed Dominus per eos, in populi mei utilitatem, fortes illos Sisaræ vincet. 70. *sic*. & fortasse melius: Residuum descendit fortibus: populus Domini descendit in potentibus, ex me, hoc est: Israelitarum reliquiæ, cum magnis viribus adversus hostes, me duce, descenderunt.

14. *Ex Ephraim*. Hoc versu & sequentibus ne solas tribus Zabulon, & Nephthali, quæ hoc prælium gesserunt, commendare videatur, commemorat antiqua aliarum tribuum fortiter gesta: sic tamen ut primas Zabuloni & Nephthali tribuat, quorum recentem victoriam celebrandam susceperat. Chaldæus, eumque secuti plerique interpretes hic intelligunt Josue Ephraimitam, qui primus vicit Amalecitas; & Saulem Beniamiten, qui postea eos delevit. Sed nec satis cohærent omnia, nec videtur hic prophetandi de Saule locus. Verisimile est notari gesta quædam igne-

15 Duces Issachar fuere cum Debbora, & Barac vestigia sunt secuti, qui quasi in præceps ac barathrum se discrimini dedit: diviso contra se Ruben, magnanimorum reperta est contentio.

16 Quare habitas inter duos terminos, ut audias sibilos gregum? diviso contra se Ruben, magnanimorum reperta est contentio.

17 Galaad trans Jordanem quiescebat, & Dan vacabat navibus: Aser habitabat in littore maris, & in portubus morabatur.

18 Zabulon vero & Nephthali obtulerunt animas suas morti in regione Merome.

19 Venerunt reges & pugnaverunt, pugnaverunt reges

ignota nobis, in Amalecitas: sensusque fuerit; ut Ephraimitæ & Benjamitæ in Amalecitas, sic Zabulon & Nephthali in Chananæos egregie pugnasse, vel, Ephraimitæ deleverunt eos in monte Amalec, in tribu Ephraim sito, de quo Jud. XII. 15. Alii sic exponunt: Deus victos Chananæos in Ephraimitarum, atque inde in Benjamitarum fines; postremo extra terram Juda usque in Amalecitas pepulit. *O Amalec* deest Heb. 70. *de Machir principes* . . . Machir filius Manassis; ut non tantum Ephraim, sed etiam Manassis ejus fratris fortia facta commemoret. *Et de Zabulon, qui exercitum ducerent* . . . & de Zabulon trahentes in virga scribæ. Heb. Chaldæus autem hanc virgam intelligit stylum vel calamum; sensus est: ex Machir quidem vicisse duces; ex Zabulon vero adeo omnes, ut & qui studiis literarum operam dabant, pro stylo, jam arma caperent.

15. *Duces Issachar* . . . Jud. XIV. 8. 10. Zabulon & Nephthali tantum memorantur qui ad bellum citati sint: hinc tamen liquet adfuisse ex tribu Issachar; sed duces tantum, non populum. Et tamen Hebræus repetit: Issachar cum Barac, quasi tota tribus affuerit, ex principibus denominatione ducta. *Qui quasi in præceps* . . . in vallem missus est pedibus suis. Heb. pedes irruit in vallem pugnaturus. *Diviso contra se Ruben* . . . in divisionibus Ruben, magnæ cogitationes cordis. Heb. Ruben, Jordane a reliquis divisus, multa mihi cogitanda relinquit, cur subsidio non venerit.

16. *Quare habitas:* ut quid quiescis? *Inter duos terminos: Mischpethaim*. Heb. a radice, *Sphathaim*, quæ significat res duas coordinatas sibique mutuo respondentes, quæ vox legitur Gen. XLIX. 14. ubi sarcinæ intelligendæ videntur. Eadem vox P. LXVII. 14. ubi vertitur, *inter medios cleros*, potestque intelligi, duas inter vias, sensus est: *Quare habitas?* ut quid quiescis? *Ut audias sibilos gregum?* sibilos pastorum vocantium greges. Quid quiescis, o Ruben, velut hæsitabundus, duas inter vias, & gregibus tantum pascendis das operam, non autem adjuvandis civibus? *Diviso* . . . repetitio admirantis.

17. *Galaad . . . quiescebat*. Galaad . . . habitabat: & Dan cur peregrinabatur navibus? Heb. supple; nec veniebat subsidio: ita & cæteræ Tribus rem suam agebant: Zabulon vero & Nephthali publicam. Atque hoc pertinebat ad instimulandos reliquorum animos, quem vel pulcherrimum horum Canticorum fructum fuisse, in Præfatione diximus.

18. *In regione Merome*. Seu nomen loci, seu ager excelsus, ut vertunt 70.

19. *Pugnaverunt reges Chanaan*. Auxiliares copiæ regum vicinorum,

reges Chanaan in Thanach juxta aquas Mageddo, & tamen nihil tulere prædantes.

20 De cœlo dimicatum est contra eos: stellæ manentes in ordine & cursu suo, adversus Sisaram pugnaverunt.

21 Torrens Cison traxit cadavera eorum, torrens Cadumim, torrens Cison: conculca anima mea robustos.

22 Ungulæ equorum ceciderunt, fugientibus impetu, & per præceps ruentibus fortissimis hostium.

23 Maledicite terræ Meroz, dixit Angelus Domini: maledicite habitatoribus ejus, quia non venerunt ad auxilium Domini, in adjutorium fortissimorum ejus.

24 Benedicta inter mulieres Jahel uxor Haber Cinæi, & benedicatur in tabernaculo suo.

25 Aquam petenti lac dedit, & in phiala principum obtulit butyrum.

26 Sinistram manum misit ad clavum, & dexteram ad fabrorum malleos, percussitque Sisaram quærens in capite vulneri locum, & tempus valide perforans.

27 Inter pedes ejus ruit: defecit, & mortuus est: volvebatur ante pedes ejus, & jacebat exanimis & miserabilis.

28 Per fenestram respiciens, ululabat mater ejus: & de cœnaculo loquebatur: Cur moratur regredi currus ejus? quare tardaverunt pedes quadrigarum illius?

20. *De cælo dimicatum est* . . . de cælis bellaverunt stellæ: de exaltatione sua bellaverunt cum Sisara. Heb. seu tantum indicat pugnatum esse de cælis; neque humana sed cælesti ope confectam esse rem; sive stellarum nomine, designat Angelos stellis præsidentes. Utcumque est, significat cælestes potestates, permanentes licet in ordine suo, nec stationem deserentes, tamen decertasse, immissa velut ex alto virtute, nusquam intermissis consuetis operibus, ac ministeriis.

22. *Ungulæ equorum* . . . tam effusa præcepsque fuga, ut equi excussis soleis, unguiisque ruptis, caderent.

23. *Maledicite terræ Meroz:* viciniis terris, quas Hebræi incolebant. *Dixit Angelus Domini:* ille Angelus scilicet, datus a Deo sanctæ plebi dux, præsesque: de quo Ex. XXIII. 20. 23. & alibi passim. Ut intelligant non a se tantum, sed ab illo Angelo maledictos, qui decertantes fratres per socordiam deserant.

24. *Benedicta inter mulieres Jahel:* ab illo quoque Angelo: decebat enim ut qui maledicebat improbis, bonis benediceret: quibus patet a Jahele instinctu divino rem gestam.

29 Una sapientior cæteris uxoribus ejus, hæc socrui verba respondit:

30 Forsitan nunc dividit spolia, & pulcherrima fœminarum eligitur ei: vestes diversorum colorum Sisaræ traduntur in prædam, & supellex varia ad ornanda colla congeritur.

31 Sic pereant omnes inimici tui, Domine: qui autem diligunt te, sicut sol in ortu suo splendet, ita rutilent.

30. *Pulcherrima feminarum eligitur ei*. More regum barbarorum, imo & Græcorum, quibus id victoriæ præmium. Vide autem, quam a certa victoriæ spe dejecti sint: quæ ut superiora a versu fere 17. hujus cantici plena sunt; sed ejusmodi, ut clarissimorum apud Græcos & Latinos ingeniorum ornatum & copiam facile exsuperent: ut eloquia divina ne has quidem delicias desiderare, nos sinant.

CANTICUM ANNÆ

GRATIARUM ACTIONIS PROPHETICUM.

Canitur Feria IV. eo quod Anna, concepto Samuele, sanctæ Elisabethæ partui, quin etiam Deiparæ Virginis fœcunditati præluserit, novique Testamenti gratiam iisdem fere, quibus Beata Maria sententiis, prædixerit. Ỳ. 4. 5. & seqq.

Postquam Anna Elcanæ uxor, voto concepto Samuelem peperit, eumque Domino commodavit, *deleto sterilitatis opprobrio*: sic oravit. 1. Reg. 28.

I. REGUM CAPUT II.

1 Exultavit cor meum in Domino, & exaltatum est cornu meum in Deo meo: dilatatum est os meum super inimicos meos: quia lætata sum in salutari tuo.

2 Non est sanctus, ut est Dominus: neque enim est alius extra te, & non est fortis sicut Deus noster.

1. *Cornu*. Virtus. *Dilatatum est os meum*... Præ lætitia & fiducia in Deum; quo spiritu Paulus: Os nostrum patet ad vos o Corinthii; cor nostrum dilatatum est. 2. Cor. VI. 21.

3 Nolite multiplicare loqui sublimia, gloriantes: recedant vetera de ore vestro: quia Deus scientiarum, Dominus est, & ipsi præparantur cogitationes.

4 Arcus fortium superatus est, & infirmi accincti sunt robore.

5 Repleti prius, pro panibus se locaverunt, & famelici saturati sunt, donec sterilis peperit plurimos, & quæ multos habebat filios, infirmata est.

6 Dominus mortificat & vivificat, deducit ad inferos & reducit.

7 Dominus pauperem facit & ditat, humiliat & sublevat.

8 Suscitat de pulvere egenum, & de stercore elevat pauperem: ut sedeat cum principibus, & solium gloriæ teneat. Domini enim sunt cardines terræ, & posuit super eos orbem.

9 Pedes sanctorum suorum servabit, & impii in tenebris conticescent: quia non in fortitudine sua roborabitur vir.

10 Dominum formidabunt adversarii ejus: & super ipsos in cœlis tonabit: Dominus judicabit fines terræ, & dabit imperium regi suo, & sublimabit cornu Christi sui.

3. *Loqui sublimia, gloriantes;* sublimia sublimia. Heb. *Gevohah, Gevohah;* valde sublimia; ne multum loquamini, neve multa grandiloqua. *Ipsi præparantur:* . . opera & consilia ordinat, sua & nostra. Et Deus præparans studia sua. 70. Omnia ex altissimo meditatoque consilio, ab æterno prospicit.

4. *Arcus fortium* . . . arcus & fortes confracti: Heb.

5. *Et famelici saturati sunt;* cessarunt. Heb. defuerunt: Cessarunt esse famelici. *Sterilis peperit plurimos*, septem. Heb. more Hebræorum pro multis: quæ omnia cum Cantico sanctæ Mariæ mirifice congruunt: Dispersit superbos . . . deposuit potentes . . . esurientes implevit bonis, & divites dimisit inanes. Luc. I. 51. 52. 53. quibus præluditur gratia novi testamenti, per Christum exaltantem humiles & deprimentem superbos. Matt. XXIII: 12. & alibi passim.

10. *Et sublimabit cornu Christi sui.* Insigne vaticinium: quod Samuel uncturus esset Saulem, & Davidem, atque in his, Christum præfiguraturus.

CANTICUM ISAIÆ

CONSOLATIONIS ET SPEI.

Canitur Feria II, ad memoriam sempiternam solutæ captivitatis per servatorem Christum.

Prædicit Isaias populum Israeliticum e captivitate Babylonica liberandum, in figura datæ per Christum libertatis.

ISAIÆ CAPUT XII.

1 Et dices in die illa: Confitebor tibi, Domi-
ne, quoniam iratus es mihi; conversus est furor
tuus, & consolatus es me.
2 Ecce Deus Salvator meus, fiducialiter agam,
& non timebo, quia fortitudo mea, & laus mea Do-
minus, & factus est mihi salutem.
3 Haurietis aquas in gaudio de fontibus salvatoris.
4 Et dicetis in die illa: Confitemini Domino, &
invocate nomen ejus: notas facite in populis adin-
ventiones ejus; mementote quoniam excelsum est
nomen ejus.
5 Cantate Domino quoniam magnifice fecit: an-
nuntiate hoc in universa terra.

1. *In die illa:* qua levabit Dominus manum suam super flumen (Eu-
phratem) in fortitudine spiritus sui, & percutiet eum in septem rivis;
ita ut transeant per eum calceati. Et erit via residuo populo meo, qui
relinquetur ab Assyriis, sicut fuit Israel in die illa, qua ascendit de
terra Ægypti. Is. XI, 15. 16. Sensus igitur est; qui siccato Mari rubro
dixeratis: Cantemus Domino; nunc superato Euphrate, dicetis: *Confite-
bor tibi, Domine.*

3. *Haurietis aquas, ...* Alludit ad aquas e petra per Moysen eductas:
cujus beneficii memoriam agebant in festo tabernaculorum, hausta aqua:
atque hac occasione Christus aquam illam vivam, e fidelium veluti vi-
sceribus erupturam, promisit Joan. VII. 37. 38. Fontes autem Jonathas
interpretatur doctrinam novam, ab electis justis promulgandam. *Salva-
toris*, salutis, Heb. Fontes autem servatoris ii sunt, quos gratia sua
servator aperit; Hebræis quidem e petra ad reficiendum corpus; Chri-
stianis vero per Apostolos rudes & imperitos ad servandas animas.

4. *Confitemini Domino ...* hæc desumta ex Ps. XCV. XCVIII. CIV, ut
& illa quæ supra vers. 2, *Fortitudo mea ...* ex Ps. CXVII. 14. qui in
eodem festo tabernaculorum canebatur, & in quo hosanna. Quare hoc
Canticum, ex multis Psalmis coagmentatum videtur. Imo vero, non
unum simplexque canticum, sed plurimorum initia, ad quæ, propheta
indicante, populus recurrat, soluta captivitate. Vers. 1. 4.

6 Exulta & lauda habitatio Sion: quia magnus in medio tui sanctus Israel.

ALTERUM ISAIÆ

CANTICUM

ITEM CONSOLATIONIS, ET SPEI.

Soluta captivitate Babylonica, ipsa urbe eversa: atque exciso impiorum regno: Christi Ecclesia a peccatis liberata: denique præcipitata morte in sempiternum, *fletuque in æternum gaudium verso per beatam resurrectionem*: *Is.* XXV. 1. 2. 8. *& seqq. Sanctus Isaias, tantas res mente complexus, hæc cantanda docuit.*

ISAIÆ CAPUT XXVI.

1 In die illa cantabitur canticum istud in terra Juda: Urbs fortitudinis nostræ Sion Salvator, ponetur in ea murus & antemurale.

2 Aperite portas, & ingrediatur gens justa, custodiens veritatem.

3 Vetus error abiit: servabis pacem: pacem, quia in te speravimus.

4 Sperastis in Domino in sæculis æternis, in Domino Deo forti in perpetuum.

5 Quia incurvabit habitantes in excelso, civitatem sublimem humiliabit.

Humiliabit eam usque ad terram, detrahet eam usque ad pulverem.

1. *In die illa:* populo e captivitate reduce. *Sion:* deest Heb. salutem ponet nobis muros & antemurale. Ibid. quod recte vertit Hieronymus salvatorem; atque is nobis & murus firmissimus & murorum tutissimum propugnaculum, intra & extra, fida custodia.

2. *Et ingrediatur gens justa;* quia docta justitiam & peccatorum pœnitens. *Custodiens veritatem:* spretis pseudoprophetis & idolis, ut omnino post solutam captivitatem contigit. In figura Ecclesiæ omnem veritatem a spiritu doctæ, pollicente Christo. Joan. XVI. 13.

3. *Vetus error abiit*, planum; sed Heb. aliter: figmentum fultum: supple, nos sumus: stabilis & firma compago, non idolorum ac falsorum prophetarum ludibrium. *Servabis pacem:* ad Deum hæc.

4. *Sperastis*. Sperate, Heb.

5. *Civitatem sublimem* . . . Babylonem.

6 Conculcabit eam pes, pedes pauperis, gressus egenorum,
7 Semita justi recta est, rectus callis justi ad ambulandum,
8 Et in semita judiciorum tuorum, Domine, sustinuimus te: nomen tuum; & memoriale tuum in desiderio animæ,
9 Anima mea desideravit te in nocte: sed & spiritu meo in præcordiis meis de mane vigilabo ad te,
Cum feceris judicia tua in terra, justitiam discent habitatores orbis,
10 Misereamur impio, & non discet justitiam: in terra sanctorum iniqua gessit, et non videbit gloriam Domini.
11 Domine, exaltetur manus tua, & non videant; videant & confundantur zelantes populi: & ignis hostes tuos devoret.
12 Domine, dabis pacem nobis: omnia enim opera nostra operatus es nobis.
13 Domine deus noster, possederunt nos domini absque te, tantum in te recordemur nominis tui.
14 Morientes non vivant, gigantes non resurgant;

6. *Pedes pauperis* . . . Tam sublimem civitatem pedes populi infirmi & egeni proculcabunt, quod in eorum ultionem excisa, vidit eos a Cyro victore ereptos.

8. *Et in semita* . . . Legis tuæ præscriptis promissisque adhærescentes expectavimus benignitatem tuam, nec frustra: quo autem amore expectaverint, docent sequentia. *Nomen tuum*, &c.

9. *In nocte*. Hoc est diligere, nocte dieque cogitare; somnum abrumpere, summo mane experrectum, statim ad eum mentem convertere. *Anima mea* . . . *spiritu meo*, *in præcordiis meis*. Hæc docent quam intime, quam toti in Deum ardeant.

10. *Misereamur*: sive ut habet Heb. misericordia fiat: *Impio*: *non* tamen *discet justitiam*; imo venia ad proterviam abutetur. *In terra sanctorum* . . . Babylonii, qui terram sanctam oppresserunt; non sicut nos, videbunt gloriam Domini.

11. *Non videant*: errore cæci: imo *videant*: tanta sit gloria tua, ut illis quoque inclarescat: sed ad pudorem. *Zelantes populi*; qui plebi tuæ invident.

12. *Omnia* . . . *opera nostra* . . . quidquid nobis prosperi vel adversi evenit.

13. *Absque te*: præter te. Id populo Dei gravissimum, quod aliis quam ipsi servierint: nec modo Babyloniis, sed etiam idolis, aliisque vanæ mentis erroribus. *Tantum in te* . . . hæc summa votorum: *Recordemur nominis tui*: hoc tantum, hoc sufficientissimum. *In te*: per te; te duce: te hortatore; te denique adjuvante.

14. *Gigantes Rephaim*: mortui, manes. *Non vivant* . . . *non resurgant*.

propterea visitasti & contrivisti eos, & perdidisti omnem memoriam eorum.

15 Indulsisti genti, Domine, indulsisti genti; numquid glorificatus es? elongasti omnes terminos terræ.

16 Domine, in angustia requisierunt te, in tribulatione murmuris doctrina tua eis.

17 Sicut quæ concipit, cum appropinquaverit ad partum, dolens clamat in doloribus suis; sic facti sumus a facie tua, Domine.

18 Concepimus, & quasi parturivimus, & peperimus spiritum: salutes non fecimus in terra, ideo non ceciderunt habitatores terræ.

19 Vivent mortui tui, interfecti mei resurgent: expergiscimini, & laudate qui habitatis in pulvere: quia ros lucis ros tuus, & terram gigantum detrahes in ruinam.

20 Vade populus meus, intra in cubicula tua, claude ostia tua super te, abscondere modicum ad momentum, donec pertranseat indignatio.

gant, quemadmodum nullus mortuus ad vitam regressus; sic omnino pereant, qui nos vexarunt.

15. *Indulsisti genti*. Israelitis, genti sanctæ. Ex. XIV. 6. de qua Dominus ad Abraham. Faciam te in gentem magnam. Gen. XII. 2. huic ergo indulsisti; repulsis impiis gentibus: sive ut habet Heb. addidisti, supple bona, ut Ps. CXIII. 23. Adjiciat Dominus super vos &c. *Numquid*. Deest Heb. neque est interrogatio. *Elongasti* . . . *terminos terræ* . . . nostræ: dilatasti, amplificasti, nos ex angustiis in latum deduxisti.

16. *Requisierunt te:* Judæi. *In tribulatione* . . . . effuderunt mussitationem, correctio tua eis. Heb. Te corrigente submissas effuderunt preces.

18. *Concepimus & quasi parturivimus*. Doluimus & quasi peperimus ventum. Heb. id est, magnis conatibus nihil profecimus. Nil dignum tua fecimus misericordia. Hier. hic, unde subdit: *salutes non fecimus, in terra:* Judæa: *ideo non ceciderunt habitatores terræ:* orbis, Heb. gentes, Assyrii: si enim recte egissemus, cecidissent illi, non nos. At 70. contrario sensu: peperimus spiritum salutis: quod contextui non congruit.

19. *Vivent mortui tui* . . . Hæc populo queritanti respondet Deus. *Interfecti mei resurgent*, non sicut hostes de quibus supra vers. 14. non vivant . . . non resurgant. *Mei* autem, quod mihi cari, quod exercitus mei milites. Significat enim populum prope jam emortuum, tamen exsurrecturum: quo ritu sæpe apud prophetas gentis excisæ casus, neci; salus, resurrectioni comparatur; notus Ezechielis locus XXXVII. unde subdit. *Ros lucis, ros tuus:* in spem redivivæ gentis, sicut enim rore matutino aluntur ac revirescunt herbæ; ita semen tuum florebit. *Terram gigantum* . . . terra *manes projiciet*. Heb. quo significatur ea quam diximus plebis excisæ atque emortuæ resurrectio.

20. *Abscondere modicum* . . . donec ira mea & captivitas transeat,

21 Ecce enim Dominus egredietur de loco suo; ut visitet iniquitatem habitatoris terræ contra eum: & revelabit terra sanguinem suum, & non operiet ultra interfectos suos.

21. *Ecce enim* . . . Nunc, cum tempus sit iræ. *Dominus egredietur de loco suo:* de ipso sanctuario, ut videtur. Sic enim Lev. x. 2. Egressus ignis a Domino devoravit eos. Et Num. xvi. 48. jam egressa est ira a Domino; nempe flamma ex ipso sanctuario aperte, ut suspicor, erumpente; sive etiam de cælo, unde Dominus velut egreditur, cum facta ultione inspectorem se testatur rerum humanarum. Qua figura dictum est: Descendam & videbo. Gen. xviii. 20. *Ut visitet iniquitatem habitatoris terræ:* Judeæ, *contra eum:* contra Deum tot offensum sceleribus. *Et revelabit terra sanguinem suum:* à Manasse rege & aliis impiis effusum: Eadem figura Job. xvi. 19. Terra ne operias sanguinem meum, & Gen. iv. 10. Vox sanguinis . . . clamat ad me de terra. Hæc legens Deum humanæ genti iratum, & Christum redemptorem cogitet.

CANTICUM EZECHIÆ

EXULTATIONIS ET GRATIARUM ACTIONIS.

Canitur Feria III. ut cum pio rege Ezechia, sancti Dei, vita non ad quindecim annos, sed in æternum prolata, lætentur in Domino.

ISAIÆ CAPUT XXXVIII. a ℣. 9.

9 Scriptura Ezechiæ regis Juda cum ægrotasset, & convaluisset de infirmitate sua.

10 Ego dixi: In dimidio dierum meorum vadam ad portas inferi.

Quæsivi residuum annorum meorum. 11 Dixi: Non videbo Dominum Deum in terra viventium.

Non aspiciam hominem ultra, & habitatorem quietis.

10. *In dimidio dierum meorum*. In ipso ætatis flore, cum nonum & trigesimum annum ageret. Ut patet ex 4. Reg. xviii. 2. quod Heb. sic exprimit: in excisione dierum meorum, quod currentes indicat & repente abruptos. *Quæsivi* . . . privatus sum. Heb. desideravi: subtractos sensi. Hieronymus vult id maxime timuisse, quod sine liberis morienti, nulla hæredis, nulla generis, aut Christi e semine suo prodituri spes superesset: Manasses enim Ezechiæ post hæc tempora natus, duodecimque annorum, cum pater obiit. 4. Reg. xxi. 1.

11. *Non videbo Dominum Deum*. Templum Domini, opera Domini. *Et habitatorem quietis*, cum habitatoribus temporis: Heb. cum hominibus in vita degentibus.

12 Generatio mea ablata est, & convoluta est a
me, quasi tabernaculum pastorum.
Præcisa est, velut a texente, vita mea: dum adhuc
ordirer, succidit me: de mane usque ad vesperam fi-
nies me.
13 Sperabam usque ad mane, quasi leo sic contri-
vit omnia ossa mea:
De mane usque ad vesperam finies me: 14 Sicut
pullus hirundinis sic clamabo, meditabor ut columba.
Attenuati sunt oculi mei, suspicientes in excelsum.
Domine, vim patior, responde pro me.
15 Quid dicam, aut quid respondebit mihi, cum
ipse fecerit? Recogitabo tibi omnes annos meos, in
amaritudine animæ meæ.
16 Domine, si sic vivitur, & in talibus vita spi-
ritus mei, corripies me, et vivificabis me. 17 Ec-
ce in pace amaritudo mea amarissima:
Tu autem eruisti animam meam, ut non periret,
projecisti post tergum tuum omnia peccata mea.
18 Quia non infernus confitebitur tibi, neque mors
laudabit te: non expectabunt qui descendunt in lacum,
veritatem tuam.
19 Vivens vivens ipse confitebitur tibi, sicut &
ego hodie: pater filiis notam faciet veritatem tuam.

12. *Generatio mea ablata est* . . . ætas mea, series vitæ. *Quasi tabernaculum pastorum*: ad alia & alia sub nde pascua prosilientium, neque ullibi consistentium. *Dum adhuc ordirer*. Cum vitæ series ac veluti contexta tela procederet: sed Heb. præ macie seu morbo. *De mane usque ad vesperam* . . . vix uno die sperabam me victurum.

13. *Sperabam usque ad mane* . . . Supererat quidem spes de die in diem protrahendæ vitæ. *Quasi leo* . . . sed repentina vis morbi adeo me oppressit, ut intelligerem pro certo instare diem ultimum, spemque omnem vitæ præcisam.

14. *Sicut pullus hirundinis* . . . sicut grus, hirundo. Heb. querulæ aves. *Meditabor*: gemebam. *Vim patior*: opprimit me. Heb. supple, vis morbi, *responde pro me*: quasi fidejussor a morte me exsolve.

15. *Quid dicam* . . . Quid cum posco sponsorem, cum ipse mihi mortem immiserit? melius ex Heb. quid loquar? & dixit mihi, & ipse fecit. Quid quæro amplius? jam ipse per Isaiam spopondit, & præstitit sanitatem. *Recogitabo tibi* . . . vagabor omnibus annis meis super amaritudine animæ meæ. Heb. hoc meum periculum, has angustias, ætatem omnem recordabor.

16. *Domine, si sic vivitur* . . . Heb. sublato, si: Domine, super iis vivitur, & omnibus in eis vita spiritus mei. Per ista vivitur, per promissa tua & beneficia; per ipsa respiravi. *Corripies me* . . . corripis sive morti dedis, & vivificas, ut in illo Annæ. 1. Reg. II. 6.

17. *Ecce in pace amaritudo mea* . . . ad pacem. Heb. saluti mihi fuit, vel in prosperum versa.

19. *Pater filiis* . . . Prædicat extituram prolem, quam erudiat.

20 Domine, salvum me fac, & psalmos nostros cantabimus cunctis diebus vitæ nostræ in domo Domini.

20. *In domo Domini* . . . Hoc ergo est quod timebat, se non visurum Dominum, supra vers. 10.

CANTICUM TRIUM PUERORUM

LAUDIS ET EXULTATIONIS.

Canitur in Dominica ac diebus festis, ut calamitatibus tamquam igne probatus fidelis animus, non modo non deficiat, sed etiam animata inanimaque omnia ad Dei laudes provocet.

Ananias, Azarias, Misael, tres fortissimi juvenes, beata martyrum præludia, pro fide in fornacem conjecti, colligatis pedibus, intacti, ac tantum exustis vinculis ambulabant in medio flammæ laudantes Deum: Dan. III. 24. *apparuitque* quartus, similis filio Dei, *qui doceret Angelos, imo etiam Christum suorum interesse suppliciis consolatorem optimum: Ibid. 92. Quæ quidem historia in Canone legitur Hebræorum, non autem subsequentes preces, nec Canticum: utraque vero ex Theodotionis editione in Vulgatam nostram translata, atque ab Ecclesia recepta sunt.*

DANIELIS CAPUT III. a ℣. 51.

51 Tunc hi tres quasi ex uno ore laudabant, & glorificabant, & benedicebant Deum in fornace, dicentes:

52 Benedictus es, Domine, Deus Patrum nostrorum: & laudabilis, & gloriosus, & superexaltatus in sæcula: & benedictum nomen gloriæ tuæ sanctum: & laudabile, & superexaltatum in omnibus sæculis.

53 Benedictus es in templo sancto gloriæ tuæ: & superlaudabilis, & supergloriosus in sæcula.

54 Benedictus es in throno regni tui: & superlaudabilis, & superexaltatus in sæcula.

55 Benedictus es, qui intueris abyssos, & sedes super Cherubim: & laudabilis, & superexaltatus in sæcula.

56 Benedictus es in firmamento cœli: et laudabilis & gloriosus in sæcula.

57 Benedicite omnia opera Domini Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

58 Benedicite Angeli Domini Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

59 Benedicite cœli Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

60 Benedicite aquæ omnes, quæ super cœlos sunt, Domino: laudate, & superexaltate eum in sæcu la.

61 Benedicite omnes virtutes Domini Domino; laudate & superexaltate eum in sæcula.

62 Benedicite sol, & luna Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

63 Benedicite stellæ cœli Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

64 Benedicite omnis imber, & ros Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

65 Benedicite omnes Spiritus Dei Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

66 Benedicite ignis & æstus Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

67 Benedicite frigus, & æstus Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

68 Benedicite rores & pruina Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

55. *Qui intueris abyssos*: quantumvis reconditas, earumque occulta perspecta habes. *Qui sedes super Cherubim*: vide Ps. lxxix. 2.

57. *Benedicite omnia opera* . . . A toto exorsus, descendit ad partes: sic enim oportebat hominem, universi compendium; universa & singula mente complecti.

58. *Benedicite Angeli*: Ab his exordium, ut doceat primos eos a Deo conditos, qui toti orbi præessent.

59. *Benedicite cœli*. Jam inanima in laudes ciet, eisque vocem suam accommodat.

65. *Spiritus*. Venti.

66. *Ignis & æstus*. πῦρ καὶ καῦμα.

67. *Frigus & æstus*. ψῦχος καὶ καύσων: editio Complutensis; nonnullo discrimine: καύσων enim æstus est intensior. Utcumque est, anterior versus ad ignis naturam; hic ad hiemem & æstatem, annique tempestates pertinere videtur.

69 Benedicite gelu, & frigus Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

70 Benedicite glacies, & nives Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

71 Benedicite noctes, & dies Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

72 Benedicite lux, & tenebræ Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

73 Benedicite fulgura, & nubes Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

74 Benedicat terra Dominum: laudet & superexaltet eum in sæcula.

75 Benedicite montes, & colles Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

76 Benedicite universa germinantia in terra Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

77 Benedicite fontes Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

78 Benedicite maria, & flumina Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

79 Benedicite cete, & omnia quae moventur in aquis, Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

80 Benedicite omnes volucres cœli Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

81 Benedicite omnes bestiæ, & pecora Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

82 Benedicite filii hominum Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

83 Benedicat Israel Dominum: laudet & superexaltet eum in sæcula.

84 Benedicite sacerdotes Domini Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

85 Benedicite servi Domini Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

86 Benedicite spiritus, & animæ justorum Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

87 Benedicite sancti, & humiles corde Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

82. *Filii hominum*. Contemplator animus longinquis quibusque peragratis, cælo, sideribus, cæteris, ad sua ac propiora, terram, animantes, homines, generatim primum; tum ad populum Dei ejusque ordines varios, ac denique ad se revertitur: atque omnia in se adunata transfert in Deum.

88 Benedicite Anania, Azaria, Misael Domino: laudate, & superexaltate eum in sæcula.

Quia eruit nos de inferno, & salvos fecit de manu mortis, & liberavit nos de medio ardentis flammæ, & de medio ignis eruit nos.

89 Confitemini Domino, quoniam bonus: quoniam in sæculum misericordia ejus.

90 Benedicite omnes religiosi Domino Deo deorum: laudate & confitemini ei, quia in omnia sæcucula misericordia ejus.

Additum ab Ecclesia.

Benedicamus Patrem, & Filium, cum sancto Spiritu: laudemus & superexaltemus eum in sæcula.

Benedictus es, Domine, in firmamento cœli: & laudabilis, & gloriosus, & superexaltatus in sæcula.

Benedicamus Patrem & Filium ... ab Ecclesia additum pro glorificatione sanctæ Trinitatis, ut solet.
Benedictus es, Domine ... a vers. 56. sumptum.

CANTICUM JONÆ

FIDEI AC DEPRECATIONIS.

Canitur in laudibus Magni Sabbati a pia & erudita Ecclesia Parisiensi, in memoriam dominicæ sepulturæ ac resurrectionis spem; Christo ipso docente, Matt. XII. 39.

Postquam Jonas, in figura Christi sponte suscepta morte, ad sedandam tempestatem, se obtulit dejiciendum in mare: atque ita stetit mare a fervore suo. I. Joan. I. 11. 12. 15.

JONÆ CAPUT II.

1 Et præparavit Dominus piscem grandem, ut deglutiret Jonam: & erat Jonas in ventre piscis tribus diebus, & tribus noctibus.

2 Et oravit Jonas ad Dominum Deum suum de ventre piscis.

1. *Piscem grandem* ... cujus generis sunt plurima, qui totos homines sorbeant.

3 Et dixit:
Clamavi de tribulatione mea ad Dominum, &
exaudivit me: de ventre inferi clamavi, & exaudi-
sti vocem meam.
4 Et projecisti me in profundum in corde maris,
& flumen circumdedit me: omnes gurgites tui, &
fluctus tui super me transierunt.
5 Et ego dixi: Abjectus sum a conspectu oculorum
tuorum: verumtamen rursus videbo templum san-
ctum tuum.
6 Circumdederunt me aquæ usque ad animam:
abyssus vallavit me, pelagus operuit caput meum.
7 Ad extrema montium descendi: terræ vectes
concluserunt me in æternum, & sublevabis de cor-
ruptione vitam meam, Domine Deus meus.
8 Cum angustiaretur in me anima mea, Domini
recordatus sum: ut veniat ad te oratio mea ad tem-
plum sanctum tuum.
9 Qui custodiunt vanitates frustra, misericordiam
suam derelinquunt.
10 Ego autem in voce laudis immolabo tibi: quæ-
cumque vovi, reddam pro salute Domino.
11 Et dixit Dominus pisci: & evomuit Jonam in
aridam.

5. *Abjectus sum . . . verumtamen rursus videbo . . .* En ab ipsa desperatione quam promtus Dei gratia ad spem transitus. *Templum sanctum tuum.* Hæc doceant, quanti facienda rerum in Christo veritas, cum illi ad umbras quoque ac figuras, amore veritatis quam tenemus, sic inardescerent.

7. *Terræ vectes . . .* sustentacula in imo posita, quibus imposita terræ moles, veluti superiora tabulata aut ædificii tecta nitantur.

9. *Vanitates.* Vana omnia ac præsertim idola. *Misericordiam*, sanctitatem. Heb.

11. *Et dixit Dominus . . .* Qui fructus precationis fuit; ut discat Christianus, unde nos piæ preces eruant.

CANTICUM HABACUC

DEPRECATIONIS ET ADMIRATIONIS.

Canitur Feria VI. quod in eversa Babylone, Christi victorias, Christianique populi libertatem præcinat.

De Chaldæorum imperio evertendo, liberandisque sanctis, ut magnificentissime, ita obscurissime canit.

1 ORATIO HABACUC PROPHETÆ PRO IGNORANTIIS.

CAPUT III.

2 Domine, audivi auditionem tuam, & timui.
Domine, opus tuum in medio annorum vivifica illud.
In medio annorum notum facies: cum iratus fueris, misericordiæ recordaberis.
3 Deus ab Austro veniet, & Sanctus de monte Pharan:
Operuit cœlos gloria ejus: & laudis ejus plena est terra.
4 Splendor ejus, ut lux erit: cornua in manibus ejus.
Ibi abscondita est fortitudo ejus:
5 Ante faciem ejus ibit mors.
Et egredietur diabolus ante pedes ejus.

1. *Pro ignorantiis*. Alii vertunt, secundum certum odæ vel instrumenti musici genus. Alii, nomine Hebræo *Schigionoth*, initium putant veteris cantici designari.

2. *Audivi:* quæ commemorasti de Chaldæis superiori capite. *Opus tuum:* populum tuum in terra conserva. *In medio annorum;* tempore medio inter eversam Jerusalem, & Cyrum ultorem. 70. in medio duorum animalium: ubi pro ζωων animalium, ex antiquis catenis reponunt ξωῶν vitarum seu ætatum.

3. *Deus ab austro* .... ita Deut. XXXIII. 2. Hæc ergo pertinent ad transitum maris rubri.

4. *Cornua*. Scintillæ. Ch. cornua e manu ejus. Heb. id est robur. *Abscondita est* ... olim abscondita, tunc patefecit se.

5. *Ibit mors:* Ibat pestis. Heb. *Diabolus*. Carbo. Heb. pestifer morbus. Alii, sagittæ. Ch. vero, Angelus mortis. *Ante pedes ejus:* ante adventum, hos habet præcursores.

6 Stetit, & mensus est terram.

Aspexit, & dissolvit gentes: & contriti sunt montes sæculi.

Incurvati sunt colles mundi, ab itineribus æternitatis ejus.

7 Pro iniquitate vidi tentoria Æthiopiæ, turbabuntur pelles terræ Madian.

8 Numquid in fluminibus iratus es Domine? aut in fluminibus furor tuus? vel in mari indignatio tua?

Qui ascendes super equos tuos: & quadrigæ tuæ salvatio.

9 Suscitans suscitabis arcum tuum, juramenta tribubus, quæ locutus es.

Fluvios scindes terræ: 10 Viderunt te, & doluerunt montes: gurges aquarum transiit.

Dedit abyssus vocem suam: altitudo manus suas levavit.

11 Sol, & luna steterunt in habitaculo suo, in luce sagittarum tuarum, ibunt in splendore fulgurantis hastæ tuæ.

12 In

6. *Mensus est terram:* populo suo dividendam. *Aspexit, & dissolvit:* solo intuitu dissolvit. *Gentes:* Chananæas, *Montes sæculi . . . . Colles mundi*, tam antiqui ac orbis ipse. *Ab itineribus æternitatis ejus.* Itinera sæculi ei. Heb. sive, rerum cursus ei subjicitur.

7. *Pro iniquitate;* sub iniquitate. Heb. in peccato *Æthiopiæ*, Chusan. Heb. Madianitarum. Uxor Moysis Madianitis, vocatur Æthiopissa. Num. XII. 1. intelligendum ergo de populo cum Madianitis fornicante, & ultione secuta. Num. XXV. 17. Tentoria autem & pelles memorantur, quod gentes vagæ in tentoriis ac sub pellibus vivant. Ch. accipit de Chusan, de quo Jud. III. 8. & Madian, de victoria Gedeonis. Jud. VI. 7.

8. *Numquid in fluminibus:* in flumina: quando Jordanem & mare populum trajecisti. *Quadrigæ tuæ.* Arca fœderis, qua inveheris insidens Cherubim, cælestibusque vectoribus. *Salvatio:* salus: tu populum tuum victor incedens liberasti; hostium duces conculcasti quasi quadrigis.

9. *Suscitans suscitabis:* Heb. Denudans denudabis *arcum tuum:* arcum expedies ac sagittas. *Juramenta tribubus:* propter juramenta præstita tribubus; de terra Chananæa inter eas dividunda. *Fluvios scindes terræ:* aquas e petra; in deserta terra erumpere fecisti.

10. *Viderunt te, & doluerunt*, sive tremuerunt *montes*. Sic Ps. CXIII. Mare vidit & fugit . . . montes exultaverunt. *Gurges aquarum transiit:* Mare rubrum, Jordanis, modo cohibiti, modo iterum diffusi, velut increpante Deo. *Dedit abyssus . . . altitudo manus suas levavit*, præ stupore, quasi se præter naturam stare senserit.

11. *Sol & luna steterunt . . .* quod alii referunt ad Josue imperantem Soli ut staret. Jos. X. 13. potest etiam referri ad pugnas sub Moyse, simili figura ac in Cantico Debboræ. Jud. V. 20. *In luce sagittarum . . . ibunt:* Israelitæ tui milites. Sagittas autem vocat grandinem lapideum divinitus immissum. Jos. X. 11. Idemque dicit, comparatione ducta a sagittarum ferro limato & exacuto hinc atque hinc splendescente; qua figura subdit: *In splendore fulgurantis hastæ tuæ*.

12 In fremitu conculcabis terram: in furore obstupefacies Gentes.

13 Egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo,

Percussisti caput de domo impii: denudasti fundamentum ejus usque ad collum.

14 Maledixisti sceptris ejus, capiti bellatorum ejus, venientibus ut turbo ad dispergendum me.

Exultatio eorum sicut ejus, qui devorat pauperem in abscondito.

15 Viam fecisti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum.

16 Audivi, & conturbatus est venter meus: a voce contremuerunt labia mea.

Ingrediatur putredo in ossibus meis, & subter me scateat.

Ut requiescam in die tribulationis: ut ascendam ad populum accinctum nostrum.

17 Ficus enim non florebit: & non erit germen in vineis.

Mentietur opus olivæ: & arva non afferent cibum.

Abscindetur de ovili pecus: & non erit armentum præsepibus.

13. *Cum Christo tuo:* cum Moyse & Aaron: quamquam Hier. ex 70. refert christis tuis: quod & Arabs habet, ac de toto populo intelligi potest. *Percussisti caput de domo impii:* impiorum reges: Pharaonem, Sehon, Og & alios. *Denudasti fundamentum . . . usque ad collum*, nudasti capita, galeas excussisti; sic erant, ut domus jam retecto fundamento.

14. *Maledixisti sceptris ejus:* virgis, baculis: omnia confregisti. Perfodisti baculis caput &c. Heb. *Venientibus:* cum venirent, *sicut ejus qui devorat . . .* ex Ps. IX.

15. *Viam fecisti . . .* Quod velut maria invectus, equorum cursu innoxio, plebem suam e fluctibus eripiet. *In luto.* In acervo coacervatis aquis, ut in Cantico Moysis. Exod. XV. 8.

16. *Audivi, & conturbatus est . . .* Redit ad Chaldæos Judæam invasuros, ac Judæorum nomine hæc dicit. *Ingrediatur . . . scateat.* Ingreditur . . . scatet: Heb. ita, inquit, sum affectus præ metu, ut ille cujus viscera consumpta sunt. *Ut requiescam . . . .* ego qui requiescam in die angustiæ; ascendendo ad populum, excidet eum. Heb. scilicet Chaldaicus exercitus Judæos: itaque mihi quiescendum in tanta calamitate: nihil consilia, nihil preces proficiunt, cum, destinato Dei consilio populus meus casurus sit. Hoc dicit, Judæi alicujus, sive etiam suo ipse nomine, intellecto Dei consilio. Hæc ad terrorem, reliqua ad spem pertinent.

17. 18. *Ficus enim non florebit . . .* Etiamsi ficus, vineæ, olivæ non floreant, frugumque omnis spes nos fallat; hoc est, etiamsi omnia de-

va-

18 Ego autem in Domino gaudebo: & exultabo in
eo Jesu meo.
19 Deus Dominus fortitudo mea: & ponet pedes
meos quasi cervorum.
Et super excelsa mea deducet me victor in Psalmis canentem.

vastentur: *ego* tamen *in Domino gaudebo . . . . Jesu meo*; salute mea. Heb.

19. *Quasi cervorum*. Ex Ps. XVII. 34. *Deducet me victor in Psalmis canentem*. Alii, victorem. Heb. vero, *Lamnatseh binginothai*: quod ad inscriptionem melius referas: quasi diceret; vel hoc carmen cantabitur fidibus: quæ inscriptio sæpe in Psalmis recurrit.

CANTICUM JUDITH TRIUMPHALE.

Librum Judith integrum non admittit Canon Hebræorum; in nostrum autem ex Theodotionis editione translatus est. Inde ergo hoc Canticum, cæso Holoferne, Bethulia obsidione liberata, fusis spoliatisque Assyriis.

JUDITH CAPUT XVI.

1 Tunc cantavit canticum hoc Domino Judith, dicens:
2 Incipite Domino in tympanis, cantate Domino in cymbalis, modulamini illi Psalmum novum, exaltate, & invocate nomen ejus.
3 Dominus conterens bella, Dominus nomen est illi.
4 Qui posuit castra sua in medio populi sui, ut eriperet nos de manu omnium inimicorum nostrorum.

2. *In tympanis . . . in cymbalis, modulamini psalmum*. Omnis generis instrumenta musica Hebræis cognita, & in sacris usitata: maxime vero a temporibus Davidis & Salomonis; ut passim docet Regum historia; & plurimi psalmi.

3. *Dominus conterens bella*: Auferens bella usque ad finem terræ: arcum conteret & confringet arma: Ps. xlv. 9. quibus, omnipotens, Deusque exercituum exhibetur.

4. *Qui posuit castra sua in medio populi sui*. Ut præsens auxilium Dei demonstretur: quo sensu, Jacob cum pergeret ad fratrem, videns sibi Deum cum Angelis certum auxiliatorem adfuturum, ait: Castra Dei sunt hæc. Gen. XXXIII. 2.

5 Venit Assur ex montibus ab Aquilone in multitudine fortitudinis suæ: cujus multitudo obturavit torrentes, & equi eorum cooperuerunt valles.
6 Dixit se incensurum fines meos, & juvenes meos occisurum gladio, infantes meos dare in prædam, & virgines in captivitatem.
7 Dominus autem omnipotens nocuit eum, & tradidit eum in manus feminæ, & confodit eum.
8 Non enim cecidit potens eorum a juvenibus, nec filii Titan percusseruut eum, nec excelsi gigantes opposuerunt se illi, sed Judith filia Merari in specie faciei suæ dissolvit eum.
9 Exuit enim se vestimento viduitatis, & induit se vestimento lætitiæ in exultatione filiorum Israel,
10 Unxit faciem suam unguento, & colligavit cin-

5. *Venit Assur ex montibus ab Aquilone*, e Syriæ montibus, ad Aquilonem Palæstinæ sitis: quibus e montibus, post Syriam devastatam, victor exercitus in Palæstinam effusus. Judith III. 1. 7. plerumque autem malum ab Aquilone Israeli intentatur. Ab Aquilone pandetur malum. Jerem. I. 14. quod reges populo Dei infensissimi, provincias illas Aquilonares tenerent. *Cujus multitudo:* erant autem pedites, bellatorum centum viginti millia. *Et equi eorum:* equites vero viginti duo millia. Judith VII. 2. *Obturavit:* sive epotando exsiccavit *torrentes*, ad sedandam tantæ multitudinis sitim vix sufficientes. Torrentes autem & valles memorat, quod Chananæa, uno quidem Jordane fluvio, multis autem torrentibus esset irrigua, & quamplurimis vallibus frugifera.

6. *Dixit se incensurum fines meos . . . juvenes occisurum . . .* Decreverat enim Nabuchodonosor, ut omnem terram suo subjugaret imperio. Judith II. 3. Holofernes autem & omnes magnates extremam perniciem Hebræis minitabuntur. Ibid. V. 26. 28. VI. 3.

7. *Dominus . . . nocuit eum*. Totius victoriæ auctorem Deum agnoscit, in quem unum spem omnem posuerat, rebus desperatis: clamabat ad Dominum: Fac, Domine, ut gladio proprio ejus superbia amputetur. Judith IX. 1. 12. Cum autem occideret: Confirma me, Domine Deus, in hac hora. Ibid. XIII. 7. 9. occisumque narraret: Interfecit (Dominus) in manu mea hostem populi sui, hac nocte. Ibid. 18. *Nocuit:* disperdidit.

8. *Filii Titan*. τιτάνων το. quæ vox nusquam alias in Scripturis reperitur. Apud Poetas Titanes sunt memoratissimi; gigantes scilicet geniti ex cælo & terra. Qua ex fabula, usitatum Titanum vocabulum, huc quoque a Theodotione translatum est; ut alia item fabulosa vocabula, ex consueti sermonis usu, etiam libris sacris invecta. Vide Is. XIII. 22. &c. designat autem hic gigantes Scripturæ notos: unde sequitur: *Excelsi gigantes:* de quibus Gen. VI. 4. Gigantes erant super terram . . . isti sunt potentes a sæculo, viri famosi, robustissimi, bellicosissimi. *In specie faciei suæ:* quippe cui, formosissimæ, etiam Dominus contulit splendorem: rem bonam, sed malis malo futuram, justo Dei judicio, tradentis libidini libidinum servos. Judith. X. 4.

10. *Unxit;* ut moris erat, hisce regionibus, & maxime mulieribus delicatis, ut notum est, *Colligavit . . . mitra;* capitis tegumine circum-

cinnos suos mitra, accepit stolam novam ad decipiendum illum.

11 Sandalia ejus rapuerunt oculos ejus, pulchritudo ejus captivam fecit animam ejus, amputavit pugione cervicem ejus.

12 Horruerunt Persæ constantiam ejus, & Medi audaciam ejus.

13 Tunc ululaverunt castra Assyriorum, quando apparuerunt humiles mei, arescentes in siti.

14 Filii puellarum compunxerunt eos, & sicut pueros fugientes occiderunt eos: perierunt in prælio a facie Domini Dei mei.

15 Hymnum cantemus Domino, hymnum cantemus Deo nostro.

16 Adonai, Domine, magnus es tu, & præclarus in virtute tua, & quem superare nemo potest.

17 Tibi serviat omnis creatura tua: quia dixisti, & facta sunt: misisti spiritum tuum, & creata sunt, & non est, qui resistat voci tuæ.

18 Montes a fundamentis movebuntur cum aquis; petræ, sicut cera, liquescent ante faciem tuam.

19 Qui autem timent te, magni erunt apud te per omnia.

20 Væ genti insurgenti super genus meum: Dominus enim omnipotens vindicabit in eis, in die judicii visitabit illos.

cumquaque religato, concinnandis cincinnis. *Stolam;* vestem amplam & superiorem.

11. *Sandalia ejus rapuerunt oculos ejus;* de quibus adornandis. Judith x. 3. Sane ornatu pedum maxime gloriatur tenera mulier: unde illud: Quam pulchri sunt gressus tui, in calceamentis, filia principis! Cant. VII. 1.

12. *Constantiam . . , audaciam ejus*. Dixit enim Vagao: Una mulier Hebræa fecit confusionem in domo regis Nabuchodonosor. *Persæ & Medi;* in exercitu Assyriorum meriti.

13. *Tunc ululaverunt castra Assyriorum*. Timor enim & tremor cecidit super eos, & turbati sunt animi eorum valde: & factus est clamor incomparabilis, in medio castrorum eorum. Judith XIV. 17. 18. *Humiles mei;* de quibus universi majores exercitus regis Assyriorum dixerunt: Egressi mures de cavernis suis, ausi sunt provocare nos ad prælium. Ibid. 11. 12. *Arescentes in siti*, præciso aquæductu, interclusis fontibus, ac tandem cisternis exhaustis, siti enecabantur. Judith VII. 6. 10. 11. 14. 16. 17.

14. *Filii puellarum:* Teneriores adolescentuli, matribus juvenculis geniti. *Sicut pueros*. Fugit enim mens & consilium ab eis, ac solo tremore & metu agitati, fugæ præsidium sumunt. Judith XV. 1.

15. *Hymnum cantemus Domino*. Reliqua ad gratiarum actionem, & commendationem omnipotentiæ divinæ, æternæque in hostes ultionis.

21 Dabit enim ignem, & vermes in carne eorum, ut urantur, & sentiant usque in sempiternum.

21. *Dabit enim ignem . . . ut urantur* . . . Allusum ad Jer. VII. 31. 32. XIX. 5. 6. & ad ignem illum, quo filios suos in holocaustum Baalim incendebant, in valle Benennom: unde gehenna ignis toties in Evangelio memorata. *Et vermes* . . . . Allusum item ad Isaiæ LXVI. 24. His autem in locis, sub speciem ignis illius, atque insepultorum cadaverum hostilium unde ebullirent vermes, æterna supplicia adumbrantur. Quæ repetit Christus. Marc. IX. 45. & seqq. Paveant ergo illi ad eruditæ mulieris sententiam, qui & pœnarum æternitatem, & ignem urentem & vermem non morientem irrident.

CANTICA NOVI TESTAMENTI.

Hæc tria omnino sunt, triumque insignium personarum, quibus cum pia fide Christum advenientem salutemus. Est autem Mariæ Canticum summa cum rerum dignitate simplicius: Zachariæ autem, ut Sacerdotem decebat, stylo figurisque, & doctrina Scripturarum grandius: Simeonis denique, concitatius atque ardentius. Maria humilitatem; Zacharias fiduciam; Simeon mirabilem affectum in Christo acquiescentis animi, vitæque contemptum, ipso adveniente demonstrant: quibus nihil erat ad excipiendum Salvatorem lætius atque aptius. Itaque hæc tria cantica assidue in ore habemus, & quotidie canimus in Ecclesia.

CANTICUM MARIÆ.

Cum ad vocem Mariæ Christum in utero gestantis exultaret Joannes nondum editus, Elizabetha prophetaret, tantorumque operum velut effectricem Mariam, benedictam inter mulieres, ac beatam prædicaret, illa conversa ad Dominum hæc ait . . .

LUCÆ CAPITE I. ℣. 46.

46 Magnificat anima mea Dominum:
47 Et exultavit spiritus meus in Deo salutari meo.

C 3

46. 47. *Magnificat* . . . Non quod Domino aliquid humana voce possit adjungi: sed quia magnificatur in nobis: Amb. lib. II. in Luc. magnificatur autem, cum in eo laudando deficimus: cum supra omnem altitudinem, supra omnem cogitationem, supra omnem animi captum votumque extollimus. Sic cum omnis anima, sui oblita, totaque in Deum effu-

48 Quia respexit humilitatem ancillæ suæ: ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes.
49 Quia fecit mihi magna qui potens est: & sanctum nomen ejus.
50 Et misericordia ejus a progenie in progenies timentibus eum.

effusa, magnificat: dum autem magnificat eum, inquit Ambrosius, magnitudinis ejus quadam participatione sublimior fit. *Dominum*, non se, sed Dominum. Sane Elisabetha Mariam extollebat; ajebat enim: Benedicta tu: & : Unde hoc mihi, ut veniat mater Domini mei ad me? &, Ecce ut facta est vox salutationis tuæ, exultavit infans; denique: Beata quæ credidisti. At Maria tantas laudes, seque ipsam supergressa, transfert omnia ad Dominum. *Et exultavit spiritus meus*... Quid sit exultatio spiritus in Deo, nemo digne dixerit, nisi qui expertus sit, nemo autem sic expertus est, ut beata Maria. Ejus ergo exultatio omnem dicendi facultatem excedit: conjecturam autem facimus, ex eo quod Christo plena potiebatur eo, quem oleo lætitiæ sanctæque exultationis, præ omnibus consortibus suis, a Deo unctum esse sacer vates cecinit. Ps. xliv. 8. *In Deo salutari meo:* quod est, in Deo Jesu meo: in Deo dante omnibus Jesum illum, qui singulari dilectione sit meus, idemque & filius & Deus, sed Deus Jesus, sive salvans, quo nihil cuiquam carius, nihil suavius matri. *Anima*... *spiritus*... Animam intelligimus, id omne quo vivimus; spiritum autem, summum illud ac præcipuum in anima, quo Deo sociamur, eumque inhabitantem, insidentem, præsidentem complectimur. Quo loco Amb.: „Sit in singulis Ma„riæ anima, ut magnificet Dominum: sit in singulis spiritus Mariæ, ut „exultet in Deo: nam etsi secundum carnem una mater est Christi; se„cundum fidem tamen omnium fructus est Christus. Omnis enim anima „concipit Dei verbum, si tamen immaculata & immunis a vitiis, inte„merato castimoniam pudore custodiat."

48. *Respexit humilitatem;* vilitatem: *Ancillæ suæ*, qua voce, mater facta est; statim enim atque dixit: Ecce ancilla Domini, impletum est mysterium; superfususque spiritus matrem fecit, quæ se ancillam fatebatur: quare ancillæ nomine delectata, eam iterat vocem: *Beatam me dicent*... Hinc tot hymni, tot praconia, quibus eam assidue beatificamus; nec laudandi finis. *Omnes generationes*. Hie Mariam prophetare Patrum concentus tradit: ecce enim prophetat generationem justorum ad finem usque sæculi duraturam; Christumque in æternum regnaturum, a cujus laudibus suas sejungi non posse.

49. *Quia fecit mihi magna*... Incomprehensibilis enim incomprehensibiliter operabatur in matre. Amb. ad ℣. 44. vide autem verborum simplicitatem pariter ac majestatem. *Qui potens est:* ὁ δυνατός ille potens: unus potens. *Fecit mihi magna:* quæ sola magna sint, soloque Deo omnipotente digna: virginem parere: ancillam esse matrem; quæque omnium laudum summa sit, tam arcto, tam beato, tam unico nexu cum Christo esse conjunctam. Hæc igitur vere magna & cætera his consentanea fecit mihi ille potens, cui hoc unum est, quod rependam; nempe ut dicam ex imo pectore: *Et sanctum nomen ejus;* quod nos pro modulo nostro quotidie dicimus, beatis illis vocibus: sanctificetur nomen tuum; sed libet quoque id cum beata Maria dicere, qua nulla dignius ac præstantius dixit.

50. *Et misericordia;* hanc subjungit omnipotentiæ, quæ gratia est Novi Testamenti, ut Deus se magnum atque omnipotentem, non minis ut antea ac terroribus, sed beneficentia & clementia præstet, aptatis quo-

51 Fecit potentiam in brachio suo: dispersit superbos mente cordis sui.

52 Deposuit potentes de sede, & exaltavit humiles.

53 Esurientes implevit bonis, & divites dimisit inanes.

54 Suscepit Israel puerum suum, recordatus misericordiæ suæ.

55 Sicut locutus est ad patres nostros, Abraham, & semini ejus in sæcula.

C 4

quoque in eum finem omnibus Christi miraculis: Pertransiit enim benefaciendo & sanando omnes oppressos; teste Petro, Act. x. 38.

51. *Fecit potentiam* . . . vim exeruit: κρατος: de quo nempe dixerat: Fecit mihi magna, qui potens est. Nunc autem non tantum mihi sed orbi universo, ac potissimum omnibus per orbem universum piis bonisque, eo quod exaltavit humiles, ut ℣. seq. habetur; dispersit; ut fumum; ut pulverem, quem projicit ventus; *superbos mente*, seu cogitatione, διανοια: *Cordis sui*: αυτων, eorum. Superba cogitantes, infixa penitus animis superbia.

52. *Exaltavit humiles*: sibi nullos; cæteris fere despicabiles; quæ item gratia est Novi Testamenti, per Christum humilem ac pauperem; non enim multi sapientes in Christo, non multi potentes, non multi nobiles; sed ignobilia & contemtibilia elegit Deus, ut ea quæ non sunt (ut ea quæ sunt) destrueret. 1. Cor. I. 26. 27. 28. Cujus rei fons est, quod Deus respexerit Mariæ humilitatem, ut ab ea inciperet illud; Exaltavit humiles. His autem similia notavimus in beatæ Annæ cantico, quibus eam prælusisse gratiæ Novi Testamenti ibidem memoravimus.

53. *Esurientes* . . . rerum omnium egenos; item esurientes sitientesque justitiam; eamque non a se, sed a Domino summæ gratiæ loco expectantes; hos Dominus *implevit* veris æternisque *bonis*.

54. *Misericordiæ suæ*; quæ una spes supererat, abundante peccato.

55. *Ad patres nostros*. Hic commemorat impleta jam prisca promissa, ut & promissis Christi sua constet fides. *Abraham & semini ejus*, vero semini; nec tantum secundum carnem, verum etiam iis, qui sectantur vestigia fidei, quæ est in præputio patris nostri Abrahæ. Rom. IV. 12. quod semen nos sumus. Hæc Maria quanta simplicitate, tanta sublimitate ac majestate dicit. Cæterum admirare quisquis es, Christiane, ut quæ tanta, tam sublimia hic profert, alibi penitus conticescat; non Pastoribus, non Magis, non Simeoni, & aliis respondeat quidquam; sed quæ gererentur tacita in corde suo conferat, velut admirabunda & ignara mysterii. Luc. II. 19. 33. 51. quamvis & ab Angelo primum, & sibi conscia virginitatis suæ, experimento quoque tanta didicisset; quo loco me etiam conticescere juvat, ac Mariæ virtutes silentio potius quam voce prosequi, rerum magnitudine victum.

CANTICUM ZACHARIÆ.

Nato Joanne Baptista, Zacharias parens, primum dictis Angeli incredulus, atque ex incredulitate mutus: posteaquam ex fide, & obedientia scripsit: Jannes est nomen ejus. Luc. I. 63. continuo resoluta est lingua ejus & apertum est os ejus: & impletus est Spiritu Sancto, & prophetavit dicens: ibid. 64. 67.

LUCÆ CAPITE I. ℣. 68.

68 Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitavit
& fecit redemptionem plebis suæ:
69 Et erexit cornu salutis nobis, in domo David
pueri sui.
70 Sicut locutus est per os sanctorum, qui a sæculo
sunt, prophetarum ejus:
71 Salutem ex inimicis nostris, & de manu omnium,
qui oderunt nos.
72 Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris,
& memorari testamenti sui sancti.
73 Jusjurandum, quod juravit ad Abraham patrem
nostrum, daturum se nobis:

68. *Benedictus* . . . Hæc per exclamationem; diu enim repressam vocem, statim in gratiarum actiones erumpere oportebat.

69. *Cornu salutis;* robur, fiduciam salutis consequendæ, dato salvatore Christo. *In domo David;* cui Deus domum se facturum promiserat. 2. Reg. VII. 11. firmato in ea regno usque in sempiternum; quod in Christo impletum, jam Gabriel prædixerat: Dabit illi Dominus sedem David patris ejus, &c. Luc. I. 32. 33.

70. *Prophetarum ejus*. Prophetas commemorat post Davidem eorum ducem, quippe qui ei accinunt, ejusque regnum in Christo sempiternum futurum prædicant.

72. 73. *Cum patribus nostris . . . . testamenti sui . . . . ad Abraham patrem nostrum* . . . A Davide ac Prophetis ad Patriarchas atque ad originalia promissa, & ad caput gentis Abrahamum transgreditur. *Misericordiam cum patribus nostris;* effusa gratia in liberos; ipsis quoque in sinu Abrahæ Christi præsentia recreatis, & cum eo in cælos eductis. *Testamenti sui sancti*, fœderis, latius sumto testamenti nomine, pro eo omni instrumento quo mentem testamur; quod Latinis non insuetum; testamenti etiam proprie, quod Novum Testamentum intercedente testatoris morte sanciri oporteret; unde nec primum quidem sine victimarum sanguine dedicatum fuerit. Heb. IX. 16. 18. Gr. διαθήκης, quod utrumque, & fœdus & testamentum sonat. *Sancti* autem; quod de sanctis repromissionibus conscriptum, sancte etiam custoditum ac tandem per sanctitatis auctorem Christum, impletum est; ut infra latius ℣. 75. exponitur. *Jusjurandum:* docte, ut Sacerdotem decebat, observat promis-

74 Ut sine timore, de manu inimicorum nostrorum liberati, serviamus illi:

75 In sanctitate, & justitia coram ipso, omnibus diebus nostris.

76 Et tu, Puer, propheta Altissimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini parare vias ejus:

77 Ad dandam scientiam salutis plebi ejus, in remissionem peccatorum eorum:

78 Per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitavit nos, Oriens ex alto:

missa Dei jurejurando firmata, ex ipsa natura fœderis; unde Dominus ad Abraham: Per memetipsum juravi. Gen. XXII. 16.

74. *De manu inimicorum*. Ut supra dixerat: *salutem ex inimicis*, ℣. 71. intelligendi autem potissimum invisibiles illi inimici, diabolus & angeli ejus, ipsumque peccatum, quo eis in servitutem addicti eramus: qua de re ℣. 77. Quamquam nec dubitem, nisi Judæi Christum abjecissent, id futurum fuisse, ut ab hostibus quoque visibilibus tuti Domino deservirent.

75. *In sanctitate & justitia*. Prudens Lector attende, quid daturus esset Dominus: ℣. 73. Nempe ut ab inimicis tuti justitiam sanctitatemque colerent, quæ gratia per Christum ut prossima, ita data est, effuso in electos Spiritu sanctitatis; quo nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum. Tit. II. 14. atque ibid. III. 4. 5. 6. 7: *Coram ipso*: his verbis veram denotat justitiam: non fucatam: quemadmodum scriptum est: Erant autem justi ambo ante Deum, incedentes in omnibus mandatis & justificationibus Domini sine querela. Luc. I. 6. Hæc vera justitia, quam Deus & se daturum promiserat, & probat a se datam. Potest etiam referri *coram ipso*, ad illud, *serviamus*: ut ideo sancte casteque agamus, quod assidue cogitemus in ejus conspectu esse nos & omnia nostra: quod ipsum vel maxime Dei donum est, quale promiserat daturum se nobis.

76. *Et tu puer*. Quod & figurate ad infantulum dici potuit, etiamsi non audiret: & proprie ex Amb. quod non absurdum sit intellexisse jam editum, quod utero matris clausus persenserat. *Propheta*: imo plusquam propheta, teste Christo, Matt. XI. 10. *Præibis enim ante faciem*... Duo indicat insignia vaticinia de præcursoris officio: Malachiæ & Isaiæ. Et Malachiæ quidem: Ecce ego mitto Angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam, Mal. III. 1. & iterum: Ecce ego mittam vobis Eliam Prophetam. Ibid. IV. 5. 6. quæ vaticinia de Joanne Baptista, & Angelus & ipse Christus interpretantur. Luc. I. 17. Matt. XI. 14. *Parare vias ejus*. En alterum vaticinium Isaiæ XL. 3. Vox clamantis in deserto: parate viam Domini: omnibus Evangelistis, ipsoque Joanne Baptista de eodem Joanne interpretantibus. Vide autem quam diserte Christum, quem Joannes præire jubebatur, & Dominum & Altissimum, adeoque & vere Deum Zacharias appellet.

77. *Scientiam salutis*: scientiam Christi servatoris: de qua scriptum est: In scientia sua justificabit ipse justus (Christus) servus meus multos. I. LIII. 11. *In remissionem peccatorum*, cui Joannes Baptista initiare cœpit populum, dato Baptismo pœnitentiæ in remissionem peccatorum, dicens, in eum qui venturus esset post ipsum, ut crederent, hoc est in Jesum. Marc. I. 4. Act. XIX. 5.

78. *Visitavit nos Oriens*: Christus ipse, de quo scriptum est: Orietur vobis timentibus nomen meum sol justitiæ. Mal. IV. 2. Unde Christus prophetice Oriens appellatur: Adducam servum meum Orientem. Zach. III.

79 Illuminare his, qui in tenebris, & in umbra mortis sedent: ad dirigendos pedes nostros in viam pacis.

III. 8. atque iterum: Ecce vir, Oriens nomen ejus, & subter eum orietur, & ædificabit templum sanctum Domino. Ibid. VI. 12. Quod quidem Zorobabeli competit, sed ut figuræ Christi; ut quemadmodum Zorobabel inter captivitatis Babylonicæ tenebras, in spem recuperandæ libertatis, instaurandique templi; ita Christus humano generi veræ libertatis auctor, verique templi fundator illuxerit. *Ex alto:* quo immensum a Zorobabele distat. Non enim Zorobabel, sed Christus solus desursum est, de cælo est, de paterno sinu terris oritur, atque adeo super omnes est: Joan. I. 18. III. 31. Vide autem in quot & quanta testimonia propheta-rum doctissimus Sacerdos paucissimis versiculis colligit.

79. *Qui in tenebris & in umbra mortis* . . . Et hoc ex Isaia IX. 12. Populus, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis: quod de Christo Matthæus quoque intelligit. IV. 16.

CANTICUM SIMEONIS.

Nihil videat qui Christum vidit; nihil optet in sæculo, qui Christum amplexus est, lætusque abeat ad patres. Hæc vovet sanctus senex accepto Christo in ulnas: Luc. II. 28. *nec nisi multa gratulatus, multaque vaticinatus, dimittit e manibus.*

LUCÆ CAPITE II. a ℣. 29.

29 Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace:
30 Quia viderunt oculi mei salutare tuum:

29. *Nunc dimittis*. Nunc dimittes. Gr. vel ut legit Amb. hic; nunc dimitte; tempus est, ut dimittas. Idem Ambrosius, *nunc dimittis*; quasi necessitate quadam teneretur in hac vita, non voluntate: de bono mortis. 2. *Dimittis:* tamquam e carcere, tamquam e vinculis, ibid. Vide autem viro justo quam sit vita insuavis; quippe quæ miseriis, erroribus, vitiis sit obnoxia. Itaque sanctus senex novi Testamenti spiritu plenus, nedum optet multos dies in vetere. Testamento toties repromissos, ægram senectutem Christi videndi spe vix sustentabat; quo impleto, quasi omni vitæ officio functus, dimitti & expediri petit. *Secundum verbum tuum;* responsum enim acceperat a Spiritu sancto non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini. Luc. II. 26.

30. *Quia viderunt oculi mei* . . . Beati enim oculi, qui vident quæ vos videtis! amen quippe dico vobis: multi prophetæ & justi & reges cupierunt videre, quæ videtis; & non viderunt. Matt. XIII. 16. Luc. X. 23. *Salutare tuum*. Hæc igitur docent viro bono Christum ac salutem adepto, statim optandum esse vitæ exitum, & quidem potius quam ipsi Simeoni, cum statim post mortem Christo potiri detur, quod sane sancto Seni, nondum propalata sanctorum via, contingere non poterat: Heb. IX.

31 Quod parasti, ante faciem omnium populorum,
32 Lumen ad revelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Israel.

IX. 8. XI. 40. & tamen mortem optat, quia viso Christo non erat in terris, quod videret amplius.

31. *Omnium populorum:* non tantum Judæorum, verum etiam Gentilium, quod sequentia docent.

32. *Lumen ad revelationem gentium;* ad revelandam gentibus veritatem, quemadmodum Isaias scripserat: Ambulabunt gentes in lumine tuo. lx. 3. & alibi passim apud prophetas; cui rei præluserant Magi, ex Oriente, stella duce acciti. Vide autem his tribus Canticis, ut Christi gloria magis magisque illustretur. Maria enim & Zacharias de Israele tantum; hic autem non modo Israelis gloriam, verumetiam conversionem universæ gentilitatis præcinit.

Nunc tribus Canticis expositis cogitare libet, quam apte omnia Christo adveniente gesta sint. Decebat enim, ut quo pietatis sensu excipiendus esset, plebs christiana doceretur; primum a Maria matre, cui accinunt sanctæ mulieres Elizabetha & Anna prophetissa; tum a Sacerdote, qualis erat Zacharias Præcursoris pater: denique a Simeone sene, viro e plebe, ut videtur: quamquam alii alia conjiciunt; sed si quid esset aliud, Evangelistam non taciturum putamus. Jam pastores, Magosque, Gentium primitias, commemorare nihil attinet; atque hos donis onustos, quo etiam divites ad Christum venturi præfigurarentur. Nec defuit infans Joannes Baptista, qui in matris utero ad Christi præsentiam, Mariæque vocem exiliret: ut omnis ætas, sexusque, gens omnis, omnis ordo in Christi laudes accenderetur: atque hic finis esto.

FINIS CANTICORUM.

LIBER PROVERBIORUM

PRÆFATIO

IN PROVERBIA SALOMONIS.

Proverbiorum, sive sententiarum origo, ratio, institutum: cur dicantur Parabolæ, sive similitudines.

I. Prisci homines solebant moralem disciplinam tradere brevibus absolutisque sententiis, quæ animis infixæ, ac per omnium ora vulgatæ, Proverbia vocarentur. Quæ cum passim ac nullo auctore ferrentur, non defuere postea qui, dedita opera, talia dictata conscriberent; hinc illæ apud Grecos γνῶμαι, sive sententiæ, prodierunt; quo in genere apud illos princeps Phocylides; apud nostros Syrus, atque alii claruere. Sed profecto verum istud est, optima quæque instituta ab antiqua & pia Hæbreorum gente manasse, omnibusque sententiarum scriptoribus præisse Salomonem; cujus sententiæ, cum maxime comparationibus constent, ideo hebraice, *misle*, sive parabolæ ac similitudines appellantur.

Proverbiorum, sive sententiarum tradendarum methodus, juvandæ memoriæ apta.

II. Cur autem illis sententiarum auctoribus, ipsique Salomoni utilius visum sit, brevia quæ diximus decreta figere, quam de morum disciplina, ordine quodam, ac longa oratione disserere ea statim causa occurrit, quod memoriam adjuvare vellent. Quo sane adjumento maxime indigebat puerilis ætas imbecilli judicio, firma promptaque memoria. Quæ cum sententias ore prius quam mente recoleret, accedente rationis luce, patrum sapientia atque experientia fruebatur, tenerisque pectoribus incoctam inolitamque vivendi regulam alte retinebat. Quo etiam factum est, ut Sententiæ seu Proverbia Salomonis sæpe dirigerentur ad pueros, ac matris etiam nomine commendarentur, ut pia sanctaque & blanda auctoritate ab ipsis etiam incunabulis repetita tenacius inhærerent.

Nec minus erat utilis maturiori ætati, illa sententiarum nullo fere nexu concisa & absoluta brevitas. Neque enim necesse erat multa perlegendo longo se labore conficere, quod infirmis animis sæpe sit oneri ac tedio, sæpe etiam incommodo, aliis laboribus, pro hujus vitæ conditione nimis urgentibus. Sententias autem brevi versiculo comprehensas, quo-

vis dato spatio facile arripias; unamque aut alteram, velut aliquot decerptos ex ornatissimo horto flosculos, seligas. Licebit uno ictu oculi in unaquaque sententia explendescentem haurire veritatis lucem, & quocumque perrexeris, parabilem circumferre sapientiam, hac alere mentem, hunc viæ ducem, hoc ingentibus curis habere solatium.

III. Neque congruum videbatur definiundo, dividundo, argumentando jejunam & exsuccam Philosophiam tradere, vivendique regulam ad certam quamdam methodum revocare, quam adhibere stimulos, brevibusque & aculeatis sententiis, crebris velut ictibus incitare; quod etiam Apostoli frequentarunt, ut videre est *Rom.* XII. I. *Thess.* V. & alibi passim. Sic enim præcepta morum in stimulandis animis varia congeruntur. Utile Salomonis visum ipsa varietate oblectari lectorem; diversisque imaginibus decreta sapientiæ iterari, inculcarique, ne ad usum facilem comparata, ratiocinationum, ac verborum circuitu frigescerent; quo etiam spectabat ipse Salomon dicens: *Verba sapientum sicut stimuli, & quasi clavi in altum defixi*: quibus verbis doceremur, & quam acriter impellerent, & quam alte hærerent, nec se avelli sinerent.

Sententiæ urgent sicut stimuli, atque ideo versibus comprehensæ.

Eccles. XII. 11.

Hujus rei gratia, quod non modo Hebræorum magistri, verumetiam S. Hieronymus Præfatione ad Isaiam docuit, versibus alligatæ Salomonis sententiæ prodierunt; quod etiam extranei sententiarum auctores imitati sunt; eo quod id genus scriptionis & acriores stimulos adhibere, & memoriæ firmius infigi soleat.

IV. Tanta autem pio Regi sententiarum cura inerat, *ut locutus sit parabolas* ad usque *tria millia*, quarum selectissimas in hunc librum ipse composuit; alias per vulgi ora dispersas; sub pio Rege Ezechia, *viri ejus*, hoc est viri eruditi ab ipso præpositi collegerunt. Capite vero XXX. memorantur alii sententiarum Auctores, quas quidem, ut ab ipso Salomone mutatas, certe eodem spiritu scriptas, Salomonicis addiderunt. Aliæ denique ipsius Salomonis, sub Lamuelis nomine ad calcem libri appositæ, quas inter, egregia illa mulieris fortis commendatio reperitur, totaque ista collectio, ut par erat, Salomonis titulo celebratur.

Proverbiorum ac Parabolarum sive sententiarum Auctores, earumque collectiones variæ.

III. Reg. IV. 32.
Prov. XXV. 1.

Multas autem sententiarum collectiones factas indicare videntur multa iisdem verbis repetita, variantesque interdum ejusdem sententiæ lectiones, quæ lectori obvia admonere tantum, non etiam singillatim commemorare oportet. Quo etiam pertinere videtur illa parabolarum in Hebræo & LXX. haud uno loco discrepans series, quod dissolutæ sententiæ, neque uno tempore aut auctore collectæ, non eodem semper ordine ferebantur.

Universa morum disciplinam his tradita Proverbiis: œconomica, politica, monastica, sive quæ ad privatam vitam pertinet.

V. Has ergo sententias a tanto auctore, Spiritu Sancto, dictante conscriptas, tantoque studio a viris eruditissimis conquisitas, si perdidicerimus, nihil erit quod ad moralem Philosophiam desideremus. Et œconomica quidem multa reperiemus, quale illud: *Prepara foris opus tuum, & diligenter exerce agrum tuum; ut postea ædifices domum tuam.* Prov. XXIV. 27. tum illud: ne usuris pecunias coacerves; sed labore, parsimonia, agroque colendo & alendis gregibus. XXVI. 25. & *seq.* XXXVIII. 8. 19. Quem ad locum pertinet tota illa mulieris fortis institutio, multaque in hunc modum de bona piaque uxore conquirenda, de liberis, de servis in officio continendis, de non fide jubendo temere, de diligentia regendæ familiæ, servandisque & colendis paternis possessionibus adhibenda, ipsaque re amplificanda per beneficentiam, amoto sordido quæstu, aliisque patrisfamilias muniis. Politica vero, hoc est, ea quibus regum, regnorumque robur, dignitas, publicorumque consiliorum ratio commendatur, tanta sunt, tam illustria, ut regem maximum, atque optimum, eumdemque sapientissimum, & regnandi artium peritissimum sapiant. Capur illud *Misericordia & veritas custodiunt regem*, grande & nobile satellitium; tum illud: *Firmabitur justitia thronus ejus*, en stabile fundamentum: & illud, *In multitudine populi dignitas regis*; & illud: *Justitia elevat gentem: & justus erigit terram*: illud denique quo tota pœne tenendi gubernaculi cautio continetur: *Princeps qui libenter audit verba mendacii, omnes ministros habet impios*: iniquos, infidos, reipublicæ hostes. Hæc ad experimentum sufficiant. Quæ autem ad privatam vitam, quam vocant monasticen, pertinent, eorum copiam, varietatem, plenamque & ad intima virtutum vitio-

Prov. XX. 28. *Ibid.* XXV. 5. *Ibid.* XV. 28. *Ibid.* 34. *Ibid.* XXIX. ℣. 12.

rumque arcana penetranda, sapientiam verbis assequi non possumus. Ponamus exempli loco disidiam:
en ejus indoles, *Vult & non vult piger*, jacentem, XIII. 4.
somnolentum, neque quidquam sedulo cogitantem vides. Vis hujus vitii incommoda? *Desideria occidunt pigrum*: neque enim huic unquam firma & certa voluntas, sed vani conatus velut in somniis: tota die concupiscit & desiderat: unde infirmus ac torpens
animus, pravis cupiditatibus in mortem ipsam rapi- XXI. 25.26.
tur. Vis vana suffugia omnia metuentis, atque ideo ad facillima quæque cunctantis? dicit piger: *Leo est foris* in plateis sicarii. Vis denique incitamenta &
remedia veterni? *Vade ad formicam ó piger*. . . *us-* XXII. 13.
quequo piger dormies? quando consurges e somno? en VI. 6. &
egestas ad fores: & illud: *Consurgit diliculo qui* 10.
quærit bona, aliaque in hunc morem, quibus hæc XI. 27.
animæ pestis eliditur. Quid aliud vitium æque totam vitam inficiens, morumque emendationi inimicissimum sibi placere? en ipsa res: *Non recipit stultus* XVIII. 2.
verba prudentiæ, neque quidquam, *nisi ea dixeris quæ versantur in corde ejus*, tum hujus rei turpitudo ex virtute opposita; *Via stulti recta in oculis ejus:*
qui autem sapiens est audit consilia, hinc admonitio XII. 15.
tam gravis quam brevis: *Ne sis sapiens apud temet-* III. 7.
ipsum &c. Tum ubique inculcata correctionis atque increpationis utilitas: ab adulatione vero laquei, pe-
stis, hinc ficta oscula, illinc salubre & expetendum XXVII. 5.
vulnus, excitique amici, ut præsente offensa veram 6. XXIX. 5.
sibi in futurum gratiam parent. *Qui corripit homi-* XXVIII.
nem, inquit, *gratiam postea inveniet apud nos ma-* 23.
gis, quam ille qui per linguæ blandimenta decipit. Quid deinde supererat; nisi ut ille sibi placens, atque adulatoribus deditus, moneretur, ne malo suo doctus, sero saperet, frustraque inclamaret illud:
Cur detestatus sum disciplinam, & increpationibus V. 12.
non acquievit cor meum? quo nihil est efficacius, ut sui amore perditus a pessimo mentis errore revocetur.

VI. Docendi autem ratio ea est, ut ad vivum pingat, & coram oculis ponat rerum imagines: en piger iterum complicitis brachiis, manu sub ascella, quam vel ori admovere pigeat, ut cibos e cœlo velut expectare videatur. Aliæ ejusmodi imagines, uno verbo; aliæ paulo fusiores; qualis inverecunda mu-

Docendi ratio per similitudines: per opposita: sententiarum brevitas, elegantia, vis.

XIX. 24. lier cum suis sagittis, retibus, venenatisque blandi-
XXVI. 25. tiis, passim; ubi etiam videre est cœcum juvenem
VII. 21. 22. 23. bovis, aut agni lascivientis instar, ductum ad victi-
XXII. 31. mam, ad vincula nescientem; en vini in vitro splendentis colorem vividum, ingredientis blanditias, ingressi diffusa venena, excitas libidines, mentem ab arce dejectam, dimissum clavum a manibus, edormitaque crapula, rursus ad compotores & vina properatum: illud egregium contrariorum imagines plerumque ex adverso oppositas, ut in conspectu mutuo clarius innotescant; qualis est sapiens composito vultu: *In facie prudentis lucet sapientia*: ac statim: *Oculi stultorum in finibus terræ*, vagi, instabiles, in
XVII. 24. diversa distracti. Præclarum etiam illud: *Totum spiritum suum profert stultus*, fanda, infandaque effutit: *Sapiens differt & reservat in posterum*, neque ejus
XXIX. 11. pectus facile exaurias. Neque illud conticescam: *Sa-*
XIV. 8. *pientia callidi*, sive prudentis, *est intelligere viam suam*: *imprudentia stultorum errant*: unde illud con-
Ibid. 16. sequitur: *Sapiens timet, & declinat a malo: stultus transtulit & confidit*. Mitto brevitatem quam nulla interpretatio repræsentare possit; mitto similitudines, easque concitas, queis totus liber scatet; huc accedit elegantia, summa cum gravitate conjuncta,
XXV. 15. ut in illo: *Lingua mollis confringit duritiem*: idest responsa mitia quamvis exasperatos animos. Affectus præsto sunt: en sapientiam omnes invitantem, omnibus obviam, & ab ipso paterno sinu ad nos descendentem, cui oblectamentum & lusus, orbis terrarum ornatus; deliciæ, genus humanum; unicum ut ita dicam studium, bonis omnibus cumulare amato-
VIII. res: tu quoque responde amanti: *Dic sapientiæ: soror mea es, & prudentiam voca amicam tuam*. Nec
VII. 4. deest vehementia: *Cui væ? cui rixæ? cui foveæ?*
XXIII. 29. *cui sine causa vulnera? cui suffusio*, seu rubor *oculorum? nonne his qui commorantur in vino & student calicibus epotandis?* sed illud copiosius: istud
XXIII. 2. uno verbo quam vehemens! *Statue cultrum in guttu-*
XXIII. 10. *re tuo*; & istud: *Ne attingas parvulorum terminos,*
11. *& agros pupillorum ne introeas: propinquus enim illorum fortis est*: Deus scilicet. Denique multæ sententiæ sua se simplicitate, suo veluti candore commendant, ut ipsa per se veritas valeat.

VII.

VII. His igitur evincimus, ut noster Salomon, non modo divina auctoritate, verum etiam acumine, copia, gravitate, cæteris in sæculo sententiarum auctoribus facile antecellat. Cum præsertim etiam illud accedat, quod est omnium optimum, ut veram sapientiam, cultum scilicet ac timorem Dei, veramque pietatem, & fundamenti loco ponat, & ubique commendet, quam alii sapientes nec fando noverint, aut primoribus tantum, ut ajunt, labiis degustaverint. Summa autem pietatis est, Dei mandata noctu diuque meditari; quod ipse legislator Moyses inculcat his verbis: *Eruntque verba hæc, quæ ego præcipio tibi hodie, in corde tuo; & narrabis ea filiis tuis: & meditaberis in eis sedens in domo tua, & ambulans in itinere, dormiens atque consurgens, & ligabis ea quasi signum in manu tua, eruntque & movebuntur inter oculos tuos, scribesque ea in limine & ostiis domus tuæ*: quo spectabat Salomon noster cum diceret: *Liga ea in corde tuo jugiter, & circumda gutturi tuo: cum ambulaveris gradiantur tecum: cum dormieris, custodiant te: & evigilans loquere cum eis*: quo quid utilius aut suavius? additque: *quia mandatum lucerna est, & lex lux; & via vitæ, increpatio disciplinæ*. Quo ex loco, aliisque similibus ad Moysen perspicue alludentibus, ab eoque deductis, grave existit argumentum adversus eos, qui per summam imperitiam aut inverecundiam, Mosaicorum voluminum antiquitati detrahunt, quorum audacibus scriptis duos antiquissimos & maximos Israelitarum reges ex adverso opponimus, Davidem, de lege ac Moyse memorantem, quæ universa plebs caneret; Salomonem etiam scribentem sententias, quæ omnium manibus tererentur: nihil ut Moyse, ejusque scriptis, notius ac celebratius esse potuerit.

Quo Salomon cæteris sententiarum Auctoribus præstet.

Deut. VI. 6.

Prov. VI. 21. 22. & seq.

Hæc igitur nostri Salomonis vera sapientia est, ut Dei lege præceptisque nitatur; quo fit etiam illud, ut a Deo parente optimo non modo doceri, verum etiam castigari æquo animo feras: *Quem enim diligit Dominus, corripit, & quasi pater in filio complacet sibi*: cujus rei fons est, quod omnia bona, malave, hoc est res prosperæ & adversæ, Deo auctore proveniunt, dicente Salomone: *Sortes mittuntur in sinum, sed a Domino temperantur*; ut profe-

III. 12.

XVI. 33.

cto res humanæ, quantacumque obscuritate versentur, misceantur, in finem a Domino præstitutum exeant: verumque illud sit: *Cor hominis disponit viam*
Ibid. 9. XXI. 1. *suam, sed Domini est dirigere gressus ejus*; quin etiam cor ipsum in manu domini, unaque est ratio expediendæ salutis, si Deo nos, nostraque omnia permittamus. Quæ & alia id genus, sapientissimus Salomon tanta auctoritate, veritate, profunditate exequitur, ut in illius parabolis facile agnoscas illius
I. Cor. II. 10. spiritus magisterium, *qui omnia scrutatur, etiam profunda Dei.*

De promissis ac minis temporalia sperantibus.

VIII. Interim meminisse nos oportet, pro veteris testamenti ratione, hic ubique adhiberi promissiones, minasque temporales; cæterum spiritualis homo, hoc est, Christianus, a terrenis divitiis ad cœlestis regni opes se eriget; cum & ipse Salomon divitiarum vanitatem vel hoc uno verbulo tam perspicue retegat: *Quid enim prodest stulto habere divitias, cum*
XVII. 16. *sapientiam emere non possit?* cui suppar illud: *Me-*
XIX. 1. *lius est pauper qui ambulat in simplicitate sua, quam*
XIII. 7. *dives insipiens*: & illud: *Est quasi dives cum nihil habeat, & est quasi pauper, cum multis in divitiis sit.*

De versione, qua LXX interpretum dicitur; deque vetere Vulgata Latina ac nova per S. Hieronymum.

IX. Superest ut dicamus aliquid de antiquis versionibus. Antiquisima autem est, quæ LXX. dicitur. Ea, quam longe ab Hebræo deflectat, omnes eruditi norunt, cujus rei causas singulas inquirere immensi esset operis, & a nostro instituto penitus alieni. Sufficiat nobis ex LXX. proferre, quæ veræ interpretationi constituendæ lucem afferant. Causas autem generales easdem afferimus, quas in Psalmorum Præfatione fusius memoratas in lectoris gratiam contrahere hic libet: prima est antiquissimæ linguæ & pridem obsoletæ ingenium, atque indoles brevitatis amans, atque ut ita dicam, alieni cujusvis sermonis præsertim laxioris, ac fusioris impatiens, qualem linguæ nostræ postulant: tum ejusdem linguæ non satis perspecta concinnitas, atque proprietas, verborumque, & phrasium, ac particularum virtus, quo mirum in modum interpretes variant: postea variantes jam inde ab antiquo, atque ab ipso, ut ita dicam, initio lectiones, librariorum nonnunquam dormitantium errore aut incuria; sæpe etiam mutatione le-

vissimorum apicum simillimis litteris; postremo quod LXX. interpretes obscura, ambigua, suspensa supplent, in his quidem libris maxime, sæpe etiam comentatoris magis quam interpretis funguntur officio; quod interdum, sed parcius & temperatius Vulgatæ nostræ contigit, ut suis locis indicamus. Quidni autem suspicemus, siquidem id verum est quod doctiores putant, LXX. illos eruditos senes ad Ptolemæum missos, solius Pentateuchi versionem edidisse; alios interpretes, non omnes æque eruditos, interdum ab Hebraici sermonis virtute deficere potuisse? utcumque est, certum illud, nihil ocurrere noxiæ diversitatis. Imo vero in Proverbiis harum varietatum hunc fructum capimus, quod multas, easque egregias, atque analogiæ fidei congruentes habeamus sententias, quibus Scripturæ ubertas maxime commendetur, nullo ipsius summæ damno, ut alibi monuimus.

Septuaginta versionem ipsa primum commendat Antiquitas, quod diutissime, ante Christum natum, per omnes fere Synagogas obtinuit; quod ab Apostolis frequentatas, plerisque Proverbiorum locis inde mutuatis, ut suo loco notabimus; quod ab Ecclesia orientali perpetuo usu retenta; a Latina quoque tamdiu, donec tot licet fulta præsidiis, egregia S. Hieronymi opera Hebraicæ veritati cessit. Et quidem veterem illam Latinam versionem ex LXX. deductam rivulis, innumerabiles Patrum Latinorum loci repræsentant, maxime s. Ambrosii, ac præsertim in officiorum libris, apud quem etiam ejusdem versionis integra capita, libro de Salomone, reperimus. A S. Hieronymo aliam ex Hebræo institutam versionem, vel ille, quem huic libro præfiximus, prologus doceat: ex qua versione Vulgatam nostram fere constare non est dubium. Hanc autem versionem non modo subsecutæ Ecclesiæ ac Synodi Tridentinæ, verum etiam jam inde ab initio s. Augustini, inde specula sua compingentis, commendat auctoritas. Cur autem Hieronymus nonnunquam ab Hebræo differat in Ecclesiaste, commodior erit dicendi locus: resque omnis patebit clarius, erudito, quem eruditi, piique Benedictini apparant, Hieronymi canone.

Notarum nostrarum excusatur in plerisque brevitas, in quibusdam prolixitas.

X. De notarum nostrarum ratione dicere superfluum videretur, nisi quidam amicorum nonnihil ab earum brevitate metuerent tardioribus ingeniis, ne dicam indiligentioribus, si tales futuræ essent, quales in Psalmos fuerunt. Nos autem, quantum assequi datum est, concisa perspicuitate contenti, ita lectorem adjuvandum suscipimus in obscurioribus, sive profundioribus locis, ut ipse ex aliis per sese aliquid excundat, & quæ notis desint, attentione suppleat ac diligentia; neque curiosa ac longe accersita sectamur, sed necessaria. Studiosis certe clavim in manus damus, quam non ipsam magni fieri, sed quæ ea reserarentur, Scripturam nempe ipsam, pulchram ac splendidam videri volumus: neque opprimere aggredimur commentariorum mole vividos Scripturæ sensus. Sua certe grandioribus scriptis constet utilitas; nos vero non id agimus, neque cibos ad satietatem oggerimus, sed acuere nitimur meditandi quærendique cupiditatem ipsa Scripturæ copia, ac veritate satiendam. Ne quid tamen negligamus, quod ad excitanda & juvanda pro nostra facultate Scripturarum studia pertineat, en paulum amplificamus notas, & quasi liberiore campo currimus; exempla memoramus: Salomonis, eumque secuti Ecclesiastici, & libri Sapientiæ sententias usui accomodamus, Scripturas Scripturis copiosius illustramus; interim lectorem optamus tam diligentem fieri, ut notis quam minimum indigeat.

Rursus autem non deerunt qui prolixitatem reprehendant, universim quidem in Canticum Canticorum, speciatim vero in quosdam Ecclesiastæ atque Ecclesiastici locos. Ac de Cantico quidem, æqui judices facile concedent ut dicatur copiosius, cum ubique geminus afferendus sit sensus, historicus alter, sive proximus de Salomonis ac Sponsæ Ægyptiacæ; alter allegoricus & mysticus de Christi & Ecclesiæ, sanctarumque animarum beato conjugio, castisque deliciis; uterque reconditissimus, allegoricus vero quam maxime, quem in hoc libro, non modo dignitate ac veritate potiorem, verum etiam a Spiritu Sancto præcipue spectatum uno ore consentiunt. In hac autem allegoria prosequenda, non nostri, sed Patrum sensus exponendi erant, ne in tam gravi ar-

gumento nostris arbitriis sine fine, modoque ludere videremur; quod genus interpretandi copiosum esse oportet, cum tot ac tanta occurrant in eam rem dicta a Patribus & interpretibus, ut & in ipso delectu laboret animus, & ipsam segetem amplam esse necesse sit, tametsi optima quæque ac selectissima colligamus.

De cæteris vero notis prolixioribus alia ratio est. Aut enim historica, aut dogmatica quædam persequenda fuerunt: atque historica quidem in Ecclesiastico: quæ si paucis ageremus, nullam rebus lucem, nullam lectori studioso opem allaturi eramus. Dogmatica vero nonnulla in Ecclesiastæ atque Ecclesiastici uno vel altero loco, paulo copiosius tractari oportuit, ubi necessario castigandi veniebant qui in interpretandis illis a fidei regula, aut Patrum sensibus abhorrerent. Quæ quidem ut parce fieri, ita ubi res postulabat, non prorsus prætermitti debere duximus. XXXVI. L. LI. Ecc. XII. 7. Eccli. LI. 14.

XI. Non pigebit autem hic ad calcem apponere Vulgatæ nostræ glossemata, eosque hebraismos, qui passim occurrant, cum in Salomonicis, tum etiam, ut semel hunc absolvamus locum, in Sapientia & Ecclesiastico. Atque animam quidem hebraica phrasi pro persona positam omnes norunt: cor pro intellectu sumitur: callidus, versutus, astutus, in bonam fere partem, pro cauto, prudente, sapiente; derisor, illusor, contemptor, prævaricator, pestilens, impius, malum & nequam sonant; quo genere nequitiæ, res subjecta determinat; disciplina doctrinam; indisciplinatus indoctum denotat; requies sæpissime pro cessatione ponitur; requievit, pro cessavit, nonnunquam pro cessare fecit; infernus pro sepulchro, ut in tota Scriptura passim; hæreditare pro sortiri, interdum active pro sortiri facere; ut est illud: *Legem vitæ hæreditavit illos*, idest, hæreditare, sive sorti habere fecit: panis, pro alimentis, atque aliis vitæ sustentaculis: confessio pro laude: minoratio pro damno, sive diminutione, atque hæc quidem pervulgata: obscuriora ista in Ecclesiastico, obductio, obductus pro impetu hostili, immissisque sive illatis calamitatibus: alicujus rei continens, pro compote: datus, pro datione ac dato, sive dono: istud vero obscurissimum, natio pro nativita-

Vulgatæ nostræ glossemata; hebraismi in libris Salomonis, atque aliis nota necessaria de comparationibus

Eccli. XVII 9.

te, pro sobole, pro agrorum sive arborum fructu ac proventu: quo etiam sensu generatio, generationes;
Eccli.XXIV 26. ut in illo: *a generationibus meis implemini*, hoc est, sapientiæ, tanquam agri feracissimi, aut arboris præcellentissimæ, fructibus ac frugibus. Quo etiam loco notanda venit præpositio *a*, ut & aliæ *de*, *ex*, *cum*, sæpe omissæ, sæpe superfluæ, unde in sermone, ex defectu, sive redundantia, obscuritas. Jam ex Græca quoque phrasi illud frequentissimum, infini-
Eccli.XVII. 8. tivus pro gerundio, ut illud: *posuit cor suum ostendere illis*, idest ad ostendendum, sive ut ostenderet; tum illud Dei nomen sæpe supplendum, quale est il-
Eccli. XXI. 6. lud: *Deprecatio pauperis ab ore usque ad ejus aures pervenit*: nempe Dei, quod est familiare Hebræis; eo quod Deus semper debeat esse menti præsentissimus, ac facile subintelligendus; unde etiam illud;
Ibid.XXVII 1. *Qui quærit locupletari, avertit oculum*, supple a Deo, seu, quod idem est, a Lege. Denique illud; in comparationibus ac similitudinibus multa supplenda, quorum exempla invenias Proverb. XXV. imprimis comparandi & comparationes, reddendi particulæ, idest *quemadmodum*, *sic*, & cæteræ, quorum loco Hebræi passim substituunt conjunctivam *&*, ut in illo;
℣. 23. *Ventus aquilo dissipat pluvias, & facies tristis linguam detrabentem*: interdum hanc etiam supprimunt;
Ibid. 14. *Nubes & ventus & pluviæ non sequentes, vir gloriosus & promissa non implens*, quod sæpe non le-
Ibid. 20. vem difficultatem parit, ut in illo: *Amittit pallium in die frigoris: acetum in nitro, qui cantat carmina cordi pessimo*, sive afflicto. Quæ perspicua fiunt, si particulas comparandi suppleveris, ut ad eum locum & alibi fecimus. Sæpe etiam aliquid supplendum in rebus ad quas fit comparatio, ut in eodem versu:
Ibid. 19. item: *Dens putridus & pes lassus qui sperat super infideli*: sic supplendum, qualis est qui dente putrido ac pede lasso utitur, talis is qui sperat super in-
Ibid. 16. 17. fideli: &, *Mel invenisti, comede quod sufficit tibi, ne forte satiatus evomas illud: Subtrahe pedem tuum de domo proximi, ne quando satiatus oderit te*: tamquam diceret: sicut qui mel nimium comedit ad satietatem & vomitum adducitur, ita te proximus ejiciet & evomet, si plus æquo te ingesseris. Omissum etiam interdum alterum comparationis mem-

brum, puta ipsa redditio, sive applicatio, ut in illo: *Diligenter agnosce vultum pecoris tui*, omissa applicatio ad eos, qui hominum, sive rationalis gregis curam gerant; & apud Ecclesiasten. *Qui fovit foveam*: *Qui dissipat spem*, &c. omissa redditio, quam ad eum versum suppletam videre erit. Sic in illo: *Sicut viator sitiens* &c. supplenda applicatio propter eam causam quam ad eum locum diximus. Universim apud Hebræos, aliosque Orientales supplenda multa; valetque id quod monemus Præfatione in Psalmos, tenuia hæc & obvia. Sed parvulos quoque adjuvare oportet, ut sine offendiculo præclaras percurrant sententias.

Proverb. XXVII. 23. X. 8. *Eccli.* XXVI 15. *Cap.* IV. 24. VII. 18.

SANCTI HIERONYMI PRESBYTERI

PRÆFATIO IN LIBROS SALOMONIS

AD CHROMATIUM ET HELIODORUM EPISCOPOS.

Jungat Epistola, quos jungit Sacerdotium, immo charta non dividat quos Christi nectit amor. Commentarios in Oseam, Amos, Zachariam, Malachiam, quos poscitis, scripsissem, si licuisset præ valetudine. Mittitis solatia sumptuum; notarios nostros, & librarios sustentatis, ut vobis potissimum nostrum desudet ingenium. Et ecce ex latere frequens turba diversa poscentium; quasi aut æquum sit, me, vobis esurientibus, aliis laborare: aut in ratione dati & accepti, cuiquam præter vos, obnoxius sim. Itaque longa ægrotatione fractus, ne penitus hoc anno reticerem, & apud vos mutus essem, tridui opus nomini vestro consecravi, interpretationem videlicet trium Salomonis voluminum: *Misle*, quas Hebræi Parabolas, vulgata autem editio Proverbia vocat: *Cohelet*, quem Græce Ecclesiasten, Latine Concionatorem possumus dicere: *Sir hassirim*, quod in nostra lingua vertitur Canticum Canticorum. Fertur & Panæretos Jesu filii Sirach liber, & alius pseudepigraphus, qui Sapientia Salomonis inscribitur, quorum priorem Hebraicum reperi: non Ecclesiasticum

ut apud Latinos, sed Parabolas prænotatum; cui juncti erant Ecclesiastes & Canticum Canticorum ut similitudinem Salomonis non solum librorum numero, sed etiam materiarum genere coæquaret. Secundus apud Hebræos nusquam est; quin & ipse stylus, Græcam eloquentiam redolet: & nonnulli scriptorum veterum hunc esse Judæi Philonis affirmant. Sicut ergo Judith, & Tobiæ, & Maccabæorum libros legit quidem Ecclesia, sed eos inter canonicas scripturas non recipit; sic, & hæc duo volumina legat ad ædificationem plebis, non ad auctoritatem ecclesiasticorum dogmatum confirmandam. Si cui sane Septuaginta Interpretum magis editio placet, habet eam a nobis olim emendatam. Neque enim nova sic cudimus, ut vetera destruamus. Et tamen cum diligentissime legerit, sciat magis nostra scripta intelligi, quæ non in tertium vas transfusa coacuerint, sed statim de prælo purissimæ commendata testæ, suum saporem servaverint.

SANCTI ISIDORI PELUSIOTÆ

LIB. IV. EPISTOLA XL.

DE TRIBUS SALOMONIS LIBRIS.

Quoniam ordinem trium Salomonis librorum discere cupis, scito unum illorum docere virtutem moralem; alterum ostendere quam sit vanus labor eorum, qui rebus hujus vitæ nimis attendunt; tertium denique amorem, quo erga res divinas prædita sit anima illa quæ superiora jam didicit. Atque hæc ratio est ordinis; quare illud quidem primo loco, istud autem secundo, hoc denique tertio collocatum sit opus. Qui autem in ethicis probe se gessit, dum Proverbiorum scriptoris discipulus fuit, de eo metuendum non est, ne ad Canticum Canticorum delatus, in carnalem & vulgarem amorem incidat; quin potius futurum est, ut ad purum ac divinum Sponsum, quasi quibusdam alis, efferatur, qui beatos pronuntiat eos, qui tali sunt amore vulnerati. Moneo

itaque adolescentes, ne prius tertium attingant opus, quam in prioribus duobus præclare se gesserint. Absurdum enim, vel potius nimis temerarium, & audax est negotium, & a mysticis legibus abhorrens, ut in adyta insiliant, seseque penetrent, qui ne vestibulis quidem sint adhuc digni. Quemadmodum enim in templo, ea quidem quæ foris erant, omnibus adire licebat, quæ vero intus erant sacra, quæ velo comprehendebantur obtecta, quamvis alioquin adiri poterant, tamen a vulgo non consecrato & prophano adiri non poterant; quæ denique intima erant Sancta sanctorum, & sacratissima sacra, ad ea nec illis quidem patebat aditus, qui vitam agerent inculpatam, sed soli fas erat ingredi summo Sacerdoti, qui nimirum seipsum consecrarat, & omnem mortalem rugam deposuerat. Sic etiam erga hosce Salomonis libros affecti esse debent adolescentes, & primum quidem omnium splendere morum virtute; deinde vero rerum ad hanc vitam pertinentium nullitatem, atque inanitatem condemnare; & sic demum ea attingere, quæ vulgus hominum assequi nequit. Nam qui extra septa esse debeant, si temerario ausu, in sacra divina non initiati irruere præsumpserint, pœnas dabunt extremas.

LIBER PROVERBIORUM.

CAPUT PRIMUM.

Parabolarum utilitas: fundamentum sapientiæ, Dei timor & cultus: majorum doctrina: impiorum illecebræ: casus: sapientia blanda hominum invitatrix: ad extremum contemtores terret.

1 Parabolæ Salomonis, filii David, regis Israel.
2 Ad sciendam sapientiam & disciplinam:
3 Ad intelligenda verba prudentiæ, & suscipiendam eruditionem doctrinæ, justitiam, & judicium, & æquitatem:
4 Ut detur parvulis astutia, adolescenti scientia, & intellectus.
5 Audiens sapiens, sapientior erit; & intelligens, gubernacula possidebit.

1. *Parabolæ Salomonis*. Titulus antiquorum more cum ipso textu conjunctus.

3. *Ad intelligenda verba prudentiæ;* intelligentiæ. Heb. *Binah*. *Et suscipiendam eruditionem doctrinæ:* disciplinam. Heb. *Mousar:* ut supra ℣. 2. Monet eos, quos imbuit, ut non solum sapientiam, quam ipsi perceperint, amplecti . . . sed etiam verbis prudentiam auscultare & hæc intelligere curent. Beda. *Justitiam & judicium & æquitatem:* rectitudines. Heb. In justitia, actio recta secundum regulam veritatis; in judicio, discretio boni & mali, dum agimus cum proximo; in æquitate, rectitudo mentis: cum sincera intentione Deo placere contendimus. Idem.

4. *Ut detur parvulis:* non tantum provectioribus & rerum experientia doctis; verum etiam parvulis, juxta illud: Testimonium Domini fidele, sapientiam præstans parvulis Psal. XVIII. 8. Parvulos dicit sensu simplices, & qui nuper sapientiæ aures accommodare cœperunt: Beda. *Astutia:* cautela diligens, quæ rudibus & incipientibus necessaria. *Adolescenti scientia:* puero, Heb. qui jam aliquantum in eruditione profecerit. Beda, *Et intellectus:* cogitatio, solertia, Heb. ut improvida ætas his instructa consiliis senum æquet prudentiam, juxta illud: Super senes intellexi, quia mandata tua quæsivi. Psal. CXVIII. 100.

5. *Audiens sapiens, sapientior erit*. Hactenus rudimenta; nunc incrementa ponit: ut non modo imperitis, puta pueris; verum etiam doctis, sapientiæ studium necessarium esse videatur. Significat autem neminem usque adeo esse sapientem, ut non ei sapientia doctrinaque addi possit: sicut ait Paulus: Crescentes in scientia Dei. Col. I. 10. *Gubernacula possidebit*. *Tachboulot:* consilia. Heb. gubernandi rationem, artem qua velut arrepto clavo navem dirigat.

6 Animadvertet parabolam & interpretationem, verba sapientum, & ænigmata eorum.

7 Timor Domini principium sapientiæ: sapientiam atque doctrinam stulti despiciunt.

8 Audi, Fili mi, disciplinam patris tui, & ne dimittas legem matris tuæ:

9 Ut addatur gratia capiti tuo, & torques collo tuo.

10 Fili mi, si te lactaverint peccatores, ne acquiescas eis.

11 Si dixerint: Veni nobiscum, insidiemur sanguini, abscondamus tendiculas contra insontem frustra:

12 Deglutiamus eum sicut infernum viventem, & integrum quasi descendentem in lacum.

13 Omnem pretiosam substantiam reperiemus, implebimus domos nostras spoliis.

14 Sortem mitte nobiscum, marsupium unum sit omnium nostrum.

6. *Animadvertet parabolam*: ut intelligat. Heb. *Et interpretationem*. Alioquin fiet illud quod ait Propheta: Auditu audietis & non intelligetis, & videntes videbitis & non videbitis: Is. VI. 9. referente Matthæo: XIII. 16. unde discipuli ad Dominum: Edissere nobis parabolam. Ibid. 3. Pro interpretatione, alii vertunt facundiam. lxx. vero obscurum, seu tenebrosum sermonem, quem scrutari oporteat, altius latente sensu. Atque his libri aperit scopum. *Ænigmata eorum*. Parabola, comparatio, ut jam diximus: ænigma vero quæstio obscurior quæsitis verborum involucris tecta. Exemplum parabolæ Judic. IX. 5. de arboribus regem electuris: ænigma autem ibid. XIV. 15. est Samsonis illud: De comedente cibus, & de forti dulcedo. Antiquos sapientes parabolis, problematisque atque ænigmatis ludere solitos, habes etiam apud græcos scriptores, præsertim, ni fallor, in Plutarchi Convivio.

7. *Timor Domini*. Proposito egregii operis instituto, nunc rem ipsam aggreditur. Ac primum adhortatur ad sapientiam usque ad caput X. Hic autem statim ponit veræ sapientiæ fundamentum, qui est timor Domini seu verus Dei cultus: sicut est apud Jonam, I. 9. Hebræus ego sum, ac Deum cæli timeo. Repetitum infra IX. 10. & alibi sæpe. Recte etiam illud, passim apud Augustinum; quod a timore pœnæ inducamur ad amorem justitiæ, quæ perfecta sapientia est.

8. *Audi, fili mi*. Caput veri cultus, retinere traditam a majoribus doctrinam: sicut dicebat Moyses: Interroga patrem tuum, & annuntiabit tibi. Deut. XXXII. 7. Et infra. Ne transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt patres tui. Proverb. XXII. 27.

9. *Ut addatur gratia*, decor seu corona; *capiti tuo, & torques collo tuo*: justitia tibi gloriæ & ornamento erit. Vide infra III. 3. VI. 21.

10. *Si te lactaverint peccatores*: id est, pellexerint. Propositis quærendæ sapientiæ caussis, nunc amovet obstacula: orditur autem ab avaritia, quæ malorum omnium radix, teste paulo I. Tim. VI. 10.

11. *Abscondamus tendiculas contra insontem frustra*: gratis lxx. ἀδίκως. Alii impune. Vide infra ℣. 17.

12. *Sicut infernus*: sepulchrum, ut in Scripturis passim.

14. *Sortem mitte nobiscum*; velut ad partiendam prædam. *Marsupium*

unum

15 Fili mi, ne ambules cum eis, prohibe pedem tuum a semitis eorum.

16 Pedes enim illorum ad malum currunt, & festinant ut effundant sanguinem.

17 Frustra autem jacitur rete ante oculos pennatorum.

18 Ipsi quoque contra sanguinem suum insidiantur, & moliuntur fraudes contra animas suas.

19 Sic semitæ omnis avari, animas possidentium rapiunt.

20 Sapientia foris prædicat, in plateis dat vocem suam;

21 In capite turbarum clamitat, in foribus portarum urbis profert verba sua, dicens:

22 Usquequo parvuli diligitis infantiam, & stulti ea quæ sibi sunt noxia cupient, & imprudentes odibunt scientiam?

23 Convertimini ad correptionem meam: en proferam vobis spiritum meum, & ostendam vobis verba mea:

24 Quia vocavi, & renuistis: extendi manum meam, & non fuit qui aspiceret.

unum sit: alia quidem sortiamur: communicemus vero pecuniam. Specie amicitiæ ac fidei ducunt; communia enim amicorum omnia.

17. *Frustra jacitur rete:* impune. lxx. non injuste: reprehensione nulla: homines tamquam aves capiamus, nullo utrorumque discrimine.

18. *Ipsi quoque contra sanguinem suum insidiantur.* Dum alios capere moliuntur, ipsi se in laqueos inducunt: canente Psalmista: Incidit in foveam quam fecit; Psalm. VII. 16. & iterum: Qui diligit iniquitatem, odit animam suam. Psal. X. 6.

19. *Sic semitæ omnis avari.* Sic avari suis in semitis sive astutiis, pravisque molitionibus comprehensi, ab ipsa quam possidere videntur pecunia, possidentur, rapiunturque ad interitum.

20. *Sapientia foris prædicat.* Aliud argumentum conquirendæ sapientiæ, ipsa facilitas: quod obvia omnibus ac patens ultro occurrat quærentibus.

21. *In capite turbarum:* in triviis, in locis frequentissimis. *In foribus portarum:* arcium; alii murorum, & ita lxx. quod in portis fieret consessus publicus.

22. *Usquequo parvuli diligitis infantiam:* quemadmodum infra IX. 6. Relinquite infantiam & vivite. *Stulti quæ sibi sunt noxia:* recte omnis enim malus, stultus: stultus autem sibi noxius. At Heb. simplicius: usquequo imperiti diligitis imperitiam, stulti stultitiam, seu derisores derisionem? qua voce non tantum stultitia, sed etiam impietas designatur. Derisores autem, queis vita nil nisi lusus. Sap. XV. 12.

23. *Proferam vobis spiritum meum:* sensum, vocem: sicut infra XXIX. 11. Totum spiritum suum profert stultus.

24. *Vocavi & renuistis.* Locus a comminatione. *In interitu vestro ridebo:* piis etiam ultro insultantibus ac dicentibus: Ecce homo, qui

non

25 Despexisti omne consilium meum, & increpationes meas neglexistis.

26 Ego quoque in interitu vestro ridebo, & subsannabo, cum vobis id quod timebatis, advenerit.

27 Cum irruerit repentina calamitas, & interitus quasi tempestas ingruerit: quando venerit super vos tribulatio & angustia:

28 Tunc invocabunt me, & non exaudiam: mane consurgent, & non invenient me:

29 Eo quod exosam habuerint disciplinam, & timorem Domini non susceperint.

30 Nec acquieverint consilio meo, & detraxerint universæ correptioni meæ.

31 Comedent igitur fructus viæ suæ, suisque consiliis saturabuntur.

32 Aversio parvulorum interficiet eos, & prosperitas stultorum perdet illos.

33 Qui autem me audierit, absque terrore requiescet, & abundantia perfruetur, timore malorum sublato.

non posuit Deum adjutorem suum: Psalm. XI. 8. Deo quoque irridente & increpante: Ecce Adam, quasi unus ex nobis. Gen. III. 22.

32. *Aversio parvulorum interficiet eos*. Peribunt, quod puerorum atque imperitorum exemplo, a sapientiæ consilio auditum averterint. *Et prosperitas stultorum perdet illos*: tranquillitas; impunitas. Ita enim putant bene sibi omnia per nequitiam eventura.

CAPUT II.

Sapientia bona confert: arcet mala: lucem affert: abstrahit a voluptatibus & muliebribus illecebris.

1 Fili mi, si susceperis sermones meos, & mandata mea absconderis penes te,

2 Ut audiat sapientiam auris tua: inclina cor tuum ad cognoscendam prudentiam.

3 Si enim sapientiam invocaveris, & inclinaveris cor tuum prudentiæ.

4 Si quæsieris eam quasi pecuniam, & sicut thesauros effoderis illam:

1. *Si mandata absconderis penes te*: quasi rem pretiosissimam: quo sensu; In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi. Psal. CXVIII. 11.

4. *Si quæsieris eam quasi pecuniam*; pari studio; pari labore: unde sequi-

5 Tunc intelliges timorem Domini, & scientiam
Dei invenies:
6 Quia Dominus dat sapientiam, & ex ore ejus
prudentia & scientia.
7 Custodiet rectorum salutem, & proteget gradientes
simpliciter.
8 Servans semitas justitiæ, & vias sanctorum custodiens.
9 Tunc intelliges justitiam, & judicium, & æquitatem,
& omnem semitam bonam.
10 Si intraverit sapientia cor tuum, & scientia
animæ tuæ placuerit:
11 Consilium custodiet te, & prudentia servabit
te.
12 Ut eruaris a via mala, & ab homine, qui perversa
loquitur.
13 Qui relinquunt iter rectum, & ambulant per vias
tenebrosas:
14 Qui lætantur cum malefecerint, & exultant in
rebus pessimis:
15 Quorum viæ perversæ sunt, & infames gressus
eorum.
16 Ut eruaris a muliere aliena, & ab extranea,
quæ mollit sermones suos;
17 Et relinquit ducem pubertatis suæ,

sequitur: *& sicut thesauros effoderis illam:* ut alte reconditam. Sic David: In via testimoniorum tuorum delectatus sum, sicut in omnibus divitiis: & iterum: Dilexi mandata tua super aurum purissimum; denique: Lætabor ego super eloquia tua, sicut qui invenit spolia multa: Psal. CXVIII. 14. 127. 162. Vide infra III. 14. 15.

7. *Custodiet rectorum salutem . . . gradientes simpliciter.* En illa duo, quæ passim Scriptura conjungit: rectitudo cordis ad normam compositi: & morum simplicitas: sine fraude, sine fuco: quemadmodum sanctus Job. I. 1. vir simplex & rectus ac timens Deum: cum e contra malorum hominum viæ, distortæ, sive abnormes, perversæque sint: ut habes infra 12. 13. 14. 15. & toto libro passim.

9. *Tunc intelliges justitiam, &c.* de quibus supra I. 3.

13. *Vias tenebrosas:* luce veritatis ac justitiæ destitutas: unde passim in Scripturis, filii lucis, filii tenebrarum; dicente Domino: Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ. Joan. VIII. 12. Vide infra IV. 19.

15. *Quorum viæ perversæ sunt:* obliquæ, distortæ, tortuosæ: rejecta quippe norma. *Et infames gressus eorum*: turpes. Heb. recedentes, devii.

16. *Ut eruaris a muliere aliena.* Aliud obstaculum a lenociniis voluptarum atque impudicis amoribus. Idem locus pertractatur cap. V. VI. VII. IX. XXIII. 27. 28.

17. *Ducem pubertatis suæ.* Virum cui virgo nupsit: quo sensu apud Ho-

18 Et pacti Dei sui oblita est: inclinata est enim ad mortem domus ejus, & ad inferos semitæ ipsius.

19 Omnes, qui ingrediuntur ad eam, non revertentur, nec apprehendent semitas vitæ.

20 Ut ambules in via bona: & calles justorum custodias.

21 Qui enim recti sunt, habitabunt in terra, & simplices permanebunt in ea.

22 Impii vero de terra perdentur: & qui inique agunt, auferentur ex ea.

Homerum: χρεῖος ἀποχόν. Sic etiam animæ instabiles, seductæ ab hæreticis, excidunt a simplicitate, quæ est in Christo, cui ut casta virgo erant traditæ. 2. Cor. XI. 2. 3.

18. *Et pacti Dei sui oblita est:* legis, adulteria prohibentis. *Inclinata est:* depressa, declivis, Ch. in fovea lubrica.

19. *Non revertentur*. Ut qui in ferarum speluncam inciderint: neque unquam ad se redibunt, pravis inescati libidinibus & voluptatibus mersi.

20. *Ut ambules in via bona*. Redi ad ℣. 11. Prudentia servabit te: 12. ut eruaris a via mala. 16. A muliere aliena, &: *ut ambules in via bona:* hæc enim omnia consequeris, si prudentia te regat.

CAPUT III.

Vita: rerum copia, veræque divitiæ, ac perfecta securitas, per sapientiam: beneficentia commendatur, 27. 28. malos perdit Deus: bonis benefacit.

1 Fili mi, ne obliviscaris legis meæ, & præcepta mea cor tuum custodiat.

2 Longitudinem enim dierum, & annos vitæ, & pacem apponent tibi.

3 Misericordia & veritas te non deserant: circumda eas gutturi tuo, & describe in tabulis cordis tui:

4 Et invenies gratiam & disciplinam bonam, coram Deo & hominibus.

5 Habe fiduciam in Domino ex toto corde tuo, & ne innitaris prudentiæ tuæ.

2. *Longitudinem dierum*. Aliud argumentum conquirendæ sapientiæ, a divinis pollicitationibus ac mercede promissa: qualis illa est: honora patrem & matrem, ut longo vivas tempore. Deut. V. 16. quod & ad cætera præcepta protenditur, ut bene sit tibi, & longo vivas tempore. Ibid. XXII. 7. & iterum: pondus habebis justum & verum, ut multo vivas tempore. Ibid. XXV. 15. & alibi passim. *Et pacem:* alia merces. Non enim est pax impiis: &: impii sicut mare fervens: inquieti ac velut turbinibus acti: &: vae impio. Is. III. 11. XLVIII. 22. LVII. 20. 21. Quod etiam Salomon copiosius exequetur hic: 23.

5. *Ne innitaris prudentiæ tuæ:* quod est ℣. 7. *Ne sis sapiens apud* ee-

6 In omnibus viis tuis cogita illum, & ipse diriget gressus tuos.

7 Ne sis sapiens apud temetipsum: time Deum, & recede a malo:

8 Sanitas quippe erit umbilico tuo, & irrigatio ossium tuorum.

9 Honora Dominum de tua substantia, & de primitiis omnium frugum tuarum da ei:

10 Et implebuntur horrea tua saturitate, & vino torcularia tua redundabunt.

11 Disciplinam Domini, fili mi, ne abjicias: nec deficias, cum ab eo corriperis.

12 Quem enim diligit Dominus, corripit: & quasi pater in filio complacet sibi.

13 Beatus homo, qui invenit sapientiam, & qui affluit prudentia:

14 Melior est acquisitio ejus negotiatione argenti, & auri primi, & purissimi, fructus ejus.

15 Pretiosior est cunctis opibus: & omnia, quæ desiderantur, huic non valent comparari.

16 Longitudo dierum in dextera ejus, & in sinistra illius divitiæ, & gloria.

17 Viæ ejus viæ pulchræ, & omnes semitæ illius pacificæ.

18 Lignum vitæ est his, qui apprehenderint eam: & qui tenuerit eam, beatus.

19 Dominus sapientia fundavit terram, stabilivit cælos prudentia.

20 Sa-

temetipsum. Paulus: Nolite esse prudentes apud vosmetipsos. Rom. XII. 16. perdam enim sapientiam sapientium: 1. Cor. I. 19. ex Is. XXIX. 14. Unde Christus factus est nobis sapientia a Deo, & justitia, & redemptio: ut quemadmodum scriptum est: Qui gloriatur, in Domino glorietur. Ibid. 30.

8. *Umbilico tuo*. Per umbilicum & ossa, interiores quæque & firmiores partes designantur, quibus maxime valetudo continetur. *Et irrigatio ossium tuorum:* pinguedo, medulla.

10. *Implebuntur horrea tua:* alia merces, rerum omnium copia: passim apud Moysen ac præsertim Levit. XXVI. 4. 10. altiore sensu: tamquam nihil habentes, & omnia possidentes. 2. Cor. VI. 10. quem sensum habes postea ℣. 14. 15. & seqq.

14. *Melior est acquisitio:* Heb. negotiatio, *ejus negotiatione argenti;* eodem ubique vocabulo; *& auri primi;* & præ auro *fructus ejus:* proventus, sapientiæ scilicet.

15. *Pretiosior cunctis opibus:* gemmis, margaritis. Heb.

18. *Lignum vitæ:* longa vita, ut ℣. 2. 16. allusum ad illud lignum vitæ in Paradiso. Gen. II. 9. III. 22. u & infra XIII. 12. XV. 4.

19. *Dominus sapientia fundavit terram;* alia commendatio sapientiæ ab operibus; quod copiosius explicat infra VIII. 22.

20 Sapientia illius eruperunt abyssi, & nubes rore concrescunt.

21 Fili mi, ne effluant hæc ab oculis tuis: custodi legem atque consilium:

22 Et erit vita animæ tuæ, & gratia faucibus tuis.

23 Tunc ambulabis fiducialiter in via tua, & pes tuus non impinget.

24 Si dormieris, non timebis: quiesces, & suavis erit somnus tuus.

25 Ne paveas repentino terrore, & irruentes tibi potentias impiorum.

26 Dominus enim erit in latere tuo, & custodiet pedem tuum, ne capiaris.

27 Noli prohibere bene facere eum, qui potest: si vales, & ipse benefac.

28 Ne dicas amico tuo: Vade, & revertere: cras dabo tibi, cum statim possis dare.

29 Ne moliaris amico tuo malum, cum ille in te habeat fiduciam.

30 Ne contendas adversus hominem frustra, cum ipse tibi nihil mali fecerit.

31 Ne æmuleris hominem injustum, nec imiteris vias ejus:

32 Quia abominatio Domini est omnis illusor, & cum simplicibus sermocinatio ejus.

20. *Eruperunt abyssi*, fontes & flumina per terræ venas meant & emanant. *Nubes rore concrescunt*: aer stillat roribus: Heb. aquæ supremæ & infimæ æque deducuntur Dei sapientia.

21. *Custodi legem*; quod alii vertunt, essentiam; eodem apud Hebræos sensu.

23. Aliud argumentum: vera securitas per sapientiam, de qua securitate; 24. 25. 26. & antea. 2. 17. Summa; securæ conscientiæ, secura omnia sub Deo custode.

25. *Ne paveas repentino terrore*; unde illud; Dominum non invocaverunt; illic trepidaverunt timore ubi non erat timor Psal. XIII. 5. Contra de piis: Scuto circumdabit te veritas ejus; non timebis a timore nocturno. Ps. XC. 5.

28. *Cras dabo*. Recte hic commemorant Antiochum illum, cui cognomen ὁ δώσων; quod semper daturus, nunquam dans, vanis pollicitationibus ludificaret amicos.

30. *Ne contendas adversus hominem frustra*: de rebus nihili: sive immerito: gratis. Si quis enim videtur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia Dei. 1. Cor. XI. 16.

32. *Quia abominatio Domini est omnis illusor*: perversus; παράνομος LXX.

33 Egestas a Domino in domo impii: habitacula autem justorum benedicentur.

34 Ipse deludet illusores, & mansuetis dabit gratiam.

35 Gloriam sapientes possidebunt: stultorum exaltatio, ignominia.

33. *Egestas a Domino in domo impii:* maledictio, κατάρα, lxx.

34. *Deludet illusores:* quæ ipsa est sententia memorata a Jacobo, & Petro, juxta lxx. his verbis: Deus superbis resistit; humilibus autem dat gratiam. Jac. IV. 6. 1. Pet. V. 5.

35. *Stultorum exaltatio, ignominia.* Stulti exaltant ignominiam, Heb. lxx. Insipientia enim eorum, tamquam alto loco posita, manifesta erit omnibus. 2. Tim. III. 9.

CAPUT IV.

Salomon ab ipsa pueritia sapientiam doctus, ejus bona commendat: malorum inquietudo ac perversitas: vir bonus cor custodiat: prava arceat colloquia: agenda prospiciat. 25. 26. 27.

1 Audite, filii, disciplinam patris, & attendite, ut sciatis prudentiam.

2 Donum bonum tribuam vobis, legem meam ne derelinquatis.

3 Nam & ego filius fui patris mei, tenellus, & unigenitus coram matre mea:

4 Et docebat me, atque dicebat: Suscipiat verba mea cor tuum, custodi præcepta mea, & vives.

5 Posside sapientiam, posside prudentiam: ne obliviscaris, neque declines a verbis oris mei.

6 Ne dimittas eam, & custodiet te: dilige eam, & conservabit te.

7 Principium sapientiæ, posside sapientiam: & in omni possessione tua acquire prudentiam.

3. *Filius fui patris mei:* cæteris majoribus licet antepositus, & ad spem regni eductus; *tenellus & unigenitus:* tam carus matri atque unigenitus; nam & matri Bethsabeæ filiæ Ammiel, præter Salomonem, dantur alii tres ex Davide filii. 1. Par. III. 5. Sed Salomon dilectissimus: unde illud Canticum, pro dilecto: in titulo Psal. XLIV. Vide autem pietatem Salomonis hic & ubique passim studiosissime commendantis matrem optimam, & una cum Davide a peccato ad summa provectam.

7. *Principium sapientiæ. Posside sapientiam:* prima tibi sit sapientiæ cura.

8 Arripe illam, & exaltabit te: glorificaberis ab ea, cum eam fueris amplexatus.

9 Dabit capiti tuo augmenta gratiarum, & corona inclita proteget te.

10 Audi, fili mi, & suscipe verba mea, ut multiplicentur tibi anni vitæ.

11 Viam sapientiæ monstrabo tibi, ducam te per semitas æquitatis:

12 Quas cum ingressus fueris, non arctabuntur gressus tui, & currens non habebis offendiculum.

13 Tene disciplinam, ne dimittas eam: custodi illam, quia ipsa est vita tua.

14 Ne delecteris in semitis impiorum, nec tibi placeat malorum via.

15 Fuge ab ea, nec transeas per illam: declina, & desere eam.

16 Non enim dormiunt, nisi malefecerint: & rapitur somnus ab eis, nisi supplantaverint.

17 Comedunt panem impietatis, & vinum iniquitatis bibunt.

18 Justorum autem semita, quasi lux splendens, procedit, & crescit usque ad perfectam diem.

19 Via impiorum tenebrosa; nesciunt ubi corruant.

20 Fili mi, ausculta sermones meos, & ad eloquia mea inclina aurem tuam.

21 Ne recedant ab oculis tuis, custodi ea in medio cordis tui.

22 Vita enim sunt invenientibus ea, & universæ carni sanitas.

23 Omni custodia serva cor tuum, quia ex ipso vita procedit.

24 Remove a te os pravum, & detrahentia labia sint procul a te.

16. *Nisi supplantaverint*; malefecerint, deceperint.

17. *Panem impietatis*, *vinum iniquitatis*; male partum, seu rapina, seu dolo.

18. *Justorum semita quasi lux*: Erumpet quasi mane lumen tuum. Is. lvii. 8. *Procedit & crescit usque ad perfectam diem*; quæ lux decrementa nescit; a claritate in claritatem. 2. Cor. iii. 18.

19. *Via impiorum tenebrosa*: plena offendiculis, quæ non vident: unde: *nesciunt ubi corruant*; juxta illud Davidicum: Fiat via illorum tenebræ & lubricum. Ps. xxxiv. 6.

25 Oculi tui recta videant, & palpebræ tuæ præcedant gressus tuos.

26 Dirige semitam pedibus tuis, & omnes viæ tuæ stabilientur.

27 Ne declines ad dexteram, neque ad sinistram; averte pedem tuum a malo. Vias enim, quæ a dextris sunt, novit Dominus: perversæ vero sunt, quæ a sinistris sunt. Ipse autem rectos faciet cursus tuos; itinera autem tua in pace producet.

25. *Oculi tui recta videant;* primum enim explorare, ac videre oportet, quæ recta sunt, ut fiat illud Pauli: Omnia probate; quod bonum est tenete: 1. Thes. v. 21. *Palpebræ tuæ*, oculi, *præcedant gressus tuos:* quidquid agas, prospice quem in finem eventurum sit: præcipitis enim animi est ire, antequam videas: eoque ingredi unde pedem referre non possis. Recte Beda: Iter justitiæ quod ingredi debeas, diligenter edisce: bonum opus quod acturus es, sedula cogitatione præveni. Vide Eccl. 11. 14.

26. *Dirige semitam pedibus tuis:* quod est illud ex lxx. deductum, & a Patribus toties memoratum: rectos cursus fac pedibus tuis, & vias tuas dirige.

27. *Ne declines ad dexteram:* quod est ire recta, aberrare nusquam: proverbialis locutio; 1. Reg. vi. 12. 2. Reg. ii. 19. Unde illa sapiens Thecuitis: Nec ad sinistram, nec ad dexteram est ex omnibus his quæ locutus es: recte conjectatus es, nec a vero aberrasti 2. Reg. xiv. 19. *Vias, quæ a dextris sunt, novit Dominus:* id est probat: scriptum est. Novit Dominus viam justorum; Psal. 1. 6. & ad Moysen: Novi te ex nomine, & invenisti gratiam coram me; Exod. xxxiii. 12. unde ad reprobos dicitur: Non novi vos. Matt. vii. 23. ut Augustinus passim, & diserte ad hunc locum Epist. poster. ad Valentin. præfixa libro de grat. & lib. arbit. quo loco & istud recte: ita bonas esse vias, quæ a dextris sunt, ut in dexteram tamen declinare non sit bonum. Declinat ad sinistram, qui mala opera facit; ad dexteram vero, qui bona ipsa opera, quæ ad vias dexteras pertinent, sibi vult assignare, non Deo. Simili modo, ex Beda hic: declinat ad sinistram, qui desipit; ad dexteram vero, qui plus sapit quam oportet sapere. Declinat ad sinistram, qui vim præceptorum relaxat in malum; ad dexteram vero, qui alligat & imponit in humeros hominum onera importabilia, ut habetur Matt. xxiii. 4. Porro ab illis verbis: *vias quæ a dextris sunt, novit Dominus:* totum illud in Hebræo deest, & a lxx. sumptum.

CAPUT V.

Custodienda mens & lingua, ne a voluptatibus abstrahamur: impudicæ mulieris artes, falsa dulcedo, instabilitas, fallacia: hinc pestis rei, famæ, valetudini: sera pœnitentia: casti conjugii laus.

1 Fili mi, attende ad sapientiam meam, & prudentiæ meæ inclina aurem tuam,

2 Ut custodias cogitationes, & disciplinam labia tua conservent. Ne attendas fallaciæ mulieris.

3 Favus enim distillans labia meretricis, & nitidius oleo guttur ejus.

4 Novissima autem illius amara quasi absynthium; & acuta quasi gladius biceps.

5 Pedes ejus descendunt in mortem, & ad inferos gressus illius penetrant.

6 Per semitam vitæ non ambulant, vagi sunt gressus ejus, & investigabiles.

7 Nunc ergo, fili mi, audi me, & ne recedas a verbis oris mei.

8 Longe fac ab ea viam tuam, & non appropinques foribus domus ejus.

9 Ne des alienis honorem tuum, & annos tuos crudeli.

10 Ne forte impleantur extranei viribus tuis, & labores tui sint in domo aliena,

11 Et gemas in novissimis, quando consumseris carnes tuas, & corpus tuum, & dicas:

12 Cur detestatus sum disciplinam, & increpationibus non acquievit cor meum;

13 Nec audivi vocem docentium me, & magistris non inclinavi aurem meam?

14 Pene fui in omni malo, in medio Ecclesiæ, & Synagogæ.

15 Bibe aquam de cisterna tua, & fluenta putei tui:

2. *Ut custodias:* contineas ac regas *cogitationes;* non tantum opera vel verba. *Ne attendas fallaciæ mulieris:* deest Heb. habent lxx.

3. *Et nitidius oleo guttur ejus*. Lene præ oleo guttur. Sic Psal. lxv. 22. Molliti sunt sermones ejus super oleum.

6. *Vagi sunt gressus ejus, & investigabiles:* non vestigabiles, indeprensi, ignoti. Heb. tot se fallaciis technisque involvit.

9. *Ne des alienis honorem tuum;* ne sis eis ludibrio, spoliatus & egens; unde:

10. *Ne expleantur extranei viribus tuis;* ne opes tot laboribus pa- alienam in familiam transferantur; enectoque per libidines corpore frustra *gemas*. V. 11:

12. *Cur detestatus sum disciplinam?* Sera pœnitentia, ad quam etiam istud pertinet:

14. *Pene fui in omni malo;* propemodum omnia mala sum expertus. *In medio Ecclesiæ & Synagogæ;* libidinibus æque ac miseriis vulgo notus; bona, valetudo, fama pariter perierunt.

15. *Bibe aquam de cisterna tua;* uxore legitima esto contentus.

16 Deriventur fontes tui foras, & in plateis aquas tuas divide.

17 Habeto eas solus, nec sint alieni participes tui.

18 Sit vena tua benedicta, & lætare cum muliere adolescentiæ tuæ.

19 Cerva carissima, & gratissimus hinnulus: ubera ejus inebrient te in omni tempore, in amore ejus delectare jugiter.

20 Quare seduceris, fili mi, ab aliena, & foveris in sinu alterius?

21 Respicit Dominus vias hominis, & omnes gressus ejus considerat.

22 Iniquitates suæ capiunt impium, & funibus peccatorum suorum constringitur.

23 Ipse morietur, quia non habuit disciplinam, & in multitudine stultitiæ suæ decipietur.

16. *Deriventur aquæ tuæ;* multiplicabuntur liberi tui, & posteritas tua late patebit.

17. *Habeto eas solus;* aquas; liberos tuos; castum custodi matrimonium, ut tuo quoque exemplo servet uxor pudicitiam, nec liberi tui incerto patre nati habeantur.

18. *Sit vena tua;* fons tuus; *benedicta;* fœcunda; læto proventu felix. *Cum muliere adolescentiæ tuæ;* quam duxisti adolescens; ut supra II. 17.

19. *Cerva carissima;* amorum vocabula, quibus conjugem prosequeris. *In amore ejus delectare;* non in meretricis amoribus; & tamen memineris id quoque esse vanum; Eccl. II. 1. & seqq. tibique, Christiane, dictum: Tempus breve est; reliquum est, ut & qui habent uxores, tamquam non habentes sint; neque carni, sed spiritui serviant, seque transire cogitent, non manere. 1. Cor. VII. 29. 30. 31.

CAPUT VI.

De non temere fidejubendo: ad formicam piger: apostatæ sive vafri, turbulentique homines: septem Deo exosa: perpetua attentio ad legem: hinc tutela adversus muliebres illecebras.

1 Fili mi, si spoponderis pro amico tuo, defixisti apud extraneum manum tuam.

2 Illaqueatus es verbis oris tui, & captus propriis sermonibus.

1. *Si spoponderis.* Œconomicum de non fidejubendo, sæpe repetitum; XI. 15. XVII. 18. XX. 16. XX. 26. XXVII. 13. non quod spondere vetet, qui & largiri præcipit, III. 27. 28. & alibi sæpe; sed interim hæc vitanda monet; primum ne falso pudore ac nimia facilitate te obliges, alte-

3 Fac ergo quod dico, fili mi, & temetipsum libera: quia incidisti in manum proximi tui. Discurre, festina, suscita amicum tuum.

4 Ne dederis somnum oculis tuis, nec dormitent palpebræ tuæ.

5 Eruere quasi damula de manu, & quasi avis de manu aucupis.

6 Vade ad formicam, o piger, & considera vias ejus, & disce sapientiam:

7 Quæ cum non habeat ducem, nec præceptorem, nec principem,

8 Parat in æstate cibum sibi, & congregat in messe quod comedat.

9 Usquequo piger dormies? quando consurges e somno tuo?

10 Paululum dormies, paululum dormitabis, paululum conseres manus, ut dormias:

11 Et veniet tibi quasi viator, egestas, & paupe-

alterum ut obligatus quamprimum exsolvi te cures, ne diligens licet paterfamilias aliena indiligentia atque incuria pereas: unde subdit:

3. *Discurre, festina, suscita amicum tuum*, pro quo spopondisti, ne velut ex soluto nexu securus, reique suæ negligens, ibi persolvendum æs alienum relinquat. Spirituali sensu vetat, ne quis facile curam animarum suscipiat; ne susceptam negligenter gerat; is enim vere pro aliis animam oppigneravit suam; quare quod superest strenue nec somnolenter rem agat, ut habetur ℣. 4. assiduisque adhortationibus amicos suscitet ℣. 3. adigatque ad exsolvendum debitum, Deoque & proximo præstandum quod lex imperat. Sic enim Pastor vigilans animam liberabit & ovium & suam. ℣. v. *Defixisti extraneo manum tuam*. Alludit ad cavendi formulam complosis utrinque manibus; quod & infra memoratur. XVI. 17. XXII. 26.

6. *Vade ad formicam, o piger*. Formica dicitur strenuus quisque, & providus operarius qui in præsenti vita, velut in æstate, fructus justitiæ, quos in æternum recipiat, sibi recondat. Beda. *Disce sapientiam*; non bestiolæ, sed Dei, in tenui licet animaluculo ingentium virtutum specimen adumbrantis.

7. *Quæ cum non habeat ducem*. Si tantillum animal principe carens & rationis expers, natura duce sibi providet in posterum; multo magis tu ad imaginem Dei conditus, ad videndam ejus gloriam vocatus, doctorum magisterio adjutus, ipsum conditorem habens ducem; debes in præsenti bonorum operum fructus congregare, quibus in æternum vivas. Hic autem dies judicii hiemi comparatur, quia tunc nulla facultas pro vita laborandi; sed tantum quisque cogitur de horreo pristinæ actionis proferre quod recondidit. Beda.

9. *Usquequo piger dormies?* Surge qui dormis (in vitiis peccatisque scilicet) & exurge a mortuis, & illuminabit te Christus. Ephes. v. 14.

10. *Paululum*: ad breve tempus; *conseres*, complicabis *manus*: teque compones ad somnum; at egestas te dormire non sinet; unde sequitur.

11. *Veniet tibi quasi viator, egestas*: improvisa: inexpectata. *Et pau-*

ries quasi vir armatus. Si vero impiger fueris, veniet ut fons messis tua, & egestas longe fugiet a te.

12 Homo apostata, vir inutilis, graditur ore perverso.

13 Annuit oculis, terit pede, digito loquitur.

14 Pravo corde machinatur malum, & omni tempore jurgia seminat.

15 Huic extemplo veniet perditio sua, & subito conteretur, nec habebit ultra medicinam.

16 Sex sunt, quæ odit Dominus, & septimum detestatur anima ejus:

17 Oculos sublimes, linguam mendacem, manus effundentes innoxium sanguinem,

18 Cor machinans cogitationes pessimas, pedes veloces ad currendum in malum,

19 Proferentem mendacia, testem fallacem, & eum qui seminat inter fratres discordias.

20 Conserva, fili mi, præcepta patris tui, & ne dimittas legem matris tuæ.

21 Liga ea in corde tuo jugiter, & circumda gutturi tuo.

22 Cum ambulaveris, gradiantur tecum: cum dormieris, custodiant te; & evigilans loquere cum eis.

pauperies quasi vir armatus: acer, indomitus, nec nisi vi & industria domo expellendus; ne tantum viatorem ultro abiturum cogites. Hic autem egestatis nomine, animæ, suo vitio, virtute & gratia destitutæ, indigentia intelligatur. *Si vero impiger fueris, veniet ut fons* limpidus, inexhaustus; *messis tua, & egestas longe fugiet a te:* quæ desunt in Heb. habent lxx.

12. *Homo apostata:* discedens a Deo veraque simplicitate: homo Belihal. Heb. ἄφρων καὶ παράνομος, insipiens & legis contemptor. lxx. *Vir inutilis:* iniquus. Heb. *Ore perverso:* mendace, fallace.

13. *Annuit oculis:* verbis parcit, nutibus loquitur, ut arcana tacendaque retecturus; quales ardeliones illi turbulenti homines, fraudum ac nequitiarum artifices, qui negotiis quibusque se immiscent, ut rerum omnium quæ aguntur gnari: huic annuunt oculis, terunt alteri pedem; nil sinceri, nil candidi; unde rixæ & jurgia, ut in seq. habetur.

15. *Huic extemplo veniet perditio sua:* retectis nebulonis fraudibus, atque omnibus, quos decepit, in ejus perniciem æque conspirantibus.

21. *Liga ea in corde tuo jugiter:* allusum ad Deut. VI. 8. quasi diceret: illic juberis in manu ligare præcepta: at ego præcipio id quoque, ut in corde liges. Vide VII. 3.

22. *Cum ambulaveris, gradientur tecum.* Meditaberis in eis sedens in domo tua, & ambulans in itinere: dormiens atque consurgens; Deut. VI. 7. *Evigilans loquere cum eis;* quasi cum amicis, fidisque consiliariis. Consilium enim meum justificationes tuæ: sive ut habet Heb. quasi viri amicissimi mei. Ps. CXVIII. 24.

23 Quia mandatum lucerna est, & lex lux, & via vitæ increpatio disciplinæ:

24 Ut custodiant te a muliere mala, & a blanda lingua extraneæ.

25 Non concupiscat pulchritudinem ejus cor tuum, nec capiaris nutibus illius.

26 Pretium enim scorti vix est unius panis: mulier autem viri pretiosam animam capit.

27 Numquid potest homo abscondere ignem in sinu suo, ut vestimenta illius non ardeant?

28 Aut ambulare super prunas, ut non comburantur plantæ ejus?

29 Sic qui ingreditur ad mulierem proximi sui, non erit mundus cum tetigerit eam.

30 Non grandis est culpa, cum quis furatus fuerit: furatur enim ut esurientem impleat animam:

31 Deprehensus quoque reddet septuplum, & omnem substantiam domus suæ tradet.

32 Qui autem adulter est, propter cordis inopiam perdet animam suam:

33 Turpitudinem & ignominiam congregat sibi, & opprobrium illius non delebitur:

34 Quia zelus & furor viri non parcet in die vindictæ,

23. *Via vitæ increpatio disciplinæ:* sive *increpatio*, quæ est ex disciplina, non ex odio aut invidia, aut denique superbia, animique levitate.

25. *Nutibus illius:* palpebris. Heb. nutu oculorum, quibus vel maxime stultum amatorem inescant, quasi plura largituræ, quam verbis explicare audeant.

26. *Pretium enim scorti vix est unius panis:* quia propter mulierem meretricem usque ad tortam panis. Heb. supple devenitur, omnia exhaurit vilis meretricula. *Mulier autem viri pretiosam animam capit:* neque tantum bona corrumpit, sed etiam ipsam animam: ℣. 31.

27. 28. *Numquid potest homo.* Hæc cogitent qui se media in pericula conjiciunt, fortesque futuros se putant: recte autem Ambrosius: Nemo adversus seipsum diu fortis est. Vide similem sententiam, Eccli. XIII. 1.

29. *Non erit mundus cum tetigerit eam:* innoxius, impunis.

30. *Non grandis est culpa:* furtum; præ adulterio scilicet. At Heb. non spernent furem: non probro afficient, non flagris cædent, sed pecunia mulctabunt; adulterum vero nece.

31. *Reddet septuplum;* phrases Heb. Septenarius numerus incertus pro certo, eoque magno; nam in lege pro furto non septuplum, sed duplum indicitur, vel quadruplum, vel ad summum quintuplum. Exod. XXII. 1. 4. 7. 9. *Omnem substantiam domus suæ tradet.* Quin etiam si reddere non possit rem ipsam cum augmento, ipse venumdabitur. Exod. XXII. 3.

32. *Adulter . . . propter inopiam cordis:* propter stultitiam: *Perdet animam suam;* morte damnabitur. Levit. XX. 10. & alibi sæpe perdet etiam animam in æternum peccato, cupiditatibus, pœnæ addictus.

11 Quietis impatiens, nec valens in domo consistere pedibus suis;

12 Nunc foris, nunc in plateis, nunc juxta angulos insidians,

13 Apprehensumque deosculatur juvenem, & procaci vultu blanditur, dicens:

14 Victimas pro salute vovi, hodie reddidi vota mea.

15 Idcirco egressa sum in occursum tuum, desiderans te videre, & reperi.

16 Intexui funibus lectulum meum, stravi tapetibus pictis ex Ægypto.

17 Aspersi cubile meum myrrha, & aloe, & cinnamomo.

18 Veni, inebriemur uberibus, & fruamur cupitis amplexibus, donec illucescat dies,

19 Non est enim vir in domo sua, abiit via longissima.

20 Sacculum pecuniæ secum tulit: in die plenæ lunæ reversurus est in domum suam,

loquentes quæ non oportet. 1. Tim. v. 11. 12. & seqq. *Et vaga;* declinans: Heb. quod vagam & inquietam sonat: lxx. volatica.

11. *Quietis impatiens:* Deest Heb. Videtur autem esse expositio præcedentis vocis; *vaga*. Et congruit sequentibus: nec *valens in domo consistere:* quod otiosa, quod curiosa, quod garrula, ut Paulus dicebat.

12. *Nunc foris;* in vico; Heb. *Nunc in plateis, nunc in angulo;* juxta omnem angulum: Heb. in omni angiportu. Et hæc vagandi causa, quod ubique venetur animas, novosque amatores conciliare studeat.

13. *Et procaci vultu blanditur:* obfirmata facie dicit. Heb.

14. *Victimas pro salute vovi:* victimas pacificas, festas ac lætas, e quibus solis licebat sacrum instituere epulum.

15. *Idcirco egressa sum in occursum tuum:* ut participem te lætitiæ & convivii faciam.

16. *Intexui funibus:* stragulis emollivi: tessellatis stravi linteis, sive peristromatis: opere ægyptio longe optimo ac pretiosissimo.

17. *Aspersi cubile myrrha:* vide autem non modo blanditias & amplexus, verum etiam suffimenta, odores, opipara convivia, exquisitosque & exoticos ornatus omnino ad amatoria pertinere. Quam fœda sunt, ait Tertullianus, sine quibus non potuit meretrix & prostituta describi!

18. *Inebriemur uberibus.* Sic fere antiqui interpretes: alia lectio, amoribus, quam nunc Hebræus habet, levissimi apicis mutatione. *Inebriemur* autem ebrietate pessima, sicut ait Propheta: Ebria non a vino. Is. li. 21. Vino enim ebrii, postquam tantillum hesternam crapulam edormiverint, sani sunt; at ebrii amoribus ac voluptatibus, nec jam sui compotes, nullo more modoque furunt.

19. *Non est vir in domo:* ad tutas diuturnasque provocat libidines.

20. *Sacculum pecuniæ secum tulit;* grande viaticum. *In die plenæ lunæ;* alii in novilunio, ut Psal. lxxx. vers. 4. stato die vel condicto, solemniori forte, cujus religione solebant reduci domum; ne subitum atque inopinum reditum metuas.

3 Juxta portas civitatis, in ipsis foribus loquitur, dicens:

4 O viri, ad vos clamito, & vox mea ad filios hominum.

5 Intelligite, parvuli, astutiam, & insipientes animadvertite.

6 Audite, quoniam de rebus magnis locutura sum: & aperientur labia mea, ut recta prædicent.

7 Veritatem meditabitur guttur meum, & labia mea detestabuntur impium.

8 Justi sunt omnes sermones mei: non est in eis pravum quid, neque perversum.

9 Recti sunt intelligentibus, & æqui invenientibus scientiam.

10 Accipite disciplinam meam, & non pecuniam: doctrinam magis, quam aurum eligite.

11 Melior est enim sapientia cunctis pretiosissimis: & omne desiderabile ei non potest comparari.

12 Ego sapientia habito in consilio, & eruditis intersum cogitationibus.

13 Timor Domini odit malum: arrogantiam & superbiam, & viam pravam, & os bilingue detestor.

14 Meum est consilium, & æquitas: mea est prudentia, mea est fortitudo.

3. *Juxta portas civitatis;* ubique obvia & parabilis. Sic Christus vera sapientia, & in monte os suum aperuit; & in desertis non modo corpora, sed etiam animas pavit: & obvios quosque sanavit: terrasque & aquas benefaciendo pertransiit: & in portis Naim mortuum suscitavit; & ad maris litora e navicula docuit; & in domibus, in conviviis, in synagogis, in vicis, in urbe, in oppidis & in castellis, in templo & extra templum prædicavit, neque quidquam intentatum reliquit, quo se omnibus obvium faceret.

4. *O viri, ad vos clamito.* Jam ipsa sapientia se commendat: primum a benevolentia, quod ultro invitet homines, nec modo vocibus, sed etiam clamoribus; alterum a gravitate rerum, quod magna locutura sit; ℣. 5. tertium, quod recta, quod vera; ℣. 6. 7. quod irreprehensibilia. ℣. 8.

10. *Accipite disciplinam; & non pecuniam;* quartum ab utilitate, quod sapientiæ dona, opes omnes facile exsuperent; quod fuse exequitur. ℣. 11. 18. 19.

12. *Ego sapientia habito in consilio.* Quintum, ab eorum claritudine, quorum consortio gaudet, ac primum sapientum. *Habito in consilio;* non in temerariis vulgi concursationibus, sed in cœtibus ratione & consilio constitutis.

13. *Arrogantiam & superbiam.* Sextum, a sanctitate quod vitia omnia arceat. *Os bilingue;* fallax, varium, instabile, de quo sæpe in his libris.

14. *Meum est consilium.* Pars altera san[illegible]atis, quod virtutes omnes conciliet, & complectatur.

15 Per me Reges regnant, & legum conditores justa decernunt.

16 Per me Principes imperant, & potentes decernunt justitiam.

17 Ego diligentes me diligo: & qui mane vigilant ad me, invenient me.

18 Mecum sunt divitiæ & gloria, opes superbæ, & justitia.

19 Melior est enim fructus meus auro, & lapide pretioso, & genimina mea argento electo.

20 In viis justitiæ ambulo, in medio semitarum judicii.

21 Ut ditem diligentes me, & thesauros eorum repleam.

22 Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio.

15. 16. *Per me Reges regnant*. Septimum ab auctoritate atque utilitate publica: quod leges, quod judicia, quod imperia, quod regna constituat ac stabiliat; res optimas & bono publico natas.

17. *Ego diligentes me diligo*. Iterum a benignitate ac benevolentia. Quod cum tanta sit, repellat a se neminem. *Qui mane vigilant*; en diligentiam interrumpentis somnos, & ad Deum inclamantis: Ad te de luce vigilo. Ps. lxxii. 1. Unde omnis populus manicabat (summo mane pergebat) ad Christum in templo audire eum. Luc. xxi. 38. odit enim sapientia torporem ac somnolentiam.

18. *Mecum sunt divitiæ & gloria*; multi enim divites, sed indecores, inglorii; non ita sapientiæ alumni. *Opes superbæ, & justitia*: quæ plerumque inter se dissident, partis quacumque divitiis: unde *opes superbæ*: in Heb. duraturæ, stabiles; quod justitia præstat.

19. *Genimina mea*; proventus mei.

22. *Dominus possedit me*. Ultimus ac præcipuus locus: ab ipsa origine sapientiæ. Jam enim ab effectis ejus ac fructibus ad ipsum fontem assurgit, quod est sapientia ipsa & verbum Dei in excelsis. Eccli. i. 5. Qui locus etiam pertractatur: Sap. vii. viii. *Possedit me*: acquisivit, genuit. *Ab initio viarum*: vel ut habet Heb. principium viæ suæ: per quam omnia ordiretur. Quem locum Joannes respicit Apoc. iii. 14. ubi verbum appellat principium creaturæ Dei: in quo creandi principium est. Sic possedi hominem per Deum. Genes. iv. 1. lxx. ἔκτισε, creavit, condidit, sive ut alii reddunt, constituit, ordinavit: Athan. orat. 3. adv. Arian. & seqq. Euseb. lib. iii. de Eccles. Theol. melius cum eodem Eusebio ibidem, atque aliis vetustis auctoribus, reponendum esset secundum Hebræum, atque ex ipsius Aquilæ litteratissimi Interpretis versione ἐκτήσατο; possedit, genuit. *Antequam quidquam faceret a principio*. Sapientia enim genita & concepta est, partuque edita; ut etiam habes ℣. 24. 25. unde Joan. i. 1. de Verbo dicitur; in principio erat: tum ℣. 4. omnia per ipsum facta sunt; ut hæc quidem facta sint in tempore: ipse vero sermo ab æterno genitus, atque adeo unigenitus. Joan. i. 14. 18.

23 Ab æterno ordinata sum, & ex antiquis antequam terra fieret.

24 Nondum erant abyssi, & ego jam concepta eram: necdum fontes aquarum eruperant:

25 Necdum montes gravi mole constiterant: ante colles ego parturiebar.

26 Adhuc terram non fecerat, & flumina, & cardines orbis terræ.

27 Quando præparabat cœlos, aderam: quando certa lege, & gyro vallabat abyssos:

28 Quando æthera firmabat sursum, & librabat fontes aquarum:

29 Quando circumdabat mari terminum suum, & legem ponebat aquis, ne transirent fines suos: quando appendebat fundamenta terræ.

30 Cum eo eram cuncta componens: & delectabar per singulos dies, ludens coram eo omni tempore;

31 Ludens in orbe terrarum: & deliciæ meæ esse cum filiis hominum.

23. *Ab æterno ordinata sum;* constituta sum; uncta sum: principatum habui. Heb. Fundata sum. lxx. Dominus fundavit me; ἐθεμελίωσε.

24. *Necdum fontes aquarum eruperant;* fontes, moles seu congeries aquarum. Heb. sive abundantes aquis.

25. *Necdum montes gravi mole constiterant*, ante montes defixos, constitutos. Heb. *Gravi mole*, ex V. superiore translatum. *Ante colles parturiebar.* ὠδυνήθην Aquila. γεννᾷ με, gignit me, lxx. Chal. genita eram.

26. *Et flumina;* ita Chald. χώρας καὶ ἀοικήτους, lxx. habitatam & desertam: quod alii vertunt terram & plateas; *& cardines:* queis terra ipsa constat, nec ut pulvis dispergitur; unde Hebræus ad verbum; caput pulverum orbis.

27. *Quando certa lege, & gyro vallabat abyssos:* quando mare circumducebat in sphæræ formam; quasi circino desuper ducto; id enim Heb. sonat.

28. *Quando æthera firmabat sursum, & librabat fontes aquarum;* nubes in excelso suspensas; ita lxx. & Chal. nempe aquas illas, quæ supra firmamentum, id est, supra cælum, feruntur: jam pergit ad alias aquas, marinas scilicet, ab illis sublimioribus medio aere intersectas.

29. *Quando circumdabit mari... quando appendebat fundamenta terræ;* statuebat: collocabat: quasi utrimque librabat, ut firma consisterent.

30. *Cum eo eram;* apud eum: Hoc erat in principio apud Deum; Joan. 1. 2. *Cuncta componens;* quod alii vertunt, alens, nutriens: sive fovens, regens instar pædagogi: lxx. aptans: *Delectabar;* videbat enim Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona: Gen. 1. 3. *Per singulos dies*, neque enim tantum summa ipsa operis delectatus: sed per singulos dies videbat quod fecerat, quod esset bonum. Gen. 1, 4. 10. &c.

31. *Ludens in orbe terrarum;* facilitatem, varietatem, jucunditatem designat operis. *Et deliciæ meæ esse cum filiis hominum;* sic Baruch III. 38. Post hæc in terris visus est, & cum hominibus conversatus est.

32 Nunc ergo, Filii, audite me: Beati, qui custodiunt vias meas.

33 Audite disciplinam, & estote sapientes, & nolite abiicere eam.

34 Beatus homo qui audit me, & qui vigilat ad fores meas quotidie, & observat ad postes ostii mei,

35 Qui me invenerit, inveniet vitam, & hauriet salutem a Domino:

36 Qui autem in me peccaverit, lædet animam suam. Omnes, qui me oderunt, diligunt mortem.

35. *Qui me invenerit ..., & hauriet salutem a Domino:* pro quo lxx. habent celebratissimum illud: & paratur voluntas a Domino.

CAPUT IX.

Sapientiæ domus: convivium: documenta; adversus meretricios amores.

1 Sapientia ædificavit sibi domum, excidit columnas septem.

2 Immolavit victimas suas, miscuit vinum, & proposuit mensam suam.

3 Misit ancillas suas ut vocarent ad arcem, & ad mœnia civitatis:

4 Si quis est parvulus, veniat ad me. Et insipientibus locuta est:

5 Venite, comedite panem meum, & bibite vinum, quod miscui vobis.

6 Relinquite infantiam, & vivite, & ambulate per vias prudentiæ.

7 Qui erudit derisorem, ipse injuriam sibi facit; & qui arguit impium, sibi maculam generat.

8 No-

1. *Sapientia ædificavit sibi domum.* Videtur, sanctam ac vere magnificam sapientiæ invitantis domum, meretricis opponere sumptuosis ac luxuriosis ædibus: convivium convivio: victimas victimis. Supra VII. 14. & seqq. *Excidit columnas septem.* In illa meretricia domo odores, mollitiemque inveneris: nil firmi, nil solidi: at hic statim columnas septem: domus illa Ecclesia est, homo ipse est sapientiæ sedes.

2. *Miscuit vinum, & proposuit mensam suam:* in qua eloquia pro cibis apponuntur: ubi etiam Eucharistiæ adumbrat mysterium.

4. *Si quis est parvulus, veniat ad me;* Sinite parvulos ad me venire: Matt. XIX. 14. ut ad veram sapientiam adolescant, & quisquis non receperit regnum Dei sicut parvulus, non intrabit in illud. Marc. X. 15.

6. *Relinquite infantiam:* ne parvuli sitis sensibus: 1. Cor. XIV. 20. *& vivite:* vera enim vita, sapientia.

7. *Qui erudit derisorem.* Qui insipientes invitaverat; existimare poterant,

8 Noli arguere derisorem, ne oderit te. Argue sapientem, & diliget te.

9 Da sapienti occasionem, & addetur ei sapientia. Doce justum, & festinabit accipere.

10 Principium sapientiæ, timor Domini: & scientia sanctorum, prudentia.

11 Per me enim multiplicabuntur dies tui, & addentur tibi anni vitæ.

12 Si sapiens fueris, tibimetipsi eris: si autem illusor, solus portabis malum.

13 Mulier stulta, & clamosa, plenaque illecebris, & nihil omnino sciens,

14 Sedit in foribus domus suæ super sellam in excelso urbis loco,

15 Ut vocaret transeuntes per viam, & pergentes itinere suo.

16 Qui est parvulus, declinet ad me. Et vecordi locuta est:

17 Aquæ furtivæ dulciores sunt, & panis absconditus suavior.

18 Et ignoravit, quod ibi sint gigantes, & in profundis inferni convivæ ejus.

terant, omnes homines esse idoneos ad capessenda præcepta sapientiæ; quod contra est, cum derisores arceat: derisores autem vocat impios, quibus ipsa doctrina ludibrio.

9. *Da sapienti occasionem:* deest Heb. habent LXX. *Festinabit accipere:* addet doctrinam. Heb.

10, *Scientia Sanctorum*, vera *prudentia est*, quippe quæ verum ad scopum tendat: imprudentia stultorum errans; infra XVI. 8. nullo certo vitæ fine constituto.

13. *Mulier stulta & clamosa:* quod supra vertit garrulam: VII. 10. *Plena illecebris:* insipiens, Hab. Tertio & quarto mulierem blandientem opponit Sapientiæ: adeo voluptas inimica virtuti est. Plerique e Patribus per amores meretricios intelligunt hæreticorum fallaces illecebras, furtiva colloquia & laqueos, quibus animæ capiuntur & pereunt.

14. *Sedit in foribus:* otiosa, inutilis; sic otium perducit ad libidinem.

15. *Ut vocaret transeuntes per viam, & pergentes itinere suo:* incautos & aliud agentes.

16. *Qui est parvulus*, juvenculus & ætatis flore ebrius, *veniat ad me:* Sapientia invocabat parvulos ut doceret: supra 4. hæc, ut perdat, allicit.

17. *Aquæ furtivæ dulciores sunt*. Nam peccatum occasione accepta per mandatum seduxit me: Rom. VII. 11. Et quanto minus licet, tanto magis libet, Aug. ad Simplic. 2.

18. *Et ignoravit quod ibi sint gigantes:* ibi mortui: manes, sive mors, sepulchrum: ut supra II. 18. VII. 27. eandem vocem supra II. 18. Vulg. mortem interpretatur. Hactenus sermo adhortatorius.

CAPUT X.

PARABOLÆ SALOMONIS.

Piger, 4. 5. 26. *mendax: contumeliosus: malis omnia metuenda: nil ab ipsis*, 24. *verbosus*, 15. *parce & sapienter loquens*, 10. 11. & *seqq.* 19. 20. 21. *scelus per risum*, 23. *simplicitas, justitia, veritas, benevolentia*, 32.

1 Filius sapiens lætificat patrem: filius vero stultus mœstitia est matris suæ.
2 Nihil proderunt thesauri impietatis: justitia vero liberabit a morte.
3 Non affliget Dominus fame animam justi, & insidias impiorum subvertet.
4 Egestatem operata est manus remissa: manus autem fortium divitias parat.
Qui nititur mendaciis, hic pascit ventos: idem autem ipse sequitur aves volantes.
5 Qui congregat in messe, filius sapiens est; qui autem stertit æstate, filius confusionis.
6 Benedictio Domini super caput justi: os autem impiorum operit iniquitas.
7 Memoria justi cum laudibus: & nomen impiorum putrescet.
8 Sapiens corde præcepta suscipit: stultus cæditur labiis.

Parabolæ Salomonis. Novus titulus, nova quoque scribendi ratio: sermonibus adhortatoriis, ac præparatoriis continuis, qui antecesserunt, succedunt breves variis de rebus, absolutæque sententiæ: illic παραίνεσις, sive commonitio & hortatio: hic γνῶμαι sive sententiæ.

1. *Filius sapiens lætificat patrem*. Hic & in toto libro passim teneræ animæ, & ad rationum pondera ferenda imbecilles, ipsa erga parentes innata pietate deducuntur paulatim ad sapientiam.

2. *Nil proderunt thesauri impietatis*; impietate parti.

3. *Et insidias impiorum subvertet*; pravitatem: Heb. substantiam Chal. vitam: lxx.

4. *Egestatem operata est manus remissa*; pigra: alii, dolosa. Infra cap. XII. ℣. 27. *Qui nititur mendaciis*; deest Heb. lxx. aliud reponunt.

6. *Os impiorum operit iniquitas*; turpitudo & pœna. Beda legit iniquitatem; ut & Hier. vertit infra 11. Operit autem, dum fictis verbis excusat.

7. *Stultus cæditur labiis*; dicteriis proscinditur; ut infra 10.

9 Qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter: qui autem depravat vias suas, manifestus erit.

10 Qui annuit oculo, dabit dolorem: & stultus labiis verberabitur.

11 Vena vitæ, os justi: & os impiorum operit iniquitatem.

12 Odium suscitat rixas: & universa delicta operit caritas.

13 In labiis sapientis invenitur sapientia; & virga in dorso ejus, qui indiget corde.

14 Sapientes abscondunt scientiam: os autem stulti confusioni proximum est.

15 Substantia divitis, urbs fortitudinis ejus: pavor pauperum, egestas eorum.

16 Opus justi ad vitam: fructus autem impii ad peccatum.

17 Via vitæ, custodienti disciplinam: qui autem increpationes relinquit, errat.

18 Abscondunt odium labia mendacia: qui profert contumeliam, insipiens est.

19 In multiloquio non deerit peccatum: qui autem moderatur labia sua, prudentissimus est.

20 Argentum electum, lingua justi: cor autem impiorum pro nihilo.

21 Labia justi erudiunt plurimos: qui autem indocti sunt, in cordis egestate morientur.

F 2

9. *Depravat vias suas;* dissimulator, versipellis. *Manifestus erit;* quod maxime timet; ipsis fraudibus deprehensus.

10. *Qui annuit oculo;* deceptor de quo supra VI. 12. 13. *Dabit dolorem;* & sibi, & aliis, ibid. 14. 15.

12. *Odium suscitat rixas;* & tibi & aliis noxias. *Universa delicta operit caritas;* aliorum quidem condonando & excusando: nostra quoque, veniam eâ benignitate facile impetrando; quo Petrus spectasse videtur. I. IV. 8.

13. *Qui indiget corde;* intellectu, sapientia. Audi, popule stulte, qui non habes cor. Jer. V. 21.

14. *Sapientes abscondunt scientiam;* quorum quippe gravitas ab omni jactantia abhorreat. *Os autem stulti confusioni proximum est;* præ multiloquio.

15. *Substantia divitis, urbs fortitudinis;* instar munitæ arcis. Aliæ postea sententiæ divitum retundent superbiam: vide interim infra 22.

17. *Custodienti disciplinam;* castigationem amanti. *Qui increpationes relinquit, errat:* neminem enim habet, qui reducat errantem.

18. *Abscondunt odium.* Odium neque celandum per dissimulantiam; neque per insipientiam proferendum: ergo non habendum.

21. *In cordis egestate morientur;* vecordia, insipientia; & ita passim.

22 Benedictio Domini divites facit, nec sociabitur eis afflictio.

23 Quasi per risum stultus operatur scelus: sapientia autem est viro prudentia.

24 Quod timet impius, veniet super eum: desiderium suum justis dabitur.

25 Quasi tempestas transiens non erit impius: justus autem quasi fundamentum sempiternum.

26 Sicut acetum dentibus, & fumus oculis, sic piger his, qui miserunt eum.

27 Timor Domini apponet dies: & anni impiorum breviabuntur.

28 Expectatio justorum lætitia: spes autem impiorum peribit.

29 Fortitudo simplicis via Domini: & pavor his, qui operantur malum.

30 Justus in æternum non commovebitur: impii autem non habitabunt super terram.

31 Os justi parturiet sapientiam: lingua pravorum peribit.

32 Labia justi considerant placita: & os impiorum perversa.

23. *Quasi per risum*. Stultus gaudet sceleribus, improvidus ac finis nescius: prudens autem, qui & providens, futura provident cogitatque illud: Risus dolore miscebitur, & extrema gaudii dolor occupat. Infra XIV. 13. vel per simulationem fingit se ludere, cum sævit; inf. XXVI. 18. 19.

25. *Quasi tempestas transiens non erit impius*. Ita persecutores: ita Reges iniqui ac violenti quique homines; ergo dum minantur, dum furunt, secede tantisper velut a pluvia; ipsa se tempestas impetu dissolvet suo, neque interim evertet justos, quos fides efficit *fundamentum sempiternum*.

26. *Sicut acetum dentibus*, quo obstupescunt: *& fumus oculis*, quo caligant: *ita piger* a viris quantumvis fortibus ac perspicacibus adhibitus ad negotia eorum, rectis virilibusque consiliis vim detrahit, offundit tenebras. Fortis, mitte fortes, non desides; ne optima quæque negotia per legati socordiam pereant.

32. *Labia justi considerant placita*; placentia: cupit enim amare, laudare. *Os impiorum, perversa*; prava, noxia: cum nocendi & maledicendi studio teneantur.

CAPUT XI.

Æqua mensura: justitia divitiis melior: amicus infidus, sapiens magistratus, 14. verus decor, 32. beneficentia rem auget, 24. & seqq. vigilantia in bono, justitiæ & sapientiæ fructus, 28. & seqq.

1 Statera dolosa, abominatio est apud Dominum: & pondus æquum, voluntas ejus.

2 Ubi fuerit superbia, ibi erit & contumelia: ubi autem est humilitas, ibi & sapientia.

3 Simplicitas justorum diriget eos: & supplantatio perversorum vastabit illos.

4 Non proderunt divitiæ in die ultionis: justitia autem liberabit a morte.

5 Justitia simplicis diriget viam ejus: & in impietate sua corruet impius.

6 Justitia rectorum liberabit eos: & in insidiis suis capientur iniqui.

7 Mortuo homine impio, nulla erit ultra spes: & expectatio sollicitorum peribit.

8 Justus de angustia liberatus est: & tradetur impius pro eo.

9 Simulator ore decipit amicum suum: justi autem liberabuntur scientia.

10 In bonis justorum exultabit civitas: & in perditione impiorum erit laudatio.

1. *Statera dolosa;* quod ad omnem injustitiæ speciem Beda transfert, eo quod omnis injustitia iniqua, sive inæquali mensura constet. Hinc varias recensent injustitiæ species, qualis est Contumelia ℣. 2. Pravitas, 3. Divitiæ male partæ 4. Fides prodita in amicos 9. 12. 13. Causa autem omnis injustitiæ, civitas magistratibus rectisque consiliis destituta 14. Hæc habet usque ad illum versum; quamquam & alia interserit. *Voluntas ejus;* amor, placitum.

2. *Ubi humilitas* . . . Revelasti enim ea parvulis. Matt. XI. 25.

3. *Supplantatio*, seu nequitia, pravitas. Heb. *Perversorum vastabit illos*.

4. *Non proderunt divitiæ*. Ad justitiam pertinet contemnere divitias, quarum fere gratia injusta molimur.

7. *Expectatio sollicitorum peribit;* roborum: Heb. potentium, divitum, qui & ipsi semper solliciti; contra justus securus: ut supra III. 12. 24. 25. antiqua translatio ex Beda: justi non perit spes: gloria impiorum peribit.

8 *Tradetur impius pro eo*. Vide XXI. 18.

9. *Justi autem liberabuntur scientia:* fraude non indigebunt, recto firmoque judicio fulti.

11 Benedictione justorum exaltabitur civitas, & ore impiorum subvertetur.

12 Qui despicit amicum suum, indigens corde est: vir autem prudens tacebit.

13 Qui ambulat fraudulenter, revelat arcana: qui autem fidelis est animi, celat amici commissum.

14 Ubi non est gubernator, populus corruet: salus autem, ubi multa consilia.

15 Affligetur malo, qui fidem facit pro extraneo: qui autem cavet laqueos, securus erit.

16 Mulier gratiosa inveniet gloriam: & robusti habebunt divitias.

17 Benefacit animæ suæ vir misericors: qui autem crudelis est, etiam propinquos abjicit.

18 Impius facit opus instabile: seminanti autem justitiam merces fidelis.

19 Clementia præparat vitam: & sectatio malorum mortem.

20 Abominabile Domino cor pravum: & voluntas ejus in iis, qui simpliciter ambulant.

21 Manus in manu non erit innocens malus: semen autem justorum salvabitur.

22 Circulus aureus in naribus suis, mulier pulchra & fatua.

11. *Benedictione justorum exaltabitur civitas;* faustis precationibus: *ore impiorum;* blasphemis vocibus *subvertetur*.

12. *Vir autem prudens tacebit;* amici vitia, ut ℣. seq.

15. *Qui autem cavet laqueos;* qui odit stipulantes: Heb. hoc est fidejussiones. sponsiones; qua de re VI. 1.

16. *Mulier gratiosa . . . & robusti . . .* Quam certum est mulierem formæ gratia commendari, tam certum est strenuos atque industrios viros parare divitias. De forma, infra 22.

17. *Qui autem crudelis est, propinquos abjicit;* ne illos quidem novit: at Heb. perturbans carnem suam, crudelis; hoc est, sibi nocet qui crudelis est: quod priori parti congruit. Vel ne sis immisericors in proximum: & carnem tuam ne despexeris. Is. LVIII. 7.

18. *Impius facit opus instabile*; ei similis qui ædificat super arenam; Matt. VII. 20. *Seminanti autem justitiam merces fidelis;* stabilis, certa.

19. *Clementia præparat vitam;* justitia. Heb. LXX. *Et sectatio malorum mortem*; sectator.

21. *Manus in manu;* etiam cessans, mala cogitat: numquam a pravis machinationibus otiatur. Infra XVI. 5. alii: *Jungens dexteras decipit;* data etiam fide.

22. *Circulus aureus in naribus suis;* porci. Forma insipientem tam dedecet, quam inaures suem: nota ornamenta ex fronte pendentia in nasum. Ezech. XVI. 11. & Hier. ibidem.

23 Desiderium justorum omne bonum est: præstolatio impiorum furor.

24 Alii dividunt propria, & ditiores fiunt: alii rapiunt non sua, & semper in egestate sunt.

25 Anima, quæ benedicit, impinguabitur: & qui inebriat, ipse quoque inebriabitur.

26 Qui abscondit frumenta, maledicetur in populis: benedictio autem super caput vendentium.

27 Bene consurgit diluculo qui quærit bona: qui autem investigator malorum est, opprimetur ab eis.

28 Qui confidit in divitiis suis, corruet: justi autem quasi virens folium germinabunt.

29 Qui conturbat domum suam, possidebit ventos: & qui stultus est, serviet sapienti.

30 Fructus justi lignum vitæ: & qui suscipit animas, sapiens est.

31 Si justus in terra recipit, quanto magis impius & peccator?

23. *Præstolatio impiorum furor;* Dei scilicet.

24. *Alii dividunt propria;* Heb. est dispergens, & additur ei amplius; est parcens (rei) plus æquo, etiam ad egestatem; quod ultimum potest etiam verti: est subtrahens non recte: quod Vulg. vertit: *est rapiens non sua;* recte lxx. Sunt qui propria seminantes, plura faciunt: sunt & qui congregantes minuuntur, ducta similitudine a seminatis granis. Præclara sententia: qui enim dare scit in loco & tempore, ei res ex ipsa etiam liberalitate crescit? præsertim per eleemosynas, Deo benedicente; qui autem non ratione regitur, sed impetu; is simul raptor, largitor, suaque & aliena corrumpet. Vide seq. & infra XIII. 7.

25. *Et qui inebriat;* irrigat, potat egenos. *Inebriabitur;* rebus omnibus abundabit.

27. *Qui autem investigator malorum est, opprimetur ab eis.* Simplicius Heb. quærenti malum, occurret ei.

29. *Qui conturbat domum suam.* Decoctor, seu rei suæ negligens. *Et qui stultus est:* nempe ille decoctor.

30. *Fructus justi lignum vitæ;* vita vivet; alludit ad Gen. II. 9. *Et qui suscipit animas:* egenos, hospites, *sapiens est;* providus, qui aliis benefaciendo, ipse sibi consulit.

31. *Si justus in terra recipit:* si Abel, si Job, si Daniel, si Tobias, aliique justi tanta patiuntur; quid impii, quid Antiochus, quid cæteri pessimi homines? At lxx. Si justus vix salvabitur; impius & peccator ubi parebunt? refert Petrus. I. IV. 18.

CAPUT XII.

Utile corripi: prodest pietas: impiis celer interitus, 7. bona mulier: ex sermonibus quisque cognoscitur: pauper: operans: iners, 9. 11. 34. immitis: sibi placens: ira tegenda: temeraria promissa: 16. 17. testis verax: mendaces: amicus verus.

1 Qui diligit disciplinam, diligit scientiam: qui autem odit increpationes, insipiens est.

2 Qui bonus est, hauriet gratiam a Domino: qui autem confidit in cogitationibus suis, impie agit.

3 Non roborabitur homo ex impietate: & radix justorum non commovebitur.

4 Mulier diligens, corona est viro suo: & putredo in ossibus ejus, quæ confusione res dignas gerit.

5 Cogitationes justorum judicia: & consilia impiorum fraudulenta.

6 Verba impiorum insidiantur sanguini: os justorum liberabit eos.

7 Verte impios, & non erunt: domus autem justorum permanebit.

8 Doctrina sua noscetur vir: qui autem vanus & excors est, patebit contemptui.

9 Melior est pauper & sufficiens sibi, quam gloriosus & indigens pane.

10 Novit justus jumentorum suorum animas: viscera autem impiorum crudelia.

1. *Qui diligit disciplinam:* emendationem, correctionem, Heb. & ita passim.

2. *Qui autem confidit in cogitationibus suis.* Recte reddit Hebræum; virum cogitationum damnabit: Deus scilicet: quod tamen alii supplent, virum cogitationum, malarum scilicet.

4. *Mulier diligens;* fortis: virtute prædita. *Quæ confusione res dignas gerit,* probrosas & indecoras.

5. *Cogitationes justorum judicia.* Nil nisi æqua & justa cogitant.

7. *Verte impios:* fac vertantur vel leviter; ut averterint oculos: *Et non erunt:* ictu oculi: momento, concident: sic David. Vidi impium exaltatum ... transivi, & ecce non erat. Ps. XXXVI. 35. lxx. quocumque se vertet impius, concidet.

9. *Melior est pauper & sufficiens sibi.* Servus sibi; Heb. sibi ipsi serviens, sive consulens.

10. *Novit justus jumentorum suorum animas:* etiam pecora sua curat: quasi diceret: injustus autem, nec homines; unde subdit. *Viscera impiorum crudelia.* Audiant Pastores & Principes.

11 Qui operatur terram suam, satiabitur panibus: qui autem sectatur otium, stultissimus est.

Qui suavis est in vini demorationibus, in suis munitionibus relinquit contumeliam.

12 Desiderium impii munimentum est pessimorum: radix autem justorum proficiet.

13 Propter peccata labiorum ruina proximat malo: effugiet autem justus de angustia.

14 De fructu oris sui unusquisque replebitur bonis, & juxta opera manuum suarum retribuetur ei.

15 Via stulti recta in oculis ejus: qui autem sapiens est, audit consilia.

16 Fatuus statim indicat iram suam: qui autem dissimulat injuriam, callidus est.

17 Qui quod novit loquitur, index justitiæ est: qui autem mentitur, testis est fraudulentus.

18 Est qui promittit, & quasi gladio pungitur conscientiæ: lingua autem sapientium sanitas est.

19 Labium veritatis firmum erit in perpetuum: qui autem testis est repentinus, concinnat linguam mendacii.

20 Dolus in corde cogitantium mala: qui autem pacis ineunt consilia, sequitur eos gaudium.

11. *Qui suavis est in vini demorationibus:* in assiduis compotationibus. *In munitionibus suis:* utcumque se muniat, patebit contumeliæ, Deest Heb. habent lxx.

12. *Desiderium impii, munimentum est pessimorum.* Votum impii est protegere malos. *Radix justorum proficiet;* ultro, non malis artibus, Heb. Dabit; supple fructum, quod idem est.

13. *Propter peccata labiorum.* Verbis pravis malus capitur; at justus his se expedit: innocentia sua tutus.

16. *Fatuus statim indicat:* insipientis est non posse vel premere iram, ac verbis parcere. *Qui dissimulat injuriam, callidus est:* cautus est; invenit damni sarciendi locum.

17. *Qui quod novit loquitur.* Testem veracem a falso secernit; quod explicat infra 19. & clarius xiv. 5.

18. *Est qui promittit, & quasi gladio pungitur conscientiæ.* Dum promissorum immemor, a conscientia reprehenditur: vel, est qui levitate animi indecora & incongrua pollicetur, ac postea pœnitentia ductus dicta revocare vellet, ut Herodes in illa psaltria. Matt. xiv. At Heb. est qui effutit quasi punctiones gladii: est cujus verba sunt instar gladii, detractor scilicet: at justi verba mitia, sanant vulnera, nedum inferant.

19. *Labium veritatis firmum...* testis verax sibi constat. *Qui testis est repentinus;* improvidus, improvisus, nec rei gnarus. At Heb. ad momentum lingua mendacii: statim inscitiam aut nequitiam prodit.

20. *Dolus*, res tristis, *in corde cogitantium mala:* pacis consiliarios *sequitur gaudium*, ex animi sinceritate & conscientiæ integritate proveniens.

21 Non contristabit justum quidquid ei acciderit: impii autem replebuntur malo.

22 Abominatio est Domino labia mendacia: qui autem fideliter agunt, placent ei.

23 Homo versutus celat scientiam: & cor insipientium provocat stultitiam.

24 Manus fortium dominabitur: quæ autem remissa est, tributis serviet.

25 Mœror in corde viri humiliabit illum, & sermone bono lætificabitur.

26 Qui negligit damnum propter amicum, justus est: iter autem impiorum decipiet eos.

27 Non inveniet fraudulentus lucrum: & substantia hominis erit auri pretium.

28 In semita justitiæ, vita: iter autem devium ducit ad mortem.

21. *Non contristabit;* non accidet justo quidquam adversum, (aut iniquum) Heb.

23. *Homo versutus;* prudens, callidus, *celat scientiam;* non omnia quæ novit, statim expromit. *Et cor insipientium provocat stultitiam;* clamat, prædicat, id est, suam prodit stultitiam. Sensus Vulg. insipiens stulte ipse loquendo, stultos sermones elicit.

24. *Manus fortium;* sollicitorum, vigilantium, Heb. supra x. 4. *Manus remissa:* alii, dolosa, fraudulenta, ut infra ℣. 27.

25. *Mœror in corde viri:* mœstum erige dictis bonis.

26. *Qui negligit damnum.* Alii, abundat proximo suo justus: in eum est liberalis: alii, præ proximo suo; justi viri domus, cæteris locupletior.

27. *Non inveniet fraudulentus lucrum.* Vel ignavus, supra, ℣. 24. *Et substantia hominis pretiosa seduli,* hoc est, substantia seduli diligentisque pretiosa est: vel nihil diligentia pretiosius.

28. *Iter devium;* sive ut ex Heb. verti potest: non iter, *ducit ad mortem.* Alii totum, ut ex Heb. sic vertunt: in semita justitiæ, vita; & via semitæ ejus, non mors: eadem sententia bis repetita.

C A P U T XIII.

Bona educatio: tacere optimum: loquax: piger, 4. mendax: inter superbos jurgia; divitiæ festinatæ; ex amicis quisque dignoscitur, 20. educatio, 24. justi domus stabilis: vir bonus, suo contentus.

1 Filius sapiens, doctrina patris: qui autem illusor est, non audit, cum arguitur.

1. *Filius sapiens, doctrina patris:* paternæ doctrinæ argumentum & fructus.

2 De fructu oris sui homo satiabitur bonis: anima autem prævaricatorum iniqua.

3 Qui custodit os suum, custodit animam suam; qui autem inconsideratus est ad loquendum, sentiet mala.

4 Vult & non vult piger: anima autem operantium impinguabitur.

5 Verbum mendax justus detestabitur: impius autem confundit, & confundetur.

6 Justitia custodit innocentis viam: impietas autem peccatorem supplantat.

7 Est quasi dives, cum nihil habeat: & est quasi pauper, cum in multis divitiis sit.

8 Redemptio animæ viri, divitiæ suæ: qui autem pauper est, increpationem non sustinet.

9 Lux justorum lætificat: lucerna autem impiorum extinguetur.

10 Inter superbos semper jurgia sunt: qui autem agunt omnia cum consilio, reguntur sapientia.

11 Substantia festinata minuetur: quæ autem paulatim colligitur manu, multiplicabitur.

2. *De fructu oris*. Ex Hebræo sic vertas: de fructu oris (verbis sanis) vir (bonus) comedet (colliget) bona: anima prævaricatorum (insipientium) injuriam (damna) supple, comedit, colligit.

3. *Qui autem inconsideratus est ad loquendum*; Heb. Aperiens labia; ac recte suppletum, temere, inconsiderate.

4. *Vult & non vult piger*; infra XXI. 15. 25. *Desideria occidunt pigrum*; nihil vere vult; multa optat; vana spe se oblectat; nil agit; sic qui converti differt: de quo Eccli. V. 8.

5. *Impius autem*, qui non a mendacio abhorret, *confundit & confundetur*; pudefacit & pudefit; probro suis, sibique; & fœtere faciet (se) & pudore afficiet (alios) eodem sensu. Heb.

7. *Est quasi dives, cum nihil habeat*; parvo contentus & pro rei suæ tenuitate liberalis. *Et est quasi pauper, cum in multis divitiis sit*; prodigus, dissipator, sui alienique largitor, spirituali sensu: dives ille, Luc. XVI. 19. vere pauper, qui bona jam recepit sua; at egens ille Lazarus, vere dives, quem Dei regnum manebat. Alii sic intelligunt: est pauper divitiarum ostentator: est & dives modestus rei amplitudinem celans, ne invidiæ aut prædæ sit.

8. *Redemptio animæ viri, divitiæ*; dives a pravis machinationibus se expedit: pauper accusatus opprimitur: vel *increpationem*, verba asperiora *non sustinet*; quemadmodum apud Comicum:

Propter suam inopiam, semper se credunt negligi.

Nec piget Salomonem, pro veteris Testamenti ratione, commendare divitias ad acuendam industriam. Cæterum ex divitiis vera redemptio, cum peccata eleemosynis redimunt, Dan. IV. 24.

9. *Lux justorum*; felicitas: res prosperæ: *lætificat*; omnibus grata est.

11. *Substantia festinata*; ex vanitate; (quasi ex nihilo) sive ex malo, Heb. *Minuetur*; facile dilabetur.

12 Spes, quæ differtur, affligit animam: lignum vitæ desiderium veniens.

13 Qui detrahit alicui rei, ipse se in futurum obligat: qui autem timet præceptum, in pace versabitur.

Animæ dolosæ errant in peccatis: justi autem misericordes sunt, & miserantur.

14 Lex sapientis fons vitæ, ut declinet a ruina mortis.

15 Doctrina bona dabit gratiam: in itinere contemptorum vorago.

16 Astutus omnia agit cum consilio: qui autem fatuus est, aperit stultitiam.

17 Nuntius impii cadet in malum: legatus autem fidelis, sanitas.

18 Egestas, & ignominia ei, qui deserit disciplinam: qui autem acquiescit arguenti, glorificabitur.

19 Desiderium si compleatur, delectat animam: detestantur stulti eos, qui fugiunt mala.

20 Qui cum sapientibus graditur, sapiens erit: amicus stultorum similis efficietur.

21 Peccatores persequitur malum: & justis retribuentur bona.

22 Bonus relinquit hæredes filios, & nepotes: & custoditur justo substantia peccatoris.

23 Multi cibi in novalibus patrum: & aliis congregantur absque judicio.

13. *Qui detrahit rei:* verbum habet Heb. quod sæpe pro re sumitur: lxx. sic vertunt, qui rem (qui negotium) contempserit, contemnetur ab ea; negotia non procedent ei, qui negligenter facit. Ex Hebræo sic vertas: qui contemnit verbum (nempe Dei) detrimentum patietur: quod postremæ parti sententiæ magis congruit. *Animæ dolosæ errant in peccatis;* deest Heb. & lxx. habent aliud.

14. *Lex* (doctrina Heb.) *sapientis, fons vitæ; ut declinet a ruina* (a laqueo Heb.) *mortis.*

15. *Dabit gratiam:* grata erit: *In itinere contemptorum, vorago.* Via transgressorum dura: Heb. aspera, difficilis.

17. *Nuntius impii:* nuntius impius, Heb. lxx. sic vertunt. Rex temerarius cadet in mala; legatus seu nuntius fidelis liberabit eum. Legerunt sine aleph. *Melech.* Quæ rex improvidus pessundat, ea restituet administer bonus.

20. *Qui cum sapientibus.* Tota sententia in Heb. sic. Ambulans cum sapientibus, sapiens erit; pascenti stultos (convivanti cum eis) male erit. lxx. ambulans cum insipientibus agnoscetur: hoc est; cujusque ingenium proditur a convictorum ingenio.

22. *Bonus relinquit hæredes filios;* sæpe in lege promissum. *Custoditur justo:* tota sententia: boni, suis: mali, alienis justisque colligunt.

23 *Multi cibi:* planum: avita hæreditas fructuosa est; in Heb. Vox

tha-

24 Qui parcit virgæ, odit filium suum: qui autem diligit illum, instanter erudit.

25 Justus comedit, & replet animam suam: venter autem impiorum insaturabilis.

rbashim quam Hier. Patrum. alii pauperum, alii principum vertunt, varieque interpretantur; principes enim colonis; pauperes industria & labore valere. Nec minus obscura est pars posterior sententiæ: quam sic ex Heb. vertunt: & est qui consumitur ob non jus; est qui fame pereat, quod leges colendi agri, rusticanique operis rationem non intelligat.

25. *Justus comedit;* justus, & modico contentus est; malus nec superfluo ac nimio saturatur.

CAPUT XIV.

Sapiens mulier: vir bonus ab iniquo despicitur: labor assiduus, 4. stultus: sapiens: falsæ pietatis malus exitus: gaudium: luctus: stulta credulitas: agere considerate: verbosus: actuosus, 23. regnum regnorumque robur, 28. 34. boni administri regum, 35.

1 Sapiens mulier ædificat domum suam: insipiens exstructam quoque manibus destruet.

2 Ambulans recto itinere, & timens Deum, despicitur ab eo, qui infami graditur via.

3 In ore stulti virga superbiæ: labia autem sapientium custodiunt eos.

4 Ubi non sunt boves, præsepe vacuum est: ubi autem plurimæ segetes, ibi manifesta est fortitudo bovis.

5 Testis fidelis non mentitur: profert autem mendacium dolosus testis.

6 Quærit derisor sapientiam, & non invenit: doctrina prudentium facilis.

7 Vade contra virum stultum, & nescit labia prudentiæ.

2. *Qui infami graditur via;* perversus via sua despicit eum: Heb.

3. *In ore stulti virga superbiæ;* dicta factaque arrogantia.

4. *Ubi non sunt boves;* labore & industria copia paratur.

6. *Doctrina prudentium facilis.* Neque enim inaccessa & inexploratas sed regia incedunt via; nec sapientiam putant, nova & aliis ignota, sed sana promere: neque altiora & subtiliora, sed recta sectantur; & quæ tractent, sublimia enucleant, ac velut in lac temperant.

7. *Vade contra . . . & nescit labia prudentiæ.* Heb. nescies: quod utrumque verum est: si viro stulto occurrere satagas, facile deprehendes ejus inscitiam, ac simul prodes tuam. At Chal. vade a conspectu viri stulti; nescit enim verba prudentiæ.

8 Sapientia callidi, est intelligere viam suam; & imprudentia stultorum errans.

9 Stultus illudet peccatum, & inter justos morabitur gratia.

10 Cor quod novit amaritudinem animæ suæ, in gaudio ejus non miscebitur extraneus.

11 Domus impiorum delebitur: tabernacula vero justorum germinabunt.

12 Est via, quæ videtur homini justa: novissima autem ejus deducunt ad mortem.

13 Risus dolore miscebitur, & extrema gaudii luctus occupat.

14 Viis suis replebitur stultus, & super eum erit vir bonus.

15 Innocens credit omni verbo: astutus considerat gressus suos.

Filio doloso nihil erit boni: servo autem sapienti prosperi erunt actus, & dirigetur via ejus.

16 Sapiens timet, & declinat a malo: stultus transilit, & confidit.

17 Impatiens operabitur stultitiam: & vir versutus odiosus est.

18 Possidebunt parvuli stultitiam: & expectabunt astuti scientiam.

8. *Sapientia callidi, est intelligere viam suam*. Sic enim David moriens monuerat. Ut intelligas universa quæ facis, & quocumque te verteris. 3. Reg. 11. 3. At stulti aguntur, non agunt; impetu rapiuntur; unde subdit: *Et imprudentia stultorum, errans*, dolus; Heb. quod est, fallax: eodem sensu. Vide infra 15.

9. *Stultus illudet peccatum*; ludificando excusat, & palliat peccata, & aliena & sua. *Inter justos . . . gratia*; benevolentia; Heb. quod nec aliis imponant, nec sibi.

10. *Cor quod novit amaritudinem animæ suæ, in gaudio ejus*; & in gaudio Heb. *Non miscebitur extraneus*; alienus. Sunt qui a dolore suo avocent animum, voluptatibusque se obtundant, ne suam *amaritudinem* sentiant: sunt qui alieno arbitrio gaudeant & doleant, rerum suarum ignari; at cuique oportet ex seipso sui dolores, sua gaudia consrent.

12. *Est via quæ videtur*; sic falsa pietas, falsus & amarus zelus, falsa pœnitentia pravis illudit animis.

15. *Innocens* (imperitus Heb.) *Credit omni verbo: astutus considerat* (ipse) *gressus suos*; nec se ad aliena quæque verba componit. *Filio doloso nihil erit boni*; deest Heb. lxx.

17. *Impatiens*; facile excandescens, & in agendo præceps, Heb. *Operatur stultitiam; & vir versutus, odiosus est*. Vir cogitationum sive machinationum odio erit, Heb. Tam in agendo præceps, quam in cogitando & deliberando nimius, odio habentur.

18. *Et expectabunt astuti scientiam*. Coronabuntur scientia, Heb. vincent.

19 Jacebunt mali ante bonos: & impii ante portas justorum.

20 Etiam proximo suo pauper odiosus erit: amici vero divitum multi.

21 Qui despicit proximum suum, peccat: qui autem miseretur pauperis, beatus erit.

Qui credit in Domino, misericordiam diligit.

22 Errant qui operantur malum: misericordia, & veritas præparant bona.

23 In omni opere erit abundantia: ubi autem verba sunt plurima, ibi frequenter egestas.

24 Corona sapientium, divitiæ eorum: fatuitas stultorum, imprudentia.

25 Liberat animas testis fidelis: & profert mendacia versipellis.

26 In timore Domini fiducia fortitudinis, & filiis ejus erit spes.

27 Timor Domini, fons vitæ, ut declinent a ruina mortis.

28 In multitudine populi dignitas Regis: & in paucitate plebis ignominia principis.

29 Qui patiens est, multa gubernatur prudentia: qui autem impatiens est, exaltat stultitiam suam.

30 Vita carnium, sanitas cordis: putredo ossium, invidia.

31 Qui calumniatur egentem, exprobrat factori ejus: honorat autem eum, qui miseretur pauperis.

32 In malitia sua expelletur impius: sperat autem justus in morte sua.

33 In corde prudentis requiescit sapientia, & indoctos quosque erudiet.

20. *Etiam proximo pauper odiosus;* quo magis eum subleves; unde subdit:

21. *Qui despicit proximum*, pauperem licet, *peccat: Qui credit in Domino;* deest Heb.

22. *Errant* (nonne errant? Heb.) *qui operantur malum?* asseverandi formula; quasi diceret: manifeste errant; aut ut alii; ecce errant.

23. *In omni opere;* actuosi proficiunt; verbosi egent; quo nihil est verius.

24. *Fatuitas stultorum, imprudentia:* fatuitas Heb. eodem verbo repetito, quasi diceret: mera fatuitas.

30. *Vita carnium, sanitas cordis:* sive sanum cor: ab ira & livore purum. *Putredo ossium, invidia;* marcescunt invidi, & mœrore tabescunt: vir bonus ipsa lætitia, & mente & corpore vegetus.

33. *Et indoctos quosque erudiet;* & in medio stultorum cognoscetur, Heb. prævalente luce, & pervincente fama.

34 Justitia elevat gentem: miseros autem facit populos peccatum.

35 Acceptus est Regi minister intelligens: iracundiam ejus inutilis sustinebit.

34. *Miseros autem facit populos peccatum*, extenuat: lxx., at Heb. Ch. Syr. misericordia in populos, peccatum: id est, sacrificium pro peccato: expiatio.

35. *Iracundiam ejus inutilis sustinebit;* qui confundit: Heb. cujus administratio regiis consiliis dedecus aut invidiam conciliat.

CAPUT XV.

Verba mitia & sapientia: aspera & stulta, 1. 2. 4. corripi bonum, 5. 10. 12. 32. domus justi stabilis: injusti, contra: impiorum victimæ: paupertas suo contenta, 15. & seqq. piger sive iners, 19.

1 Responsio mollis frangit iram: sermo durus suscitat furorem.

2 Lingua sapientium ornat scientiam: os fatuorum ebullit stultitiam.

3 In omni loco oculi Domini contemplantur bonos & malos.

4 Lingua placabilis, lignum vitæ: quæ autem immoderata est, conteret spiritum.

5 Stultus irridet disciplinam patris sui: qui autem custodit increpationes, astutior fiet.

In abundanti justitia virtus maxima est: cogitationes autem impiorum eradicabuntur.

6 Domus justi plurima fortitudo: & in fructibus impii conturbatio.

7 Labia sapientium disseminabunt scientiam: cor stultorum dissimile erit.

8 Victimæ impiorum abominabiles Domino: vota justorum placabilia.

9 Abominatio est Domino via impii: qui sequitur justitiam, diligitur ab eo.

10 Doctrina mala deserenti viam vitæ: qui increpationes odit, morietur.

11 In-

2. *Lingua sapientium*. Vide 7.

3. *In omni loco*: junge cum 11.

5. *In abundanti justitia virtus maxima est*. Deest Heb. habent lxx.

7. *Disseminabunt scientiam:* nec tantum solide; sed etiam ornate, ex ℣. 2. *Cor stultorum dissimile erit*. Non sic Heb.

11 Infernus, & perditio coram Domino: quanto
magis corda filiorum hominum?
12 Non amat pestilens eum, qui se corripit: nec
ad sapientes graditur.
13 Cor gaudens exhilarat faciem: in mœrore ani-
mi dejicitur spiritus.
14 Cor sapientis quærit doctrinam: & os stulto-
rum pascitur imperitia.
15 Omnes dies pauperis, mali: secura mens quasi
juge convivium.
16 Melius est parum cum timore Domini, quam
thesauri magni & insatiabiles.
17 Melius est vocari ad olera cum caritate: quam
ad vitulum saginatum cum odio.
18 Vir iracundus provocat rixas: qui patiens est,
mitigat suscitatas.
19 Iter pigrorum quasi spes spinarum: via justo-
rum absque offendiculo.
20 Filius sapiens lætificat patrem: & stultus homo
despicit matrem suam.
21 Stultitia gaudium stulto: & vir prudens dirigit
gressus suos.
22 Dissipantur cogitationes, ubi non est consi-
lium: ubi vero sunt plures consiliarii, confirmantur.
23 Lætatur homo in sententia oris sui: & sermo
opportunus est optimus.
24 Semita vitæ super eruditum, ut declinet de in-
ferno novissimo.
25 Domum superborum demolietur Dominus: &
firmos faciet terminos viduæ.
26 Abominatio Domini cogitationes malæ: & pu-
rus sermo pulcherrimus firmatur ab eo.

11. *Infernus & perditio;* profunda terræ; loca abdita & invisa: mors ipsa.

15. *Secura mens quasi juge convivium;* læta paupertas, licet misera videatur. Junge sequentes duos versus.

19. *Iter pigrorum quasi sepes spinarum;* pigro omnia plena obstaculis; plana omnia sedulo.

22. *Dissipantur cogitationes, ubi non est consilium;* secretum; Heb. Plures consulendi, sed clam: neque indiscriminatim, hoc est, omnes de omnibus: sed quisque in ea re quam calleat.

24. *Semita vitæ super eruditum;* eruditus sive intelligens sursum habet viam vitæ. *Ut declinet de inferno novissimo;* infimo. Heb. ad summa quæque erectus, devitat infima; sive etiam, mortem.

26. *Sermo purus:* castus, mundus; per se *pulcherrimus*, nec indiget eloquentiæ ornamentis. *Firmabitur ab eo.* Deest Heb.

27 Conturbat domum suam, qui sectatur avaritiam: qui autem odit munera, vivet.

Per misericordiam & fidem purgantur peccata: per timorem autem Domini declinat omnis a malo.

28 Mens justi meditatur obedientiam: os impiorum redundat malis.

29 Longe est Dominus ab impiis: & orationes justorum exaudiet.

30 Lux oculorum lætificat animam: fama bona impinguat ossa.

31 Auris, quæ audit increpationes vitæ, in medio sapientium commorabitur.

32 Qui abjicit disciplinam, despicit animam suam: qui autem acquiescit increpationibus, possessor est cordis.

33 Timor Domini, disciplina sapientiæ: & gloriam præcedit humilitas.

27. *Per misericordiam & fidem;* deest Heb. habent lxx. Cyprianus profert, de op. & eleem.

28. *Mens justi meditatur obedientiam:* fidem, lxx. ad respondendum: Heb. quod magis sequentibus congruit, ut sapientes nec temere respondentes a loquacibus secernantur.

30. *Lux oculorum;* ut lux oculis grata, ita fama animo.

C A P U T XVI.

Homo præparat: Deus regit, 1. 9. *agenda omnia sub oculis Dei: Deus omnia propter seipsum: arrogans: Deo propitio, omnia bene vertunt: res modica cum justitia: regum prudentia*, 10. *justitia*, 12. 13. *ira: clementia:* 14. 15. *Deus omnia in pondere*, 11. *egestas acuit industriam: patiens: fortis: nihil fortuitum*, 33.

1 Hominis est animam præparare, & Domini gubernare linguam.

2 Omnes viæ hominis patent oculis ejus: spirituum ponderator est Dominus.

1. *Hominis est.* Sic inf. 9. *Cor hominis disponit viam suam: sed Domini est dirigere gressus.* Homines quidem diligenter sua & dicta & facta apud se componunt, sed cum adest loquendi aut agendi tempus, ipsi excidunt sibi: ac bene cogitata præter spem in pessimos sermones, aut inepta facta desinunt.

2. *Omnes viæ hominis patent oculis ejus;* mundæ oculis suis; Heb. Ipsius scilicet hominis: sua cuique sensa placent. At *spirituum ponde-*

3 Revela Domino opera tua, & dirigentur cogitationes tuæ.

4 Universa propter semetipsum operatus est Dominus: impium quoque ad diem malum.

5 Abominatio Domini est omnis arrogans: etiamsi manus ad manum fuerit, non est innocens.

Initium viæ bonæ facere justitiam: accepta est autem apud Deum magis, quam immolare hostias.

6 Misericordia & veritate redimitur iniquitas: & in timore Domini declinatur a malo.

7 Cum placuerint Domino viæ hominis, inimicos quoque ejus convertet ad pacem.

8 Melius est parum cum justitia, quam multi fructus cum iniquitate.

9 Cor hominis disponit viam suam: sed Domini est dirigere gressus ejus.

10 Divinatio in labiis regis, in judicio non errabit os ejus.

11 Pondus & statera judicia Domini sunt: & opera ejus omnes lapides sacculi.

12 Abominabiles regi qui agunt impie: quoniam justitia firmatur solium.

13 Voluntas regum labia justa: qui recta loquitur, diligetur:

rator est Dominus; vide xxi. 2. Deus nos non arbitrio nostro, sed ex vero judicat: nec leviter, sed appensis omnibus: ut infra 11.

4. *Impium quoque ad diem malum:* sic enim ad Pharaonem: Idcirco enim posui te, ut ostendam in te fortitudinem meam, & narretur nomen meum in omni terra: Exod. ix. 16. Rom. ix. 17. occultissimo quidem, sed tamen justo judicio.

5. *Etiamsi manus ad manum fuerit;* cessans, nihil agens, supra xi. 21. *Initium viæ bonæ, facere justitiam;* deest Heb. lxx. habent.

7. *Cum placuerint Domino.* Sic quia placuerunt Deo viæ Danielis & trium puerorum; *inimicos quoque* eorum, regesque qui eos in ignem, vel bestias miserunt, *convertit ad pacem*, atque amicitiam. Beda. Sic Josepho, sic Jeremiæ, sic aliis contigit.

10. *Divinatio in labiis regis.* Decretis parendum ut oraculis; quinetiam vaticinari & arcana cordium scrutari reges videntur; sic illa Thecuitis ad Davidem acutissime conjectantem: Nec ad sinistram, nec ad dexteram est ex omnibus his, quæ locutus est Dominus meus rex; tu autem, Domine, mi Rex, sapiens es, sicut habet sapientiam Angelus Dei. 2. Reg. xiv. 19. 20. Sic ipse Salomon inter duas fœminas dijudicans, arcana pectoris elicuit, 3. Reg. iii. *Non errabit os ejus;* eo quod sit sagax, & rerum experimento doctus; tum quod cor ejus in manu Dei; infra xxi. 1. Ne perfidi latere putent occultas molitiones, ac rempublicam pessumdent, aut temere principis judicata contemnant.

11. *Et opera ejus omnes lapides sacculi;* pondera justa; lxx. Quod lapidibus in sacculo reconditis ponderare soliti essent. Vide Sap. xi. 21.

14 Indignatio regis, nuntii mortis: & vir sapiens placabit eam.

15 In hilaritate vultus regis, vita: & clementia ejus quasi imber serotinus.

16 Posside sapientiam, quia auro melior est: & acquire prudentiam, quia pretiosior est argento.

17 Semita justorum declinant mala: custos animæ suæ servat viam suam.

18 Contritionem præcedit superbia: & ante ruinam exaltatur spiritus.

19 Melius est humiliari cum mitibus, quam dividere spolia cum superbis.

20 Eruditus in verbo reperiet bona: & qui sperat in Domino, beatus est.

21 Qui sapiens est corde, appellabitur prudens; & qui dulcis eloquio, majora percipiet.

22 Fons vitæ eruditio possidentis: doctrina stultorum, fatuitas.

23 Cor sapientis erudiet os ejus: & labiis ejus addet gratiam.

24 Favus mellis, composita verba: dulcedo animæ, sanitas ossium.

25 Est via, quæ videtur homini recta: & novissima ejus ducunt ad mortem.

26 Anima laborantis laborat sibi, quia compulit eum os suum.

15. *In hilaritate vultus regis*. In lumine vultus. Heb. quæ locutio frequentissima; *vita*; gratia, favor. *Et clementia ejus quasi imber serotinus*; est enim imber temporaneus, seu veris; alendis seminibus; est & serotinus, æstivus, seu autumnalis, maturandæ messi vindemiæque aptissimus. Deut. xi. 14. Jac. v. 7, qui & optatissimus æstivis caloribus temperandis.

20. *Eruditus in verbo*; per verbum.

21. *Qui sapiens est corde*. Tum quisque est omnibus jucundissimus, cum ad animi prudentiam accedit sermonis gratia. Vide infra 23.

23. *Cor sapientis erudiet os ejus*; non temere loquitur, nec nisi re penitus intellecta. *Et labiis ejus addet gratiam*; doctrinam, disciplinam. Heb.

24. *Favus mellis*, *composita*, mitia & moderata *verba*; eadem sunt *dulcedo* sive quies *animæ*, medela est & *sanitas ossium*, medullarumque atque intimarum partium; quippe queis & animus & corpus reficiatur.

25. *Est via*; idem supra xiv. 4.

26. *Anima laborantis* fame, *laborat sibi*; *quia compulit eum os suum*; alimenti penuria: sensus est; indigentia acui industriam & artes,

27 Vir impius fodit malum, & in labiis ejus ignis ardescit.

28 Homo perversus suscitat lites: & verbosus separat principes.

29 Vir iniquus lactat amicum suum: & ducit eum per viam non bonam.

30 Qui attonitis oculis cogitat prava, mordens labia sua perficit malum.

31 Corona dignitatis senectus, quæ in viis justitiæ reperietur.

32 Melior est patiens viro forti: & qui dominatur animo suo, expugnatore urbium.

33 Sortes mittuntur in sinum, sed a Domino temperantur.

27. *Vir impius fodit malum*, sibi & aliis. *In labiis ejus ignis ardescit;* litibus, ira, jurgiis inflammat ac devastat omnia; sicut habes Jac. III. 6.

28. *Et verbosus separat principes;* susurro, de quo sæpe.

30. *Qui attonitis oculis* (supple est) *cogitat prava;* qui obfirmatis, fixis; Heb. lxx. *Mordens labia.* Qui mordet labia, *perficit malum.* Indicium est hominis malum alteri machinantis, defixis oculis mordere labia.

31. *Corona dignitatis senectus;* diadema gloriæ canities; Heb. quæ caput cingit & ornat.

33. *Sortes mittuntur;* sic in eligendo Saule, Mathia, & aliis; sensusque est, per divinam providentiam ambigua quæque & incerta in certos fines dirigi, neque quidquam fortuitum.

CAPUT XVII.

Frugale convivium: servus sapiens: Dominus despiciens pauperem & cadentem: ampla soboles: aliorum celare delicta: ea commemorans: fatuus instar ursæ sævientis: mala pro bonis: lites, 14. divitiæ inutiles: constans amicitia, 17. animi tranquillitas, 22. vultus sapientis & stulti, 24. tacere utile.

1 Melior est buccella sicca cum gaudio, quam domus plena victimis cum jurgio.

2 Servus sapiens dominabitur filiis stultis, & inter fratres hæreditatem dividet.

3 Sicut igne probatur argentum, & aurum camino: ita corda probat Dominus.

1. *Plena victimis;* epulis, quod in sacrificiis pacificis splendide parare solerent.

4 Malus obedit linguæ iniquæ, & fallax obtemperat labiis mendacibus.

5 Qui despicit pauperem, exprobrat factori ejus; & qui ruina lætatur alterius, non erit impunitus.

6 Corona senum filii filiorum: & gloria filiorum patres eorum.

7 Non decent stultum verba composita, nec principem labium mentiens.

8 Gemma gratissima, expectatio præstolantis: quocumque se vertit, prudenter intelligit.

9 Qui celat delictum, quærit amicitias; qui altero sermone repetit, separat fœderatos.

10 Plus proficit correptio apud prudentem, quam centum plagæ apud stultum.

11 Semper jurgia quærit malus: angelus autem crudelis mittetur contra eum.

12 Expedit magis ursæ occurrere raptis fœtibus, quam fatuo confidenti in stultitia sua.

13 Qui reddit mala pro bonis, non recedet malum de domo ejus.

14 Qui dimittit aquam, caput est jurgiorum: & antequam patiatur contumeliam, judicium deserit.

15 Qui justificat impium, & qui condemnat justum, abominabilis est uterque apud Deum.

4. *Malus obedit* (auscultat) *linguæ iniquæ; & fallax:* suâ quemque prava studia perdunt; malus a malo decipitur; fallax fallaciorem invenit.

7. *Non decent stultum verba composita.* Labia dignitatis. Heb. sive decor in verbis; eodem sensu.

8. *Gemma gratissima, expectatio præstolantis.* Planum de spei dulcedine; at Heb. Lapillus pretiosus, munus in oculis domini sui. *Quocumque se vertit*, largitor, *prudenter intelligit*, sensus est: munus gratiam conciliat danti, & res omnes prospere sapienterque disponit.

9. *Qui celat delictum:* alienum; *quærit amicitias:* sibi parit amicos: *Qui altero sermone repetit;* qui revelat, qui commemorat: *separat fœderatos:* principem. Heb. duces ab invicem, quos intelligunt lxx, amicos, domesticos; Vulg. fœderatos.

10. *Plus proficit correptio;* verbis tantum. *Apud prudentem; quam centum plagæ:* quam verbera addita verbis, *apud stultum*.

11. *Angelus autem crudelis:* vel malus nuntius, vel pœna divinitus immissa.

12. *Fatuo confidenti:* nec sanis consiliis auscultanti.

14. *Qui dimittit aquam;* supple, sicut *qui dimittit aquam*, ita *caput jurgiorum;* id est: sicut aqua semel dimissa non facile cohibetur, sic lites semel motæ. *Antequam contumeliam patiatur:* antequam misceatur: Heb. supp. lis: antequam lite sit implicitus; *judicium deserit:* desere, Heb. quod est, principiis obsta.

16 Quid prodest stulto habere divitias, cum sapientiam emere non possit?

Qui altam facit domum suam, quærit ruinam: & qui evitat discere, incidet in mala.

17 Omni tempore diligit, qui amicus est: & frater in angustiis comprobatur.

18 Stultus homo plaudet manibus, cum spoponderit pro amico suo.

19 Qui meditatur discordias, diligit rixas: & qui exaltat ostium, quærit ruinam.

20 Qui perversi cordis est, non inveniet bonum: & qui vertit linguam, incidet in malum.

21 Natus et stultus in ignominiam suam: sed nec pater in fatuo lætabitur.

22 Animus gaudens ætatem floridam facit: spiritus tristis exsiccat ossa.

23 Munera de sinu impius accipit, ut pervertat semitas judicii.

24 In facie prudentis lucet sapientia: oculi stultorum in finibus terræ.

25 Ira patris, filius stultus, & dolor matris, quæ genuit eum.

26 Non est bonum, damnum inferre justo: nec percutere principem, qui recta judicat.

27 Qui moderatur sermones suos, doctus & prudens est: & pretiosi spiritus vir eruditus.

28 Stultus quoque si tacuerit, sapiens reputabitur: & si compresserit labia sua, intelligens.

16. *Qui altam facit domum suam:* deest Heb. Habent lxx. vide 19.

18. *Stultus homo plaudet manibus;* manum porrigit. Heb. defigit. Cavendi formula: vide VI. 1.

19. *Qui meditatur:* Heb. diligens iniquitatem, diligit iurgia: *qui exaltat ostium:* domum: pars maxime conspicua pro toto.

20. *Et qui vertit linguam:* fallax, ambiguis, dolosisque sermonibus: perversus in lingua sua. Heb.

22. *Animus gaudens ætatem floridam facit;* medicina bona est: Heb. alii, benefaciet corpori.

24. *Oculi stultorum in finibus terræ:* errantes, vagi, distorti.

CAPUT XVIII.

Causas dissolvendæ amicitiæ quærere: stultus nil nisi placentia audire vult: rixis se immiscet: sermonibus suis capitur: falsa simplicitas, 8. *piger*, 8. 9. *pietas*, *propugnaculum*, 10. *exaltatione casus*, 12. *non audiens*, 13. *munera*: *sortiri quam litigare melius*: *mutuum adjutorium*, 19. *sermonis vis*: *dictum ingenium*: *amicus fratre potior*.

1 Occasiones quærit, qui vult recedere ab amico: omni tempore erit exprobrabilis.

2 Non recipit stultus verba prudentiæ: nisi ea dixeris, quæ versantur in corde ejus.

3 Impius, cum in profundum venerit peccatorum, contemnit: sed sequitur eum ignominia & opprobrium.

4 Aqua profunda, verba ex ore viri: & torrens redundans, fons sapientiæ.

5 Accipere personam impii non est bonum, ut declines a veritate judicii.

6 Labia stulti miscent se rixis: & os ejus jurgia provocat.

1. *Occasiones quærit;* sic etiam lxx. obvio sensu; at Heb. ad desiderium quærit separatus, quod sic interpretantur: qui secundum vota sua vivit singularis, sive a communi hominum consortio sequestratus, in omni sapientia miscebit se, versabitur; alii; in omni existentia: quod tamen sapientiam, eamque veram sonare jam vidimus; quod eodem recidit; sensusque est, plurimum conferre ad veram solidamque sapientiam, a turba secedere; alii, pro in omni sapientia miscebit se, ex Chal. vertunt: omnem sapientiam, sive omne consilium deridebit; quo sensu illa sequestratio malo animo suscepta videatur, ut quis ad libidinem victam instituat; quæ varietates obscurissimum textum indicant, ac nisi suppleveris, inextricabilem. Itaque Vulg. post lxx. sic supplet: separatus, sive qui recedit, supple ab amico, quærit ad desiderium; ad libitum fingit, supple, recedendi occasiones; omni tempore (pro essentia) risui erit, seu probro; quam sententiam facile anteponimus.

2. *Nisi ea dixeris;* Heb. eodem sensu; nisi cum manifestabitur cor ejus; id est, quidquid dixeris, pristinæ sententiæ hæret, neque quidquam audit, nisi placentia.

3. *Impius cum in profundum*. Ita lxx. rectissimo sensu, Heb. Veniente impio, venit etiam confusio, & cum ignominia, sive ignominioso viro, opprobrium.

4. *Aqua profunda*. Significat verba sapientium scrutanda, meditanda. Vide xx. 5. *Torrens redundans:* qui alte sapientiam imbiberit, hujus sermones optimi, atque ad suadendum aptissimi, torrentis instar defluent.

5. *Ut declines a veritate judicii*. Ut subvertas justum in judicio. Heb.

7 Os stulti contritio ejus: & labia ipsius ruina animæ ejus.

8 Verba bilinguis, quasi simplicia: & ipsa perveniunt usque ad interiora ventris.

Pigrum dejicit timor: animæ autem effœminatorum esurient.

9 Qui mollis & dissolutus est in opere suo, frater est sua opera dissipantis.

10 Turris fortissima, nomen Domini: ad ipsum currit justus, & exaltabitur.

11 Substantia divitis urbs roboris ejus, & quasi murus validus circumdans eum.

12 Antequam conteratur, exaltatur cor hominis: & antequam glorificetur, humiliatur.

13 Qui prius respondet quam audiat, stultum se esse demonstrat, & confusione dignum.

14 Spiritus viri sustentat imbecillitatem suam: spiritum vero ad irascendum facilem quis poterit sustinere?

15 Cor prudens possidebit scientiam: & auris sapientium quærit doctrinam.

16 Donum hominis dilatat viam ejus, & ante principes spatium ei facit.

17 Justus, prior est accusator sui: venit amicus ejus, & investigabit eum.

18 Contradictiones comprimit sors, & inter potentes quoque dijudicat.

19 Frater, qui adjuvatur a fratre, quasi civitas firma: & judicia quasi vectes urbium.

7. *Ruina animæ ejus;* laqueus. Heb. dictis suis capitur: unde etiam illud: Ex ore tuo te judico, serve nequam. Luc. xix. 22.

8. *Verba bilinguis*, fallacis; alia & alia loquentis; detractoris, susurronis, ut vertit xxvi. 22. *quasi simplicia;* lenia: Heb. blandientia. *Et ipsa perveniunt;* altissimum vulnus infigunt. *Pigrum dejicit timor;* deest Heb. habent lxx.

11. *Substantia divitis;* idem supra x. 15. *circumdans eum;* in opinione sua; Heb. Tumidus licet animo; tamen opinione magis quam re prævalet.

14. *Spiritus viri* (animus) *sustentat imbecillitatem* (corporis) *spiritum ad irascendum facilem:* spiritum debilem Heb. *Quis sustinebit?* corpori deficienti animus: animo infracto nihil subsidii est.

17. *Justus, prior est accusator sui:* Sic Job. Vere scio quod ita sit, & quod non justificetur homo compositus Deo: Job. ix. 2. Ex Heb. tamen sic vertas: qui primus in causa sua, justus est: id est, qui prior causam dicit, justior videtur. *Venit amicus ejus:* socius; Heb. adversarius. lxx. *Et investigabit eum:* vitium causæ eruet.

19. *Frater qui adjuvatur;* ita etiam Syr. & lxx. At Heb. Frater re-

bel-

20 De fructu oris viri replebitur venter ejus: &
genimina labiorum ipsius saturabunt eum.
21 Mors & vita in manu linguæ: qui diligunt eam,
comedent fructus ejus.
22 Qui invenit mulierem bonam, invenit bonum:
& hauriet jucunditatem a Domino.
Qui expellit mulierem bonam, expellit bonum: qui
autem tenet adulteram, stultus est & impius.
23 Cum obsecrationibus loquetur pauper: & dives
effabitur rigide.
24 Vir amabilis ad societatem, magis amicus erit,
quam frater.

bellans, præ forti civitate est: bellum intestinum extraneo pejus. Quare colenda justitia est, arcens injurias & perduellionis causas æquo jure prohibens: quo pars posterior spectat.

21. *Qui diligunt eam;* linguam bonam: sermones optimos.

22. *Qui invenit mulierem* (*bonam*) deest Heb. Recte suppletum: *Qui expellit mulierem bonam;* deest Heb. habent lxx.

C A P U T XIX.

Simplicitas in paupere: præceps, sive inconsideratus, 2. blasphemus, 3. divitiæ: testis falsus, 5. 9. 28. falsa amicitia: sui compos, 8. servi dominantes: vir patiens, 4. ira regis: ejusdem clementia: litigiosa mulier: uxor prudens: Dei donum: piger, 15. 24. eleemosyna: filius castigandus, sed moderate, 18. hominum varia consilia, 21. pœnæ utiles: parentes affligens: pœnæ improbis.

1 Melior est pauper, qui ambulat in simplicitate
sua, quam dives torquens labia sua, & insipiens.
2 Ubi non est scientia animæ, non est bonum: &
qui festinus est pedibus, offendet.
3 Stultitia hominis supplantat gressus ejus: & contra
Deum fervet animo suo.
4 Divitiæ addunt amicos plurimos: a paupere autem
& hi, quos habuit, separantur.
5 Testis falsus non erit impunitus: & qui mendacia
loquitur, non effugiet.

1. *Quam dives torquens labia sua.* Quam perversus labiis: Heb.

3. *Fervet.* Irascitur: culpasque suas Deo imputat.

5. & 9. *Testis falsus.* Idem, excepto ultimo vocabulo.

6 Multi colunt personam potentis, & amici sunt dona tribuentis.

7 Fratres hominis pauperis oderunt eum: insuper & amici procul recesserunt ab eo.

Qui tantum verba sectatur, nihil habebit.

8 Qui autem possessor est mentis, diligit animam suam, & custos prudentiæ inveniet bona.

9 Falsus testis non erit impunitus: & qui loquitur mendacia, peribit.

10 Non decent stultum deliciæ, nec servum dominari principibus.

11 Doctrina viri per patientiam noscitur: & gloria ejus est iniqua prætergredi.

12 Sicut fremitus leonis, ita & regis ira: & sicut ros super herbam, ita & hilaritas ejus.

13 Dolor patris, filius stultus: & tecta jugiter pestilentia, litigiosa mulier.

14 Domus & divitiæ dantur a parentibus: a Domino autem proprie uxor prudens.

15 Pigredo immittit soporem, & anima dissoluta esuriet.

16 Qui custodit mandatum, custodit animam suam: qui autem negligit viam suam, mortificabitur.

17 Fœneratur Domino, qui miseretur pauperis: & vicissitudinem suam reddet ei.

18 Erudi filium tuum, ne desperes: ad interfectionem autem ejus ne ponas animam tuam.

19 Qui impatiens est, sustinebit damnum: & cum rapuerit, aliud apponet.

6. *Multi:* intellige; plures; turbam; vulgus ipsum.

8. *Qui possessor est mentis*, bonæ scilicet; vel simpliciter, sui compos.

10. *Non decent stultum deliciæ*, non competit illi delectatio: quippe improvido, & per mentis vitium inquieto.

11. *Doctrina viri per patientiam noscitur.* Iram prolongat, seu patientem facit. Heb. *Et gloria ejus est iniqua prætergredi*, id est, injurias negligere.

13. *Tecta jugiter;* vide XXI. 8.

16. *Mortificabitur;* morte afficietur.

18. *Ne desperes;* quia adhuc spes est: Heb. *Ad interfectionem*. Alii ex Heb. ad strepitum: ad clamorem ejus. *Ne ponas animam tuam:* ne te falsa teneat misericordia. LXX. Erudi filium tuum, ic enim erit bonæ spei: ad contumeliam autem ne efferaris animo tuo; quo sensu Paulus; Patres, nolite ad iracundiam provocare filios vestros, ut non pusillo animo fiant. Col. III. 21.

19. *Qui impatiens est:* iracundus, præceps, *sustinet pœnam; & cum rapuerit;* cum eripueris (ab incommodo scilicet) etiam addes; Heb. supple, alia incommoda; alias culpas: in pejus enim ruet.

20 Audi consilium, & suscipe disciplinam, ut sis sapiens in novissimis tuis.

21 Multæ cogitationes in corde viri: voluntas autem Domini permanebit.

22 Homo indigens, misericors est: & melior est pauper, quam vir mendax.

23 Timor Domini ad vitam: & in plenitudine commorabitur, absque visitatione pessima.

24 Abscondit piger manum suam sub ascella, nec ad os suum applicat eam.

25 Pestilente flagellato stultus sapientior erit: si autem corripueris sapientem, intelliget disciplinam.

26 Qui affligit patrem, & fugat matrem, ignominiosus est & infelix.

27 Non cesses, fili, audire doctrinam, nec ignores sermones scientiæ.

28 Testis iniquus deridet judicium: & os impiorum devorat iniquitatem.

29 Parata sunt derisoribus judicia: & mallei percutientes stultorum corporibus.

21. *Multæ cogitationes*; varia & incerta consilia.

22. *Homo indigens misericors est*; inopiæ incommoda per experientiam doctus; quod reddidit illud hebraicum, Desiderium (indigentia) viri, misericordia ejus; misericordem eum: & ad beneficentiam propensum efficit.

23. *Timor Domini .... & in plenitudine commorabitur*; & satur habitabit. nec visitabit eum malum: Heb.

25. *Pestilente flagellato*; derisorem si castigaveris, imperitus (quoque) cautior fiet; Heb.

26. *Qui affligit patrem*; spoliat. Heb.

27. *Non cesses fili*; cessa fili; & ignorabis: Heb. quasi comminando, idem sensus.

29. *Et mallei percutientes*: percussiones. Heb. Verbera.

CAPUT XX.

Ebrietas: ira regis metuenda: contentiosi homines: piger, 4. sapiens: Rex justus: clemens: sapiens, 8. 26. 28. nemo mundus: iniquæ mensuræ: vir attentus, 12. fidejussor: bona in speciem, 17. consilia, 18. revelans arcana: detractor, adulator æque fugiendi, 19. festinatæ divitiæ: ultio vetita, 22. Deo permittenda sors nostra, 24. juvenum ac senum robur: occulta vulnera.

1 Luxuriosa res, vinum, & tumultuosa ebrietas: quicumque his delectatur non erit sapiens.

2 Sicut rugitus leonis, ita & terror regis: qui provocat eum, peccat in animam suam.

3 Honor est homini, qui separat se a contentionibus: omnes autem stulti miscentur contumeliis.

4 Propter frigus piger arare noluit; mendicabit ergo æstate, & non dabitur illi.

5 Sicut aqua profunda, sic consilium in corde viri: sed homo sapiens exhauriet illud.

6 Multi homines misericordes vocantur: virum autem fidelem, quis inveniet?

7 Justus, qui ambulat in simplicitate sua, beatos post se filios derelinquet.

8 Rex, qui sedet in solio judicii, dissipat omne malum intuitu suo.

9 Quis potest dicere: Mundum est cor meum, purus sum a peccato?

10 Pondus & pondus, mensura & mensura: utrumque abominabile est apud Deum,

11 Ex studiis suis intelligitur puer, si munda & recta sint opera ejus.

1. *Luxuriosa res, vinum*. Effræne quid, sive immoderatum & incastigatum; quod est etiam luxuriosum. Ad verbum; derisor, quod item est, improbus, intemperans; idest vinum, tumultuans, sicera, phrasi hebraica, cognata hæc sunt.

5. *Homo sapiens exhauriet illud;* profundissima quæque penetrabit, nec se capi sinet.

6. *Multi homines:* multi multa jactant; commendat quisque liberalitatem suam. *Virum autem fidelem*, neque inani virtutis titulo se jactantem *quis inveniet?*

12 Aurem audientem, & oculum videntem, Dominus fecit utrumque.

13 Noli diligere somnum, ne te egestas opprimat: aperi oculos tuos, & saturare panibus.

14 Malum est, malum est, dicit omnis emptor: & cum recesserit, tunc gloriabitur.

15 Est aurum, & multitudo gemmarum: & vas pretiosum labia scientiæ.

16 Tolle vestimentum ejus, qui fidejussor extitit alieni, & pro extraneis aufer pignus ab eo.

17 Suavis est homini panis mendacii: & postea implebitur os ejus calculo.

18 Cogitationes consiliis roborantur: & gubernaculis tractanda sunt bella.

19 Ei, qui revelat mysteria, & ambulat fraudulenter, & dilatat labia sua ne commiscearis.

20 Qui maledicit patri suo, & matri, extinguetur lucerna ejus in mediis tenebris.

21 Hæreditas, ad quam festinatur in principio, in novissimo benedictione carebit.

22 Ne dicas: Reddam malum: expecta Dominum, & liberabit te.

23 Abominatio est apud Dominum pondus & pondus: statera dolosa non est bona.

24 A domino diriguntur gressus viri: quis autem hominum intelligere potest viam suam?

25 Ruina est homini devorare sanctos, & post vota retractare.

26 Dissipat impios rex sapiens, & incurvat super eos fornicem.

12. 13. *Aurem audientem:* attentam aurem, attentos oculos. Vide Is. VI. 9. Unde in seq. *Aperi oculos tuos;* cave tibi, attentus esto & diligens.

17. *Panis mendacii:* bonus in speciem, sed non satis purgatus, mixtis quoque calculis & pulvere: sic multa bona in speciem, nec nisi experiundo noscenda.

18. *Et gubernaculis tractanda sunt bella:* consiliis.

19. *Qui revelat mysteria:* Heb. Revelanti arcana, detractori & allicienti labiis sive blandienti, ne te comitem adjunxeris.

21. *Hæreditas ad quam:* festinata dolis acquisitio primum delectat, ad extremum destituit possidentem.

25. *Ruina est homini devorare sanctos;* sanctitatem. Heb. Sanctificata rapere: *& post vota retractare;* cavillari vota. Heb. Irrita facere variis interpretationibus: sive, ad inanis vota recurrere; rapinis expiandis scilicet.

26. *Et incurvat super eos fornicem.* Carcerem firmissimum in fornicis mo-

27 Lucerna Domini spiraculum hominis, quæ investigat omnia secreta ventris.

28 Misericordia, & veritas custodiunt regem, & roboratur clementia thronus ejus.

29 Exultatio juvenum fortitudo eorum: & dignitas senum, canities.

30 Livor vulneris absterget mala: & plagæ in secretioribus ventris.

modum: rotam. Heb. lxx. tribulam, qua confringantur: supplicii genus.

27. *Lucerna Domini spiraculum* (sive mens) *hominis:* mens divinitus accensa lux est, quæ pectoris arcana rimatur. Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? 1. Cor. II. 11.

29. *Exultatio* sive gloriatio *juvenum*, *robur eorum:* cor eorum Heb. Viribus juvenes, senes ipsa canitie, rerumque experientia gloriantur.

30. *Livor vulneris*, *absterget mala;* ejectio puris quo vulnus livescit, mali abstersio est: *Et plagæ;* aliud est enim cum ulcus alte penetrat: sic vulnera animi confitendo sanantur: in alto delitescentia, exitiosiora sunt.

CAPUT XXI.

Cor regis: cordium appensor Deus: quid victimis sit melius: sapientia: piger, 5. 25. 26. rapinæ: mulier litigiosa, 8. 19. animadversionum utilitas: immitis in pauperem: munera: sapiens revocat ad sana consilia, 22. tacitus, 23. pertinax, 29. non est sapientia contra Dominum: a Deo salus, 30. 31.

1 Sicut divisiones aquarum, ita cor regis in manu Domini: quocumque voluerit, inclinabit illud.

2 Omnis via viri recta sibi videtur: appendit autem corda Dominus.

3 Facere misericordiam & judicium, magis placet Domino, quam victimæ.

1. *Sicut divisiones aquarum*. Qua facilitate rivuli ad irrigandos hortos ab agricola a capite deducuntur, *ita cor regis;* neque minus cæterorum hominum corda quam regum, cum scriptum sit de quocumque homine: Scio, Domine, quia non est hominis via ejus, nec viri est, ut ambulet & dirigat gressus suos: Jerem. x. 23. Quod & Salomon ubique inculcat: sed cor regis memoratur, quod ex regum voluntate res humanæ pendeant; quodque rex ipse vel maxime in sua potestate esse videatur: quo magis necesse est, in ipso velut capite rerum humanarum, Dei gubernationi ac potentiæ subjicere reliqua. *Quocumque voluerit inclinabit illud:* neque eo secius corda ipsa, Deo id agente, ad bonum malumve se inclinant & inflectunt; cum scriptum sit: Inclinate corda vestra ad Dominum: & bonas facite vias vestras & studia vestra. Jos. XXIV. 23. Jer. VII. 3.

2. *Omnis via viri recta sibi videtur:* recta in oculis ejus. Heb.

4 Exaltatio oculorum est dilatatio cordis: lucerna impiorum peccatum.

5 Cogitationes robusti semper in abundantia: omnis autem piger semper in egestate est.

6 Qui congregat thesauros lingua mendacii, vanus & excors est, & impingetur ad laqueos mortis.

7 Rapinæ impiorum detrahent eos, quia noluerunt facere judicium.

8 Perversa via viri, aliena est: qui autem mundus est, rectum opus ejus.

9 Melius est sedere in angulo domatis, quam cum muliere litigiosa, & in domo communi.

10 Anima impii desiderat malum, non miserebitur proximo suo.

11 Mulctato pestilente sapientior erit parvulus: & si sectetur sapientem, sumet scientiam.

12 Excogitat justus de domo impii, ut detrahat impios a malo.

13 Qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, & ipse clamabit, & non exaudietur.

14 Munus absconditum extinguit iras: & donum in sinu indignationem maximam.

15 Gaudium justo est facere judicium: & pavor operantibus iniquitatem.

16 Vir,

4. *Exaltatio oculorum:* superbia. despicientia: *est:* deest Heb. *Dilatatio cordis:* vastæ cogitationes, præ fidentia: temeritas: unde LXX. θρασυκάρδιτος: *lucerna* sive lux, gloria *impiorum*. Pro quo jugum, habet Chal. alii vertunt: oratio: id est opera, curæ, studia impiorum: hæc omnia *peccatum* sunt; & exosa sunt, mala sunt, & peccato debitas pœnas accersunt.

5. *Cogitationes robusti* (strenui, seduli, diligentis: Heb.) *Semper in abundantia: omnis autem piger* (festinus: præceps: temerarius: Heb.) *semper in egestate est:* diligentia copiam: temeritas penuriam parit.

7. *Detrahent eos:* dejicient, deturbabunt.

8. *Aliena est:* a recta ratione, a lege Dei devia. Quidam intelligunt eodem sensu, quo dicebat Paulus: Alienati a vita Dei: hospites testamentorum: Eph. 12. IV. 19.

9. *Melius est sedere in angulo domatis;* tecti; sub dio; *in domo communi;* sub tecto cum aliis: melius est pluviam irruentem pati, quam rixosæ mulieris contumelias, & hanc convitiorum grandinem; supra XIX. 13. Infra 19.

11. *Mulctato pestilente;* impio, stulto. *Parvulus;* imperitus, passim congruit cum XIX. 25. *& si sectetur sapientem;* & si corripias sapientem. Heb.

12. *Excogitat justus de domo impii;* intelligit: Heb. Id est, docetur impii damno. *Ut detrahat impios a malo:* Heb. subvertens impios in malum; justus scilicet malos male perdens.

15. *Et pavor;* contritio, pernicies; Heb. Quamquam & de pavore verum; supra III. 14. 15.

16 Vir, qui erraverit a via doctrinæ, in cœtu gigantum commorabitur.

17 Qui diligit epulas, in egestate erit: qui amat vinum & pinguia, non ditabitur.

18 Pro justo datur impius: & pro rectis iniquus.

19 Melius est habitare in terra deserta, quam cum muliere rixosa & iracunda.

20 Thesaurus desiderabilis, & oleum in habitaculo justi: & imprudens homo dissipabit illud.

21 Qui sequitur justitiam & misericordiam, inveniet vitam, justitiam, & gloriam.

22 Civitatem fortium ascendit sapiens, & destruxit robur fiduciæ ejus.

23 Qui custodit os suum, & linguam suam, custodit ab angustiis animam suam.

24 Superbus & arrogans vocatur indoctus, qui in ira operatur superbiam.

25 Desideria occidunt pigrum: noluerunt enim
quidquam manus ejus operari; 26 Tota die concupiscit
& desiderat: qui autem justus est, tribuet, & non
cessabit.

27 Hostiæ impiorum abominabiles, quia offeruntur ex scelere.

28 Testis mendax peribit: vir obediens loquetur victoriam.

29 Vir impius procaciter obfirmat vultum suum: qui autem rectus est, corrigit viam suam.

30 Non est sapientia, non est prudentia, non est consilium contra Dominum.

16. *In cœtu gigantum;* mortuorum; Manium: *commorabitur:* uno verbo, concidet, morietur.

18. *Pro justo datur impius:* redemtio justi impius, Heb. pretium propitiatio. Sic Isa. XLIII. 3. Dedi propitiationem tuam Ægyptum, Æthiopiam & Saba pro te: vindictam alias in gentes transferam: ut illæ, non tu, exemplo sint. Quo & illud pertinet: Effunde iram tuam in gentes, quæ te non noverunt; Psal. LXXVIII. 6.

22. *Civitatem fortium ... & destruxit robur fiduciæ ejus;* pugnacem, ac de suis viribus ac munitionibus præfidentem, ad sana consilia reducit.

24. *Superbus & arrogans vocatur indoctus:* stultus, sive derisor, sive pestilens, nomen ejus. Heb. superbi & arrogantis scilicet.

25. 26. *Desideria occidunt pigrum; tota die concupiscit & desiderat:* vim omnem animi effundit in vota inania, seque strenuum putat quod magna & utilia meditetur, nullo opere consecuto.

28. *Vir obediens* (legi, rectæ rationi) *loquetur victoriam;* Heb. semper, sive in finem loquetur: non ei os oppriment.

30, 31. *Non est sapientia: equus paratur:* sic David: Fallax equus

31 Equus paratur ad diem belli: Dominus autem salutem tribuit.

ad salutem; in abundantia autem virtutis suæ non salvabitur. Psal. xxxi. 17. & seq.

CAPUT XXII.

Bona fama: dives & pauper coram Deo æquo jure 2. prospicere: institutio jam inde a puero, 6. quæ seminat hæc metet, 8. eleemosyna: munera: amici regum: Deus juvat vigilantes, 12. piger, 13. adultera: stultitia a corde pueri repellenda, 15. sapientia: sponsores: termini antiqui: vir diligens regibus carus 29.

1 Melius est nomen bonum, quam divitiæ multæ: super argentum & aurum, gratia bona.

2 Dives, & pauper obviaverunt sibi: utriusque operator est Dominus.

3 Callidus vidit malum, & abscondit se: innocens pertransiit, & afflictus est damno.

4 Finis modestiæ timor Domini, divitiæ & gloria & vita.

5 Arma & gladii in via perversi: custos autem animæ suæ longe recedit ab eis.

6 Proverbium est: Adolescens juxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea.

7 Dives pauperibus imperat: & qui accipit mutuum, servus est fœnerantis.

8 Qui seminat iniquitatem, metet mala, & virga iræ suæ consummabitur.

9 Qui pronus est ad misericordiam, benedicetur: de panibus enim suis dedit pauperi.

2. *Obviaverunt sibi:* æquo jure steterunt, Deoque juxta cari, ut sequentia docent.

3. *Innocens pertransiit:* imperitus: Heb.

5. *Arma & gladii in via perversi;* spina & laquei. Heb. lxx.

6. *Proverbium est;* instrue puerum super os (in ipso initio) viæ suæ: Heb. teneros adhuc & molles inflecte.

8. *Et virga iræ suæ consummabitur;* vel virgam, id est imperium, auctoritatem, ira sua perdet; vel continuata metaphora, ipse ira sua, quasi flagello, quo teruntur fruges, conteretur: quo sensu virga sumitur, Isa. xxviii. 27.

9. *Qui pronus est ad misericordiam:* bonus oculus. Heb. sic oculus nequam pro invidia, Matt. xx. 15. *Victoriam & honorem:* deest Heb. habent lxx.

Victoriam & honorem acquiret, qui dat munera: animam autem aufert accipientium.

10 Ejice derisorem, & exibit cum eo jurgium, cessabuntque causæ & contumeliæ.

11 Qui diligit cordis munditiam, propter gratiam labiorum suorum habebit amicum regem.

12 Oculi Domini custodiunt scientiam: & supplantantur verba iniqui.

13 Dicit piger: Leo est foris, in medio platearum occidendus sum.

14 Fovea profunda os alienæ: cui iratus est Dominus, incidet in eam.

15 Stultitia colligata est in corde pueri, & virga disciplinæ fugabit eam.

16 Qui calumniatur pauperem, ut augeat divitias suas, dabit ipse ditiori, & egebit.

17 Inclina aurem tuam, & audi verba sapientium: appone autem cor ad doctrinam meam;

18 Quæ pulchra erit tibi, cum servaveris eam in ventre tuo, & redundabit in labiis tuis:

19 Ut sit in Domino fiducia tua, unde & ostendi eam tibi hodie.

20 Ecce descripsi eam tibi tripliciter, in cogitationibus & scientia, 21 Ut ostenderem tibi firmitatem, & eloquia veritatis, respondere ex his illis, qui miserunt te.

12. *Oculi Domini custodiunt scientiam:* lxx. sensum. Vir bonus Deo protegente tutus, suique compos, neque animo conturbatus, prudenter agit: melius phrasi Heb. Conservat scientem, sensatum, non somnolentos, sed scientes, vigilantes, cautos adjuvat Dominus; contra: *Supplantantur verba iniqui:* subvertuntur res ejus.

13. *Dicit piger; leo est foris:* terriculas sibi fingit, & inanes prætextus. lxx. Eleganter: excusat se piger: & dicit: leo in viis, in plateis sicarii.

14. *Fovea profunda:* infra XXIII. 27.

16. *Qui calumniatur pauperem;* extorquens: Heb. *ut augeat*, &c.

17. *Inclina aurem tuam:* commendatio sapientiæ his tribus versibus indicat vel epilogum præcedentium, vel, quod est proclivius, initium aliud. Unde stylus postea aliquanto diversus, supra singulæ sententiæ singulis versibus aut frequentiores promebantur. Hæ magis cohærent, & ad lectorem, quem filium vocat, sermo dirigitur usque ad XXIV. 23. qui stylus propior illi novem priorum capitum.

18. *Cum servaveris eam in ventre tuo;* in pectore; *pulchra erit:* doctrina: erunt: Heb. scilicet verba: *Et redundabit in labiis tuis*, firmabuntur, Heb.

20. *Ecce descripsi eam tibi tripliciter;* sæpius; quemadmodum habetur Is. XVII. 6. excussio oleæ duarum vel trium olivarum, & Eccl. XIII. 8.

Do-

22 Non facias violentiam pauperi, quia pauper est:
neque conteras egenum in porta: 23 Quia judicabit
Dominus causam ejus, & configet eos, qui confixe-
runt animam ejus.
24 Noli esse amicus homini iracundo, neque am-
bules cum viro furioso: 25 Ne forte discas semitas
ejus, & sumas scandalum animæ tuæ.
26 Noli esse cum his, qui defigunt manus suas,
& qui vades se offerunt pro debitis: 27 Si enim non
habes unde restituas, quid causæ est, ut tollat operi-
mentum de cubili tuo?
28 Ne transgrediaris terminos antiquos, quos po-
suerunt patres tui.
29 Vidisti virum velocem in opere suo? coram re-
gibus stabit, nec erit ante ignobiles.

Donec exinanierit te bis aut ter. Notum etiam illud toties inculcatum apud Amos. I. II. Super tribus sceleribus Damasci & Moab. &c. Quo sensu etiam Paulus: Ter Dominum rogavi, 2. Cor. XII. 8. Quamquam alii intelligunt tres Salomonis libros, alii Legem, Prophetas, Hagiographa. Grotius, tria librorum genera; moralia, ut hic, physica, quæ perierunt; theologica ac mystica, quale est Canticum Canticorum; superflua industria, atque ingeniosius quam verius. Neque enim in eo erat Salomon, ut sua omnia etiam Physica nihil ad hæc pertinentia, memoraret; sed ut inculcaret præcepta sapientiæ, morumque doctrinam ac fiduciam in Deum, de qua præcedente versu. 21. *Ut ostenderem . . . eloquia veritatis, respondere* (ad respondendum) *ex his illis, qui miserunt te:* mittentibus ad te. Heb. qui proponunt tibi. LXX. Qui te consulunt, tibique pro more proponunt, quæstiones ænigmaticas, ut regina Saba & cæteri. 3. Reg. X. I. 24.

22. *Neque conteras egenum in porta:* in judicio scilicet: ubi judicia exercebantur, ut notum est.

26. *Qui defigunt manus suas:* idem supra XVII. 18.

28. *Ne transgrediaris* (ne transferas, ne moveas) *terminos antiquos:* ne majorum fidem, ne prisca instituta convellas, ne vicini agrum cupias, aut villam villæ conjungas. Basil. T. I. Hom. 21. in Lacizis, cui congruit infra XXIII. 10.

29. *Nec erit ante ignobiles:* nec stabit coram. Heb. eadem verba.

CAPUT XXIII.

Convivia principum: ne plus sapias: divitiarum cupiditas, 6. 7. 8. ne cum stulto verba perdas: Deus pauperum vindex, 10. virga non occidit puerum: 13. 14. sapientis gaudia: comessatores: 20. 21. 29. 30. & seqq. piger: 20. parentibus ausculta.

1 Quando sederis, ut comedas cum principe, diligenter attende, quæ apposita sunt ante faciem tuam:
2 Et statue cultrum in gutture tuo, si tamen habes in potestate animam tuam: 3 Ne desideres de cibis ejus, in quo est panis mendacii.

4 Noli laborare, ut diteris: sed prudentiæ tuæ pone modum.

5 Ne erigas oculos tuos ad opes, quas non potes habere: quia facient sibi pennas quasi aquilæ, & volabunt in cœlum.

6 Ne comedas cum homine invido, & ne desideres cibos ejus:

7 Quoniam in similitudinem arioli & conjectoris, æstimat quod ignorat.

Comede & bibe, dicet: & mens ejus non est tecum.

8 Cibos, quos comederas, evomes: & perdes pulchros sermones tuos.

9 In auribus insipientium ne loquaris: quia despicient doctrinam eloquii tui.

10 Ne attingas parvulorum terminos: & agrum pupillorum ne introeas.

2. *Et statue cultrum in gutture tuo:* id est, gulam reprime: amputa cupiditatem.

3. *Ne desideres de cibis ejus:* cupediis: Heb: *panis mendacii:* & est panis mendax: Heb. id est alimenta damnosa, & falsa voluptate blandientia.

4. *Sed prudentiæ tuæ pone modum:* providentiæ, qua opes in immensum congeruntur.

5. *Ne erigas oculos;* ne evolare facias oculos tuos. Heb. Nec sequantur cogitationes suas & oculos per res varias fornicantes; Num. xv. 39.

6. *Et cibus ejus:* pulmenta: cupedias: Heb. ut supra ℣. 3.

7. *Quoniam in similitudinem arioli & conjectoris:* Tua omnia in pravum interpretabitur levissimis conjecturis ductus: sicut æstimat animo suo: Heb. *Comede & bibe, dicet tibi;* non vero affectu, sed pravo maloque consilio te alloquitur.

8. *Cibos quos comederas:* nihil tibi ex illo convivio supererit: verba etiam perdideris.

10. *Ne attingas parvulorum terminos;* terminos sæculi antiquos: Heb. lxx.

11 Propinquus enim illorum fortis est: & ipse judicabit contra te causam illorum.
12 Ingrediatur ad doctrinam cor tuum: & aures tuas ad verba scientiæ.
13 Noli subtrahere a puero disciplinam: si enim percusseris eum virga, non morietur.
14 Tu virga percuties eum: & animam ejus de inferno liberabis.
15 Fili mi, si sapiens fuerit animus tuus, gaudebit tecum cor meum:
16 Et exultabunt renes mei, cum locuta fuerint rectum labia tua.
17 Non æmuletur cor tuum peccatores: sed in timore Domini esto tota die:
18 Quia habebis spem in novissimo, & præstolatio tua non auferetur.
19 Audi, fili mi, & esto sapiens: & dirige in via animum tuum.
20 Noli esse in conviviis potatorum, nec in comessationibus eorum, qui carnes ad vescendum conferunt:
21 Quia vacantes potibus, & dantes symbola consumentur, & vestietur pannis dormitatio.
22 Audi patrem tuum, qui genuit te: & ne contemnas cum senuerit mater tua.
23 Veritatem eme, & noli vendere sapientiam, & doctrinam, & intelligentiam.
24 Exultat gaudio pater justi: qui sapientem genuit, lætabitur in eo.
25 Gaudeat pater tuus, & mater tua, & exultet quæ genuit te.
26 Præbe, fili mi, cor tuum mihi: & oculi tui vias meas custodiant.

lxx. ut supra xxii. 28. Vulg. legit *helem* pro *bolam*, & sequenti magis convenit.

11. *Propinquus enim illorum fortis est;* vindex: redemptor, propinquitatis jure: ac sublimiore sensu, ipse Deus: ita lxx.

12. *Ingrediatur ad doctrinam cor tuum.* Ne leviter inspicias; sed scrutare penitus.

18. *Quia habebis spem in novissimo:* quia erit tibi posteritas: Heb. ita lxx. idem xxiv. 14.

20. *Noli esse in conviviis potatorum:* ad symbolas & carnium emptiones; lxx. cum potatoribus vini, & cum comessatoribus carnium sibi; Heb. eadem verba, quibus in lege filius luxuriosus notatur. Deut. xxi. 20.

21. *Vestietur pannis dormitatio;* desidia; perpotatio scissas detritasque induet vestes.

23. *Veritatem eme, & noli vendere;* quod est habere pretiosissimam. Ibi distinguendum, conjungenda autem cætera, *sapientiam, & doctrinam, & intelligentiam;* supple, eme, & ne vendas; emtas retine.

27 Fovea enim profunda est meretrix: & puteus
angustus, aliena.

28 Insidiatur in via quasi latro, & quos incautos
viderit, interficiet.

29 Cui væ? cujus Patri væ? cui rixæ? cui foveæ?
cui sine causa vulnera? cui suffusio oculorum?

30 Nonne his, qui commorantur in vino, & stu-
dent calicibus epotandis?

31 Ne intuearis vinum quando flavescit, cum splen-
duerit in vitro color ejus: ingreditur blande,

32 Sed in novissimo mordebit ut coluber, & si-
cut regulus venena diffundet.

33 Oculi tui videbunt extraneas, & cor tuum lo-
quetur perversa.

34 Et eris sicut dormiens in medio mari, & qua-
si sopitus gubernator, amisso clavo: 35 Et dices:
Verberaverunt me, sed non dolui: traxerunt me, &
ego non sensi: quando evigilabo, & rursus vina re-
periam?

28. *Et quos incautos viderit, interficiet:* & sceleratos in hominibus addet. Heb. eorum numerum augebit.

29. *Cujus patri væ?* Heb. Iterat: cui væ? *Cui fovea?* Cui murmur, sive tumultus, contradictio, loquacitas. Heb. molestiæ. lxx. *suffusio:* eleganter, morbus oculorum. Heb. rubor, lxx. lividi oculi.

31. *Ingreditur blande*; directe. Heb. Id est facile.

35. *Quando evigilabo;* quando erit diluculum. lxx. *Et rursus vina reperiam:* & addam quærere adhuc illud: nempe vinum, hoc est, quando erit diluculum, & quæram quibuscum conveniam, compotatores scilicet.

CAPUT XXIV.

Sapiens idem fortis, & egregius belli dux, 5. 6. ne desperaveris: tuere proximum: nulla sit excusatio, 11. 12. sapientia: justus cadit septies, 16. ne gaudeas inimici casu: 17. 18. time Deum & Regem; justitia: verba mitia, 26. antequam opus aggrediaris, præpara, 27. ultio vetita, 29. piger, 30. & seqq.

1 Ne æmuleris viros malos, nec desideres esse
cum eis: 2 Quia rapinas meditatur mens eorum, &
fraudes labia eorum loquuntur.

3 Sapientia ædificabitur domus, & prudentia robo-
rabitur,

4 In doctrina replebuntur cellaria, universa substantia pretiosa & pulcherrima.

5 Vir sapiens, fortis est: & vir doctus, robustus & validus.

6 Quia cum dispositione initur bellum: & erit salus ubi multa consilia sunt.

7 Excelsa stulto sapientia, in porta non aperiet os suum.

8 Qui cogitat mala facere, stultus vocabitur.

9 Cogitatio stulti peccatum est: & abominatio hominum, detractor.

10 Si desperaveris lassus in die angustiæ: imminuetur fortitudo tua.

11 Erue eos, qui ducuntur ad mortem: & qui trahuntur ad interitum liberare ne cesses.

12 Si dixeris: vires non suppetunt: qui inspector est cordis, ipse intelligit, & servatorem animæ tuæ nihil fallit, redderque homini juxta opera sua.

13 Comede, fili mi, mel, quia bonum est, & favum dulcissimum gutturi tuo.

14 Sic & doctrina sapientiæ, animæ tuæ: quam cum inveneris, habebis in novissimis spem, & spes tua non peribit.

15 Ne insidieris, & quæras impietatem in domo justi, neque vastes requiem ejus.

16 Septies enim cadet justus, & resurget: impii autem corruent in malum.

17 Cum ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas, &
in ruina ejus ne exultet cor tuum: 18 Ne forte videat Dominus, & displiceat ei, & auferat ab eo iram suam.

19 Ne contendas cum pessimis, nec æmuleris im-

6. *Quia cum dispositione initur bellum:* consiliis, industria.

7. *Excelsa stulto sapientia.* Sublimior quam ut attingat. *In porta:* in publicis conventibus, indoctus obmutescet.

8. *Qui cogitat mala facere, stultus vocabitur.* Inventor malorum cogitationum. Heb. dolosus.

9. *Cogitatio stulti peccatum est:* ejus astutia prava, dolus malus.

10. *Si desperaveris lassus in die angustiæ;* si defeceris. Heb.

12. *Vires non suppetunt:* non novi hunc. Heb. lxx. De ignoto quid laborem? At unicuique Deus mandavit de proximo suo, Eccli. XVII. 12.

15. *Ne quæras impietatem in domo justi:* per calumniam.

16. *Septies enim;* licet enim sæpius in levibus peccet, tamen resurget, cum impii sit immedicabilis casus; ne ergo inde arripias calumniandi ansam.

pios: 20 Quoniam non habent, futurorum spem ma-
li, & lucerna impiorum extinguetur.

21 Time Dominum, fili mi, & regem: & cum
detractoribus non commiscearis: 22 Quoniam repente
consurget perditio eorum: & ruinam utriusque quis
novit?

23 Hæc quoque sapientibus: Cognoscere personam
in judicio, non est bonum.

24 Qui dicunt impio: justus es: maledicent eis po-
puli, & detestabuntur eos tribus.

25 Qui arguunt eum, laudabuntur: & super ipsos
veniet benedictio.

26 Labia deosculabitur, qui recta verba respondet.

27 Præpara foris opus tuum, & diligenter exerce
agrum tuum, ut postea ædifices domum tuam.

28 Ne sis testis frustra contra proximum tuum,
nec lactes quemquam labiis tuis.

29 Ne dicas: Quomodo fecit mihi, sic faciam ei:
reddam unicuique secundum opus suum.

30 Per agrum hominis pigri transivi, & per vi-
neam viri stulti: 31 Et ecce totum repleverant ur-
ticæ, & operuerant superficiem ejus spinæ, & ma-
ceria lapidum destructa erat.

32 Quod cum vidissem, posui in corde meo, &
exemplo didici disciplinam.

33 Parum, inquam, dormies, modicum dormitabis,
pauxillum manus conseres, ut quiescas:

34 E veniet tibi quasi cursor egestas, & mendi-
citas quasi vir armatus.

20. *Quoniam non habent futurorum spem mali:* posteritatis: Heb. lxx. Quo etiam lucerna pertinet, 2. Reg. xiv. 7. Psalm. cxxxi. 17. Chal. de novissimis intelligit.

23. *Hæc quoque sapientibus;* alius titulus, alius stylus.

26. *Labia deosculabitur:* mite responsum instar amantissimi est osculi.

27. *Præpara foris:* Œconomicum: de providendo sumtibus, per agri culturam antequam ædificare aggrediaris, ut habes Luc. xiv. 28. de ædificaturo turrim: allegorice, ne prius arduum opus incipias, quam agenda prævideris.

29. *Ne dicas:* en ultionem prohibitam, ut odium, supra 17. Idem supra vi. 10.

CAPUT XXV.

Deum decent occulta: reges manifesta: cor regum: purgandæ aulæ vitiis: ne te efferas: ne maledicta cito proferas, nec revocare possis: ne facile tua arcana prodas, 9. verbum in tempore, 11. corripere audientem: boni nuntii: fallaces promissiones, 14. verba mitia: 13. 25. rerum bonarum satietas. 16. prunæ super caput, 21. 22. non plus sapere, 27. loquax, prædæque expositus, 28.

1 Hæ quoque Parabolæ Salomonis, quas transtulerunt viri Ezechiæ regis Juda.
2 Gloria Dei est celare verbum, & gloria regum investigare sermonem.
3 Cœlum sursum, & terra deorsum, & cor regum inscrutabile.
4 Aufer rubiginem de argento, & egredietur vas purissimum.
5 Aufer impietatem de vultu regis, & firmabitur justitia thronus ejus.
6 Ne gloriosus appareas coram rege, & in loco magnorum ne steteris.
7 Melius est enim ut dicatur tibi: Ascende huc, quam ut humilieris coram principe.
8 Quæ viderunt oculi tui, ne proferas in jurgio

1. *Quas transtulerunt* (collegerunt, & ex pluribus scriniis in unum volumen retulerunt) *viri Ezechiæ regis Juda:* ad cujus usque tempora dispersæ habebantur, prout ex ore Salomonis exceperant.

2. *Et gloria regum investigare sermonem:* verbum, iterum ut in priori parte; sensus autem videtur esse, consilia Dei per se inscrutabilia, & hoc ad ejus gloriam majestatemque pertinere, quod humanæ mentis aciem effugiant, ipsique soli constet arcanorum suorum ratio; at regum consilia eo digniora laudibus, quo magis eorum æquitas sapientibus se aperit. Summa. Reges probabilia consilia sectentur, inaccessa penitusque imperscrutabilia Deo relinquant, cujus quippe judicia vera, justificata in semetipsa. Psal. XVIII. 10. Vide etiam infra 27.

3. *Cor regum inscrutabile:* sapientia, gravitate, ipsa arte regnandi & arcanorum vi: sæpe etiam superbia, vulgariumque rerum fastidio, occultisque odiis ac libidinibus.

4. *Aufer rubiginem:* scorias, Heb. *Et egredietur vas; purissimum,* deest Heb. sic:

5. *Aufer impietatem* (impium, Heb. phrasi) *de vultu* (de conspectu Heb.) *regis.* Impii, aularum scoria, quibus sublatis, nihil superest quam thronus regius justitia fultus, clarusque.

7. *Ascende huc:* sic Christus. Luc. XIV. 10.

cito: ne postea emendare non possis, cum dehonestaveris amicum tuum.

9 Causam tuam tracta cum amico tuo, & secretum extraneo ne reveles:

10 Ne forte insultet tibi cum audierit, & exprobrare non cesset.

Gratia & amicitia liberant: quas tibi serva, ne exprobrabilis fias.

11 Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo.

12 Inauris aurea, & margaritum fulgens, qui arguit sapientem, & aurem obedientem.

13 Sicut frigus nivis in die messis, ita legatus fidelis ei, qui misit eum, animam ipsius requiescere facit.

14 Nubes, & ventus, & pluviæ non sequentes, vir gloriosus, & promissa non complens.

15 Patientia lenietur princeps, & lingua mollis confringet duritiam.

16 Mel invenisti, comede quod sufficit tibi: ne forte satiatus evomas illud.

17 Subtrahe pedem tuum de domo proximi tui, nequando satiatus oderit te.

18 Jaculum & gladius, & sagitta acuta, homo qui loquitur contra proximum suum falsum testimonium.

19 Dens putridus, & pes lassus, qui sperat super infideli in die angustiæ: 20 Et amittit pallium in die frigoris.

Acetum in nitro, qui cantat carmina cordi pessimo.

Sicut tinea vestimento, & vermis ligno: ita tristitia viri nocet cordi.

10. *Gratia & amicitia liberant;* deest Heb. habent lxx.

11. *Mala aurea in lectis argenteis;* id est, tam bene decent. Pro lectis sculpturas, cælaturas, vertunt: ad verbum aperturas, eas scilicet, quibus gemmæ inseruntur, velut annuli pala.

13. *Sicut frigus nivis;* ex vicinis forte montibus comportatæ: *in die messis:* æstu laborantibus, ita refrigerat de re ancipiti allatus faustus nuntius. Vide xxv. 25.

15. *Et lingua mollis* (licet per responsa lenia) *confringet duritiam;* os sive ossum. Heb. durissima quæque.

16. 17. *Mel invenisti: Subtrahe pedem.* lxx. Raro admove, sicut mel nimium, ita nimia familiaritas & consuetudo fastidio est.

20. *Et amittit pallium:* sic supple: sicut qui removet in frigore pallium, aut acetum infundit nitro, quo dissolvitur, sic absurdus, intempestivus, importunus, *qui cantat carmina cordi pessimo;* mœren i & afflicto *sicut tinea;* deest, Heb, lxx, & Chal, habent.

21 Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitierit, da ei aquam bibere: 22 Prunas enim congregabis super caput ejus, & Dominus reddet tibi.

23 Ventus Aquilo dissipat pluvias, & facies tristis linguam detrahentem.

24 Melius est sedere in angulo domatis, quam cum muliere litigiosa, & in domo communi.

25 Aqua frigida animæ sitienti, & nuntius bonus de terra longinqua.

26 Fons turbatus pede, & vena corrupta: justus cadens coram impio.

27 Sicut qui mel multum comedit, non est ei bonum: sic qui scrutator est majestatis, opprimetur a gloria.

28 Sicut urbs patens, & absque murorum ambitu, ita vir, qui non potest in loquendo cohibere spiritum suum.

21. *Si esurierit:* a Paulo memoratum, Rom. XII. 10.
22. *Prunas congregabis;* exsuscitandæ caritati.
26. *Justus cadens coram impio:* in peccatum, ut videtur, & congruit loco Ezechielis XXXIV. 18. 19. de pastoribus turbantibus aquam, quam populo propinabant; rectam scilicet doctrinam exemplis pessimis.
27. *Sic qui scrutator est majestatis:* Heb. Nec investigatio gloriæ eorum (scilicet arcanorum Dei) gloria (est) id est, non gloriæ, sed dedecori vertit curiose investigantibus. Nota phrasis, qua plerumque supprimuntur ea quæ maxime excellunt, ut quæ animo per sese occurrant.
28. *Sicut urbs patens:* vallum ac munimentum validissimum, in consiliis secretum.

CAPUT XXVI.

Alieno loco posita: maledicta temere: correptio: quomodo stulto respondendum: stultus nuntius: sententiæ in ore stulti: ad vomitum reversus: sibi placens, 12. piger 15. & seqq. miscere se rixis, 17. ludens feci, 18. 19. unde jurgia: falsa simplicitas, 22. simulator, 24. 25. occulta odia, 26. malus sibi noxius, 27. verba fallacia, 28.

1 Quomodo nix in æstate, & pluviæ in messe: sic indecens est stulto gloria.

2 Sicut avis ad alia transvolans, & passer quo li-

2. *Sic maledictum frustra* (immerito, fortuito) *prolatum:* maledicta non curanda, quippe quæ quocumque, undecumque quasi incerto cursu permeant ac pervolant.

bet vadens, sic maledictum frustra prolatum in quempiam superveniet.

3 Flagellum equo, & camus asino, & virga in dorso imprudentium.

4 Ne respondeas stulto juxta stultitiam suam, ne efficiaris ei similis.

5 Responde stulto juxta stultitiam suam, ne sibi sapiens esse videatur.

6 Claudus pedibus, & iniquitatem bibens, qui mittit verba per nuntium stultum.

7 Quomodo pulchras frustra habet claudus tibias: sic indecens est in ore stultorum parabola.

8 Sicut qui mittit lapidem in acervum Mercurii: ità qui tribuit insipienti honorem.

9 Quomodo si spina nascatur in manu temulenti; sic parabola in ore stultorum.

10 Judicium determinat causas: & qui imponit stulto silentium, iras mitigat.

11 Sicut canis, qui revertitur ad vomitum suum, sic imprudens, qui iterat stultitiam suam.

12 Vidisti hominem sapientem sibi videri? magis illo spem habebit insipiens.

13 Dixit piger: Leo est in via, & leæna in itineribus: 14 Sicut ostium vertitur in cardine suo, ita piger in lectulo suo.

15 Abscondit piger manum sub ascella sua, & laborat, si ad os suum eam converterit.

4. 5. *Ne respondeas*, *responde stulto:* Varie pro loco & tempore; stultum enim interdum despicere, interdum repercutere oportet.

7. *Quomodo pulchras*. Varie ex hebræo vertunt: sensus autem est tam invalidas esse in ore stulti rectas sententias, quam claudo inutiles pulchras licet tibias.

8. *In acervum Mercurii:* in acervum lapidum Mercurio erectum, quod est impuri nefastique cultus, ita qui indignos colit.

9. *Quomodo si spina nascatur* (ascendit, Heb.) *in manu temulenti, sic parabola in ore stultorum:* suo se ore configunt.

10. *Judicium determinat* (finit, decidit) *causas*, lites. *Et qui imponit:* causas irarum rixarumque præbent stultorum sermones, quos qui compescit, similis est illi, qui dijudicando litem, imponit silentium litigantibus. Heb. obscurissimus: sic autem vertunt: magnus, Deus scilicet, formans omnia, & dans mercedem stulto, & dans mercedem transgressoribus. Heb. Unicuique tribuens secundum opera sua.

11. *Sicut canis:* notum illud Petri 2. 21. 22.

12. *Vidisti hominem sapientem sibi:* stulto deploratior, qui sibi placet.

14. *Sicut ostium vertitur:* sic piger multo motu, nullo progressu.

16 Sapientior sibi piger videtur septem viris loquentibus sententias.

17 Sicut qui apprehendit auribus canem, sic qui transit impatiens, & commiscetur rixæ alterius.

18 Sicut noxius est qui mittit sagittas, & lanceas in mortem: 19 Ita vir, qui fraudulenter nocet amico suo: & cum fuerit deprehensus, dicit: Ludens feci.

20 Cum defecerint ligna, extinguetur ignis: & susurrone subtracto, jurgia conquiescent.

21 Sicut carbones ad prunas, & ligna ad ignem, sic homo iracundus suscitat rixas.

22 Verba susurronis quasi simplicia, & ipsa perveniunt ad intima ventris.

23 Quomodo si argento sordido ornare velis vas fictile, sic labia tumentia cum pessimo corde sociata.

24 Labiis suis intelligitur inimicus, cum in corde tractaverit dolos.

25 Quando submiserit vocem suam, ne credideris ei: quoniam septem nequitiæ sunt in corde illius.

26 Qui operit odium fraudulenter, revelabitur malitia ejus in concilio.

27 Qui fodit foveam, incidet in eam: & qui volvit lapidem, revertetur ad eum.

28 Lingua fallax non amat veritatem: & os lubricum operatur ruinas.

16. *Sapientior sibi:* quod prudens, cautus, cunctator sibi videatur.

17. *Sicut qui apprehendit* (vellicat) *auribus canem* efferatum, nempe ad allatrandum & mordendum incitat. *Sic qui transit:* sic qui transiens alienæ rixæ se immiscet, morsus latratusque sibi parat. Heb. contractior: sic transiens qui irascitur in lite non sua.

22. *Susurronis;* maledici clancularii. *Quasi simplicia:* sincera, candida, mitia. *Ad intima ventris:* altissimum vulnus infigunt.

23. *Quomodo si argento . . . vas fictile;* vile, testaceum, malum male ornatum. *Sic labia tumentia;* accensa: sive insectantia atque exprobrantia. Heb. *Cum pessimo corde;* utraque tam indecora, tam mala sunt.

24. *Labiis suis intelligitur* (agnoscitur) *inimicus, cum in corde* . . . agnoscitur quod aliud verbis proferat, aliud tegat pectore.

25. *Submiserit;* demiserit, lenierit.

26. *Qui operit odium.* Videtur indicare eos, qui blanda simulant; in concione vero, ubi dicenda sententia est, depromunt odia.

28. *Os*, sive verbum *lubricum;* leve, anguis instar, ac facile inserpens, *operatur ruinas*, dum leniter influit in aures, & cor inficit; sic verba maledica, & quocumque modo fallacia.

CAPUT XXVII.

Crastinum incertum: ab alio laus: ira stulti: correptio: adulatio, 5. 6. 14. patria extorris, 8. amici consilia., 9. 17. paternus amicus, 9. 10. litigiosa mulier: curiositas sive avaritia insatiabiles, 20. laudibus probari, 21. incorrigibilis, 22. agnoscere gregem, 24. ruri vivere: frugalitas.

1 Ne glorieris in crastinum, ignorans quid superventura pariat dies.

2 Laudet te alienus, & non os tuum: extraneus, & non labia tua.

3 Grave est saxum, & onerosa arena: sed ira stulti utroque gravior.

4 Ira non habet misericordiam, nec erumpens furor: & impetum concitati ferre quis poterit?

5 Melior est manifesta correptio, quam amor absconditus.

6 Meliora sunt vulnera diligentis, quam fraudulenta oscula odientis.

7 Anima saturata calcabit favum: & anima esuriens etiam amarum pro dulci sumet.

8 Sicut avis transmigrans de nido suo, sic vir qui derelinquit locum suum.

9 Unguento, & variis odoribus delectatur cor: & bonis amici consiliis anima dulcoratur.

10 Amicum tuum, & amicum patris tui ne dimiseris; & domum fratris tui ne ingrediaris in die afflictionis tuæ.

Melior est vicinus juxta, quam frater procul.

11 Stude sapientiæ, fili mi, & lætifica cor meum, ut possis exprobranti respondere sermonem.

12 Astutus videns malum, absconditus est: parvuli transeuntes sustinuerunt dispendia.

4. *Ira non habet* . . . ira est crudelitas, & furor est inundatio. Et quis stabit coram zelo? æmulatione, invidia? Heb.

6. *Meliora vulnera*. Heb. Fidelia *vulnera diligentis, quam fraudulenta*. Heb. Crebra, sive ut vertit Theodot. conturbata & nimia *oscula* odio habentis.

8. *Sicut avis transmigrans*. Heb. Sicut avis vagans a nido suo, sic vir vagans a loco suo.

10. *In die afflictionis tuæ*, in adversis ad amicum paternum potius quam ad fratrem seu cognatum non amantem confugias.

12. *Astutus*: idem supra xxii. 3.

13 Tolle vestimentum ejus, qui spopondit pro extraneo: & pro alienis, aufer ei pignus.
14 Qui benedicit proximo suo voce grandi, de nocte consurgens maledicenti similis erit.
15 Tecta perstillantia in die frigoris, & litigiosa mulier comparantur:
16 Qui retinet eam, quasi qui ventum teneat, & oleum dexteræ suæ vocabit.
17 Ferrum ferro exacuitur, & homo exacuit faciem amici sui.
18 Qui servat ficum, comedet fructus ejus: & qui custos est domini sui, glorificabitur.
19 Quomodo in aquis resplendent vultus prospicientium, sic corda hominum manifesta sunt prudentibus.
20 Infernus & perditio numquam implentur; similiter & oculi hominum insatiabiles.
21 Quomodo probatur in conflatorio argentum, & in fornace aurum: sic probatur homo ore laudantis.
Cor iniqui inquirit mala, cor autem rectum inquirit scientiam.
22 Si contuderis stultum in pila quasi ptisanas feriente desuper pilo, non auferetur ab eo stultitia ejus.
23 Diligenter agnosce vultum pecoris tui, tuosque greges considera;

24 Non

14. *Qui benedicit:* benedicens socio in *voce grandi* (affectatis laudibus) *de nocte consurgens*, summo mane (alieno tempore) maledictio reputabitur ei. Heb. Summa; affectata, intempestiva salutatio convicio similis: & adulatores palam, clam detractores.

15. *In die frigoris:* imbris, Heb.

16. *Qui retinet* (abscondit, Heb. sive domi habet) *quasi qui ventum* (aquilonem, tempestatem) teneat, habeat: *& tamen vir ejus, oleum dexteræ suæ*, sibi gratum faustumque *vocabit*, & asperam quamvis, verbis deliniet: alii aliter interpretantur locum obscurissimum.

17. *Et homo exacuit faciem amici sui:* ingenium ex familiari consuetudine.

19. *Quomodo in aquis*. Brevius, Heb. sicut in aquis facies ad faciem, sic cor hominis ad hominem, solertem scilicet & prudentem, ut recte Vulgata supplevit.

20. *Similiter & oculi* (curiositas, cupiditas, avaritia. Ecc. IV. 8. v. 9. 10.) *insatiabiles*.

21. *Sic probatur homo ore laudantis:* si modeste, si pudice audiat. *Cor iniqui inquirit mala;* deest Heb. habent LXX.

22. *Quasi ptisanas;* grana, legumina contusa.

23. 24. *Diligenter agnosce;* Œconomica, his enim omnibus frugalitatem commendat, ac vitam pastoralem, agrorumque & pecudum curam, e qui-

24 Non enim habebis jugiter potestatem: sed corona tribuetur in generationem & generationem.

25 Aperta sunt prata, & apparuerunt herbæ virentes, & collecta sunt fœna de montibus.

26 Agni ad vestimentum tuum: & hædi ad agri pretium.

27 Sufficiat tibi lac caprarum in cibos tuos, & in necessaria domus tuæ: & ad victum ancillis tuis.

e quibus victus facilis & sufficiens quæritur, 11. 23. Rectoribus populorum solet accommodari, ut suæ plebis ingenium virtutesque & vitia noscant.

24. *Non enim habebis ... sed corona*, & an corona? Heb. *Tribuetur?* fluxa gloria, qua te capi non oportet, sed moderato & parabili tranquilloque victu contentum ruri vivere.

25. *Aperta sunt prata;* quod pariter utilitati voluptatique sit.

26. *Agni ad vestimentum;* duplex commodum: vestitus domi inventus, & parta pecunia.

27. *Lac caprarum.* En mira vitæ istius antiquæ & pastoralis frugalitas, neque enim agni aut hirci ad victum cæsi memorantur, qui hospitibus, aut festivis diebus ad victimas, sacrumque inde epulum servabantur: lac sufficiebat ad vulgarem, quotidianumque cibum.

CAPUT XXVIII.

Impii pavor: justi securitas: multi principes, 2. pauper vexans pauperem: animadvertens omnia, 5. pauper, dives, 6. 11. usuræ, 8. malus viæ dux, 10. quid eveniat regnantibus impiis, 12. 15. confessio scelerum, 13. viri timorati: duri, 14. ambulans simpliciter, 18. festinatæ divitiæ, 20. correptio, adulatio, 23. gloriosus, 25. 26. beneficus, impius, 28.

1 Fugit impius, nemine persequente: justus autem quasi leo confidens, absque terrore erit.

2 Propter peccata terræ multi principes ejus: & propter hominis sapientiam, & horum scientiam, quæ dicuntur, vita dulcis longior erit.

3 Vir pauper calumnians pauperes, similis est imbri vehementi, in quo paratur fames.

Boss. Lib. Proverb. I

1. *Absque terrore erit;* deest Heb.

2. *Propter peccata terræ, multi principes ejus.* Multi, brevi tempore sibi succedentes. *Et propter hominis sapientiam*, & in homine intelligente & sciente sic prolongabitur. Heb. id est, propter sapientiam temperantemque vitam, & animi æquabilitatem producetur vita principis.

3. *Vir pauper calumnians:* vexans: cum juvare invicem tenuioris fortunæ homines soleant, si se mutuo spolient, ingens evenit calamitas: vel

4 Qui derelinquunt legem, laudant impium: qui custodiunt, succenduntur contra eum.

5 Viri mali non cogitant judicium: qui autem inquirunt Dominum, animadvertunt omnia.

6 Melior est pauper ambulans in simplicitate sua, quam dives in pravis itineribus.

7 Qui custodit legem, filius sapiens est: qui autem comessatores pascit, confundit patrem suum.

8 Qui coacervat divitias usuris & fœnore, liberali in pauperes congregat eas.

9 Qui declinat aures suas, ne audiat legem, oratio ejus erit execrabilis.

10. Qui decipit justos in via mala, in interitu suo corruet: & simplices possidebunt bona ejus.

11 Sapiens sibi videtur vir dives: pauper autem prudens scrutabitur eum.

12 In exultatione justorum multa gloria est: regnantibus impiis ruinæ hominum.

13 Qui abscondit scelera sua, non dirigetur: qui autem confessus fuerit, & reliquerit ea, misericordiam consequetur.

14 Beatus homo, qui semper est pavidus: qui vero mentis est duræ, corruet in malum.

15 Leo rugiens, & ursus esuriens, princeps impius super populum pauperem.

16 Dux indigens prudentia, multos opprimet per calumniam: qui autem odit avaritiam, longi fient dies ejus.

vel pauper quo indigentior, eo civitati gravior, postquam ex alieno locupletatus superbire cœpit.

5. *Animadvertunt omnia;* intelligunt. Heb. lxx.

8. *Qui coacervat divitias usuris & fœnore:* μετὰ τόκου καὶ πλεονασμῶν. Frustra distinguunt hic genera usurarum: *utrumque* enim refertur ut turpe & etiam vetitum. Vide Ezech. XVIII. 8. *Liberali in pauperes:* sæpe monitum, male parta compendia piis bonisque cedere: infra 10.

9. *Oratio ejus erit execrabilis*, preces.

10. *Qui decipit:* lxx. planius, qui seducit rectos in viam malam; qui recta sectantes pravis consiliis impingit in malum. *In interitu suo corruet:* in fovea sua. Heb.

11. *Pauper autem prudens scrutabitur eum:* ejus arcana perspiciet; sagacior erit.

13. *Non dirigetur;* non aget prospere.

14. *Qui semper est pavidus*, pro delicto suo; ut ex antecedenti patet: sic Job etiam innuens: Verebar omnia opera mea, sciens quod non parceres delinquenti. ix. 28.

17 Hominem, qui calumniatur animæ sanguinem; si usque ad lacum fugerit, nemo sustinet.

18 Qui ambulat simpliciter, salvus erit: qui perversis graditur viis, concidet semel.

19 Qui operatur terram suam, satiabitur panibus: qui autem sectatur otium, replebitur egestate.

20 Vir fidelis multum laudabitur: qui autem festinat ditari, non erit innocens.

21 Qui cognoscit in judicio faciem, non benefacit: iste & pro buccella panis deserit veritatem:

22 Vir, qui festinat ditari, & aliis invidet, ignorat, quod egestas superveniet ei.

23 Qui corripit hominem, gratiam postea inveniet apud eum, magis quam ille, qui per linguæ blandimenta decipit.

24 Qui subtrahit aliquid a patre suo, & a matre: & dicit hoc non esse peccatum, particeps homicidæ est.

25 Qui se jactat, & dilatat, jurgia concitat: qui vero sperat in Domino, sanabitur.

26 Qui confidit in corde suo, stultus est: qui autem graditur sapienter, ipse salvabitur.

27 Qui dat pauperi, non indigebit: qui despicit deprecantem, sustinebit penuriam.

28 Cum surrexerint impii, abscondentur homines: cum illi perierint, multiplicabuntur justi.

17. *Qui calumniatur animæ sanguinem*. Qui vitæ hominis insidiatur, ei etiam in præceps ruenti nemo succurret.

21. *Iste & pro buccella*. Conscientia semel pretio prostituta, pro nihilo venumdatur.

25. *Sanabitur*: pinguescet. Heb.

27. *Sustinebit penuriam*: ita etiam lxx. At Heb. Sustinebit multa gravia maledicta.

CAPUT XXIX.

Correptionis impatiens: impii principes, rex justus; adulator, 5. ne cum stulto contenderis, 9. loquax, 11. 20. princeps mendaciorum amans, 12. regum robur, 14. puer sibi relictus, 15. educatio. 17. servi, 19. 21. ad Deum respicere, 25. 26.

1 Viro, qui corripientem dura cervice contemnit, repentinus ei superveniet interitus: & eum sanitas non sequetur.

2 In multiplicatione justorum lætabitur vulgus; cum impii sumpserint principatum, gemet populus.

3 Vir, qui amat sapientiam, lætificat patrem suum: qui autem nutrit scorta, perdit substantiam.

4 Rex justus erigit terram, vir avarus destruet eam.

5 Homo, qui blandis, fictisque sermonibus loquitur amico suo, rete expandit gressibus ejus.

6 Peccantem virum iniquum involvet laqueus: & justus laudabit atque gaudebit.

7 Novit justus causam pauperum: impius ignorat scientiam.

8 Homines pestilentes dissipant civitatem: sapientes vero avertunt furorem.

9 Vir sapiens, si cum stulto contenderit, sive irascatur, sive rideat, non inveniet requiem.

10 Viri sanguinum oderunt simplicem: justi autem quærunt animam ejus.

11 Totum spiritum suum profert stultus: sapiens differt, & reservat in posterum.

12 Princeps, qui libenter audit verba mendacii, omnes ministros habet impios.

13 Pauper, & creditor obviaverunt sibi: utriusque illuminator est Dominus.

14 Rex, qui judicat in veritate pauperes, thronus ejus in æternum firmabitur.

15 Virga atque correptio tribuit sapientiam: puer autem, qui dimittitur voluntati suæ, confundit matrem suam.

16 In multiplicatione impiorum multiplicabuntur scelera: & justi ruinas eorum videbunt.

17 Erudi filium tuum, & refrigerabit te, & dabit delicias animæ tuæ.

18 Cum prophetia defecerit, dissipabitur populus: qui vero custodit legem, beatus est.

3. *Vir qui amat*. Sapientiæ amorem impuris amoribus opponit.

9. *Vir sapiens, si cum stulto contenderit*, litigaverit, *sive irascatur, sive rideat*: stulto enim nescias quid facias.

10. *Justi autem quærunt animam ejus*: curabunt salutem; sic quærere animam. Psal. cxli. 5.

11. *Totum spiritum suum profert stultus*: totam mentem suam; iram, lxx. *Reservat*, compescit, cohibet, Heb.

13. *Pauper & creditor*; vir usurarum, oppressor, Heb. *obviaverunt sibi*; in conspectu positi, *utriusque illuminator*, inspector *est Dominus*.

19 Servus verbis non potest erudiri: quia quod dicis intelligit, & respondere contemnit.

20 Vidisti hominem velocem ad loquendum? stultitia magis speranda est, quam illius correptio.

21 Qui delicate a pueritia nutrit servum suum, postea sentiet eum contumacem.

22 Vir iracundus provocat rixas: & qui ad indignandum facilis est, erit ad peccandum proclivior.

23 Superbum sequitur humilitas, & humilem spiritu suscipiet gloria.

24 Qui cum fure participat, odit animam suam: adjurantem audit, & non indicat.

25 Qui timet hominem, cito corruet: qui sperat in Domino, sublevabitur.

26 Multi requirunt faciem principis: & judicium a Domino egreditur singulorum.

27 Abominantur justi virum impium: & abominantur impii eos, qui in recta sunt via.

Verbum custodiens filius, extra perditionem erit.

19. *Servus*; molliter praveque institutus, ut ℣. 21. sive servilis animus. *Respondere contemnit*, præ stoliditate ac ferocia.

20. *Stultitia magis speranda est*. Spes est de stulto magis quam de verboso illo & temere loquente.

23. *Humilitas*: vilitas, casus.

24. *Adjurantem audit*. Heb. maledictionem sive execrationem adversus eos qui sceleribus vel tacendo participant. Levit. v. 1.

26. *Multi requirunt*, ad unum Principem universa multitudo intendit oculos; verum a Deo solo judicium est, quem despiciunt.

27. *Verbum custodiens*. Deest Heb. & lxx.

CAPUT XXX.

Sapiens pro imperito se habet: scientia sanctorum, 3. nosse nomen Dei & ejus filii, 4. verbum Dei, clypeus: duo roganda, 7. & seqq. qui execrabiles, 11. & seqq. quæ insatiabilia; parentum contemptores; occulta & indeprensa; quæ concutiant terram: alia ænigmata; stultus excelso loco, 32. vehementer exsugens & emungens, 33. regum adumbrata majestas, 30. 31.

1 Verba Congregantis filii Vomentis:

Visio, quam locutus est vir, cum quo est Deus, & qui Deo secum morante confortatus, ait:

1. *Verba congregantis*, Verba Agur filii Jace. Heb. Nomina propria, quo-

2 Stultissimus sum virorum, & sapientia hominum non est mecum.

3 Non didici sapientiam, & non novi scientiam Sanctorum.

4 Quis ascendit in cœlum, atque descendit? quis continuit spiritum in manibus suis? quis colligavit aquas quasi in vestimento? quis suscitavit omnes terminos terræ? quod nomen est ejus, & quod nomen filii ejus, si nosti?

5 Omnis sermo Dei ignitus, clypeus est sperantibus in se: 6 Ne addas quicquam verbis illius, & arguaris, inveniarisque mendax.

7 Duo rogavi te, ne deneges mihi antequam moriar.

8 Vanitatem, & verba mendacia longe fac a me. Mendicitatem, & divitias ne dederis mihi: tribue tantum victui meo necessaria: 9 Ne forte satiatus illiciar ad negandum, & dicam: Quis est Dominus? aut egestate compulsus furer, & perjurem nomen Dei mei.

quorum loco hic & in seqq. Vulgata interpretationes nominum ponit. *Visio*, onus, Heb. ut in Prophetis: onus quod locutus est vir ad Ithiel, & Ucal. Heb. Discipulos suos, ut videtur.

3. *Et non novi scientiam Sanctorum*: ut demonstret se non nosse hanc sanctorum scientiam, interrogat seipsum de Deo, quisnam sit, & nescire se fatetur, unde sequitur:

4. *Quis ascendit in cælum?* Quis cælum terramque sua potentia pervasit? *quis suscitavit*, (statuit Heb.) *omnes terminos terræ? & quod nomen filii ejus?* ejus scilicet filii, de quo supra VIII. 22. dicitur: Dominus possedit sive genuit me; per quem omnia facta esse indicat eodem loco, quem tamen tu nequidem de nomine nosti; ac neque nomen Dei quatenus pater est, aut quo vera ejus natura explicetur. LXX. & ex illis Ambrosius, pro filii ejus, habent, & filiis ejus, edit. Rom. cap. XXIV. contra Chal. Syr. Aq. Symm. Theodot. singulari numero: filio ejus: nonnulli quoque Gr. lxx. codices, τέκνῳ, non τέκνοις, atque omnino Vulgatæ lectio retinenda, quam etiam Augustinus prætulit Ep. XLIX. q. 5. Causam autem cur id lxx. mutaverint, eam esse apparet, quod Verbi nativitate nondum aperte prædicata, infirmorum ac maxime Gentilium offensionem metuerent: certe Hieronymus, in illa verba Isaiæ IX. 6. Admirabilis, consiliarius, Deus, fortis, docet hac nominum majestate perterritos lxx. non esse ausos de puero dicere, quod aperte Deus appellandus sit & cætera, sed pro his sex nominibus posuisse quod in hebraico non habetur: nec desint alii loci, in quibus pari œconomia usos putaverim.

5. *Omnis sermo Dei ignitus*: igne purgatus, Heb.

8. *Vanitatem & (quod idem est) verba mendacia*, sive quæ proferam. *Tribue tantum victui meo necessaria*: panem constitutum. Heb. convenientem, sufficientem, lxx. quod idem petimus in oratione Dominica.

10 Ne accuses servum ad dominum suum, ne forte maledicat tibi, & corruas.

11 Generatio, quæ patri suo maledicit, & quæ matri suæ non benedicit.

12 Generatio, quæ sibi munda videtur, & tamen non est lota a sordibus suis.

13 Generatio, cujus excelsi sunt oculi, & palpebræ ejus in alta surrectæ.

14 Generatio, quæ pro dentibus gladios habet, & commandit molaribus suis, ut comedat inopes de terra, & pauperes ex hominibus.

15 Sanguisugæ duæ sunt filiæ, dicentes: Affer, Affer.

Tria sunt insaturabilia, & quartum, quod numquam dicit: Sufficit.

16 Infernus, & os vulvæ, & terra, quæ non satiatur aqua: ignis vero numquam dicit: Sufficit.

17 Oculum, qui subsannat patrem, & qui despicit partum matris suæ, effodiant eum corvi de torrentibus, & comedant eum filii aquilæ.

18 Tria sunt difficilia mihi, & quartum penitus ignoro:

19 Viam aquilæ in cœlo, viam colubri super terram, viam navis in medio mari, & viam viri in adolescentia.

10. *Ne accuses servum:* malevolo animo: *ne forte maledicat tibi;* sic enim Eccli. IV. 6. exaudit Deus pauperem, denegato victu imprecantem; non quod ipse ei gratus, sed quod alter invisus, eoque supplicio dignus.

11. 12. 13. 14. *Generatio*. Enumerat multas res, quæ bono cuivis merito displiceant, quas etiam redigit in suam quamque classem, sive gentem atque progeniem, generationis nomine; videntur autem esse quædam velut ænigmata, ut fere per reliquum caput: sed prima hæc per se clara sunt.

15. *Sanguisugæ duæ;* recto casu, hirudines; has autem interpretari licet, avaritiam, ut supra XXVII. 20. & libidinem. Tales etiam usurarius ac meretrix fuerint, qui ubi semel os admovent, totam substantiam exsugunt atque exhauriunt.

16. *Infernus:* mors, sepulchrum. *Os vulvæ*, constrictio vulvæ. Heb. prolisque amans sterilis. His ego adumbrari crediderim vitiosas cupiditates quatuor, quales fuerint, crudelitas numquam exsatiata mortibus atque suppliciis; qualis persecutorum fuit: libido: avaritia, omnia deglutiens: prodigalitas, omnia instar ignis voracissimi depascens ac dissipans.

17. *Et qui despicit partum matris suæ;* obedientiam, Heb. *Corvi de torrentibus:* circa torrentes volitantes, depascendis cadaveribus, quæ devolverint, aut circa profluentes aquas, ut passim visitur.

19. *In adolescentia;* propter studiorum inconstantiam; ita lxx. At

Heb.

20 Talis est & via mulieris adulteræ, quæ comedit, & tergens os suum dicit: Non sum operata malum.

21 Per tria movetur terra, & quartum non potest sustinere:

22 Per servum cum regnaverit: per stultum cum saturatus fuerit cibo 23 Per odiosam mulierem cum in matrimonio fuerit assumpta: & per ancillam cum fuerit hæres dominæ suæ.

24 Quatuor sunt minima terræ, & ipsa sunt sapientiora sapientibus.

25 Formicæ, populus infirmus, qui præparat in messe cibum sibi:

26 Lepusculus, plebs invalida, qui collocat in petra cubile suum: 27 Regem locusta non habet, & egreditur universa per turmas suas: 28 Stellio manibus nititur, & moratur in ædibus regis.

29 Tria sunt quæ bene gradiuntur, & quartum, quod incedit feliciter.

30 Leo fortissimus bestiarum, ad nullius pavebit occursum: 31 gallus succinctus lumbos: & aries: nec est rex, qui resistat ei.

Heb. in adolescentula, sive in puella, quod sequenti congruit. His autem designari videntur ambitiosorum hominum excelsa, tortuosa, lubrica, atque ubique, coelo, terra, marique indeprensa consilia, nullo scelerum ac fraudis relicto vestigio, quod & sequens indicat.

21. *Per tria movetur terra;* turbatur.

24. *Et ipsa sunt sapientiora sapientibus:* animalculorum sagacitates demonstrant sapientiam, humana etiam sapientia altiorem.

26. *Lepusculus:* cuniculus: Heb. alii, Ericius, seu quodcumque illud est genus animantum, quod vitam suam infirmam abditis locis velut arce tuetur.

27. *Regem locusta non habet:* & tamen turmatim incedit, agrosque ordine depascit justi instar exercitus: quo duce, nisi illo qui animantibus omnibus victum parat?

28. *Stellio manibus nititur.* Alii aranea, cui congruere videntur manus propter egregiam texendi industriam. His nititur pronum animal ut cætera, & tamen *Moratur in ædibus regis;* nec quacumque vi aut industria pelli potest. Sic minimis rebus, sua est a Deo præstantia, sua vis.

31. *Gallus succinctus lumbos:* ita Chal. & lxx. Alii canem venaticum intelligunt, capiendis leporibus, velut subligatis renibus accinctum ad cursum: *& aries:* aliis hircus: quibus & Alexander comparatur: Dan. VIII. adumbrare autem voluisse videtur tribus antecedentibus Regem, postremum omnium memoratum: *Nec est rex:* Heb. & rex, quod erat quartum genus: *qui resistat ei:* ex Heb. sic vertunt, & rex altum (quiddam) cum eo, inaccessum, inexpugnabile; sive, & non datur resistere illi; ex horum igitur animantum decore & gloria, regiæ majestatis adumbrat imaginem. Gregorius Nazianzenus orat. 37. sic refert: Tria sunt quæ recte incedunt, leo, hircus, & gallus, & quarto loco rex

32 Est qui stultus apparuit postquam elevatus est in sublime: si enim intellexisset, ori suo imposuisset manum.

33 Qui autem fortiter premit ubera ad eliciendum lac, exprimit butyrum: & qui vehementer emungit, elicit sanguinem: & qui provocat iras, producit discordias.

concionatus gentibus: sive in consessu publico; quod etiam habent lxx. in edit. Rom. cap. 54.

32. *Est qui stultus*. Si stulte te extulisti, & si prava cogitasti, manum ad os: Heb. idest, obmutescito.

33. *Qui autem fortiter*: Heb. compendiosius, sed eodem sensu. Significat autem homines non ultra modum urgendos, ne in iras & aperta odia ac seditiones victa patientia erumpat.

CAPUT XXXI.

Mulieres exitio regibus: vinum quibus dandum: patrocinandum imbecillis, & peregrinis: mulier fortis: ejus opera, industria, opes, vigil animus simul & beneficus: providentia, monita, sapientia, ac modestus decor.

1 Verba Lamuelis regis. Visio, qua erudivit eum mater sua.

2 Quid, Dilecte mi, quid Dilecte uteri mei, quid dilecte votorum meorum?

3 Ne dederis mulieribus substantiam tuam, & divitias tuas ad delendos reges.

4 Noli regibus, o Lamuel, noli regibus dare vinum: quia nullum secretum est ubi regnat ebrietas.

5 Et ne forte bibant, & obliviscantur judiciorum, & mutent causam filiorum pauperis.

1. *Verba Lamuelis*: Lamuel, Heb. apud illos Deus, quo nomine volunt designari Salomonem, quod ejus temporibus alta pace potiti prospere egerint. *Visio qua erudivit eum mater sua*: sic Salomon solet ad matrem referre documenta, ac loquentem inducere: supra IV. 3. 4.

2. *Quid, Dilecte mi*: fili mi. Heb. & ita in seqq. quæ matris blanditiæ congruunt cum citato loco, supra IV. 3.

3. *Noli mulieribus dare substantiam tuam & divitias tuas*: lxx. Divitias tuas & mentem tuam & vitam; Heb. Vires tuas & vias tuas; quod sufficiat, *Ad delendos reges*; ne consilia tua mulieribus subdas, ita enim reges pereunt.

4. *Noli regibus dare vinum*: Heb. addit: nec gubernatoribus siceram: *Quia nullum secretum est, ubi regnat ebrietas*: desunt hæc Heb. videtur esse glossema. Docet autem his duobus versibus ab omnigenis voluptatibus temperandum, ac primum ab amoribus, tum a luxuriosis temulentisque conviviis.

6 Date siceram mœrentibus, & vinum his, qui
amaro snnt animo: 7 Bibant, & obliviscantur ege-
statis suæ, & doloris sui non recordentur amplius.
8 Aperi os tuum muto, & causis omnium filiorum
qui pertranseunt: 9 Aperi os tuum, decerne quod ju-
stum est, & judica inopem & pauperem.
10 Mulierem fortem quis inveniet? procul, & de
ultimis finibus pretium ejus.
11 Confidit in ea cor viri sui, & spoliis non in-
digebit.
12 Reddet ei bonum, & non malum, omnibus die-
bus vitæ suæ.
13 Quæsivit lanam & linum, & operata est consi-
lio manuum suarum.
14 Facta est quasi navis institoris, de longe portans
panem suum.
15 Et de nocte surrexit, deditque prædam dome-
sticis suis, & cibaria ancillis suis.
16 Consideravit agrum, & emit eum: de fructu
manuum suarum plantavit vineam.
17 Accinxit fortitudine lumbos suos, & roboravit
brachium suum.
18 Gustavit, & vidit quia bona est negotiatio ejus:
non extinguetur in nocte lucerna ejus.
19 Manum suam misit ad fortia, & digiti ejus ap-
prehenderunt fusum.

6. *Date siceram mœrentibus:* pereunti: Heb. Voca pauperes, debiles, cæcos, claudos: Luc. XIV. 13. solatio & honorificentiæ. Cæterum de vino parce adhibendo jam dixit. XXIII. 31.

8. *Aperi os tuum muto.* Patrocinare ei, qui pro se dicere non potest. *Et causis omnium filiorum qui pertranseunt:* filiorum transitus. Heb. vel excisionis, sive de vita periclitantibus, sive in genere mortalibus, denique peregrinis.

10. *Mulierem fortem.* Œconomicum, quo fusius explicat ea quæ paucis comprehenderat. XII. 4. XIV. 1. Commoda nempe ex bona uxore provenientia, atque his conjugia firmat, eorumque gratiam & fructum meretriciis amoribus toties suggillatis latenter opponit. Reliqua ad finem libri acrostica per singulas alphabeti literas.

11. *Spoliis non indigebit:* præda, non manubiis: sat scilicet mulieris bonæ ditatus laboribus.

12. *Reddet ei:* viro scilicet.

13. *Et operata ess consilio;* (arte, peritia) *manuum suarum:* voluntate: studio. Heb.

14. *Quasi navis institoris; de longe portans:* Onusta victu, atque opibus: provida.

15. *Deditque prædam domesticis suis:* cibum, demensum.

19. *Manum suam misit ad fortia:* ad vertibulum: (filo evolvendo) Heb. Quod alii, colum.

20 Manum suam aperuit inopi, & palmas suas extendit ad pauperem.

21 Non timebit domui suæ a frigoribus nivis: omnes enim domestici ejus vestiti sunt duplicibus.

22 Stragulatam vestem fecit sibi: byssus, & purpura indumentum ejus.

23 Nobilis in portis vir ejus, quando sederit cum senatoribus terræ.

24 Sindonem fecit, & vendidit, & cingulum tradidit Chananæo.

25 Fortitudo & decor indumentum ejus, & ridebit in die novissimo.

26 Os suum aperuit sapientiæ, & lex clementiæ in lingua ejus.

27 Consideravit semitas domus suæ, & panem otiosa non comedit.

28 Surrexerunt filii ejus, & beatissimam prædicaverunt: vir ejus, & laudavit eam.

29 Multæ filiæ congregaverunt divitias: tu supergressa es universas.

30 Fallax gratia, & vana est pulchritudo: mulier timens Dominum, ipsa laudabitur.

31 Date ei de fructu manuum suarum: & laudent eam in portis opera ejus.

22. *Stragulatam vestem*: tapetes, aulæa, nocturna pallia exquisitissima: *fecit sibi*: non pretio comparavit, sed ipsa sibi texuit.

24. *Et cingulum tradidit Chananæo*: mercatori, Heb.

25. *Et ridebit in die novissimo*. Mortem non timet, neque eventura quæque; constituta familia: rebus stabilitis, amicis quoque per eleemosynas comparatis; supra 20. a quibus in æterna tabernacula recipiatur, ut est Luc. XVI. 9.

26. *Lex clementiæ*. Non illa est litigiosa & pugnax, de qua sæpe antea.

28. *Surrexerunt*: in ejus, credo, funere, propter ℣. 25.

29. *Multæ filiæ congregaverunt divitias*. Sermo viri & filiorum, optimam uxorem, optimam matrem collaudantium.

31. *Date ei de fructu*. Gloriam faustamque memoriam sortemque justorum. *Et laudent eam in portis* (publice) *opera ejus*: nec laudanda verbis, quam merita sua sat prædicent: qui est laudum cumulus.

Intueamur, Christiani, quam Salomon nobis studiosæ mulieris informat effigiem. Non illa somno atque inertiæ indulget, otiosa, verbosa, delicata ac per domos discurrens: sed domi intenta laboribus, lucerna semper vigili, ipsa de nocte surgens, familiæ cibos pariter atque opera dividit. Atqui non rusticanam fingit ac pauperem, aut certe sordidam, tantumque hærentem quæstui: cujus vir in portis nobilis senatorio habitu inter principes civitatis sedet: ipsa bysso & purpura conspicua, viri liberorumque ac familiæ decus, veste quoque tuetur: suam simul commendat diligentiam: splendet enim domus aulæis, tapetibus, atque

exquisitissimis lectorum operimentis: sed quæ ipsa texuerit. Non tamen hic gemmas, lapillosque, aut aurum audieris. Utilia, non vana sectatur, nec pompam, sed solidam rerum speciem. Lenis interim; benefica in egenos, nec familiæ gravis, hera cautissima; sollicita mater, non tantum imperat; verum etiam docet, hortatur, monet: nec nisi verba promit sapientia: nil temere agit aut leviter: emit quidem agrum, sed quem prius ipsa consideraverit. Neque hic pudicitiam memorari oportuit, quia carere, probro; ornari, prudens mulier haud magnæ laudi ducit. Cæterum facile intellexeris mollitiem aut libidinem non itripere in hanc vitam. Clara imprimis cultu ac timore Domini; non tamen vanis addicta religionibus, sed quæ in exequendis matrisfamilias officiis, vel maximam partem pietatis reponat, intenta familiæ atque operi: cujus laudes hac una fere sententia complectaris: Consideravit semitas domus suæ, & panem otiosa non comedit. At nunc præclare agere se putant, si tantum castæ probæque amandi, otiandi, maledicendi studium lusu assiduo arceant.

FINIS PROVERBIORUM.

LIBER ECCLESIASTES

PRÆFATIO.

1 Totus hic liber unica velut argumentatione concluditur: cum vana omnia sub sole sint, vapor sint, umbra sint, ipsumque nihilum; id unum in homine magnum verumque esse, si Deum timeat, præceptis ejus pareat, ac futuro judicio purum atque integrum se servet. Hujus Enthymematis prima pars, rerum humanarûm enumeratione, tantique regis experimentis constat; ut quia exquisitissimas voluptates assequi, alii per egestatem aut imperitiam nequeant, alii temperantia non curent, existat Salomon unus regum opulentissimus, rerumque prudentia clarissimus, qui cum ultro fateatur in tanta bonorum affluentium copia nihil a se denegatum cupiditatibus, simul tamen cogatur agnoscere, non modo vana & nulla, verum etiam irridenda partim, partim etiam deploranda esse omnia; sibique tam florenti, tam beato vitam fuisse tædio, ac potiores visos qui necdum nati essent. Summa Ecclesiastæ.

Id autem sic conficit: quod homo nascatur ad malorum experientiam (II. 17. IV. 2. 3.): neque quidquam in sapientia sit præsidii; neque ea tolli queat cæcum illud, atque improvidum, quo in perniciem, velut objecto hamo, prætensisque laqueis inscii devolvamur (IX. 12.). Quin ipsa etiam qualis esse solet in humano genere sapientia, inter vanissima, imo inter cruciatus animi reputanda sit; docet denique (I. 17. 18.) eo deduci hominem tot ærumnis, curis, libidinibus, laboribus, erroribus, ut cæca mersus caligine, neque sapientem a stulto (II. 14. 15. 16.) neque, quod est gravius, seipsum a pecude satis secernere valeat (III. 18. 19. 20.): donec ad Deum ejusque judicia conjectis oculis, deprehendat in se illud occultum, quod ad Dei imaginem conditum, dissoluto corpore atque in terram suam abeunte, ad auctorem Deum redeat, ejus arbitrio judicandum: atque id quidem ultimo capite & uno verbo transigitur. Cæterum toto libro præparatur jactis veri seminibus, sa-

nisque sententiis, velut radiis inter offusas tenebras intermicantibus (III. 16. 17. VIII. 12.): quæ sane sententiæ velut disjectis nubibus, tandem in limpidissimam lucem erumpunt (XII. 7. 13. 14.). Sic agit Ecclesiastes, sive concionator noster; ac presso regis nomine, advocatæ concionis factus admonitor, sapientissimis quidem ac profundissimis, sed tamen popularibus, atque ab ipsa experientia repetitis argumentis, hominem ad humana vitanda & capessenda divina compellit.

De ultimo capite, ac Traditione Hebræorum observandus s. Hieronymi locus.

II. De ultimi capitis ultimo versiculo, quo Dei judicium commendatur, libet hic attexere integrum sancti Hieronymi locum, qui toti libro multum lucis afferat; sic autem habet: „ Ajunt Hebræi, cum inter „ cætera scripta Salomonis, quæ antiquata sunt, nec „ in memoria duraverunt, & hic liber obliterandus „ videretur, eo quod vanas asserat Dei creaturas, & „ totum putaret esse pro nihilo, & cibum, & potum, „ & delicias transeuntes præferret omnibus; ex hoc „ uno capitulo meruisse auctoritatem, ut in divinorum voluminum numero poneretur: quod totam di„ sputationem suam, & omnem catalogum suum, hac „ quasi ἀνακεφαλαιώσει coarctaverit, & dixerit, finem „ sermonum suorum auditu esse promptissimum, nec „ aliquid in se habere difficile, ut scilicet Deum ti„ meamus, & ejus præcepta faciamus. Ad hoc enim „ natum esse hominem, ut creatorem suum intelligens, „ veneretur eum metu & honore & opere mandato„ rum. “ Hæc Hieronymus ad caput XII. 11. 13. 14. neque tamen putemus, hos tantum versiculos priscis sapientibus dignos esse visos, quos Spiritus Sanctus dictaverit: imo vero cæteros ex his maxime æstimatos fuisse, quippe cum ad illos totum librum referri facile intelligamus, nihilque sit proclivius quam ut confugiamus ad Deum, posteaquam cætera omnia vana esse constiterit.

Libri tempus: Hebræorum Traditio: Hieronymi locus.

III. De tempore, quo hic liber scriptus est, non displicet Traditio Hebræorum, quam idem Hieronymus sic refert: „ Ajunt Hebræi hunc librum Salomo„ nis esse pœnitentiam agentis: quod in sapientia di„ vitiisque confisus, per mulieres offenderit Deum „ (ad cap. I. v. 12.); “ nec nisi devio Salomoni convenire posse videtur illud; Omnia quæ desideraverunt

oculi mei, non negavi eis: nec prohibui cor meum, quin omni voluptate frueretur: & hanc ratus sum partem meam, si uterer labore meo (cap. 2. 10.): neque id in aliena persona, sed in sua dixit, propter illud quod proxime antecedit: Supergressus sum opibus omnes, qui fuerunt ante me in Jerusalem (v. 9.): quæ quam proprie Salomoni conveniant, perspicuum est. Huc accedit illud de mulieribus: Lustravi universa animo meo, & inveni amariorem morte esse mulierem, quæ laqueus venatorum est &c. (cap. VII. 26. 27. 28.): quo loco idem Hieronymus: „ Non putemus temere hanc, Salomonem de omni „ genere mulierum protulisse sententiam: quod exper„ tus est, loquitur: *subditque*: & hæc secundum li„ teram: *Et ad illud*: mulierem bonam invenire non „ potui; (*ibid* 29.) *subdit*: omnes enim me ad lu„ xuriam, & non ad virtutem deduxerunt: " Quæ efficere videntur, ut liber hic errorum experientiam, atque inde prognatum vitæ in melius commutatæ studium sapiat.

IV. Neque deterret illud, quod Josias polluisse memoretur Excelsa quæ erant ad Jerusalem, quæ edificaverat Salomon rex Israel Astaroth idolo Sidoniorum, &c. (4. Reg. XXIII. 13.) Rogo enim: an infanda excelsa Josaphato, Ezechiæ, aliisque piis regibus intacta perstiterint, etiam prophetis tacentibus? Vel ergo destructa pollutaque, postea instaurata fuerint, vel profecto verum illud, esse plurima quæ optimorum quoque regum diligentiam fugiant, aut negotiorum multitudine, aut etiam perfidia ministrorum, quod etiam Salomoni contigisse potuerit. Atque hæc quidem, quam vidimus de Salomonis pœnitentia, non modo Hebræorum ac S. Hieronymi, verum etiam aliorum interpretum conjectura est. Cæterum conjectura tantum; Deo enim placuit, tanti viri errata certa esse; salutem ac resipiscentiam in dubio; ut qui stat, videat ne cadat: neque in seipso quisquam, magnus quamvis & sapiens, sed in Domino glorietur. Responsio ad objecta.

V. De auctore libri litigantem habemus Grotium, qui putat sub Salomonis resipiscentis nomine, post Babylonicam migrationem esse confictum. Audax criticorum genus, spreta Hebræorum Christianorumque omnium traditione cum antiquissimis inscriptionibus, De auctore libri: Grotii singularis opinio.

quæ veræ criticæ norma est: omnia ex palato suo æstimat, neque quidquam pensi habet, dummodo acutius cæteris sapere atque intelligere videatur. Placuit autem Grotio, eo quod in Ecclesiaste quædam Chaldaica legantur vocabula, tamen esse stylum, qualis in Daniele & Esdra, post migrationem invenitur Chaldæo Hebræoque mixtus. At profecto nil tale deprehendunt, qui earum rerum gustum habent exquisitissimum; neque aliud in Ecclesiaste sapiunt, quam in puris putisque hebræis, atque etiam in aliis Salomonicis. Sunt sane hic Chaldaica, sed paucissima, quorum pars ab antiquis interpretibus memorata, & suo loco notanda: neque multa ejusmodi adduxit Grotius, quamtumvis harum rerum curiosus indagator; neque prætermissurus quæ eruditionem commendarent: ac si plura essent, notum inter affines ejusdemque fere ingenii linguas multa vocabula solere esse communia, vulgatumque elegantissimis auctoribus, præsertim in eruditis scriptis, quale istud est, ex peregrinis linguis aliquid inspergere. Neque necesse pluribus refellere eam, quam nemo secutus sit, sententiam, ac tantum observari oportet, id genus conjecturæ quos pandant aditus subruendis majorum decretis, atque auctoritatibus. De aliis autem Grotii erratis in Ecclesiasten, necessario erit commonendus lector: ad capit. XII. Ỳ. 7.

> De versionibus, ac primum de Septuaginta atque antiqua latina ipsis inhærente.

VI. De versionibus, antiquam Græcam habemus Hebraicæ veritati maxime inhærentem; non ita in Proverbiis, ut diximus: quæ diversitas in aliis quoque libris invenitur: unde argumentari liceat eam versionem, quæ *Septuaginta* dicitur, non uno auctore, neque una forsitan ætate conscriptam. Latinam versionem ex illa Interpretum Septuaginta deductam, ante Hieronymum universa Occidentalis Ecclesia frequentabat, e qua plures textus ab antiquis Patribus allegatos passim invenias: unum autem caput, quartum scilicet, a B. Ambrosio integrum repræsentatum Exhortatione ad clericos, supra caput IV. Ecclesiastæ.

> Cæteris argumentis probatur, Vulgatam nostram ab antiqua Latina plurimum discrepare.

VII. Non defuere qui crederent, antiquam Vulgatam esse eam, quam nunc quoque Vulgatæ nomine tenemus; neque hanc Hieronymi esse, quemadmodum ejus sunt reliquæ fere Vulgatæ nostræ partes: quin etiam esse aliam ab eodem Hieronymo confectam ex Hebræo versionem, quæ in ejus commentariis ad Paulam

lam & Eustochium invenitur, quam tamen Ecclesiæ usus non admiserit: qua de re, primum illud pro certo habere nos oportet, Vulgatam nostram ab illa antiqua diversissimam esse: quod vel unum illud ab Ambrosio relatum caput quartum Ecclesiastæ liquido demonstrare possit. Sunt etiam loci plurimi ab antiquis citati, atque a Vulgata nostra maxime discrepantes, quos apud Flaminium aliosque reperias. Neque minus constat Vulgatam nostram multum differre a LXX. quos antiqua Vulgata sequebatur. S. Hieronymus commentario ad Paulam memorat, vocem hebraicam quam LXX. περισπασμὸν, Vulgata nostra *occupationem*, interpretati sunt (cap. 1. ℣. 13.) a latino interprete *distentionem* fuisse intellectam; eo quod in varias sollicitudines mens hominis distenta lanietur; aliud ergo habuit latinus interpres, quam id quod hodie in Vulgata nostra legitur. Huc accedunt ea, quibus ostendemus Vulgatam nostram omnino esse Hieronymi.

VIII. Fatemur sane Hieronymum anteaquam hanc ederet, aliam versionem commentario ad Paulam interseruisse, hebraico textui maxime congruentem. Eam antiqui Hieronymi editores Erasmus, & Marianus collectam ex Commentariis protulere, quam nos quoque exemplo editorum codicum alteram in columnam Vulgatæ nostræ respondentem redigimus; ut lector promptiorem haberet s. Hieronymi laborem universum, qui nunc superest. Sic enim hebraica veritas, brevitasque, & simplicitas, cui hæc versio hæret, clarius detegetur, existetque lux, interpretationum comparatione facta. Cæterum non ita habere antiquos manuscriptos codices, viro doctissimo ac religiosissimo Joanne Martianæo monstrante, perspeximus. *Tres s. Hieronymi versiones; prima deducta ex commentario ad Paulam.*

IX. Alteram interpretationem idem Hieronymus ex LXX. fecerat, seu potius antiquam Vulgatam ad Origenianorum Hexaplorum normam emendaverat, ut in præfatione ad sanctos Episcopos Chromatium & Heliodorum huic nostræ editioni præfixa significat: quæ versio nunc deest. *Altera versio ejusdem Hieronymi, seu potius antiquæ latinæ emendatio ex Græco LXX.*

X. Tertia interpretatio est ea, quam nunc Vulgatam vocamus. Eam vero a s. Hieronymo ultimo lo- *Tertia interpretatio s. Hierony-*

mi ex Hebræo, quæ est Vulgata nostra.

co editam, simul cum aliorum Salomonicorum librorum versione ex hebraicis fontibus, ipse profitetur præfixa præfatione, quam mox diximus. Quam sane versionem Hieronymi esse docent, & illa præfatio, & congruens aliis Hieronymianis versionibus stylus, & s. Augustini collectum ex Ecclesiaste speculum cum ea sancti viri specula ab Hieronymiana interpretatione deducta, atque ideo Vulgatæ nostræ congrua præfatione in Proverbia ostensum sit.

Cur Vulgata nostra non semper Hebræo consentiat: ratio interpretandi Hieronymiana ex ipso s. Hieronymo statuitur.

XI. Cur autem illa versio, hoc est Vulgata nostra, non ita hebræo congruat, atque illa, quam commentario ad Paulam, intersertam fuisse vidimus, facile intelliget qui universam Hieronymianarum interpretationum rationem mente perceperit. Sic autem agebat vir maximus: primum, quod in prooemio commentarii ad Paulam ipse profitetur, „ ut de hebræo „ transferens, magis se LXX. interpretum consuetu„ dini coaptaret: in his dumtaxat quæ non multum „ ab hebraicis fontibus discreparent: " Deinde ut phraseon potius vim, quam accuratam ad verbum translationem sectaretur: tum ut suppleret quædam, elucidationis causa, quæ hebræo textui deessent: postea ut in dubiis illustriores sensus, atque usui Ecclesiæ magis celebratos, aut informandis moribus aptiores præferre soleret: postremo quod consultis hebræis, atque etiam antiquioribus interpretibus Aquila, Symmacho, Theodotione, hebraici sermonis ampliorem sibi ideam comparasset ea, quam Rabbini recentiores effinxerint, ipso linguæ spiritu per tot sæcula labente aut amisso. Horum exempla quædam in his notis invenies: cætera ut obvia, ita parum instituto nostro necessaria referre non est animus: sufficit reclusisse generatim varietatum fontes, simulque evicisse, non eas ita interpretandas, ut multi temere faciunt, tamquam Hieronymus non satis assecutus sit sermonis hebraici proprietatem ac vim. Cæterum, ut fateri libet, non deesse, quæ tantum quoque virum fugerint, eas tamen esse plerumque discrepantiæ causas, quas memoravimus, æquus rerum æstimator, ac diligens explorator facile animadvertet: nos vero in his notis, data occasione, quædam delibabimus, unde de cæteris æstimari possit.

XII. De Commentariis ad hunc librum innumerabilibus, tacemus. Unum habemus s. Hieronymi ad Paulam & Eustochium, quo maxime utimur: quippe quem & prespicuitate & elegantia, & eruditione, variarumque rerum scientia præstare, docti fateantur. Ex hoc itaque selectissima quæque proferimus. Verum de his plus satis: nunc egregium Concionatorem audire, ab eoque excelsum illum ac mundi contemptorem spiritum ducere præstiterit.

De Commentariis s. Hieronymi in Ecclesiasten.

SANCTI HIERONYMI PRESBYTERI
IN ECCLESIASTEN
AD PAULAM ET EUSTOCHIUM

PROOEMIUM.

Memini me, ante hoc ferme quinquennium, cum adhuc Romæ essem, & Ecclesiasten sanctæ Blæsillæ legerem, ut eam ad contemptum mundi hujus provocarem, & omne quod in mundo cerneret, putaret esse pro nihilo: rogatum ab ea, ut in morem commentarioli obscura quæque dissererem, ut absque me posset intelligere, quæ legebat. Itaque quoniam in procinctu nostri operis subita morte subtracta est, & non meruimus, o Paula, & Eustochium talem vitæ nostræ habere consortem, tantoque vulnere tunc perculsus obmutui: nunc in Bethlehem positus, angustiori videlicet civitate, & illius memoriæ, & vobis reddo quod debeo: hoc breviter admonens, quod nullius auctoritatem secutus sum; sed & de hebræo transferens, magis me septuatinta Interpretum consuetudini coaptavi, in his dumtaxat quæ non multum ab hebraicis discrepabant. Interdum Aquilæ quoque, & Symmachi, & Theodotionis recordatus sum, ut nec novitate nimia lectoris studium deterrerem, nec rursum contra conscientiam meam, fonte veritatis omisso, opinionum rivulos consectarer.

LIBER ECCLESIASTES.

CAPUT PRIMUM.

Universim vana omnia: sigillatim vana humana sapientia, sciendique cupiditas & curiositas: nihil enim novum, atque inexplicabilia omnia: ex scientia labor crescit.

ALIA VERSIO S. HIERON.

Ex Commentario ad Paulam.

Verba Ecclesiastæ, filii David, regis Hierusalem.

Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes: Vanitas vanitatum, omnia vanitas.

Quid superest homini in omni labore suo, quo laborat sub sole?

Generatio vadit, et ge-

VERSIO VULGATA.

1 Verba Ecclesiastæ, filii David, regis Jerusalem.

2 Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes: Vanitas vanitatum, et omnia vanitas.

3 Quid habet amplius homo de universo labore suo, quo laborat sub sole?

4 Generatio præterit, et

1. *Verba Ecclesiastæ*, seu Concionatoris, *filii David*, Salomonis, ex ℣. 12.

2. *Vanitas vanitatum*. Antiqui interpretes præter lxx. teste Hieronymo, vertebant, vapor vaporum, fumus, aura tenuis: sed vanitas aliquid sonat exilius, Ipsum nempe nihilum, imo nihilum nihili, hoc est purissimum, atque ut ita dicam nullissimum nihilum, quod nec semel dixisse sufficiat: imo iterum ac tertio cum Ecclesiaste exclamare compellimur: *Vanitas vanitatum, & omnia vanitas*.

3. *Quid habet amplius homo?* Anteaquam ad cætera vana decurrat, universim demonstrare aggreditur omnia vana esse; quod operosa quamvis, cassa tamen, nulloque fructu sint, hic; quod mutabilia, ℣. 4. ad 8. quod incerta & inexplorata ℣. 8. prælibata etiam scientiarum vanitate, de qua postea uberius; quod æque obliviscenda, ac alia præteritis ætatibus clara, nunc oblita & nulla, ℣. 9. usque ad 12. *Quid habet amplius;* aliter: quid superest homini? omnia effluunt e manibus, validis licet ac tenacissimis.

4. *Generatio præterit:* Idem Eccli. xiv. 18. Horatius:

—— hæres
Hæredem alterius, velut unda supervenit undam.

Terra in æternum stat: communis & immota tot mutationum ac generationum sedes,

neratio venit, et terra in sæculum stat.

generatio advenit: terra autem in æternum stat.

Oritur sol, et occidit sol, et ad locum suum ducit, et oritur ipse ibi: vadit ad austrum, et girat ad aquilonem;

5 Oritur sol, et occidit, et ad locum suum revertitur: ibique renascens,

Girans girando vadit spiritus, et in circulos suos revertitur spiritus.

6 Girat per meridiem, et flectitur ad aquilonem: lustrans universa in circuitu pergit spiritus, et in circulos suos revertitur.

Omnes torrentes vadunt in mare, et mare non impletur: ad locum, de quo torrentes exeunt, illic ipsi revertuntur ut introeant.

7 Omnia flumina intrant in mare, et mare non redundat: ad locum, unde exeunt flumina, revertuntur, ut iterum fluant.

Omnes sermones graves, non poterit vir loqui. Non satiabitur oculus videndo, et non implebitur auris auditu.

8 Cunctæ res difficiles; non potest eas homo explicare sermone. Non saturatur oculus visu, nec auris auditu impletur.

5. *Oritur sol & occidit*. Omnia mutabilia: sol ipse qui in lucem mortalibus datus est, interitum mundi quotidie ortu suo indicat & occasu: Hier. *Revertitur*: aspirat, Heb. anhelat, anhelus properat, præcipitat cursum, atque in se sua per vestigia volvitur annus. Hier. Quasi diceret: en omnia in orbe mutationibus subsunt: neque tantum hominum generationes, verum etiam sol, dies, tempora, aer seu ventorum flatus, aquarum natura, ℣. 6. 7.

6. *Girat per meridiem*. Recte orbita solis obliqua describitur. En sapientiam hebræorum & græcorum infantiam, qui longissimo post tempore necdum satis noverant rotundam terram ac solem circumvolvi: imo oceano tingi, & candentis instar ferri stridere immersum ferebant, ut videre est apud Herodotum. *In circuitu pergit spiritus*: gyrando pergit ventus. Heb. aer, sive aura, aut ventus qui terram circumagitur: turbo in gyrum actus orbesque involvens orbibus: aliis, teste Hier. ipse sol, quod animet & spiret & vigeat, spirantiaque omnia calore vegetet.

7. *Omnia flumina... in locum unde exeunt*. Restagnaret mare, nisi per occultos meatus ad fontium capita deduceretur; unde aquarum quoque natura mobilis. Quorsum ista? ne miremur mutari nos, toto orbe in motum circumacto.

8. *Cunctæ res difficiles*. Etiam maxime obviæ, & quotidiano usu notæ: solis, ventorum, fluminum cursus; nec tantum de physicis, sed de ethicis quoque scire difficile; dum nobis invicem in ponendis bonorum malorumque finibus displicemus. Hier. Quod maxime pertinet ad retundendam superbiam. Heb. Sermones omnes graves. Sermones pro rebus: noto hebraismo. Valere tamen potest adversus eos, qui putant otiosis sibi, & vota facientibus venire notitiam Scripturarum. Hier. *Non*

satia-

Quid est quod fuit? ipsum quod erit. Et quod est quid factum est? ipsum quod fiet. Et non est omne recens sub sole.

Est ne verbum de quo dicatur: Vide, hoc novum est? jam fuit in sæculis, quæ fuerunt ante nos.

Non est memoria primis, et quidem novissimis quæ futura sunt, non erit eis memoria apud eos, qui futuri sunt in novissimo.

Ego Ecclesiastes fui rex super Israel in Hierusalem.

Et dedi cor meum ad inquirendum et considerandum in sapientia, de omnibus quæ fiunt sub sole. Hanc occupationem malam dedit Deus filiis hominum, ut occuparentur in ea.

9 Quid est quod fuit? ipsum quod futurum est: quid est quod factum est? ipsum quod faciendum est.

10 Nihil sub sole novum, nec valet quisquam dicere: Ecce hoc recens est: jam enim præcessit in sæculis, quæ fuerunt ante nos.

11 Non est priorum memoria: sed nec eorum quidem, quæ postea futura sunt, erit recordatio apud eos, qui futuri sunt in novissimo.

12 Ego Ecclesiastes fui rex Israel in Jerusalem.

13 Et proposui in animo meo quærere et investigare sapienter de omnibus, quæ fiunt sub sole. Hanc occupationem pessimam dedit Deus filiis hominum, ut occuparentur in ea.

satiatur oculus: quod omnia humanæ menti inaccessa sint, unde indefessa videndi, audiendique libido est.

9. *Quid est . . . quod futurum est*. Hic notat eodem impetu ac motu omnia in orbem rapi; neque modo solem, ventos, & aquarum molem; verum etiam vel maxime res humanas quarum eventibus, quantumvis memoratu, ut nobis quidem videtur, dignissimis, ne plus æquo moveamur, cætera efficiunt suo ævo memorata sive memoranda, pari tamen postea sepelienda silentio, ut prædiximus ad Ỳ. 3. Vide etiam infra II. 15.

12. *Ego Ecclesiastes*. Posteaquam universim vana omnia esse constituit, jam singula aggressurus, ab ipsa sapientia, rerum humanarum principe ac duce, sumit exordium: quem locum, Scripturæ more, alibi repetit & inculcat: *Fui rex Israel*: totius Israelis scilicet. *In Jerusalem*: quod nulli post Salomonem contigit.

13. *Hanc occupationem pessimam*: miserrimam, curis gravissimis exercitam: pessimum etiam in genere morum de omnibus rebus sollicite quærere, quasi nostro judicio subderentur: *Dedit Deus*. Vide infra III. 2.

Vidi universa opera, quæ facta sunt sub sole: et ecce omnia vanitas, et præsumptio spiritus.

Perversum non poterit adornari: et imminutio non poterit numerari.

Locutus sum ego in corde meo, dicens: Ecce ego magnificatus sum, et adjeci sapientiam super omnes qui fuerunt ante me in Hierusalem: et cor meum vidit multam sapientiam et scientiam.

Et dedi cor meum, ut noscerem sapientiam, et scientiam, errores et stultitiam: cognovi quia et hoc est pastio venti, (sive præsumptio spiritus.)

Quia in multitudine sapientiæ, multitudo furoris: et qui apponit scientiam, apponit dolorem.

14 Vidi cuncta, quæ fiunt sub sole, et ecce universa vanitas, et afflictio spiritus.

15 Perversi difficile corriguntur, et stultorum infinitus est numerus.

16 Locutus sum in corde meo, dicens: Ecce magnus effectus sum, et præcessi omnes sapientia, qui fuerunt ante me in Jerusalem: et mens mea contemplata est multa sapienter, et didici.

17 Dedique cor meum ut scirem prudentiam, atque doctrinam, erroresque et stultitiam: et agnovi quod in his quoque esset labor, et afflictio spiritus.

18 Eo quod in multa sapientia, multa sit indignatio: et qui addit scientiam, addit et laborem.

14. *Afflictio spiritus* lxx.: electio seu voluntas, προαίρεσις: quam alii præsumptionem spiritus vocabant. Aquila & alii ex comm. Hier. ad Paulam; pastionem venti, inane; quamquam idem Hieronymus ad cruciatum magis referri docet; quod omnia consideranti nihil aliud appareat præter vanitatem ac malitias, sive miserias, quibus anima diversis cogitationibus affligatur.

15. *Perversi difficile;* Heb. Perversum non poterit corrigi; non potest ex omni parte emendari malum. *Et stultorum infinitus est numerus;* aut ut habet Heb. eodem sensu, defectus (sive mente deficiens stultus) non potest numerari; & hoc ad vanitatem nostræ sapientiæ pertinet, quod vix ullo humani generis fructu colatur, neque eo secius orbis abundet pravis ac stultis hominibus.

16. *Præcessi omnes scientia, qui fuerunt* (alicujus nominis) *in Jerusalem:* qualis Melchisedech, aliique reges, ducesque sapientissimi.

17. *Erroresque & stultitiam*, stultitias, Heb.

18. *In multa sapientia, multa indignatio:* quod plura & maxima nos fugiant; ac vir sapiens doleat in profundo latere sapientiam, nec ita se præbere mentibus, ut lumen visui, sed per tormenta quædam & intolerandum laborem provenire. Hier. Unde sequitur. *Qui addit scientiam, addit & laborem.* Sive quod cui plus creditur, plus ab eo exigitur: idem: sive quod ex humana scientia magis laborare ac fluctuare cogimur, non satis reclusis veri bonique fontibus.

CAPUT II.

Vanæ voluptates: risus insanus, fallax gaudium: vana inquisitio de bonis malisque: ædificia, horti, aliæque amœnitates: lauta convivia: exoticæ deliciæ: opes indigno & ignoto hæredi relinquendæ: neque ullus idoneus aut stabilis humanæ sapientiæ fructus: eadem omnibus mors: partis quidem uti optimum; quamquam hoc ipsum vanitas.

VERSIO S. HIERONYMI.

Dixi ego in corde meo: Veni nunc, tentabo te in lætitia, et vide in bono: & ecce etiam hoc vanitas.

Risui dixi amentiam: et jucunditati, quid hoc facis?

Consideravi in corde meo, ut traherem in vino carnem meam: et cor meum deduxit me in sapien-

VERSIO VULGATA.

1 Dixi ego in corde meo: Vadam, et affluam deliciis, et fruar bonis. Et vidi quod hoc quoque esset vanitas.

2 Risum reputavi errorem: et gaudio dixi: Quid frustra deciperis?

3 Cogitavi in corde meo abstrahere a vino carnem meam, ut animum meum transferrem ad sapientiam,

1. *Dixi ego in corde meo*. Recte Hier. Posteaquam in multitudine sapientiæ, atque adjectione scientiæ deprehendi nihil aliud nisi cassum, & sine fine esse certamen, converti me ad luxuriem & voluptates, haud minore vanitate ac ludibrio; quippe

2. *Risum reputavi:* Heb. risui dixi, insane sive amens; excors: & lætitiæ, quid hoc facis? quid illudis? quid desipis? quid falsa dulcedine inescatum, ad veros dolores ac dedecora ducis? Vide Prov. VI. VII. &c.

3. *Cogitavi in corde meo:* Rursus sapientiæ ac voluptatis seorsim fastidio, utramque conjungere satagebat; atque ut sunt hominum volubiles motus, nunc ad hanc, nunc ad illam convertebat animum; reliquo fere capite. *Cogitavi abstrahere a vino;* ut libidinum incentore. quamquam Hier. LXX. faventibus comment. ad Paulam, sic ex Heb. vertit: *Cogitavi trahere in vino carnem meam;* hoc est, dubitare cœpi, bonum non esset carnem vino distendere, augere; aut ut idem Hier. vitam meam deliciis tradere, carnem liberare ab omnibus curis, & quasi vino, sic voluptate sopire. Non ergo vir maximus hanc interpretationem ignoravit, sed priorem prætulit, ac tandem Ecclesiæ tradidit. *Ut animum transferrem:* ad verbum ex Heb. deduxit me cor meum ad sapientiam; ratio naturalis, quam etiam peccatoribus Deus auctor inseruit. Idem Hier. ibid. *Quo facto opus est;* hoc est, ut perdiscerem, quid facto opus esset *filiis hominum*, sive ut clarius ad Paul. donec viderem quid esset bonum, &c. *Numero dierum*, sive decursu *vitæ suæ:* quod jam vanum esse constitit, eo quod nihil pariat nisi quæstiones; supra I. 8. infra VII. 30.

tiam, ut obtinerem stultiam (ut eam vincerem: qua in re laboravi) donec viderem quid esset bonum filiis hominum, quod facerent sub sole numero dierum vitæ suæ.

Magnificavi opera mea: ædificavi mihi domos: plantavi mihi vineas.

Feci mihi hortos et pomaria: plantavi in illis lignum omne fructiferum.

Feci mihi piscinas aquarum, ad irrigandum ex eis saltum germinantem ligna.

Mercatus sum mihi servos et ancillas, et vernaculi fuerunt mihi: et quidem possessio armenti et ovium multa fuit mihi: super omnes qui fuerunt ante me in Hierusalem.

Congregavi mihi argentum et aurum, et substan-

devitaremque stultitiam; donec viderem quid esset utile filiis hominum: quo facto opus est sub sole numero dierum vitæ suæ.

4 Magnificavi opera mea, ædificavi mihi domos, et plantavi vineas.

5 Feci hortos et pomaria, et consevi ea cuncti generis arboribus.

6 Et extruxi mihi piscinas aquarum, ut irrigarem sylvam lignorum germinantium.

7 Possedi servos et ancillas, multamque familiam habui: armenta quoque, et magnos ovium greges, ultra omnes qui fuerunt ante me in Jerusalem:

8 Coacervavi mihi argentum, et aurum, et substan-

4. *Magnificavi*. Exploraturus omnia, unde aliquid voluptatis corrogare possem, ædium atque operum magnificentiam, hortorum amœnitates, innumerabilem opum vim, & alia ejusmodi cogitavi; quæ deinde fuse exequitur usque ad ℣. 11.

5. *Pomaria; pardesim;* paradisos; hortos amœnissimos; qua voce noster utitur Cant. IV. 13.

7. *Ante me in Jerusalem;* Jerusalem ab antiquo urbs regia, neque tantum Davidi, sed etiam Melchisedech, & aliis regibus aut ducibus habitata, ut supra memoravimus.

8. *Cantores & cantatrices*. En libidinum illecebras. *Scyphos & urceos. Siddah & Siddoth;* vox chaldaica; hoc est secundum Aquilam κυλικας και κυλίκια, majores calices seu crateras; unde minoribus vasculis haurirentur vina conviviis propinanda. Hier. Symm. eodem fere refert, quippe ad mensurarum species: LXX. vini fusores, ac fusitrices, quam vocem Hier. fingit, sive ut ipse latinius ministros ac ministras vini. E recentioribus alii alia comminiscuntur variis conjecturis ac ratiociniis ducti: nos antiquioribus interpretibus credimus. Putaverim autem hic uti Salomonem peregrinis atque exoticis vocibus, ut significaret se non tantum indulsis e deliciis, quæ regibus Israeliticis familiares essent, sed etiam ex mollissimis Assyriorum aulis, luxus ac voluptatum illecebras accersisse.

tias regum et provinciarum: feci mihi cantores, et cantatrices: et delicias filiorum hominum, ministros vini, et ministras.

Et magnificatus sum, et adjeci sapientiam super omnes, qui fuerunt ante me in Hierusalem, et quidem sapientia mea astitit mihi.

Et omne quod postulaverunt oculi mei, non tuli ab eis: nec prohibui cor meum ab omni lætitia: quia cor meum lætatum est in omni labore. Et hæc fuit portio mea ex omni labore meo.

Et respexi ego ad omnia opera mea, quæ fecerunt manus meæ, et in labore quo laboraveram faciens. Et ecce omnia vanitas, et voluntas spiritus. Et non est abundantia sub sole.

Et respexi ego, ut vi-

tias regum, ac provinciarum: feci mihi cantores, et cantatrices, et delicias filiorum hominum, scyphos, et urceos in ministerio ad vina fundenda.

9 Et supergressus sum opibus omnes, qui ante me fuerunt in Jerusalem; sapientia quoque perseveravit mecum.

10 Et omnia, quæ desideraverunt oculi mei, non negavi eis: nec prohibui cor meum, quin omni voluptate frueretur, et oblectaret se in his, quæ præparaveram: et hanc ratus sum partem meam, si uterer labore meo.

11 Cumque me convertissem ad universa opera, quæ fecerant manus meæ, et ad labores, in quibus frustra sudaveram, vidi in omnibus vanitatem et afflictionem animi, et nihil permanere sub sole.

12 Transivi ad contem-

9. *Sapientia quoque perseveravit mecum*. Heb. lxx. & quidem sapientia mea adstitit mihi; sive ut alii vertunt, mihi constitit, non discessit a me. Vera quidem sapientia cum iis quæ sequuntur, ac tanto voluptatum amore non constat; quare vel is erat tum Salomonis error, ut simul & sapientem & voluptatum amatorem se esse decerneret: vel hic sapientiam appellat regnandi artes, agendi solertiam, aut naturæ scientiam, quam etiam ad conquirendas voluptates adhiberet erudito luxu.

10. *Et hanc ratus sum:* hæc pars mea, Heb.

11. *In quibus frustra sudaveram:* Heb. lxx. Hier. ad Paulam: simpliciter; in labore quo laboraveram faciens.

12. *Quid est homo, ut sequi possit regem factorem suum?* Hæsitantis ac dubitantis, an homo veram sapientiam assequi, ac Deum creatorem suum sequi possit; at Heb. aliter obscurissimo sensu: quid est homo qui venturus est post regem, seu qui regem sequi possit (in his) quæ jam fecerunt (homines?) Quis, scilicet privatus, melius rege poterit sapienter aut stulte facta cognoscere? ut sensus sit, merito Salomonem

de

derem sapientiam, errores et stultitiam: quia quis est hominum, qui possit ire post regem ante factorem suum?

plandam sapientiam, erroresque et stultitiam (quid est, inquam, homo, ut sequi possit regem factorem suum?)

Et vidi ego, quia est abundantia sapientiæ super stultitiam: sicut abundantia lucis super tenebras.

13 Et vidi, quod tantum præcederet sapientia stultitiam, quantum differt lux a tenebris.

Sapientis oculi in capite ejus, et stultus in tenebris ambulat. Et cognovi ego, quia eventus unus eveniet omnibus eis.

14 Sapientis oculi in capite ejus: stultus in tenebris ambulat: et didici quod unus utriusque esset interitus.

Et dixi ego in corde meo: sicut eventus stulti, ita et mihi eveniet: et ut quid sapiens factus sum ego? et locutus sum in corde meo: quoniam hoc quoque vanitas.

15 Et dixi in corde meo: Si unus et stulti, et meus occasus erit, quid mihi prodest, quod majorem sapientiæ dedi operam? Locutusque cum mente mea, animadverti quod hoc quoque esset vanitas.

Non enim erit memoria sapientis cum stulto in æternum: eo quod ecce diebus qui supervenient, universa oblivio operiet: et quomodo morietur sapiens cum stulto?

16 Non enim erit memoria sapientis similiter, ut stulti in perpetuum, et futura tempora oblivione cuncta pariter operient: moritur doctus similiter ut indoctus.

de sapientia disputasse, quippe regem maximum, ad eam comparandam potioribus instructum auxiliis, & revera vidisse magnum esse discrimen inter sapientiam atque stultitiam: quod exequitur ℣. 13. 14. & tamen eo tandem esse deductum, ut humanam sapientiam vanam duceret. ℣. 14. 15. 16. 17.

14. *Sapientis oculi*. Hoc ergo discrimen sapientem inter & stultum; *sapientis oculi in capite ejus:* sicut enim oculi in excelso tamquam in specula constituti ut pedibus præluceant, ità in arce mentis ratio collocata velut dux itineris. *Stultus in tenebris ambulat:* cæco ac devio itinere, ac si oculos non in capite, sed in tergo haberet. *Et didici:* Vide III. 18. *Quod unus utriusque esset interitus;* Heb. unus ambobus eventus; quasi diceret: quæ ista providentia qua se sapientes efferunt, aut quodnam est in illo stulti sapientisque discrimine tantum operæ pretium, si tamen ambobus æque omnia eveniunt? Unde

15. *Animadverti quod hoc quoque esset vanitas:* tantum scilicet inter sapientem & stultum ponere discriminis.

Et odivi vitam, quia malum super me opus, quod factum est sub sole: quia omnia vanitas, et pastio venti.

Et odivi ego omnem laborem meum, quem ego laboravi sub sole, quia dimitto illum homini, qui futurus est post me.

Et quis scit utrum sapiens sit, an stultus? et dominabitur in omni labore meo, quo laboravi, et in quo sapiens factus sum sub sole; sed et hoc vanitas.

Et conversus sum ego, ut renuntiarem cordi meo in omni labore meo, quo laboravi sub sole:

Quia est homo, cui labor ejus est in sapientia, et scientia, et virtute: et homini qui non laboravit, illi dabit partem suam. Et quidem hoc vanitas et nequitia magna.

Quid enim sit homini in omni labore suo, et in voluntate cordis sui; qua ipse laborat sub sole?

Quia omnes dies ejus, dolorum, et iracundiæ, curarumque: et quidem

17 Et idcirco tæduit me vitæ meæ: videntem mala universa esse sub sole, et cuncta vanitatem, et afflictionem spiritus.

18 Rursus detestatus sum omnem industriam meam, qua sub sole studiosissime laboravi, habiturus hæredem post me,

19 Quem ignoro utrum sapiens an stultus futurus sit, et dominabitur in laboribus meis, quibus desudavi et sollicitus fui: et est quidquam tam vanum?

20 Unde cessavi, renuntiavitque cor meum ultra laborare sub sole.

21 Nam cum alius laboret in sapientia, et doctrina, et sollicitudine, homini otioso quæsita dimittit: et hoc ergo vanitas, et magnum malum.

22 Quid enim proderit homini de universo labore suo, et afflictione spiritus, qua sub sole cruciatus est?

23 Cuncti dies ejus doloribus, et ærumnis pleni sunt, nec per noctem men-

18. 19. *Habiturus hæredem*) *quem ignoro*, (quis novit, Heb.) *an stultus futurus sit?* Ac revera ipse Salomon regum sapientissimus, dereliquit post se de semine suo gentis stultitiam & imminutum a prudentia Roboam. Eccli. xlvii. 27. 28.

20. *Unde cessavi;* & verti me in desperationem: in vitæ tædium & odium universi laboris humani: ex Heb. ut sup. 17. 18.

21. *Et sollicitudine;* rectitudine, Heb. virtute, Hier. ad Paulam. Quod lxx. ἀνδρεία, fortitudine.

nocte non dormit cor ejus: sed et hoc vanitas.

Non est bonum homini, nisi quod comedit, et bibit, et ostendit animæ suæ bonum in labore suo.

Et quidem hoc vidi ego, quia de manu Dei est.

Quis enim comedit, et quis parcit sine illo qui homini bono coram se dedit sapientiam, et scientiam, et lætitiam: et peccanti dedit sollicitudinem, ut augeat et congreget quæ videntur bona ante faciem Dei. Sed et hoc vanitas, et præsumptio spiritus.

te requiescit: et hoc nonne vanitas est?

24 Nonne melius est comedere et bibere, et ostendere animæ suæ bona de laboribus suis? et hoc de manu Dei est.

25 Quis ita devorabit, et deliciis affluet, ut ego?

26 Homini bono in conspectu suo dedit Deus sapientiam, et scientiam, et lætitiam: peccatori autem dedit afflictionem, et curam superfluam, ut addat, et congreget, et tradat ei qui placuit Deo: sed et hoc vanitas est, et cassa sollicitudo mentis.

24. *Nonne melius est comedere;* quam stulto hæredi omnia relicturum fraudare animam suam bonis? Ecc. IV. 8. *Et hoc de manu Dei est:* hoc etiam vidi quod de manu Dei est. Heb. Non est in hominis potestate positum, ut hæredem quem vult habeat: qui sensus firmatur ex 25. 26. & seq.

25. *Quis ita devorabit:* quis comedat aut sentiat (sensibus indulgeat) magis quam ego? Heb. Sub ejus persona qui partis utitur: quis enim æquius suis utatur bonis, quam ego qui tanto labore peperi?

26. *Et cassa sollicitudo mentis.* Heb. afflictio spiritus, ut passim.

CAPUT III.

Suæ rebus vices: suus interitus: mundus disputationi traditus: perturbatus ordo rerum: omnia ultimo judicio reservata: homo jumento nihil præstat: futura prævidere velle, vanum.

VERSIO S. HIERONYMI.

Omnibus tempus est: et tempus omni rei sub cœlo.

VERSIO VULGATA.

1 Omnia tempus habent, et suis spatiis transeunt universa sub cœlo.

1. *Omnia tempus habent.* Incertum & fluctuantem statum conditionis humanæ in superioribus docuit: nunc vult ostendere omnia in mundo, non tantum incerta, sed etiam sibi esse contraria, & nihil stare perpetuum, eorum dumtaxat quæ *sub cœlo* sunt: Hier. Ex quo efficitur nihil

esse

Tempus pariendi, et tempus moriendi.

Tempus plantandi, et tempus evellendi, quod plantatum est.

Tempus occidendi, et tempus sanandi.

Tempus destruendi, et tempus ædificandi.

Tempus flendi, et tempus ridendi.

Tempus plangendi, et tempus saltandi.

Tempus spargendi lapides, et tempus colligendi lapides.

Tempus amplexandi, et tempus longe fieri ab amplexu.

Tempus acquirendi, et tempus perdendi.

Tempus custodiendi, et tempus projiciendi.

Tempus scindendi, et tempus consuendi.

Tempus tacendi, et tempus loquendi.

Tempus amandi, et tempus odiendi.

Tempus belli, et tempus pacis.

2 Tempus nascendi, et tempus moriendi.

Tempus plantandi, et tempus evellendi, quod plantatum est.

3 Tempus occidendi, et tempus sanandi.

Tempus destruendi, et tempus ædificandi.

4 Tempus flendi, et tempus ridendi.

Tempus plangendi, et tempus saltandi.

5 Tempus spargendi lapides, et tempus colligendi.

Tempus amplexandi, et tempus longe fieri ab amplexibus.

6 Tempus acquirendi, et tempus perdendi.

Tempus custodiendi, et tempus abjiciendi.

7 Tempus scindendi, et tempus consuendi.

Tempus tacendi, et tempus loquendi.

8 Tempus dilectionis, et tempus odii.

Tempus belli, et tempus pacis.

esse tam vanum, quam hærere mundo, cujus figura præterit: cum præsertim is temporum cursus, hæ vices, a Dei nutu pendeant, qui cuncta disponit in tempore suo V. 11. ut frustra appareat quærere felicitatem contrariis motibus susque deque jactatos ineluctabilibus atque inextricabilibus causis. Hæc argumentationis summa toto fere capite: nunc singula membra videamus: *Et suis spatiis transeunt universa sub cœlo:* & tempus omni voluntati, Heb. rei, negotio, instituto.

2. *Tempus nascendi.* Hoc primum, ut id quod tempus induxit, tempus auferat: id est, vitam ipsam morte commutet. Cætera ex hoc capite connexa meditando perpendi, non verbis enucleari oportet.

5. *Tempus spargendi lapides:* in agros prohibendis frugibus, ut 4. Reg. III. 25. omnem agrum optimum, mittentes singuli lapides, repleverunt: *& colligendi;* ad emundandum agrum.

Quæ abundantia est facienti in quibus ipse laborat?	9 Quid habet amplius homo de labore suo?
Vidi occupationem quam dedit Deus filiis hominum, ut occupentur in ea.	10 Vidi afflictionem, quam dedit Deus filiis hominum, ut distendantur in ea.
Universa fecit bona in tempore suo, et quidem sæculum dedit in corda eorum, ut non inveniat homo opus quod fecit Deus ab initio usque in finem.	11 Cuncta fecit bona in tempore suo, et mundum tradidit disputationi eorum, ut non inveniat homo opus, quod operatus est Deus ab initio usque ad finem.
Cognovi quia non est bonum, nisi lætari, et facere bonum in vita sua.	12 Et cognovi, quod non esset melius nisi lætari, et facere bene in vita sua.
Et	13 O-

9. *Quid habet amplius homo*. Sic supra 1. 3. sic postea 11. 22. Sic denique hic post enumeratas temporum vices, huc redit oratio: hæc summa: ut posteaquam constiterit nihil stabile, & quæcumque homo plantaverit, acquisiverit, custodierit, consuerit: eadem postea avelli, spargi, scindi ac dissui oportere; nempe id supersit ex omni labore, nullum idoneum, aut tanto conatu dignum carpi fructum: vel ut ait Hier. Cum omnia labantur tempore; quid frustra conamur & tendimus, & brevis vitæ labores putamus esse perpetuos? nec contenti sumus secundum Evangelium malitia diei, nihilque in crastinum cogitamus?

11. *Cuncta fecit bona* (seu pulchra Heb.) *in tempore suo:* omnia quidem suis decurrunt temporibus: sed temporum arbiter Deus has temperat vices: quare omnia per se bona pulchraque: Viditque Deus cuncta quæ fecerat & erant valde bona; Gen. 1. 31. Sibi ergo universæ rei bene gestæ conscius, nihil moratur hominum judicia. *Et mundum tradidit disputationi eorum*: Orbe constituto, hominum generi ingens ænigma proposuit, in quo solvendo frustra laborarent: ita *ut non inveniat homo opus, quod operatus est Deus:* ac temporum leges, rerumque orientium atque intereuntium causas nequidem intelligere, nedum his se expedire, ac certum vitæ statum sibi constituere valeat. *Ab initio usque ad finem:* quasi diceret: Singula quidem Dei opera admirari licet; cæterum consiliorum seriem atque universi operis rationem capere non possumus: ex qua rerum serie perspicuum fieret, suo quæque tempori aptata pulcherrima esse atque ordinatissima: sed horum convenientiam, particulæ operis illigati sentire non possumus: ut præclare August. *Mundum disputationi reliquit;* ad verbum: mundum dedit in cor eorum, Heb. lxx. quæ interpretatio Hier. non latuit, quippe quam attulit comm. ad Paulam. Dedit autem in cor, hoc est, cogitandum reliquit; ita tamen ut numquam inveniant occulta consilia & arcanas rerum causas: quod idem Hieronymus hic elegantissime disputationem vertit; ut Deo quidem agere competat: homini autem nihil aliud quam quærere, ac disputare sit reliquum.

12. *Et cognovi quod non esset melius*. Propterea colonus & hospes mundi homo datus est, ut brevi vita sua utatur tempore, & spe prolixio-

Et quidem omnis homo qui comedit, et bibit, et ostendit bonum in omni labore suo, ex Dono Dei est.

13 Omnis enim homo; qui comedit et bibit, et videt bonum de labore suo, hoc donum Dei est.

Cognovi quia omnia, quæ fecit Deus, ipsa erunt in æternum: super illa non potest adjici, et ab illo non potest auferri: et Deus fecit ut timeant a facie ejus.

14 Didici quod omnia opera, quæ fecit Deus, perseverent in perpetuum: non possumus eis quidquam addere, nec auferre, quæ fecit Deus ut timeatur.

Quid est quod fuit? ipsum est quod erit, et quæ futura sunt, jam fuerunt, et Deus quæret eum qui persecutionem patitur.

15 Quod factum est, ipsum permanet: quæ futura sunt, jam fuerunt: et Deus instaurat quod abiit.

Et adhuc vidi sub sole

16 Vidi sub sole in loco

lixioris ætatis abscissa, cuncta quæ possidet, quasi ad alia profecturus, aspiciat: nec se putet plus de suo labore lucrari posse quam cibum & potum; & si quid de opibus suis in bonis operibus expenderit. Hier. addit; non ut illud fiat quod est apud Esaiam: Manducemus & bibamus; cras enim moriemur: sed secundum Apostolum: Habentes victum & vestitum, his contenti simus: quod est donum Dei. ℣. seq. *Facere bene:* quidam intelligunt; bene sibi facere, partis uti: quod est in seq. ℣. videre bonum de labore suo.

14. *Didici quod omnia perseverent in perpetuum;* tellus, sidera, montes, arborum atque animantium genera, ipsa rerum summa. *Non possumus eis addere;* ac nequidem staturæ nostræ cubitum, aut capillis colorem. Matth. v. 36. vi. 27. *Quæ fecit Deus ut timeatur;* ex antecedentibus, quod occultissima, quod perfectissima, quibus nihil adjici, nihil detrahi possit, quod ordinatissima & sempiternis legibus constituta.

15. *Deus instaurat* (quærit, revocat Heb.) *quod abiit:* ad verbum; quod consecutum est, (quod præteritum): eo quod alia ex aliis consequantur, ac Deus ea quæ secutura sunt ex antecedentibus evocet & eliciat latentibus causis. Vide 1. 9. 10. Summa est: Dei opera firma consistere: simplici & uniformi motu agi res: aliasque ex aliis deduci, etiam quæ effluxerint, Dei beneficentia recuperari posse, ne plus æquo aut adeptis lætemur, aut cruciemur amissis. *Quod abiit*. lxx. τὸν διωκόμενον: hoc est: Deus requirit eum qui persecutionem patitur: sic & antiqua Vulgata, & ipse Hier. ad Paul. ad consolandum, inquit, eum qui in martyrio perseverat. Quam versionem prætermittere non est visum, eo quod passim a Patribus græcis latinisque celebretur; quamquam non est dubium quin Vulgata nostra interpretatio sit congruentior atque omnino retinenda. Pro τὸν διωκόμενον apud lxx. quidam legisse videntur τὸ διωκόμενον, quod consecutum est: quod Heb. congruit.

16. *Vidi sub sole:* Aliud argumentum rebus humanis insitæ vanitatis: in præsente vita, inter justum & impium nullam esse distantiam, sed incerto eventu omnia volutari; atque inter judicum ipsa subsellia, non veritatem valere, sed munera. Hier.

locum judicii, ubi impietas, et locum justitiæ, ubi iniquitas.

Dixi ego in corde meo: justum et impium judicabit Deus: quia tempus est omni voluntati super omne factum ibi.

Dixi ego in corde meo de loquela filiorum hominis: quia separat illos Deus, ut ostendat quia ipsi jumenta sunt.

Sive quia eventus filiorum hominum, et eventus pecoris, eventus unus eis. Sicut mors hujus, ita et mors illius, et spiritus unus omnibus, et amplius homini a pecore nihil est: quia omnia vanitas.

Omnia vadunt ad locum unum: omnia facta sunt de humo, et omnia revertentur ad humum.

judicii impietatem, et in loco justitiæ iniquitatem.

17 Et dixi in corde meo: justum, et impium judicabit Deus, et tempus omnis rei tunc erit.

18 Dixi in corde meo de filiis hominum: ut probaret eos Deus, et ostenderet similes esse bestiis.

19 Idcirco unus interitus est hominis, et jumentorum, et æqua utriusque conditio: sicut moritur homo, sic et illa moriuntur: similiter spirant omnia, et nihil habet homo jumento amplius; cuncta subjacent vanitati.

20 Et omnia pergunt ad unum locum: de terra facta sunt, et in terram pariter revertentur.

17. *Et dixi: justum & impium.* Clara solutio: cum omnia sint perturbata sub sole, atque inconditis motibus ferri videantur, esse supra solem, & extra temporum vices aliquid, quo incerta & incomposita in ordinem redigantur, nec per partes Deum, & velut per singula momenta judicare, sed in futurum tempus universæ rei reservare judicium: quo fit id quod sequitur; *& tempus omnis rei tunc erit:* cum enim in hac vita alia aliis temporibus congruant, nec singula singulis satis apta, atque alieno loco multa posita esse videantur, expectandum tempus quo sua cuique tribuantur, bona bonis, mala malis: ut est in parabola. Matth. XIII.

18. *Dixi in corde meo de filiis hominum; ut probaret eos Deus:* redargueret; Heb. separaret, ad examen revocandos, atque omnino pervinceret *similes esse bestiis:* simplicius in Heb. & apud LXX. quod bestiæ ipsi. Aliud argumentum multo validius, jam tactum II. 15. sed hic fusius exequendum; quid mirum nihil distare inter probos & improbos, qui æque homines sunt, cum nequidem inter homines & pecudes satis sit discriminis; cum similiter procedamus in lucem, simul dissolvamur in pulverem? Hier.

20. *De terra facta sunt.* De terra nihil nisi corpus factum est; & signanter de corpore dicitur: terra es & in terram reverteris; facile itaque ostenditur nobis, quod juxta corporis fragilitatem pecora simus. Hier.

Quis scit, spiritus filiorum hominis si ascendat ipse sursum, et spiritus peccatoris si descendat ipse deorsum in terram?

Et vidi quia non est bonum, nisi quod lætetur homo in opere suo: quia hæc est pars ejus. Quis enim adducet eum, ut videat id quod futurum est post ipsum?

21 Quis novit, si spiri-
tus filiorum Adam ascendat
sursum, et si spiritus ju-
mentorum descendat de-
orsum?
22 Et deprehendi nihil
esse melius, quam lætari
hominem in opere suo, et
hanc esse partem illius.
Quis enim eum adducet,
ut post se futura cognoscat?

21. *Quis novit;* hoc est, haud facile cognoveris; qua phrasi: Quis habitabit? aut, Mulierem fortem: quis inveniet? quasi diceret: satis ergo constat homines corpore non nisi esse bestias? si autem videtur hæc esse distantia quod spiritus hominis ascendat in cœlum, & spiritus pecoris descendat in terram; quo istud certo auctore cognovimus? Hæc quæstio non nisi infra resolvenda XII. 7. Interim in incerto ac suspenso relinquitur ad ignorantiam hominum declarandam & comprimendam superbiam.

CAPUT IV.

Calumniæ: calamitates: vita tædio: invidia: desidia & falsa in otio quies: avarus sibi pessimus: amicitia & societas: regiæ quoque majestatis vanitas, 3. & seq. obedientia: victimæ.

VERSIO S. HIERONYMI.

Et conversus sum ego, et vidi universas calumnias, quæ fiunt sub sole, et ecce lacrymæ eorum, qui calumnias sustinent, et non est qui consoletur eos: et in manibus calumniantium eos fortitudo, et non est eis consolator.

Et laudavi ego mortuos, qui jam mortui sunt, super viventes, quicumque ipsi vivunt usque nunc.

Et melior super hos duos, qui nondum natus

VERSIO VULGATA.

Verti me ad alia, et
1 vidi calumnias, quæ
sub sole geruntur, et la-
crymas innocentium, et
neminem consolatorem: nec
posse resistere eorum vio-
lentiæ, cunctorum auxilio
destitutos.
2 Et laudavi magis mor-
tuos, quam viventes.
3 Et feliciorem utroque
judicavi, qui necdum na-

est, qui nondum vidit opus malum, quod factum est sub sole.

Et vidi ego universum laborem, et simul omnem virtutem operis, quia æmulatio viri a sodali ejus: et quidem hoc vanitas, et præsumptio spiritus.

Stultus complexus est manus suas, et comedit carnes suas.

Melior est plenus pugillus cum requie, quam plenitudo manuum laboris et præsumptionis spiritus.

Et conversus sum ego, et vidi vanitatem sub sole.

Est unus et non est secundus, et quidem filius et frater non est ei: nec est finis omni labori ejus. Et quidem oculus ejus non satiatur divitiis; et cui ego laboro et fraudo animam meam bonitate? sed et hoc vanitas, et distensio pessima est.

Meliores duo quam unus,

tus est, nec vidit mala quæ sub sole fiunt.

4 Rursum contemplatus sum omnes labores hominum, et industrias animadverti patere invidiæ proximi: et in hoc ergo vanitas, et cura superflua est.

5 Stultus complicat manus suas, et comedit carnes suas, dicens:

6 Melior est pugillus cum requie, quam plena utraque manus cum labore et afflictione animi.

7 Considerans reperi et aliam vanitatem sub sole.

8 Unus est, et secundum non habet, non filium, non fratrem, et tamen laborare non cessat, nec satiantur oculi ejus divitiis: nec recogitat, dicens: Cui laboro, et fraudo animam meam bonis? in hoc quoque vanitas est, et afflictio pessima.

9 Melius est ergo duos

4. 5. *Rursum industrias animadverti pa ere invidiæ proximi. Stultus complicat manus suas.* Totum quod disserit, hoc est ut ostendat, & eum qui laborat & habet aliquid in mundo, patere invidiæ, & rursum eum qui vivere vult quiete, inopia opprimi, & esse utrumque miserabilem: dum alius propter opes periclitatur, alius propter inopiam egestate conficitur. Hier.

5. *Stultus*, piger, de quo Prov. XXIV. 30. & seqq. *Comedit carnes suas;* hyperbolice; propter nimiam famem; Hier. marcescit inedia; seipsum exest curis, tædio, inertia.

7. *Aliam vanitatem;* avaritiam, quam graphice depingit.

8. *Unus est;* solus. Supra irriserat eum, qui certi hæredis causa seipsum stulte excruciat; nunc invenit stultiorem eum, qui hærede nullo, haud secius defraudat genium. *Nec satiantur oculi ejus divitiis;* nihil quidquam ex tot opibus usurpare ausus, præter insatiabilem videndi libidinem, ut habetur infra v. 10. *Nec recogitat dicens;* positum elucidationis gratia; deest enim Heb. lxx. in latina etiam versione hujus capitis IV. apud Ambrosium, & apud Hier. comm. ad Paulam.

9. 10. *Melius duos esse ... væ soli.* Merito hæc subnectit avaritiæ: quip-

quibus est merces bona in labore suo: quia si ceciderit unus, eriget particeps socium suum.

Et væ uni cum ceciderit, et non est secundus qui erigat eum.

Et quidem si dormient duo, etiam calor erit illis; et unus quomodo calefiet?

Et si invaluerit super eum unus, duo stabunt adversus eum. Et funiculus triplex non cito rumpitur.

Melior est puer pauper et sapiens, quam rex senex et stultus, qui nescit providere in posterum.

Quoniam de domo vinctorum egreditur ut regnet: quia etiam in regno ejus natus est pauper.

Vidi universos viventes, qui ambulant sub sole cum adolescente secundo, qui consurget pro illo.

Non est finis omni po-

esse simul, quam unum: habent enim emolumentum societatis suæ:

10 Si unus ceciderit, ab altero fulcietur: væ soli; quia cum ceciderit non habet sublevantem se.

11 Et si dormierint duo, fovebuntur mutuo: unus quomodo calefiet?

12 Et si quispiam prævaluerit contra unum, duo resistunt ei: funiculus triplex difficile rumpitur.

13 Melior est puer pauper et sapiens, rege sene et stulto, qui nescit prævidere in posterum.

14 Quod de carcere, catenisque interdum quis egrediatur ad regnum: et alius natus in regno, inopia consumatur.

15 Vidi cunctos viventes, qui ambulant sub sole cum adolescente secundo, qui consurget pro eo.

16 Infinitus numerus est

quippe avarus omnis humanitatis expers incubat divitiis; nullum amicitiæ fulcimentum quærit.

12. *Funiculus triplex;* proverbiale dictum ad fœdera gentium, & privatorum etiam amicitiam commendandam.

13. *Melior est puer . . . rege;* jam ad regiæ majestatis vanitatem pergit. Primum quod ipsi reges vacui sapientia, puero imbecilliores sint; alterum.

14. *Quod de carcere;* quod regia etiam capita communi hominum sorte ab infimis ad summa, a summis ad infima volutentur. Sic Joseph e carcere propemodum ad regnum; sic Job e summa fortuna in sterquilinium. Tertium; quod ipsa majestas ætate obsolescat. v. seq.

15. *Vidi cunctos viventes ... cum adolescente secundo:* regni hærede designato, obsequiis promptos, atque orientem, ut ajunt, solem adorantes.

16. *Infinitus numerus . . . ante eum.* Eos, regem scilicet patrem & filium. Hier. ex Heb. lxx. ad verbum; ad facies eorum; coram ipsis;

pulo ejus, universis qui fuerunt ante illos: et quidem novissimi non lætabuntur in eo: sed et hoc vanitas, et præsumptio spiritus.

Custodi pedem tuum cum vadis in domum Dei, et appropinqua ut audias. Super domum enim insipientium sacrificium tuum: quia nesciunt quod faciunt malum.

populi omnium, qui fuerunt ante eum: et qui postea futuri sunt, non lætabuntur in eo: sed et hoc vanitas, et afflictio spiritus.

17 Custodi pedem tuum ingrediens domum Dei, et appropinqua ut audias: Multo enim melius est obedientia, quam stultorum victimæ, qui nesciunt quid faciunt mali.

innumerabiles & ipsorum ævo fuere, & postea futuri sunt qui eos nesciant; tam anguste regnant.

17. *Custodi pedem tuum;* attende tibi, cum ad Deum accedis. *Appropinqua ut audias; multo enim melior;* postremum illud deest Heb. Tota sententia ex Heb. accede ad audiendum (sive obediendum) potiusquam ad dandas stultorum victimas; quia nesciunt quod faciunt malum; eodem cum Vulgata sensu. Has sententias & reliquas usque ad ℣. 9. sequentis capitis non facile connectas cum antecedentibus. Verum Ecclesiastes dum omnia vana prædicat, ne etiam pietatem vanis accensere videatur, hæc de precibus, deque inspectore Deo, votisque interserit. Forte etiam quod inter vana computet falsum cultum, & in exterioribus tantum positum.

CAPUT V.

Multiloquium: vota: qui negant providentiam: imperiorum ordo: divitiarum vanitas, 9. 12. & seqq. dulcis ex opere somnus: frugalitas: partis uti optimum, 27. & seqq.

VERSIO S. HIERONYMI.

Noli festinare in ore tuo: et cor tuum non festinet ad proferendum verbum in conspectu Dei: quia Deus in cœlo, et tu super terram. Proprer hoc sint verba tua pauca,

VERSIO VULGATA.

1 Ne temere quid loquaris, neque cor tuum sit velox ad proferendum sermonem coram Deo. Deus enim in cœlo, et tu super terram: idcirco sint pauci sermones tui.

1. *Ne temere ... coram Deo.* Ergo ad pietatem pertinet, parce & moderate loqui: cum de verbo otioso rationem reddi oporteat, Matt. XII. 36. scriptumque sit: In multiloquio non deerit peccatum. Prov. X. 19. Quin etiam de orando Deo Christus præcipit; Orantes autem nolite mul-

Quia veniet somnium in multitudine sollicitudinis, et vox stulti in multiplicatione sermonum.

Cum votum voveris Deo, ne moreris reddere illud, quia non est voluntas in insipientibus. Quæcumque voveris, redde.

Melius est non vovere, quam vovere et non reddere.

Non des os tuum, ut peccare facias carnem tuam, et ne dixeris in conspectu angeli, quia ignorantia est: ne irascatur Deus super vocem tuam, et disperdat opera manuum tuarum.

Quia in multitudine somniorum et vanitates, et verba plurima: sed Deum time.

2 Multas curas sequuntur somnia, et in multis sermonibus invenietur stultitia.

3 Si quid vovisti Deo, ne moreris reddere: displicet enim ei infidelis et stulta promissio: sed quodcumque voveris, redde:

4 Multoque melius est non vovere, quam post votum promissa non reddere.

5 Ne dederis os tuum, ut peccare facias carnem tuam; neque dicas coram angelo: Non est providentia; ne forte iratus Deus contra sermones tuos, dissipet cuncta opera manuum tuarum.

6 Ubi multa sunt somnia, plurimæ sunt vanitates, et sermones innumeri: tu vero Deum time.

multum loqui sicut ethnici: putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur. Matt. vi. 7. 8. Ac notantur Pharisæi, quod viduas decipiant sub obtentu prolixæ orationis. Marc. xii. 40. Matt. xxiii. 14. Luc. xx. 47. *Deus enim in cælo:* plana sententia: quod Deus sublimis, nos humiles; & quod coram rege tacere, reverentiæ sit.

2. *Multas curas.* Sicut turbida & multa somnia sollicitum hominem designant, sic multa verba, stultum. Ideo de Deo rebusque divinis parce loquaris: quod etiam ea, quæ nosse nos arbitramur, per speculum videamus & in ænigmate, & velut somnium comprehendimus quod tenere nos putamus. Hier.

3. *Displicet enim ei infidelis & stulta promissio.* Quia non est voluntas in insipientibus. Hier. ex Heb. Nulla constantia voluntatis: neque ullum decretum, aut proprie voluntas, sed ut in somniis cæci vanique conatus.

5. *Ne dederis os tuum:* ne abutaris sermone, ut te ipsum in adulteria & corruptelas illicias: quod faciunt qui dicunt: *Non est providentia:* non est ultio: sive ut habet Heb. Error est; aut ignorantia est: res humanas nemo respicit: omnia cæco errore volvuntur. *Coram Angelo:* executore divinæ ultionis.

6. *Ubi multa sunt somnia: plurimæ sunt vanitates: & sermones innumeri.* Qualis est somniator vana cogitans, talis nugax & loquax vana effutiens; ut supra ℣. 2. *Tu vero Deum time:* ut ℣. 1.

Si calumniam pauperis, et ruinam judicii, et injustitias videris in regione, ne mireris super negotio: quia excelsus super excelsum custodit.	7 Si videris calumnias egenorum, et violenta judicia, et subverti justitiam in provincia, non mireris super hoc negotio: quia excelso excelsior est alius, et super hos quoque eminentiores sunt alii.
Et excelsior est super illos, et amplius terræ in omnibus est rex in agro culto.	8 Et insuper universæ terræ rex imperat servienti.
Qui diligit argentum, non implebitur argento; et qui diligit divitias, non fruetur eis: sed in hoc vanitas.	9 Avarus non implebitur pecunia: et qui amat divitias, fructum non capiet ex eis: et hoc ergo vanitas.

7. *Si videris calumnias*. Pauperibus illatæ calumniæ ne te conturbent, cum sint suo ordine & loco constitutæ in republica potestates, quæ maleficia ulciscantur.

8. *Et insuper universæ terræ* (seu totius regionis) *Rex* omnibus præsit, & subjectas potestates in ordinem cogat. Postremus versus in Heb. sic habet: & excellentia (sive emolumentum) terræ est in omnibus, rex ipse agro servit; a qua interpretatione non abhorret Hier. ad Paulam. Sensus est, cum sint aliæ aliis subditæ potestates, inest tamen quædam rebus æqualitas, communisque altrix omnium tellus: rex ipse agro servit, atque inde victum accipit, nec a communi conditione eximitur. Hunc potestatum invicem subjectarum ordinem, alii cum Hieronymo referunt ad Deum & Angelos regum regnorumque præsides, qui injuriam prohibere vel præsente pœna ulcisci possent, nisi Dei judicium ad futurum seculum servaretur, missis Angelis messoribus, qui colligant de regno ejus omnia scandala, ut est Matt. XIII. 30. 41. supra III. 16. 17.

9. *Avarus non implebitur*; jam ad vanitates redit, ac primum avaritiæ & opum, quod animum non expleant; quod nullus ex illis dignus fructus, ℣. 9. Quod utcumque sis dives, non tamen ipse tu plus cæteris capias, sed tantum importunos, atque otiosos ventres accersas; ℣. 10. Quod nec ipse utare, sed tamquam a sacris abstineas, sola tibi intuendi facultate relicta: ibid. Quod utcumque utare, teque cibis ingurgites, id tantum lucrere, ut somni suavitatem cruditate turbes; 11. Quod tibi quoque male vertant, cum potentioribus prædæ futurus sis; 12. Quod pereant teque destituant, *in afflictione* (sive occupatione Heb.) *maxima*, cum iis maxime indigeas; 13. Quod etsi vel maxime in re splendida vivas, non eo tibi liberi fortunatiores futuri; ibid. Quod denique divites æque ac cæteri mortales nudi atque egeni & nascantur & intereant; 14. 15. atque omnino se excrucient atque conficiant inanibus curis: 15, 16. Nota autem hanc sententiam: *Dulcis somnus operanti* ℣. 11. ne otio torpescas: *sive parum, sive multum comedat*; ut non in copia, sed in sufficientia sit quies, somnique atque adeo totius vitæ suavitas; ex quo efficitur istud,

In multitudine enim bonorum, multi sunt qui comedunt ea; et quæ est fortitudo habenti illam, nisi ut videat oculis suis?

Dulcis somnus operanti, sive paululum, sive plus comederit, et saturitas divitis non sinit eum dormire.

Est languor pessimus, quem vidi sub sole, divitias custodiri in malum possidentis eas.

Et perierunt divitiæ illæ in distentione pessima: et genuit filium, et non est in manu ejus quidquam.

Sicut exivit de utero matris suæ, nudus revertetur: ut eat sicut venit, et nihil accepit de labore suo, ut teneat in manu ipsius.

Sed et hoc vanitas, et languor pessimus; sicut enim advenit, ita et abiit. Quæ abundantia ejus qui in ventum laborat?

Et quidem omnibus diebus suis in tenebris comedit, et luctu, et iracundia multa, et languore, et insania.

Ecce quod vidi ego bonum, quod est optimum; comedere, et bibere, et cernere jucunditatem in omni labore suo, quo laboravit sub sole; numero

10 Ubi multæ sunt opes, multi et qui comedunt eas. Et quid prodest possessori, nisi quod cernit divitias oculis suis?

11 Dulcis est somnus operanti, sive parum, sive multum comedat; saturitas autem divitis non sinit eum dormire.

12 Est et alia infirmitas pessima, quam vidi sub sole: divitiæ conservatæ in malum domini sui.

13 Pereunt enim in afflictione pessima: generavit filium, qui in summa egestate erit.

14 Sicut egressus est nudus de utero matris suæ, sic revertetur, et nihil auferet secum de labore suo.

15 Miserabilis prorsus infirmitas: quomodo venit sic revertetur. Quid ergo prodest ei quod laboravit in ventum?

16 Cunctis diebus vitæ suæ comedit in tenebris, et in curis multis, et in ærumna, atque tristitia.

17 Hoc itaque visum est mihi bonum, ut comedat quis, et bibat, et fruatur lætitia ex labore suo, quo laboravit ipse sub sole, numero dierum vitæ

17. *Hoc itaque visum est mihi bonum, ut comedat quis.* Ad comparationem ejus, qui tanto cruciatu ac tædio peritura comparat, meliorem dicit esse eum, qui præsentibus fruitur.

dierum vitæ suæ, quos dedit ei Deus: hæc quippe est pars ejus.

Sed omnis homo cui dedit Deus divitias, et substantiam: concessitque ei, ut vesceretur ex eis, et tolleret partem suam, et lætaretur de labore suo: hoc Dei donum est.

Non enim multum recordabitur dierum vitæ suæ: quia Deus occupat in lætitia cor ejus.

suæ, quos dedit ei Deus, et hæc est pars illius.

18 Et omni homini, cui dedit Deus divitias, atque substantiam, potestatemque ei tribuit ut comedat ex eis, et fruatur parte sua, et lætetur de labore suo: hoc est donum Dei.

19 Non enim satis recordabitur dierum vitæ suæ, eo quod Deus occupet deliciis cor ejus.

18. *Hoc est donum Dei*, qualecumque, non donum illud maximum, de quo infra; præsertim cap. XII.

19. *Non enim satis recordabitur dierum vitæ suæ*, labentis ac tædio plenæ; ut tota hujus vitæ suavitas in oblivione sui posita videatur.

CAPUT VI.

Divitiarum vanitas: anxio & avaro divite melior abortivus: partis frui: hoc etiam vanum, 7. 8. 9. hominum sapientia, nihil nisi verba: unus Deus sapiens.

VERSIO S. HIERONYMI.

Est malum quod vidi sub sole, et frequens apud homines.

Vir, cui dedit Deus divitias, et substantiam, et gloriam, et nihil deest animæ ejus ex omnibus quæ desideravit; et non dedit ei Deus potestatem, ut manducaret ex eo; sed vir alienus comedit illud: Hæc vanitas est, et languor pessimus.

VERSIO VULGATA.

1 Est et aliud malum, quod vidi sub sole, et quidem frequens apud homines.

2 Vir, cui dedit Deus divitias, et substantiam, et honorem, et nihil deest animæ suæ ex omnibus, quæ desideret: nec tribuit ei potestatem Deus ut comedat ex eo, sed homo extraneus vorabit illud; hoc vanitas, et miseria magna est.

2. *Vir, cui dedit Deus divitias*. Rursus ad divitias, neque exagitare cessat radices omnium malorum avaritiam; quam quidam appetentes, teste Paulo 1. Tim. VI. 10. erraverunt a fide, & inseruerunt se doloribus multis; quæ Salomon fuse commemorat.

Si genuerit vir centum liberos, et annis multis vixerit, et plures fuerint dies annorum ejus, et anima ejus non repleatur bonis, nec sepulchrum fuerit illi: dixi melius ab eo esse abortivum.

In vanitate quippe venit, et in tenebris vadit: et in tenebris nomen ejus asbcondetur.

Et quidem solem non vidit nec cognovit: requies huic magis quam illi.

Etsi vixerit mille annos duplices, et bonitatem non vidit: nonne ad locum unum omnia properant?

Omnis labor hominis in

3 Si genuerit quispiam centum liberos, et vixerit multos annos, et plures dies ætatis habuerit, et anima illius non utatur bonis substantiæ suæ, sepulturaque careat; de hoc ego pronuntio, quod melior illo sit abortivus.

4 Frustra enim venit, et pergit ad tenebras, et oblivione delebitur nomen ejus.

5 Non vidit solem, neque cognovit distantiam boni et mali.

6 Etiam si duobus millibus annis vixerit, et non fuerit perfruitus bonis, nonne ad unum locum properant omnia?

7 Omnis labor hominis

3. *Si genuerit quispiam centum liberos, & vixerit multos annos*. Sive ut infra 6. Etiamsi duobus millibus annis vixerit. Duo sunt quibus vel maxime humana vita protendatur; primum si ipsa longissima fuerit, postea si in sobolem amplissimam diffundatur, in qua & vivamus lætius, & etiam mortui reviviscamus. Atqui hæc duo vana sunt & infructuosa avaris. *Et anima illius non utatur bonis*. Si infelix ille est & cæco errore devius, qui hujus vitæ bonis avaritia se fraudat, quanto magis qui veris bonis, fide ac doctrina sancta, Deique gratia non utitur? *Quod melior illo sit abortivus*. Bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille. Matt. XXVI. 24. diligenter adverte: non absolute melius, sed melius ipsi.

4. 5. *Frustra enim venit . . . non vidit solem*. Clarum, hæc pertinere ad abortivi comparationem. Attende Christiane, qui fructum parturientis spiritus abortire facis, neque deducis ad solem, sed perire in tenebris & oblivione deleri sinis. Perpende illa verba: *frustra ille venit*, qui nec Deo gloriam, nec sibi felicitatem peperit, & a Dei regno pulsus, ad tenebras exteriores mittitur: ubi est fletus & stridor dentium. Matt. XXII. 13.

6. *Nonne ad unum locum properant omnia?* Alia sententia, ad quam sequentia pertinent. Sic autem habet. Miserrimi illi sunt, qui concessis bonis non utuntur: fac autem utare; non eo eris beatior, cum mors ingruat. *Ad unum locum properant*; Omnes enim morimur, & tamquam aquæ delabimur in terram, quæ non revertuntur. 2. Reg. XIV. 14.

7. *Omnis labor hominis*, hujusmodi quem diximus, comedentis ac bibentis, partisque opibus utentis *in ore ejus*; circa palatum versatur; miserabilis labor qui ventri & putredini serviat. *Sed anima ejus non implebitur*; animus majori bono natus, his expleri non potest.

ore ipsius: et quidem anima ejus non implebitur.

Quid enim amplius sapiens a stulto: quid pauperi, nisi scire ut vadat contra vitam?

Melior est aspectus oculorum super ambulantem in anima: sed et hoc vanitas, et præsumptio spiritus.

Quid est quod futurum est: jam vocatum est nomen ejus et cognitum: quia homo est, et non poterit judicari cum fortiore se.

Quia sunt verba multa multiplicantia vanitatem.

in ore ejus: sed anima ejus non implebitur.

8 Quid habet amplius sapiens a stulto? et quid pauper, nisi ut pergat illuc, ubi est vita?

9 Melius est videre quod cupias, quam desiderare quod nescias: sed et hoc vanitas est, et præsumptio spiritus.

10 Qui futurus est, jam vocatum est nomen ejus: et scitur quod homo sit, et non possit contra fortiorem se in judicio contendere.

11 Verba sunt plurima, multamque in disputando habentia vanitatem.

8. *Quid habet amplius sapiens a stulto?* Supple: si in edendo & bibendo, vita constat: *& quid pauper*, ac frugi, habet scilicet, *nisi ut pergat illuc ubi est vita?* nisi ut ea adipiscatur quibus vivat; atque organum corporis sustentet nec pereat inedia. Hier. Quod magis Heb. congruit. Quid pauperi (deest) scienti pergere ante vitas; seu vitam sustentare? quasi diceret; pauperi æque ac diviti victus communis; nec sapiens ea re plus habet, aut scit quam cæteri; communis eis cura; ut vitam protendant. Attende autem, Christiane, hæc vivendi cura quam bene ad veram æternamque vitam transferatur, de qua infra dicetur.

9. *Melius est videre*. Melior est aspectus oculorum super ambulantem in anima. Hier. ex Heb. Id est, vana & imaginaria sectantem; quod eodem pertinet atque antecedentia, nempe ut intelligamus melius esse ac præstantius frui præsentibus bonis, quæ in promptu habeamus, quam animum inani spe pascere, aut philosophantium more vanas ac supra nos, atque inextricabiles tentare quæstiones.

10. *Qui futurus est*. Et hoc pertinet ad humanæ sapientiæ vanitatem, scire omnia a Deo prævisa, suisque jam distincta nominibus, eumque unum scientem sapientemque esse, qui omnia ac futura æque ac præterita mente complectatur; *& scitur quod homo sit;* scitur inquam hominem, tantum esse hominem; & quod frustra nititur supra vires; *Et non possit contra fortiorem se in judicio contendere*, contra Deum scilicet.

11. *Verba sunt plurima*. Alia ratio retundendæ sapientium vanitatis, quod in hominum quæstionibus ac disputationibus nihil nisi verba sint & inanis loquacitas; sive ut habet Heb. Quia sunt verba plurima multiplicantia vanitatem; quo etiam sequentia pertinent.

CAPUT VII.

Vana scientia: quæstiones: majora se quærere: quid melius: risus, 4. 5. *correptio: adulatio: patiens*, 9. *ira stultorum est: stultum tempora præferre temporibus: sapientia*, 13. 20. *divitiæ: cavere*, 15. *sapere ad sobrietatem*, 17. 18. *nemo sine peccato*, 21. *de sapientia obtinenda præsumere*, 24. 25. *mulieres*, 26. *& seqq. homo rectus*, 30. *quis sapiens*.

VERSIO S. HIERONYMI.

Quid plus homini? quis enim cognovit, quid sit bonum homini in vita? numerum dierum vitæ vanitatis ejus, et faciet ea quasi umbram: quia quis annuntiabit homini quid sit post eum sub sole?

Bonum est nomen super oleum bonum, et dies mortis super diem nativitatis.

Melius est ire ad domum luctus, quam ad domum convivii, in quo finis est omnis hominis; et qui vivit, dabit ad cor suum.

Melior est ira quam ri-

VERSIO VULGATA.

1 Quid necesse est homini majora se quærere, cum ignoret quid conducat sibi in vita sua, numero dierum peregrinationis suæ, et tempore quod velut umbra præterit? Aut quis ei poterit indicare, quid post eum futurum sub sole sit?

2 Melius est nomen bonum, quam unguenta pretiosa: et dies mortis die nativitatis.

3 Melius est ire ad domum luctus, quam ad domum convivii; in illa enim finis cunctorum admonetur hominum, et vivens cogitat quid futurum sit.

4 Melior est ira risu:

1. *Majora se quærere:* torquere se quæstionibus, quæ captum exsuperent: alia ratio qua scientiarum patescat vanitas: altiora scrutari, obvia & necessaria ignorare.

2. *Melius est nomen bonum;* cum tam brevis vita sit, ut sæpe antea memoratum, hortatur ut faciat famam vita longiorem. Hier. *Melior dies mortis die nativitatis;* non tantum propter vitæ ærumnas; verum etiam quod nascentis incerta studia; mortui laus in tuto sit posita.

4. *Melior est ira* (sive indignatio emendantis & castigantis) *risu* blandientis & adulantis.

sus: quia in mœrore vultus emendabitur cor.

quia per tristitiam vultus, corrigitur animus delinquentis.

Cor sapientis in domo luctus, et cor insipientis in domo lætitiæ.

5 Cor sapientium ubi tristitia est; et cor stultorum ubi lætitia.

Melius est audire increpationem sapientis super virum audientem carmen stultorum.

6 Melius est a sapiente corripi, quam stultorum adulatione decipi.

Quia sicut vox spinarum sub olla, ita risus stulti: sed et hoc vanitas.

7 Quia sicut sonitus spinarum ardentium sub olla, sic risus stulti: sed et hoc vanitas.

Calumnia conturbat sapientem, et perdit cor fortitudinis ejus.

8 Calumnia conturbat sapientem, et perdet robur cordis illius.

Melius est novissimum sermonis, quam principium ejus. Melior est patiens super excelsum spiritu.

9 Melior est finis orationis, quam principium. Melior est patiens arrogante.

Ne festines in spiritu tuo, ut irascaris, quia ira in sinu stultorum requiescit.

10 Ne sis velox ad irascendum: quia ira in sinu stulti requiescit.

5. *Cor sapientium ubi tristitia est.* Cor sapientium in domo luctus: cor stultorum in domo convivii (sive lætitiæ:) Heb. lxx. Lætitia enim dissolvit sapientiam: luctus superbiam stultitiamque comprimit.

6. *Quam stultorum adulatione decipi;* quam canticum stultorum, supple, audire; Heb.

7. *Quia sicut sonitus spinarum ardentium sub olla;* sic stultorum gaudia; grata licet in speciem, nil nisi inanem strepitum & evanidam lucem præbent. Quæ omnia a ℣. 3. pertinent ad humanæ lætitiæ vanitatem, de qua etiam supra II. 2.

8. *Calumnia conturbat* (etiam) *sapientem; & perdet robur cordis illius:* sic lxx. sic Hier. ad Paulam. Heb. eodem sensu; & munus (seu donum) perdit cor (sive mentem) supple, sapientis, de quo primo membro; juxta illud Deut. XVI. 19. munera excæcant oculos sapientium; quibus humanæ sapientiæ imbecillitas demonstratur.

9. *Melior est finis orationis:* sermonis; *quam principium;* ut missis proloquiis ad rem ipsam veniamus, & quam brevissime fieri poterit concludamus. Melior etiam cujusque rei finis quam principium, juxta ℣. 2. *Melior est patiens;* cum arrogans sibi aliquid esse videatur, vanum tamen istud est, & pati melius quam contumeliose & arroganter aliquid agere.

Ne dixeris: quid factum est, quia dies priores erant meliores quam isti? quia non sapienter interrogasti de hoc.

Bona est sapientia cum hæreditate, et amplius videntibus solem.

Quia quomodo umbra sapientiæ, sic umbra argenti, et quod plus est, scientia sapientiæ vivificabit habentem se.

Vide opera Dei: quoniam quis poterit adornare, quem Deus perverterit?

In die bonitatis esto in bono, et in die malo vide. Et quidem istud congruum huic fecit Deus ad loquendum, ut non inveniat homo post eum quicquam.

Omnia vidi in diebus

11 Ne dicas: quid putas causę est, quod priora tempora meliora fuere quam nunc sunt? stulta enim est hujuscemodi interrogatio.

12 Utilior est sapientia cum divitiis, et magis prodest videntibus solem.

13 Sicut enim protegit sapientia, sic protegit pecunia: hoc autem plus habet eruditio et sapientia, quod vitam tribuunt possessori suo.

14 Considera opera Dei, quod nemo possit corrigere quem ille despexerit.

15 In die bona fruere bonis, et malam diem præcave: sicut enim hanc, sic et illam fecit Deus, ut non inveniat homo contra eum justas querimonias.

16 Hæc quoque vidi in

11. *Stulta est ejusmodi interrogatio.* Vani imperitique homines putant incidisse se in ea tempora, in quibus inauditæ sint atque hactenus inexpertæ calamitates: sed hoc quam vanum sit, docent antecedentia, supra I. 10. II. III. 15.

12. 13. *Utilior est sapientia cum divitiis:* sive cum hæreditate. Heb. Utiles divitiæ si sapientla adsit; sed sapientia potior, quæ veram vitam tribuit.

14. *Quod nemo possit corrigere, quem ille despexerit.* Quem seu quod ille curvaverit. Heb. Juxta illud quod scriptum est. Quis fecit mutum & surdum, videntem & cæcum; nonne ego Dominus Deus? Exod. IV. 11. Ut frustra obloquantur homines, cum quæ ego sive recta sive distorta fecerim (aut permiserim) mutare nemo possit. Hier. Hunc versum Ecclesiastæ Chal. hic refert ad vitia corporis, ut nemo gibbosum, claudumve restituere possit in rectam staturam, ac proverbialiter intelligendum; ut discant homines pati, quæ Deus justis de causis inemendata esse voluerit, sive permiserit.

15. *In die bona.* Præcedentis sententiæ corollarium; ne obloquaris Deo, aut rebus humanis; sed omnia excipias prout eveniunt; æque enim fecit Deus bonos dies malosve; prosperos & adversos: neque quidquam forte aut cæca necessitate fit, sed Dei sapientia: *ut non inveniat homo justas querimonias;* Heb. & non inveniet homo post eum quidquam; post Deum scilicet; ne te excruciaveris emendandis Dei operibus.

16. *In diebus vanitatis meæ;* hujus vitæ vanissimæ. *In justitia sua;* virtutis studium non prohibet acceleratam mortem; quæ querela passim in-

vanitatis meæ: est justus periens in justitia sua, et est impius longævus in malitia sua.

Noli esse justus multum, et ne quæras amplius, ne obstupescas.

Ne impie agas multum, et noli esse stultus, ne moriaris in tempore non tuo.

Bonum est retinere justum. Et quidem ab hoc ne dimittas manum tuam: quoniam qui timet Deum, egredietur ad omnia.

Sapientia confortabit sapientem super decem potestatem habentes, qui sunt in civitate.

Quia non est homo justus in terra, qui faciat bonum, et non peccet.

Et quidem in omnes sermones, quos loquentur impii,

diebus vanitatis meæ: justus perit in justitia sua, et impius multo vivit tempore in malitia sua.

17 Noli esse justus multum: neque plus sapias, quam necesse est, ne obstupescas.

18 Ne impie agas multum: et noli esse stultus, ne moriaris in tempore non tuo.

19 Bonum est te sustentare justum, sed et ab illo ne subtrahas manum tuam: qui timet Deum, nihil negligit.

20 Sapientia confortavit sapientem, super decem principes civitatis.

21 Non est enim homo justus in terra, qui faciat bonum, et non peccet.

22 Sed et cunctis sermonibus qui dicuntur, ne accom-

in sacris libris, præsertim Jer. XII. I. sed hujus rei causa, his diebus vanissimis, procul submovetur ab hominum aspectibus. Vide infra VIII. 11. 12. 13. IX. 2.

17. *Noli esse justus multum*. Qui summo & stricto semper jure agat; qui trucem & rigidum gerat animum, numquam indulgens veniam, maxime vero qui superstitiosus se scrupulis torqueat, hunc scito plus justum esse quam justum est, & ex cunctatione vel fluctuatione animi penè in stuporem verti; hæc fere Hier. *Ne obstupescas;* alii, ne desolationem tibi accersas.

18. *Ne impie agas multum;* id est diu; nec peccata peccatis addas. Debemus enim nos statim erigere post ruinam; non imitari eos qui semel deserta regula tradunt se vitiis desperantes; Ephes. IV. 19. Cur autem hic inserantur sententiæ non ita proposito cohærentes, diximus sup. IV. 17.

19. *Bonum est te sustentare justum;* istum. Heb. lxx. Nempe justum de quo ℣. 17. *Sed & ab illo ne subtrahas manum tuam;* nempe ab impio, de quo ℣. 18. Bonum est justis benefacere, sed peccatoribus benefacere non est malum; bonum domesticis fidei benefacere, sed & omni petenti tribuere, Hier. *Qui timet Deum, nihil negligit:* cum omnibus exibit; Heb. lxx. prospero eventu; cum Deum diligentibus omnia cooperentur in bonum; Rom. VIII. 28.

pii, ne dederis cor tuum, ut non audias servum tuum maledicentem tibi.

Etenim frequenter scit cor tuum, quia et tu maledixisti aliis.

Omnia hæc tentavi in sapientia, et dixi:

Sapiens efficiar, et ipsa longius facta est a me, magis quam erat. Et alta profunditas, quis inveniet eam?

Circuivi ego cor meum, ut scirem, et considerarem, et quærerem sapientiam, et rationem: et ut cognoscerem impietatem stulti, et imprudentium errorem.

Et inveni ego amariorem morte mulierem: quæ laqueus venatorum est, et sagena cor ejus, vincula sunt manus ejus. Bonus coram Deo eruetur ab ea, et qui peccator est, capietur in illa.

Ecce hoc inveni, dixit

commodes cor tuum: ne forte audias servum tuum maledicentem tibi.

23 Scit enim conscientia tua, quia et tu crebro maledixisti aliis.

24 Cuncta tentavi in sapientia. Dixi: sapiens efficiar: et ipsa longius recessit a me.

25 Multo magis quam erat: et alta profunditas, quis inveniet eam?

26 Lustravi universa animo meo, ut scirem, et considerarem, et quærerem sapientiam, et rationem: et ut cognoscerem impietatem stulti, et errorem imprudentium:

27 Et inveni amariorem morte mulierem, quæ laqueus venatorum est, et sagena cor ejus, vincula sunt manus illius. Qui placet Deo, effugiet illam: qui autem peccator est, capietur ab illa.

28 Ecce hoc inveni, di-

24. *Cuncta:* cuncta hæc: Heb.

25. *Quis inveniet eam?* Vide Job. XXVIII. 12. 27.

26. *Lustravi universa.* 27. *Et inveni*. En egregium tot inquisitionum, atque experimentorum fructum: *Inveni amariorem morte mulierem;* quæ nihil nisi suavia, merasque voluptates præ se ferebat. Qua enim non morte amarius aut tetrius, impiæ dominæ servire libidinibus atque erroribus, & Deum colere quemcumque decerneret, ut Salomoni contigit? quasi diceret: cum de omnibus hominum erroribus diligentissime quærerem, nihil certius reperi quam istud de muliere: quodque ea sit *laqueus: sagena: vinculum*, quo te nec volens nitensque extricare possis tam fœda quam misera servitute: quæ expertus dicere, & ab insania sua resipiscere videtur. Hier.

28. *Ecce hoc inveni, dixit Ecclesiastes*. Sane & hoc mente & cogitatione perviderat, Prov. II. 15. V. 3. VI. 24. VII. 5. & alibi passim.

Ecclesiastes, unam ad unam; ut invenirem numerum,

Quem adhuc quæsivit anima mea, et non inveni. Hominem unum de mille inveni, et mulierem in omnibus his non inveni.

Solummodo hoc inveni, quia fecit Deus hominem rectum; et ipsi quæsierunt cogitationes multas.

xit Ecclesiastes, unum et alterum, ut invenirem rationem,

29 Quam adhuc quærit anima mea, et non inveni. Virum de mille unum reperi, mulierem ex omnibus non inveni.

30 Solummodo hoc inveni, quod fecerit Deus hominem rectum, et ipse se infinitis miscuerit questionibus. Quis talis ut sapiens est? et quis cognovit solutionem verbi?

quid igitur hic addit inventis, nisi ut id quod ratione perspexerat ipso experimento doctos, referat, & inculcet? *Ecce*, inquit, *hoc inveni:* egregium operæ pretium, *dixit Ecclesiastes*, quod est monentis, inculcantis, infacientis: *unum & alterum:* ad verbum: unam ad unam: phrasi Heb. quod nos in neutrum vertimus: hoc est versando in animo unum ad unum; sive, unum post alterum: atque ut ait Hier. sigillatim ac minutatim, velut subducta ratione, perpendens omnia, & diligenter eventilans, *ut invenirem rationem*.

29. *Quam adhuc quærit anima mea:* in qua adhuc laboro, animumque excrucians ac pertundens, non possum hujus rei, hoc est muliebris nequitiæ assequi causam; sed hoc inquit unum comperi: *Virum de mille unum reperi*, qui saperet: mulierem vero nullam: sive ut habet textus: *Mulierem ex omnibus non inveni:* omnes enim me ad luxuriam & non ad virtutem deluxerunt. Hier.

30. *Solummodo hoc inveni:* tamquam diceret: Quærenti cogitantique, cur humanum genus ac præsertim fæmineum sexum cui & viri serviunt, insipientia pervagata corruperit, unum illud occurrit, nempe quod Deus hominem non talem, qualis nunc est, fecerit: imo *quod fecerit Deus hominem rectum;* neque illa, quam vidimus, perversitas & obliquitas, sit natura instituti hominis, sed pœna damnati; ut præclare Augustinus. *Quod fecerit Deus hominem rectum:* recta sentientem, recta diligentem, sociis æquum, Deo subditum: & ipse se distortum jam inde ab initio fecerit. Quomodo autem distortum, nisi quod *ipse se infinitis miscuerit quæstionibus?* vel ut habent Heb. lxx. ipse Hier. ad Paulam, eodem plane ensu: & ipsi quæsierunt cogitationes multas: in varia ac pessima se studia ac dubia distraxerunt. Cujus rei fons est, quod cum homini veritas divinæ legis, decisione constaret, huic definitioni non steterit; ac de præcepto ipso quæsiverit: parendum ne esset? audiveritque libens fæmina quæstionem temerariam: Cur præcepit vobis Deus ... (Gen. III. 1.) viroque persuaserit ut eadem de re anceps quæreret. Sic aliæ ex aliis ortæ quæstiones, dubitatumque de Deo, de providentia, de legibus, deque certis æque ac de incertis: abiitque prorsus ex humano genere illa rectitudo, quam Deus fecerat: extiteruntque cogitationes, sive ut Hieronymus hic elegantissime vertit, quæstiones ac fluctuationes, quibus ipse se homo conturbaret atque perverteret.

CAPUT VIII.

Sapiens vultu quoque agnoscitur: regum majestas, 2 & seqq. rerum commodi nexus & opportunitates, 6. hominum imperitia, 7. dominandi libido, 9. hypocritæ, 10. malorum res prosperæ; bonorum adversæ, 11. 14. bene piis, male impiis, 12. 13. impiorum sententia, 15. opera Dei investigabilia, 16. 17.

VERSIO S. HIERONYMI.	VERSIO VULGATA.
Quis ita ut sapiens, et quis novit solutionem verbi? sapientia hominis illuminabit vultum ejus; et fortis faciem suam commutabit.	1 Sapientia hominis lucet in vultu ejus; et potentissimus faciem illius commutabit.
Ego os regis custodio, et loquelam juramenti Dei.	2 Ego os regis observo, et præcepta juramenti Dei.
Ne festines a facie ejus abire, et ne stes in verbo malo: quoniam omne quod voluerit, faciet.	3 Ne festines recedere a facie ejus, neque permaneas in opere malo: quia omne quod voluerit, faciet:
Sicut dixerit rex, potestatem habet; et quis dicet ei: Quid facis?	4 Et sermo illius potestate plenus est: nec dicere ei quisquam potest: Quare ita facis?
Qui custodit mandatum, non cognoscet verbum ma-	5 Qui custodit præceptum, non experietur

1. *Sapientia hominis lucet in vultu ejus.* Illuminat vultum ejus. Heb. gratum reddit. *Et potentissimus faciem illius commutabit.* Et fortitudo (sive obstinatio, austeritas) faciei ejus mutabitur: Heb. Nil asperum, nil pervicax; sedata omnia, in vultu sapientis.

2. *Ego os regis observo;* observa; Heb. ut supplendum sit, ego moneo, vel quid simile. *Os regis;* id est mandatum. *Et præcepta juramenti Dei;* propter juramentum Dei. Heb. Regi scilicet præstitum. Nota fidem regi sacramento obligatam. Idque videtur significare fœdus populi cum Davide coram Domino 2. Reg. v. 3. Item cum Joas 4. Reg. xi. 17. Item principes dant manum Salomoni. 1. Paral. xxix. 24.

4. *Et sermo illius potestate plenus est:* regis, Heb.

5. *Qui custodit preceptum;* regis scilicet. *Tempus & responsionem cor sapientis intelligit,* rationem, morem: (regis scilicet alloquendi): Heb.

lum ; et tempus, et judicium cognoscit cor sapientis.

Quia omni negotio est tempus et judicium : afflictio quippe hominis multa super eum:

Quia nescit quod futurum est: sicut enim erit, quis annuntiabit ei?

Non est homo potestatem habens in spiritum, ut prohibeat spiritum, et non est potens in die mortis, et non est emissio in die belli: et non salvabit impietas habentem se.

Omnia hæc vidi : et dedi cor meum in omne opus, quod factum est sub sole : et dominatus est homo homini ut affligeret eum.

Et tunc vidi impios sepultos, et venerunt : et de loco sancto egressi sunt, et laudati sunt in civitate, quia sic fecerunt: sed et hoc vanitas.

Quia enim non est contradictio facientibus malum cito : ideo repletum

quidquam mali. Tempus et responsionem cor sapientis intelligit.

6 Omni negotio tempus est, et opportunitas, et multa hominis afflictio:

7 Quia ignorat præterita, et futura nullo scire potest nuntio.

8 Non est in hominis potestate, prohibere spiritum, nec habet potestatem in die mortis, nec sinitur quiescere, ingruente bello, neque salvabit impietas impium.

9 Omnia hæc consideravi, et dedi cor meum in cunctis operibus, quæ fiunt sub sole. Interdum dominatur homo homini in malum suum.

10 Vidi impios sepultos : qui etiam cum adhuc viverent, in loco sancto erant, et laudabantur in civitate quasi justorum operum : sed et hoc vanitas est.

11 Etenim quia non profertur cito contra malos sententia, absque timore

6. *Omni negotio ... opportunitas ;* judicium, ratio ; eadem voce ac supra ℣. 5. Quam responsionem vertit interpres. *Et multa hominis afflictio :* difficile est opportunitatem invenire & commodos rerum nexus.

8. *Non est in hominis potestate :* quemadmodum extremum vitæ halitum cohibere nemo potest, nec se expedire citatus ad bellum ; ita neque *salvabit impietas impium ;* quamvis ad servandum se nec sceleri parcat. *Prohibere spiritum :* animam fugientem. *Nec sinitur quiescere, ingruente bello.* Heb. nec est missio.

10. *Et laudabantur in civitate quasi justorum operum :* Ita lxx. at Heb. oblivioni tradentur, *ischtabchoau ;* pro, *ischtabehou*, laudabuntur : caph כ pro beth ב : simillimis litteris facile invicem commutatis. Et ita Chal. & Syr. Vulg. sensus apertior.

est cor filiorum hominum in eis, ut faciant malum.

ullo filii hominum perpetrant mala.

Quia peccator facit malum centies, et elongat ei Deus: ex hoc cognosco ego, quod erit bonum timentibus Deum, qui timebunt a facie ejus.

12 Attamen peccator ex eo quod centies facit malum, et per patientiam sustentatur, ego cognovi, quod erit bonum timentibus Deum, qui verentur faciem ejus.

Et bonum non sit impio, et non prolonget dies quasi umbra, qui non timet a facie Dei.

13 Non sit bonum impio, nec prolongentur dies ejus, sed quasi umbra transeant, qui non timent faciem Domini.

Est vanitas quæ fit super terram: quia sunt justi, super quos veniunt quasi facta impiorum; et sunt impii, ad quos perveniunt quasi facta justorum. Dixi quia hoc vanitas est.

14 Est et alia vanitas; quæ fit super terram. Sunt justi, quibus mala proveniunt, quasi opera egerint impiorum: et sunt impii, qui ita securi sunt, quasi justorum facta habeant: sed et hoc vanissimum judico.

Et laudavi ego lætitiam: quia non est bonum homini sub sole, nisi comedere, et bibere, et lætari. Et ipsum egredietur cum eo de labore suo diebus vitæ, quos dedit ei Deus sub sole.

15 Laudavi igitur lætitiam, quod non esset homini bonum sub sole, nisi quod comederet, et biberet, atque gauderet: et hoc solum secum auferret de labore suo in diebus vitæ suæ, quos dedit ei Deus sub sole.

Quapropter dedi cor

16 Et apposui cor meum,

12. *Attamen . . . ego cognovi*. Si enim tanta est etiam erga malos Dei indulgentia ac misericordia, ut eorum supplicia differat ut corrigantur, quam putemus ejus esse benignitatem erga justos, ut mercedem præstet? Simile argumentum, III. 16. 17.

15. *Laudavi igitur lætitiam:* ex persona impiorum, qui, quod omnia in futurum serventur incerta, nihil melius factu arbitrantur, quam ut voluptati se dedant.

16. *Et intelligerem distentionem;* negotium, περισπασμὸν, occupationem. Supra, I. 13. Curam superfluam. Supra, II. 26. *Est homo qui diebus ac noctibus somnum non capit:* qui seipsum excruciat quærendis rerum & eventuum causis; cur alius cæcus, alius debilis, alius videns ac sanus; iste nobilis, ille inglorius; is nihil aliud proficit nisi in sua tantum quæstione torqueri, & disputationem pro tormento habere, nec tamen invenire quod quærit: Hier.

meum, ut cognoscerem sapientiam, et viderem occupationem, quæ facta est super terram: quia et in die et in nocte somnium in oculis suis non est videns.

ut scirem sapientiam, et intelligerem distentionem, quæ versatur in terra: est homo, qui diebus et noctibus somnum non capit oculis.

Et vidi omnia opera Dei, quia non poterit homo invenire opus, quod factum est sub sole: in quo laboraverit homo, ut quæreret et non inveniet; si quidem et si dixerit sapiens se cognoscere, non poterit invenire.

17 Et intellexi quod omnium operum Dei nullam possit homo invenire rationem eorum, quæ fiunt sub sole: & quanto plus laboraverit ad quærendum, tanto minus inveniat: etiam si dixerit sapiens se nosse, non poterit reperire.

17. *Nullam possit homo invenire rationem:* exactam, accuratam, perspicuam, neque omnino ullam, nisi Dei lege institutus, aut lumine collustratus. *Quanto plus laboraverit ... etiam si dixerit sapiens se nosse:* duo tradit verissima; primum, quo plus conere Dei arcana persequi, eo magis te ambagibus ac dubitationibus involvas; alterum, sapientiam humanam nihil esse nisi jactantiam: quod etiam sequentia ostendunt.

C A P U T IX.

Arcana Dei: nemo scit an odio an amore sit dignus: inde corruptelæ: impiorum sensus, 4. 5. 6. & seqq. res humanæ casu regi videntur, 11. 12. sapientia contemptui: divitiæ pretio habentur: cum tamen sapientia armis sit melior, 14. 15. 16. 17. 18. in uno peccans: ibid.

VERSIO S. HIERONYMI.

Omne hoc dedi in corde meo, ut considerarem universa: quia justi, et sapientes, et opera

VERSIO VULGATA.

1 Omnia hæc tractavi in corde meo, ut curiose intelligerem: sunt justi atque sapientes, et

1. *Sunt justi atque sapientes:* Idem argumentum de bonis malisque in præsente vita pari modo habitis, miris versat modis. Vide autem Heb. ex Hier. quem ipse sic exponit. Etiam in hoc dedi cor meum & scire volui quos Deus diligeret, quos odisset: & inveni justorum quidem opera in manu Dei esse, & tamen utrum amentur a Deo aut non, nunc eos scire non posse & ambiguo fluctuare, utrum ad probationem sustineant quæ sustinent, an ad supplicium: in futuro igitur scient, & in vultu eorum sunt omnia: id est, antecedit eos, cum ex hac vita decesserint, notitia istius rei: quia tunc est judicium, nunc certamen: & quicumque adversa sustinent utrum per amorem Dei sustineant, ut Job; an

eorum in manu Domini. Et quidem caritatem et quidem odium, non est cognocens homo: omnia in facie eorum.

opera eorum in manu Dei: et tamen nescit homo, utrum amore, an odio dignus sit.

In omnibus eventus unus: justo et impio, bono et malo, mundo et polluto, sacrificanti et non sacrificanti. Sic bonus ut peccator: sic jurans sicut juramentum timens.

2 Sed omnia in futurum servantur incerta, eo quod universa æque eveniant justo et impio, bono et malo, mundo et immundo, immolanti victimas et sacrificia contemnenti: sicut bonus, sic et peccator: ut perjurus, ita et ille qui verum dejerat.

Hoc est pessimum in omni quod factum est sub sole, quia eventus unus omnibus. Sed et cor filiorum hominum repletum est malitia: et errores in

3 Hoc est pessimum inter omnia, quæ sub sole fiunt, quia eadem cunctis eveniunt: unde et corda filiorum hominum implentur malitia, et contemptu

an per odium, ut plurimi peccatores, nunc habetur incertum. Recte omnino; idque aperte evincit Ecclesiastes, adeo ambigua esse omnia, ut nemo nec de aliis nec de se ipso sciat, an amore an odio sit dignus, quod & nos latere possint occulta peccata: Delicta enim quis intelligit? Psal. XVIII. & Deus quid de quoque sentiat, nedum ullo indicio prodat, involvat magis. *Opera eorum in manu Dei:* solus ipse novit. *Et tamen nescit homo:* & quidem caritatem (Dei erga se) & quidem odium non est cognoscens homo; Hier. Ex Heb. lxx. Quod cum sit universim traditum, inde profecto efficitur, ut nec de aliis quisquam, nec de se ipso liquido sciat, amori ne an odio Deo sit. *Omnia in futurum:* omnia ante facies eorum. Heb. lxx. Sive ut vertit Symm. apud Hier. omnia coram eis incerta: ut Deo soli id constet, quemadmodum supra dictum est: *Opera eorum in manu Dei*.

2. *Eo quod universa æque eveniant justo & impio?* Etsi enim plerumque veri legis observatores promissa a lege temporalia bona recipiebant; tamen nec penitus ad omnes, nec ad quodcumque vitæ tempus ista pertinebant. Job enim, David, Tobias, Daniel, diutissime multa perpessi, vix tandem a tot malis expediti sunt; prophetæ autem Isaias, Jeremias & alii multi, numquam: ipse legislator Moyses cum inter populi contumacis odia ac seditiones asperrimam duxisset vitam, nec ad terram illam admissus est. Deus igitur homines ad meliora promissa præparabat, & tamen agebat miris modis, ut promissa temporalia in plerisque valerent, & in tota republica Judaica maxime elucescerent. *Ut perjurus:* Heb. lxx. Jurans (temere scilicet) sicut is qui juramentum timet: religiosus perjurusque nullo discrimine habiti.

3. *Et contemptu:* procacitate. Symm. apud Hier. & insaniæ (sive errores) in corde eorum, In vita eorum, & postea ad mortuos (pergunt) Heb, nec umquam resipiscunt. Quæ item ex persona impiorum dicta, postea in fine libri claram solutionem habebunt, ut sæpe monuimus.

corde eorum in vita sua, et post hæc ad mortuos:

Quia quis est qui communicet in omnes viventes? est confidentia, quoniam canis vivens melior est leone mortuo:

Quia viventes sciunt quod moriantur, et mortui nesciunt quidpiam, et non est eis amplius merces. In oblivione enim venit memoria eorum.

Sed et dilectio eorum, et odium eorum, et zelus eorum jam periit: et pars non est eis adhuc in sæculo, in omni quod fit sub sole.

Vade et comede in lætitia panem tuum, et bibe in corde bono vinum tuum, quoniam jam complacuerunt Deo opera tua.

In omni tempore sint vestimenta tua candida: et oleum de capite tuo non desit.

in vita sua, et post hæc ad inferos deducentur.

4 Nemo est qui semper vivat, et qui hujus rei habeat fiduciam; melior est canis vivus leone mortuo,

5 Viventes enim sciunt se esse morituros, mortui vero nihil noverunt amplius, nec habent ultra mercedem: quia oblivioni tradita est memoria eorum.

6 Amor quoque, et odium, et invidiæ simul perierunt, nec habent partem in hoc sæculo, et in opere quod sub sole geritur.

7 Vade ergo et comede in lætitia panem tuum, et bibe cum gaudio vinum tuum: quia Deo placent opera tua.

8 Omni tempore sint vestimenta tua candida, et oleum de capite tuo non deficiat.

4. *Nemo est qui semper vivat*. Symm. antecedenti sic jungit. Cor hominum repletur malitia & procacitate in vita sua; novissima autem veniunt ad mortem; quis enim potest in sempiternum perseverare vivens? quæ interpretatio Hieronymo clara; sensusque sit; quod bonis malisque æqua omnia eveniant, homines tota vita in errore versantur, donec deveniamus ad mortem, malorum omnium terribilissimum & ultimum, post quod non spes aut merces ulla super, nullusque ab errore resipiscendi locus: atque omnino ignorantia insanabilis; ex Heb. & lxx. sic habes; nam quis communicat in omnes viventes? quis eorum consors (semper) esse potest? hoc est; quis potest semper vivere, ut habet Symm. pergit Hier. Est confidentia (sive spes) viventi scilicet: quoniam *melior est canis vivus leone mortuo:* vita, etiam miserrima, quavis morte præstat: quod morte spes omnis mercesque, atque etiam recte gestorum memoria pereat; ut est in sequentibus, 5. & 6. Quæ recte consonant impiorum dictis, quorum hic personam agit.

6. *Amor quoque & odium:* quod uno verbo Psalmista transigit. In illa die peribunt omnes cogitationes eorum. Psal. cxlv. 4. in nulla parte vitæ humanæ sunt.

Vide vitam cum muliere, quam dilexisti omnibus diebus vitæ vanitatis tuæ, qui dati sunt tibi sub sole: quia hæc est pars tua in vita, et in labore quo tu laboras sub sole.

9 Perfruere vita cum uxore, quam diligis cunctis diebus vitæ instabilitatis tuæ, qui dati sunt tibi sub sole omni tempore vanitatis tuæ: hæc est enim pars in vita, et in labore tuo; quo laboras sub sole.

Omnia quæ invenit manus tua ut facias; in virtute tua fac: quia non est opus, et cogitatio, et scientia, et sapientia in inferno quo tu vadis illuc.

10 Quodcumque facere potest manus tua, instanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos; quo tu properas.

Converti me; et vidi sub sole, quoniam non est velocium cursus, nec fortium prælium, nec sapientium panis, nec prudentium divitiæ, nec scientium gratia: quoniam tempus et eventus occurret omnibus filis.

11 Verti me ad aliud, et vidi sub sole, nec velocium esse cursum, nec fortium bellum, nec sapientium panem, nec doctorum divitias, nec artificum gratiam: sed tempus, casumque in omnibus.

Et quidem nescit homo tempus suum: quasi pisces qui retinentur in retiaculo malo, et sicut volucres, quæ colligantur in laqueos, similiter corruent filii hominum in tempore malo, cum ceciderit super ipsos extemplo.

12 Nescit homo finem suum; sed sicut pisces capiuntur hamo, et sicut aves laqueo comprehenduntur; sic capiuntur homines in tempore malo, cum eis extemplo supervenerit.

9. *Cum uxore:* Heb. cum muliere: quamcumque dilexeris: hæc enim continuat in persona impiorum ac voluptuosorum hominum.

10. *Quodcumque potest . . . instanter . . . quia nec opus . . . apud inferos*, vanam brevemque vitam vana, & brevi voluptate percurre: & si quid delectare potest, festinus carpe, ne pereat. Hier.

11. *Nec velocium esse cursum*. Quod nec optimi eligantur, & etiam optimos successus ipse fallat, neque possit homo providere quidquam; ut ℣. 32. longe aliter Paulus: non enim eo quod neque fortitudo, neque cursus velocitas valeat apud homines, exinde concludit, casu omnia agi: sed contra, Dei esse optatos dare successus: Non enim volentis neque currentis, sed Dei miserentis. Rom. IX. 16.

12. *Nescit homo finem:* tempus: Heb. LXX. commodaque aut incommoda ex eo provenientia, sed in prospera & adversa cæco impetu se infert.

Sed et hanc vidi sapientiam sub sole, et magna est apud me.

Civitas parva, et viri pauci in ea: et venit ad eam rex magnus, et circumdedit eam: et ædificavit adversus eam machinam magnam.

Et invenit in ea virum pauperem et sapientem, et salvavit hic civitatem in sapientia sua: et homo non recordatus est hominis pauperis illius.

Et dixi ego, meliorem esse sapientiam super fortitudine, et sapientia pauperis quæ despecta est, et verba ejus quæ non sunt audita.

Verba sapientium in quiete audiuntur, plusquam clamor potestatem habentis in stultis.

Melior est sapientia super vasa belli, et peccans unus perdet bonitatem multam.

13 Hanc quoque sub sole vidi sapientiam, et probavi maximam:

14 Civitas parva, et pauci in ea viri: venit contra eam rex magnus, et vallavit eam, extruxitque munitiones per gyrum, et perfecta est obsidio.

15 Inventusque est in ea vir pauper et sapiens, et liberavit urbem per sapientiam suam, et nullus deinceps recordatus est hominis illius pauperis.

16 Et dicebam ego, meliorem esse sapientiam fortitudine: quomodo ergo sapientia pauperis contempta est, et verba ejus non sunt audita?

17 Verba sapientium audiuntur in silentio, plus quam clamor principis inter stultos.

18 Melior est sapientia, quam arma bellica: et qui in uno peccaverit, multa bona perdet.

13. *Hanc . . . vidi sapientiam*. Humanam sapientiam hactenus insectatus, nunc commendare videtur quam maxime: sed postea docet, id etiam esse humanæ vanitatis, ut tanta quoque sapientia, nisi divitiæ accedant, nihili apud homines habeatur.

17. *Verba sapientium*: Hier. Quemcumque videris in Ecclesia declamatorem, & cum quodam lenocinio ac venustate verborum excitare plausum ac risus excutere, audientes in affectum lætitiæ concitare: scito signum esse insipientiæ, tam ejus qui loquitur, quam eorum qui audiunt; cum verba sapientium in quiete & moderato audiantur silentio. Hactenus Hier. & tamen ille tam silenter auditus ac potentiorum vociferationibus antepositus, ad rerum humanarum ludibrium, & ipse sæpe despicitur, ut habes precedente ℣.

18. *Et qui in uno peccaverit*: unus peccans. Heb. Sicut unius sapientia civitas servatur: sic unius imperitia bona res male perit.

CAPUT X.

Ex minimis delictis grandis jactura: stultus non se, sed alios omnes stultos putat, 3. ne principum gratia glorieris, 4. regimen perturbatum: principum errores, 5. sua fovea captus: majorum instituta, 8. 9. labore acuitur industria, 10. detractor: stultorum multiloquia, 12. 13. 14. alia ex aliis mala, eaque graviora, 13. rex puer, 16. rex temperans, 17. desideria: pecuniæ parent omnia: non detrahendum regi, etiam occulte, 20.

VERSIO S. HIERONYMI.

Muscæ morituræ exterminant oleum compositionis: pretiosa est super sapientiam et gloriam stultitia parva.

Cor sapientis in dextera ejus, et cor stulti in sinistra illius.

Sed et in via cum stultus ambulat: cor ejus minuitur, et dicit: omnis insipiens est.

Si spiritus habentis potestatem ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris: quia sanitas requiescere facit peccata magna.

Est malum quod vidi sub

VERSIO VULGATA.

1 Muscæ morientes perdunt suavitatem unguenti. Pretiosior est sapientia et gloria, parva et ad tempus stultitia.
2 Cor sapientis in dextera ejus, et cor stulti in sinistra illius.
3 Sed et in via stultus ambulans, cum ipse insipiens sit, omnes stultos æstimat.
4 Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris: quia curatio faciet cessare peccata maxima.
5 Est malum quod vidi

2. *Muscæ morientes ... Pretiosior est sapientia & gloria, parva & ad tempus stultitia;* id quod pretiosum ex sapientia & gloria, stultitia parva: Heb. supple, corrumpit. Sicut exiguæ muscæ optimum unguentum; sic paululum stultitiæ excellentem sapientia & gloria virum corrumpit; cavendumque omnino ne leves defectus multitudine gravent.

2. *In dextera;* dextera recti, sinistra pravi symbolum.

4. *Si spiritus . . . ascenderit super te:* Si te benignior aura favoris afflaverit: si aliquam acceperis dignitatem: *locum tuum ne dimiseris:* noli efferri animo; noli relinquere priora opera. Hier. *Quia curatio:* sive cautio, ac modesti animi pudor, non splendor dignitatis, *faciet cessare peccata maxima.*

5. *Quasi per errorem* (aut ignorantiam Heb. atque involontarie LXX.) *egrediens a facie principis;* adeo absurdum, ut non nisi imprudenti excidat principi. Vide autem quam multa peccent principes per ignorantiam, queis tamen respublica pessumdatur.

sole, quasi ignorantia egrediens a facie potentis,

Dari stultum in sublimitatibus magnis, et divites in humilitate sedentes.

Vidi servos in equis, et principes ambulantes quasi servos super terram.

Qui fodit foveam, in ipsam incidet, et qui dissipat sepem, mordebit eum serpens.

Qui subtrahit lapides, dolebit in eis, et qui scindit ligna, periclitabitur in eis.

Si retusum fuerit ferrum, et hoc non ut prius, sed conturbatum fuerit, virtutibus corroborabitur, et reliquum fortitudinis sapientia est.

Si momorderit serpens in silentio, non est amplius habenti linguam.

Verba oris sapientis gratia, et labia insipientis præcipitabunt eum.

sub sole, quasi per errorem egrediens a facie principis:

6 Positum stultum in dignitate sublimi, et divites sedere deorsum.

7 Vidi servos in equis, et principes ambulantes super terram quasi servos.

8 Qui fodit foveam, incidet in eam: et qui dissipat sepem, mordebit eum coluber.

9 Qui transfert lapides, affligetur in eis: et qui scindit ligna, vulnerabitur ab eis.

10 Si retusum fuerit ferrum, et hoc non ut prius, sed hebetatum fuerit, multo labore exacuetur, et post industriam sequetur sapientia.

11 Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occulte detrahit.

12 Verba oris sapientis, gratia: et labia insipientis præcipitabunt eum:

6. *Stultum in dignitate*, *& divites* (sive optimates). *sedere deorsum*, magna rerum perturbatione: quam & sequens indicat, ubi servi dominantur; principes humi repunt.

8. *Qui fodit foveam ... qui dissipat sepem*: qui prisca instituta subvertit; aut qui reipublicæ robur, nobilitatem scilicet, structis insidiis malisque artibus pessumdat, ut ille servus. ℣. 6. 7. Is sibi ac reipublicæ, quam improvidus regit, accersit infortunium.

9. *Qui transfert lapides*: præcedentem firmat: ut non frustra gestes ingentes lapides, aut ligna scindas manibus; sic nec frustra convellas instituta majorum; quod item vetat sapiens alia & huic cognata similitudine, gravi hoc interdicto, ne terminos moveas. Proverb. XXII. 18.

10. *Si retusum fuerit ferrum* rubigine; *& hoc nunc ut prius*: supple sciderit; & non terserit aciem: Heb. supple qui eo utitur; *sed hebetatum fuerit*; cujus loco Hier. sed conturbatum fuerit (quod tamen Heb. deest); *multo labore* ac viribus *exacuetur*. Virtutibus (seu laboribus) corroborabitur. Hier. ex Heb. *Et post*; post *industriam sapientia*; vel ut habet Heb. (sic) & excellentia in dirigendo sapientia (est) sensus: sapientis est cogitando & meditando dirigere ac perpolire animum, ut terendo & detergendo perpolitur ferrum.

12. *Præcipitabunt eum*: dejicient, perdent.

Initium verborum stulti insipientia, et novissimum oris ejus error pessimus.

Et stultus multiplicat verba. Ignorat homo quid sit, quod factum est; et quod futurum est post eum quis annuntiabit ei?

Labor stultorum affliget eos, qui nesciunt ire in civitatem.

Væ tibi, terra, cujus rex adolescens est, et principes tui mane comedunt.

Beata terra, cujus rex tuus filius ingenuorum, et principes tui in tempore comedunt, in fortitudine, et non in confusione.

In pigritiis humiliabitur contignatio, et in infirmitate manuum stillabit domus.

In risu faciunt panem et vinum, ut epulentur viventes: et argento obediunt omnia.

In mente tua regi ne

13 Initium verborum ejus stultitia, et novissimum oris illius error pessimus.

14 Stultus verba multiplicat. Ignorat homo, quid ante se fuerit: et quid post se futurum sit, quis ei poterit indicare?

15 Labor stultorum affliget eos, qui nesciunt in urbem pergere.

16 Væ tibi, terra, cujus rex puer est, et cujus principes mane comedunt.

17 Beata terra, cujus rex nobilis est, et cujus principes vescuntur in tempore suo ad reficiendum, et non ad luxuriam.

18 In pigritiis humiliabitur contignatio, et in infirmitate manuum perstillabit domus.

19 In risum faciunt panem et vinum, ut epulentur viventes: et pecuniæ obediunt omnia.

20 In cogitatione tua

15. *Qui nesciunt in urbem pergere:* qui rem obviam & notissimam non inveniunt: proverbium.

16. *Cujus rex puer est.* Sic apud Isaiam III. 4. Dabo pueros principes eorum: neque tantum ætate, sed sensibus. *Et cujus principes mane comedunt:* luxuria, non necessitate; ut seq. ℣. sic idem Isaias v. II. Væ qui consurgitis mane ad ebrietatem. Chal. De iis accipit qui ante juge sacrificium mane comederent.

17. *Nobilis.* Heroum sive clarorum ac fortium virorum filius. Heb. lxx.

18. *In pigritiis:* merito luxuriæ desidiam addit comitem, viribus animi & corporis voluptatis studio dissolutis; unde *humiliatur contignatio:* res humanæ sponte labuntur, ac suo ruunt pondere, nisi valide sustententur. quod mollities ac desidia prohibent.

19. *In risum faciunt:* vanissimi homines, qui cibos ad voluptatem non ad sustentationem corporis sumunt: potationesque & luxuriam pro vera vita habent; horum venalis anima pecuniæ servit ac per pecuniam ventri. Sic illi apud Paulum, quibus Deus venter: dea pecunia est. Phil. III. 19. Eph. v. 5.

20. *Regi ne detrahas:* etsi puer sit, luxuriæque ac voluptati deditus,

maledixeris, et in secreto cubilis tui ne maledixeris diviti: quia volucres cœli auferent vocem tuam, et habens pennas annunciabit verbum.

regi ne detrahas, et in secreto cubiculi tui ne maledixeris diviti: quia et aves cœli portabunt vocem tuam, et qui habet pennas annuntiabit sententiam.

tus, ut supra dixerat: tamen parce nomini; majestatem reverere. *Diviti:* potenti, principi. *Aves cæli*. En quanta celeritate maledicta, tutis licet, ut quidem videbatur auribus commissa, tamen velut pennis ad principem evolent: en aves in aulis frequentes, quæ cum aliud agere & velut in incertum volitare videantur, studiosissime colligunt quæ etiam incautis exciderint.

CAPUT XI.

Eleemosyna, quibuscumque obviis, 1. copiose danda, 2. cave quo statu moriaris, 3. nimia cautio, 4. opera Dei inscrutabilia: labor assiduus, 6. mors certa demonstratio vanitatis, 8. ætatis flos, & voluptas, vana, 10.

VERSIO S. HIERONYMI.

Mitte panem tuum super faciem aquæ, quia in multitudine dierum invenies illum.

Da partem septem, et quidem octo: quia non scis quid futurum malum sit super terram.

Si repletæ fuerint nubes, imbrem super terram effundent. Et si ceciderit lignum ad austrum, aut ad aquilonem: in locum, ubi ceciderit lignum, ibi erit.

VERSIO VULGATA.

1 Mitte panem tuum super transeuntes aquas: quia post tempora multa invenies illum.

2 Da partem septem, necnon et octo: quia ignoras quid futurum sit mali super terram.

3 Si repletæ fuerint nubes, imbrem super terram effundent. Si ceciderit lignum ad austrum, aut ad aquilonem, in quocumque loco ceciderit, ibi erit.

1. *Mitte panem tuum super transeuntes aquas:* quod omni petenti sit dandum, ex Luc. VI. 30. indiscrete faciendum bene. Hier. Neque pereant data egenis, sed tutius recondantur, ac mala futura præveniant; ℣. 2. 3.

2. *Da partem septem, nec non & octo;* multis, imo omnibus. Sic, Mich. V. 5. Septem pastores, & octo primates, pro multis.

3. *Si repletæ fuerint nubes:* esto sicut nubes, quæ copiose & ultro pluviam largiuntur; ita tu eleemosynam. *Si ceciderit lignum;* cave

quo

Qui observat ventum, non seminabit; et qui aspicit nubes, non metet.

4 Qui observat ventum, non seminat: et qui considerat nubes, nunquam metet.

Quomodo non cognoscis tu, quæ sit via spiritus: et sicut ossa in utero prægnantis, sic nescis opera Dei qui facit omnia.

5 Quomodo ignoras, quæ sit via spiritus, et qua ratione compingantur ossa in ventre prægnantis; sic nescis opera Dei, qui fabricator est omnium.

In matutino semina sementuum, et ad vesperum ne dimittas manum tuam: quoniam nescis quid placeat, aut hoc, an illud: et si utrumque, quasi unum bonum est.

6 Mane semina semen tuum, et vespere ne cesset manus tua: quia nescis quid magis oriatur, hoc aut illud: et si utrumque simul, melius erit.

Et dulce lumen, et bonum oculis videre solem:

7 Dulce lumen, et delectabile est oculis videre solem.

Quia si annis multis vixerit homo, in omnibus his lætetur, et meminerit dies tenebrarum, quia plurimæ erunt. Omne quod venturum est vanitas.

8 Si annis multis vixerit homo, et in his omnibus lætatus fuerit, meminisse debet tenebrosi temporis, et dierum multorum: qui cum venerint, vanitatis arguentur præterita.

quo te inclines sive in bonum sive in malum, cum quo cecideris, ibi perpetuo mansurus sis.

4. *Qui observat ventum*. Cunctanti ac trepido & adversa semper tempora metuenti; benefaciendi proximo, atque universim bene rei gerendæ occasio elabitur.

5. *Via spiritus:* venti; ipso Domino dicente: Nescis unde veniat nec quo vadat. Joan. III. 8. Qua similitudine sancti quoque Spiritus operatio designatur, spirantis ubi vult; ibid. atque ut vult dona singulis dividentis; I. Cor. XII. II. Nec desunt qui *viam spiritus* eam intelligant, qua anima corpori se infundat, propter sequentia de fœtu. *Sic nescis opera Dei:* nec qua ratione tibi pro benefactis atque eleemosynis bona retribuat.

6. *Mane semina, & vespere ne cesset*. Bona opera assidue frequentanda, ac semper benefaciendum proximo, neque umquam parcendum labori, quamvis aliqua ex parte successu frustretur: cum futurus sit aliquando proventus, quo labores etiam irriti repensentur.

8. *Si annis multis . . . & lætatus fuerit, meminisse debet tenebrosi temporis*, seu noctis æternæ, *& dierum multorum;* mortis scilicet, post quam æternitas. *Qui cum venerint, vanitatis arguentur præterita;* etiam gaudia voluptatesque, quarum ex ore impiorum commendatio tanta

Lætare adolescens in juventute tua, et in bono sit cor tuum in diebus adolescentiæ tuæ: et ambula in viis cordis tui, et in intuitu oculorum tuorum. Et scito hoc, quia super omnibus his adducet te Deus in judicium.

Et repelle iram a corde tuo, et aufer malitiam a carne tua: quia adolescentia et stultitia vanitas est.

9 Lætare ergo juvenis in adolescentia tua, et in bono sit cor tuum in diebus juventutis tuæ, et ambula in viis cordis tui, et in intuitu oculorum tuorum: et scito, quod pro omnibus his adducet te Deus in judicium.

10 Aufer iram a corde tuo, et amove malitiam a carne tua. Adolescentia enim et voluptas vana sunt.

ta præcesserat. Hic incipit solutio quæstionum ac fluctuationum, quibus ex impiorum persona voluptuosam vitam laudare videbatur.

9. *Lætare ergo juvenis in adolescentia tua*. Ironice dicta, ut videtur sicut Matt. XXVI. 45. Dormite jam & requiescite. Quasi diceret; jam lætare, si potes in conspectu mortis, jam prædica evanidas fluxasque lætitias: *scito* tamen futurum, ut *pro omnibus his*, quibus lætatus fueris, *adducat te Deus in judicium*: & quidem post mortem, cujus antea meminisse jusserat. Jamne ergo vides, insane, jamne sentis vitam non esse lusum; Sap. XV. 12. Neque vana omnia, quæ in rem tam gravem tamque tremendam desinant?

10. *Aufer iram*; *malitiam* seu flagitium *a carne*; in ira omnes perturbationes animi comprehendit; in carnis malitia universas corporis voluptates. Hier. Quo efficitur, non jam in voluptate ducendam vitam, sed omnem ad divinum judicium traducendam esse cogitationem. *Adolescentia enim & voluptas vana sunt*; etiam ea quæ inter vitæ vanitates solatio erat voluptas, inter vana reputanda est; quo uno omnes impiorum argutationes corruunt. Pro *voluptate* pubertatem, Heb. stultitiam Hier. & lxx. habent; hoc est proculdubio voluptatem ipsam, quæ homines dementat.

CAPUT XII.

Conclusio operis: de Deo cogitandum ante molestias & imbecillitatem senectutis, 4. corpus ad terram: spiritus ad Deum: vana omnia: audiendi sapientes: eorum sententiæ, quales, 11. nimia scriptio & lectio, 12. verum bonum: scientiæque & vitæ summa, 13. reddenda ratio, 14.

VERSIO S. HIERONYMI.

Et memento creatoris tui in diebus juventutis tuæ:

VERSIO VULGATA.

1 Memento creatoris tui in diebus juven-

1. *Memento creatoris*; te judicaturi; præclara conclusio egregii operis hoc capite: *in diebus juventutis tuæ*: quanto magis cum judicium ap-

pro-

tuæ: antequam veniant dies malitiæ, et appropinquent anni, in quibus dices: Non est mihi in illis voluntas.

Antequam obtenebrescat sol, et lumen, et luna, et stellæ, et revertantur nubes post pluviam.

In die quo commoti fuerint custodes domus, et perierint viri fortitudinis. Et cessabunt molentes, quoniam imminutæ sunt: et contenebrescent, quæ vident in foraminibus.

Et claudent ostia in platea, in humilitate vocis molentis, et consurgent ad vocem volucris, et obmutescent omnes filiæ carminis.

Sed et ab excelsis timebunt, et formidabunt in via.

ventutis tuæ, antequam veniat tempus afflictionis, et appropinquent anni, de quibus dicas: Non mihi placent:

2 Antequam tenebrescat sol, et lumen, et luna, et stellæ, et revertantur nubes post pluviam.

3 Quando commovebuntur custodes domus, et nutabunt viri fortissimi, et otiosæ erunt molentes in minuto numero, et tenebrescent videntes per foramina:

4 Et claudent ostia in platea, in humilitate vocis molentis, et consurgent ad vocem volucris, et obsurdesceut omnes filiæ carminis.

5 Excelsa quoque timebunt, et formidabunt in

propinquaverit? ***Et anni, de quibus dices: non mihi placent;*** seniles scilicet, & ad sepulchrum præcipites.

2. ***Et revertantur nubes post pluviam;*** senum oculi caligine obducti, etiam cum serenum est, nubes videre se putant.

3. ***Quando commovebuntur*** (trement) ***custodes domus:*** manus protegendo corpori natæ. ***Et nutabunt viri fortissimi;*** crura, femora quæ corpus sustentant: ***& otiosæ erunt molentes;*** dentes; ***& tenebrescent videntes per foramina;*** oculi. Fæmin. Hebraice.

4. ***Et claudent ostia in platea, in humilitate vocis molentis***, sive oris commolentis cibos, hoc est; claudentur labia extrinsecus, sublatis dentibus compressa, ut vox exire nisi exilis & fracta non possit. ***Et consurgent ad vocem volucris;*** somnus levis; facile galli cantu abrumpendus; ***Et obsurdescent***, deprimentur. Heb. ***Omnes filiæ carminis;*** aures; delectatio musicæ & cantus concider. Sic Berzellai. 2. Reg. xix. 35. Octogenarius sum hodie; numquid vigent sensus mei, vel audire possum ultra vocem cantorum, atque cantatricum? vel, quidquid erat vocale conticescet.

5. ***Excelsa quoque timebunt***. Triste silicernium, neque altiora conscendere, neque aspectare poterit; omnia ei ruinæ proxima videbuntur. ***Et formidabunt in via:*** planissima quæque, quasi impedita & confragosa videntur; sic timide incedit: ***florebit amygdalus;*** caput canescet. Hier. ***Impinguabitur locusta;*** incrassabitur, ingravescet, etiam minima quæque crassa & gravia videbuntur infirmo seni. Alii, locustæ seu cicadæ stri-

Et florebit amygdalum, et impinguabitur locusta, et dissipabitur capparis. Quoniam ibit homo in domum æternitatis suæ, et circuibunt in platea plangentes.

via: florebit amygdalus; impinguabitur locusta, et dissipabitur capparis: quoniam ibit homo in domum æternitatis suæ, et circuibunt in platea plangentes.

Antequam rumpatur funiculus argenti, et recurrat vitta aurea, et conteratur hydria super fontem, et confringatur tota super lacum;

6 Antequam rumpatur funiculus argenteus, et recurrat vitta aurea, et conteratur hydria super fontem, et confringatur rota super cisternam,

Et revertatur pulvis in terram suam sicut erat, et spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum.

7 Et revertatur pulvis in terram suam, unde erat, et spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum.

stridulæ nomine, linguam intelligunt in senibus gravem & impeditam; pro locusta verti potest talus, sive pedes intumescentes & podagra prægravati, quod magis Chal. placuit. *Dirsipabitur capparis;* libido, concupiscentia. Hier. Cibi appetentia, vigor omnis, membrorum rupto fœdere.

6. *Antequam rumpatur funiculus argenteus.* Medulla spinalis, argentea propter colorem, incurvata, mox fatiscens. Item nervi ex eadem spina producti, tum soluti ac flaccescentes. *Et recurrat vitta aurea;* frangatur lenticula aurea, Heb. Vesicula fellis, qua tabescente cibi concoctio cessat, & alvus incomposite solvitur aut astringitur, quod maxime in senibus; *et conteratur hidria*, quæ jam urinam non contineat. *Super fontem*: vesica urinaria. *Et confringatur*, nutet, sive in catharos defluat. *Rota;* sive sphæra; caput volubile & rotundum; cranium; *galgal;* quæ vox pro capite sumitur; Exod. XVI. 16. Num. I. 2. *Super cisternam;* super cavum pectoris. Chal. Et decurrat cranium ad sepulchrum tuum; quod planius videtur.

7. *Et revertatur pulvis in terram suam unde erat.* Plana expositio ænigmatis; & plena solutio quæstionum, præsertim illius. *Quis novit, si spiritus filiorum Adam*, supra III. 21. Et recte in antecedentibus dissolutio corporis tam studiose describitur, ut inter machinæ fatiscentis ruinas, animus integer ad Deum redire doceatur. *In terram suam; spiritus ad Deum:* subtiliter omnino, & ex ipsa rerum origine quæstio deciditur. Ibi enim a Deo quidem, verum e limo terræ corpus fingitur: spiritus vero totus ex Deo, nulla alia causa. Gen. II. 7. Unde terra in terram, spiritus ad Deum, ad sua quæque revertuntur. *Ad Deum:* judicandus sane, ut antecedentia & sequentia docent; & vel merito repellendus, vel æterno fœdere conjungendus. Cave autem hic a pessima Grotii nota, ubi refert Euripidis locum tamquam huic geminum, in Supplicibus; reverti res omnes eo unde ortæ; corpus quidem in terram: spiritum vero ad æthera; qui locus parum abest ab illo Virgilii:

—— atque in ventos vita recessit.

Atqui Ecclesiastes diserte pronuntiat redire hominis spiritum, non ad æthera, sed ad Deum qui dedit illum; æther autem profecto non Salomoni Deus, sed Stoicis apud Ciceronem dicentibus;

Aspi-

Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes, universa vanitas.

Et amplius quia factus est Ecclesiastes sapiens: adhuc docuit scientiam populum, et audire eos fecit, et scrutans composuit proverbia.

Multum quæsivit Ecclesiastes, ut inveniret verba voluntatis, et scriberet recte verba veritatis.

Verba sapientum ut stimuli, et quasi clavi in

8 Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes, et omnia vanitas.

9 Cumque esset sapientissimus Ecclesiastes, docuit populum, et enarravit quæ fecerat: et investigans composuit parabolas multas.

10 Quæsivit verba utilia, et conscripsit sermones rectissimos, ac veritate plenos.

11 Verba sapientium sicut stimuli, et quasi cla-

Aspice hoc sublime candens quem invocant omnes
Jovem.

& apud Virgilium:

At pater omnipotens fœcundis imbribus æther.

Pari exemplo idem Grotius locum illum Sap. II. 2. *Sermo scintilla est*; Empedoclis loco comparat, quo cogitationem, sive cogitandi vim docet esse sanguinem cordi circumfusum. En viri theologiam inter oratorum ac poetarum lectionem natam, atque adultam in Socinianismi fæce. Hic sane vult videri sua ad Job. XXXIV. 14. & Gen. II. 7. Qui loci errorem firmant. Et ad Jobum quidem; ita docet vitam omnium animantium a Deo esse, quam si revocaverit, intereant; ut hominis spiritus haud magis sit a Deo, vel redeat ad Deum, reliquarum animantum spiritu. Ad Genesim autem rotunde docet, neque ibi, neque Eccl. XII. 7. agi de immortalitate animorum, quippe *quæ non primæ, sed novæ creationis sit*; hoc est non antiqui Testamenti, sed novi: atque ideo in Apocalypsi passim, Sanctorum animas Deo viventes introducit; post novi quidem testamenti gratiam, non antea. Quin etiam ad hæc verba: *omnes autem vivunt ei*, Luc. XX. 38. hæc habet: *Atqui mortui tunc erant sane; sed vivunt quoad Dei potentiam, quæ potest mortuos vitæ meliori reddere; ipse enim est vocans ea quæ sunt:* quæ quidem nec veretur extendere ad Patriarchas (ipsos Abrahamum, Isaacum, Jacobum, & horum, inquit, similes; ac proinde, illi quoque eorum numero qui non sint, reponuntur. Quæ quam a christianæ theologiæ placitis abhorreant, nemo non videt. Alia autem multa, quibus ille & Ecclesiastica & sua quoque meliora convellit, suo loco notari operæ pretium ducimus: ne plus æquo credant scriptori progredienti paulatim ad catholicam veritatem; sed non eam professo, multaque ex inolitis erroribus retinenti; quod, etsi viro favemus, veritatis amore, ac fraterni periculi metu tacere non possumus.

8. *Vanitas vanitatum*; confecta probatione quam toto libro susceperat, ad caput redit, meritoque infert *vana esse omnia*; sub sole quidem ut semper: quare animum altius, atque ad Deum ipsum evehi oportere; ut statim concludit ℣. 13.

11. *Verba sapientium*. Postquam stultas quæstiones & opiniones hominum dissolvit, ad veram sapientiam verosque sapientes sectandos adhortatur. *Sicut stimuli, & quasi clavi in altum defixi*; quod debeant

liæ-

altum defixi, habentibus cœtus, data sunt a pastore uno.

Et amplius ab ipsis, Fili mi, cave, faciendi libros multos, quibus non est finis: et meditatio plurima, labor est carnis.

Finis sermonis verbi universi, auditu perfacilis est. Deum time, et mandata ejus custodi, hoc est enim omnis homo.

Quia omne factum Deus adducet in judicium de omni abscondito, sive bonum, sive malum sit.

vi in altum defixi, quæ per magistrorum consilium data sunt a pastore uno.

12 His amplius, Fili mi, ne requiras. Faciendi plures libros nullus est finis: frequensque meditatio carnis afflictio est.

13 Finem loquendi, pariter omnes audiamus. Deum time, et mandata ejus observa, hoc est enim omnis homo:

14 Et cuncta quæ fiunt, adducet Deus in judicio pro omni errato, sive bonum, sive malum illud sit.

hærere, & pungere, non palpare; sed errantibus & tardis pœnitentiæ dolores & vulnus infigere. Hier. *Quæ per magistrorum consilium;* valent enim verba sapientium, si non auctoritate unius, sed consilio atque consensu magistrorum omnium proferantur: idem ibid. *Data sunt a pastore uno:* sive Salomone, antiquarum sententiarum diligentissimo collectore ℣. 10. Vel quod unus magister sit Dominus. Hier. omniaque a Deo, ejusque spiritu profecta.

12. *Frequensque meditatio*. Commentatio, lectio; quæ omnia Heb. congruunt.

13. *Finem loquendi*. Dictorum summam, ad quam lectores omnes provocat; ut jam non necesse sit petere libros, qui per hominum manus nullo fine aut operæ pretio circumferuntur, 9. 10. Neque se *meditationibus*, studiis: Heb. assidua lectione conficere. 12. sed unum id infigere animo, quod omnium caput est: librorumque omnium & cogitationum, ipsiusque adeo vitæ summa: *Deum time; hoc est omnis homo;* ut alia quibus se homo torquet, ne ad hominem quidem spectent. Clara ergo conclusio, quo omnia hujus libri dicta collimant; ut quando omnia vana sunt sub sole, ad id convertamur quod sit æternum.

14. *Et cuncta quæ fiunt;* etiam in vitæ fine; alioquin ea pars vitæ, quæ præcipua est, a Deo judice immunis esset. *Pro omni errato:* pro omni occulto, abscondito Heb. Ut non modo aperta sed etiam occulta peccata Dei judicio subsint, neque evadendi locus. Hunc dictorum finem, hanc summam *pariter omnes audiamus:* in eaque acquiescamus; ita faxit Deus.

FINIS ECCLESIASTÆ.

CANTICUM CANTICORUM SALOMONIS.

PRÆFATIO.

1 Verbi Dei, seu Sapientiæ divinæ, atque Ecclesiæ, sublimiumque, quibus illa maxime constat, animarum miram conjunctionem, miros amores Scriptura prædicat. Verbum enim illius amoris vi pertractum in terras suscepit hominem, et sublimes animas adjunxit ita sibi, ut, teste Paulo, unus cum eo sint spiritus (1. Cor. VI, 17.) Ecclesiam quoque ac sublimiores animas, Verbo ad se accedenti, miram amoris rependere vicem, testantur illa Pauli: Mihi vivere Christus est: (Philip. I. 21.) et illud Davidis: Mihi autem adhærere Deo bonum est: (Ps. LXXII. 28.) et illud: Cor meum, et caro mea exultaverunt in Deum vivum: (LXXXIII. 3.) aliaque ejusmodi. Hos ergo amores Salomon ille templi conditor, quo veram Ecclesiam adumbravit, et pacifici nomine Christum repræsentans, de quo item ut speciali Christi figura dictum est: Ego ero ei in patrem, et ipse erit mihi in filium, (II. Reg. VII. 14.) hos, inquam, amores Salomon in hoc Cantico, miris affectibus, mira varietate, et concinnitate cecinit. Hujus autem Christi cum Ecclesia conjunctionis, in conjugali amore sancto illo, castoque, ac divinitus instituto, vivam expressit imaginem. Quo etiam sensu in Proverbiis: Posside sapientiam... dilige eam, et conservabit te... arripe illam, et exaltabit te: glorificaberis ab ea, cum eam fueris amplexatus: Prov. (IV. 5. 6. 8.) quod interpretatus ille, qui Salomonis nomine ac spiritu librum Sapientiæ scripsit: Hanc amavi, inquit, et exquisivi a juventute mea, et quæsivi sponsam mihi eam assumere, et amator factus sum formæ illius: (Sap. VIII. 2.) Quare per omnia Scripturæ volumina hæc imago diffusa est; neque quidquam frequentius, quam sponsi et sponsæ nomine, Dei et Ecclesiæ æternam conjunctionem, amorem vehementissimum, firmam et

Christi cum Ecclesia sanctisque animabus conjunctio, conjugalis amoris figura ac Sacramento adumbrata.

incommutabilem fidem passim denotari. Unde etiam infidelis animæ, ad falsa numina deficientis, opprobrium, adulterii, fœdæque prostitutionis infamia, prophetæ quidem omnes, Ezechiel vero omnium copiosissime et vehementissime expressit: (Ezech. XVI, XXIII.) Osee etiam, famosa muliere in uxorem ducta: (Os. I. 2. 3.) Manavit ea similitudo ad novum Testamentum: unde illud Joannis Baptistæ: Qui habet sponsam, sponsus est: (Joan. III. 29.) et passim in Apocalypsi, Ecclesia procedit ut sponsa; Christo sponso, ornatu, amore, fide dignissima, nuptiæque agni celebrantur: et spritus et sponsa dicunt: Veni (Apoc. XXII. 17.) eo plane more, rituque, quo se in hoc libro sponsus et sponsa mutue invitant; quin ipse Paulus apertis verbis docet, virum et mulierem, eorumque conjugium, jam inde ab initio fuisse a Deo institutum; ut esset sacramentum magnum, in Christo et in Ecclesia; (Ephes. V. 32.) ipsamque corporum conjunctionem assumit ad exemplum conjunctionis animæ cum Deo, sive quod idem est, cum Verbo ac Sapientia Dei: Membra enim, inquit, sumus corporis ejus, de carne ejus, et de ossibus ejus: propter hoc relinquet homo patrem, et matrem suam, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una; (ibid. 30 31.) et iterum: Qui adhæret meretrici, unum corpus efficitur: erunt enim, inquit, duo in carne una: qui autem adhæret Domino, unus spiritus est; (1. Cor. VI. 16. 17.) Hæc si quis diligenter attendat, et ab opere Dei, quod est sanctum et castum, peccato inolitam fœdam concupiscentiæ labem separet, facile intelliget, merito Salomonem, conjugalis amoris et consuetudinis specie, sanctam castamque Ecclesiæ animarumque fidelium conjunctionem expressisse. Ille autem pulcherrimus, atque amantissimus Ecclesiæ sponsus, et multis sæculis expectatus fuit, nec nisi multis votis expetitus, copiam sui fecit: et postquam ad nos venit, ac Verbum caro factum est, abiit ad patrem, aliquando rediturus, ut nos ad se raperet, varioque respectu Ecclesia et ejus compos effecta est, et adhuc venturum expectat. Quod autem cum universa Ecclesia gestum est, id quotidie geritur in fidelibus animis, ut ad eos Christus eat redeatque per

admirabiles vices, sintque animæ perfectæ quædam, quæ in altissimam contemplationem evectæ, suo quodammodo Verbo potiri videantur: quæ vota, ac suspiria, et expectantis animæ languorem, potientis fructum, atque delicias, per amoris etiam humani mirificos incredibilesque motus Salomon explicanda suscipit: nullum ut vitæ christianæ in Christum crescentis gradum prætermisisse videatur. Quo etiam factum est, ut sublimes animæ hoc Cantico semper mirum in modum delectarentur; in eoque voluptatem Domini, ubertatemque degustarent.

Salomonis ac filiæ Pharaonis casti amores, ad hujus mysterii figuram assumpti: ex Psalmo XLIV. cum utriusque carminis discrimine.

II. Et quidem Salomon se, castosque suos erga filiam Pharaonis affectus, in exemplum profert; dumque in vera historia ea fingit, quæ flagrantissimo amori congruant, descripsit aptissime sub elegantissimæ fabulæ involucris cœlestes amores, Christique et Ecclesiæ conjunctionem canit: unde Bernardus: Serm. I. in Cant. „ Rex Salomon sapientia singularis, sublimis gloria, rebus affluens, pace securus, divinitus inspiratus, Christi et Ecclesiæ laudes, et æterni connubii cecinit sacramenta: et epithalamii carmen exultans in spiritu, jucundo composuit elogio, figurato tamen; velans et ipse, instar Moysi, faciem suam, quod rari erant eo tempore, qui revelata facie gloriam istam speculari sufficerent". Quibus verbis ut totam Salomonis Christum figurantis dignitatem, ita totam hujus carminis rationem expressit. Suavissimo Cantico præluserat divinus auctor Psalmi XLIV. qui prophetico spiritu plenus, eructavit sermonem optimum, Salomonique conjugium inituro epithalamium cecinit, ac sub eadem figura Christi et Ecclesiæ nuptias celebravit. Id tamen est inter utrumque discriminis, quod ille victorias, prælia, atque heroica prosecutus est; noster autem Salomon amoris vim ac suavitatem carmine molliori complexus; sed ne parum congrue, regio nomine, in amatorios sensus, ac verba deflueret, majestate tantisper seposita, pastorem induit, et in idem vitæ genus Pharaonis traduxit filiam; ac sub ea figura divinissimam fabulam lusit. Porro Judæos delectabat innocentissimæ pariter, atque occupatissimæ pastoralis vitæ commemoratio, quam ab initio generis humani

optimus quisque, ipsique Patriarchæ cæteris prætulissent; neque illud indecorum, quod rex pastorem egerit, recordatus reges in Scripturis passim pastores appellari; patremque Davidem ab ovibus ad Dei populum pascendum vocatum fuisse, (Psalm. lxxvii. 70. 71.) quin etiam instituto operi congruebat, ut velut e solio descendens, amatorem ageret, celebraturus eum, qui victus amore e paterno sinu ad nostra delapsus est: neque mysterio vacat, quod Ægyptiam a se ductam canit, quæ est imago Christi, Ecclesiam ex alienigenis ac Gentibus congregantis: quo etiam pertinebat illud: Audi filia, et vide: et obliviscere populum tuum et domum patris tui; et concupiscet rex decorem tuum (Psalm. xliv. 11. 12.). Hoc igitur Salomonici carminis institutum est.

Nuptialis festivitas per septem dies: hinc hujus dramatis, sive eclogæ pastoralis constitutio: quæque personæ inducantur.

III. At postquam antiquos mores imitatus, pastoralem Eclogam canere aggressus est, eam in septem dies divisisse videtur. Neque enim diei ac noctis passim in hoc Cantico recurrentis vices temere memoratas arbitrari nos decet. Quid enim illud semel bisque inculcatum: Adjuro vos, ne evigilare faciatis dilectam (Cant. II. 7. III. 5.): et illud: Donec aspiret dies, et inclinentur umbræ (ibid. II. 17. IV. 6.): haud minore studio repetitum? nonne pespicue indicant aliquot dierum ac noctium seriem? quid quod bis per noctem sponsus a sponsa quæritur: sponsa bis in custodum manus diversissimis circumstantiis incidit? (III. 1. 2. 3. V. 2. 6. 7.) An hæc temere effutita, sponsaque nullo ordine dormitat aut vigilat? quis hoc de pulcherrimo atque artificiosissimo carmine crediderit? Aperte ergo indicat Salomon, hic distinguendos dies, eorumque initia ubi obscurius latent, tamen esse inquirenda: neque enim omnia eodem tenore dici, artis ac variandi operis ratio sinebat. Cur autem has somni et vigiliæ dieique ac noctium vices, ad septenum numerum revocaremus, causa in promptu fuit; quippe quod antiquis Hebræis usitatum, ut nuptias per septem dies celebrarent: unde Laban Jacobo se delusum querenti, propter inductam loco Rachelis Liam: Imple, inquit, hebdomadam dierum hujus copulæ; et hanc quoque dabo tibi (Gen. XXIX. 27.): et ab ipsa ori-

gine mundi, propter requiem Domini, septem dierum circulus, multis quidem populis, ac Patriarchis maxime, eorumque posteris commendatus est. Manavit enim ad universam gentem mos, omnia fere solemnia per hebdomadam peragendi: hinc et luctus septem dierum, et festi dies fere in hunc morem compositi, maxime vero nuptialis festivitas; sic Samson, ducta uxore Philisthæa (Jud. xiv. 12. 15. 17.) septem dies convivii agitabat, dieque septimo finiebatur celebritas: et Raguel profecturum post nuptias Tobiam juniorem adjuravit, ut duas hebdomadas moraretur apud se (Tob. viii. 23.) commorationis scilicet tempus ad hebdomadam revocans, duplicarique tantum postulans a genero, numquam ad se postea redituro. Hujus rei constans est apud Judæos traditio, expressa imprimis a Rabbi Eliezer in sententiis Patrum: (Pirce Abot. c. 16.) adeoque hujus ritus tenaces esse memorantur, ut qui plures sponsas simul duceret, eum singulis singulas hebdomadas epulares impendere, easque cum æqualibus adolescentulis, choreis et lusibus peragere doceant. Congruum ergo Salomoni visum est, septem dierum spatio carmen nuptiale definire: quos dies diligentissime, quoad fieri poterit, certis notis distinctos, in iisque vitæ perfectæ incrementa dabimus. Porro Salomon hoc carmen, majoris suavitatis ac varietatis gratia, dramaticum esse voluit: collocutores, sponsus, ipse Salomon, et in eo delitescens Christus; sponsa, quæ et Ecclesia, et sublimiores animæ: puellæ, sponsæ comites adolescentulæ, animæ infirmiores, quæ tamen nonnullo sponsi ac sponsæ amore teneantur: et hoc Salomon ex Psalm. xliv. ad suum carmen transtulit: sic enim Psalmi auctor ad Salomonem: Astitit regina a dextris tuis: et, Adducentur regi virgines post eam: adducentur in templum regis (Psal. xliv. 10. 15. 16.): id etiam ex Hebræorum moribus, apud quos et juvenes, et puellæ sponsis comites addebantur: quod etiam in Samsonis ac Dalilæ nuptiis factitatum (Jud. xiv. 11.) delectique juvenes triginta numero, qui cum Samsone essent. Neque puellis deerant æquævæ virgines: unde etiam in Evangelio decem illæ memorantur (Matth. xxv. 1.) Memorantur et amicus

sponsi et filii sponsi, sive nuptialis festivitatis comites (Joan. III. 29. Matth. IX. 15.) prorsus ex antiquis ritibus. Legimus etiam apud Theocritum elegantissimum Idyllium de Menelai et Helenæ nuptiis (Epith. Hel. Id. 18.) quo multa ex priscis illis moribus etiam ad Græcos traducta reperias. Certe coævæ virgines præsto sunt: quarum e numero selectæ duodecim, nobilissimo genere, ac Lacedæmonis decus, quæ ipso in vespere, ipso nuptiali thalamo, epithalamium canerent, festasque choreas ducerent: has igitur haud immerito sponsæ comites dixeris, a Salomone toties memoratas. Sic interveniunt sacro dramati sponsus, sponsa, chorus comitum, sive aliarum quarumcumque puellarum; sive Hierosolymitanarum, sive etiam agrestium: chori enim variant interdum, nec unius sunt generis: neque desunt mutæ personæ, nempe amici sponsi.

A quibus & quo spiritu hoc canticum legendum; qualesve interpretes habuerit.

IV. Hos igitur sponsi et sponsæ castos amores, qui ad amorem divinum, propter quem hæc scripta sunt, referre velit, is necesse est, ut humanum amorem divinumque complexus, hanc allegoriam exequatur: neque enim aliter quam ex eorum nexu interpretatio apta consurgat. Qua in re haud leve periculum est, ne amoris humani fluxa licet gratia deliniti sensus, animum ab excelsa sede dejiciant: neque immerito ab hoc Cantico arcebantur adolescentuli, proni ad voluptates; teste Origene, in Proleg. utriusque operis in Cant. et Hieronymo passim, Præfatione in librum 1. Comment. in Ezech. etc. Procul ergo hinc illi, qui terrena sapiunt; animales, spiritum non habentes; adsint casti castæque, qui sanctum amorem spirent, Deoque, qui est caritas, adhærescant: accedant boni sanctique interpretes, qui non se immergant carnalibus; sed qui amorum humanorum sensus et voluptates, ut periti musici chordas, levi digito pulsent, tantum ut amoris divini suavissimum sonum eliciant: qui, ut hoc quoque ex Canticis sumamus, caprearum cervorumque more, vix pede terram attingant: mox transiliant sensus humanos, atque ad excelsa se efferant. Tales dedit Christus Ecclesiæ suæ Canticorum interpretes: principem omnium Origenem, de quo hæc merito Hie-

ronymus, ejus Commentariorum fidus interpres: Origenes cum in cæteris libris omnes vicerit, in Cantico Canticorum ipse se vicit; (Præf. in Orig. cant.) Hunc sequitur Philo Carpathius, quarti sæculi Episcopus, quos imprimis complexus est sanctus Bernardus; quamquam ipse habuit docentem se de omnibus cælestem unctionem. Hos maxime auctores secuti sumus: nec prætermisimus Theodoretum, Gregorium Magnum, Aponium, Bedam, hisque accinentem sanctum Thomam Aquinatem: neque e recentioribus Gasparem Sanctium, Societatis Jesu Theologum: aut Libertum Fromundum Lovaniensem; quique nostro ævo ex Augustiniana familia Aloysius Legionensis, divinorum librorum apud Salmanticenses interpres, Cantica Canticorum explanavit, pari pietatis, doctrinæ et elegantiæ laude; nec defuit sanctus Ambrosius, apis instar, melitissima oratione passim hunc librum depascens. Hos semel honoris causa appellatos, nihil necesse erit ubique nominatim adducere, sed addere licebit, quæ sacri textus sensibus eruendis congrua videbuntur. Cæterum hæc Salomonis Cantio tota scatet deliciis: ubique flores, fructus, pulcherrimarumque plantarum copia, veris amœnitas, agrorum ubertas, horti vernantes, irrigui: aquæ, putei, fontes: odoramenta, sive arte confecta, sive quæ sponte sua humus parturit: ad hæc columbæ, turturum voces, mella, lac, vina liquentia; postremo in utroque sexu formæ honestas ac venustas, casta oscula, amplexus, amores tam pudici quam blandi: si quid horrescit, ut rupes, ferique montes, ac leonum cubilia, totum ad voluptatem, ac velut pulcherrimæ tabulæ ornatum varietatemque compositum. Quorsum ista, nisi ut eorum specie delectati, sciamus quanto horum Dominator speciosior sit (Sap. XIII. 3.) divinique amoris canticum ordiamur? Cujus quidem Cantici, teste Gregorio, hæc ratio est, hæc vis, ut loquentes de corpore, extra corpus fiant, humanique amoris discant sermonibus, qua virtute in divinitatis amore ferveant. (Procem. in Cant.) Non ergo prætermittendus amor humanus, sed danda opera, ut ad divinum velox sit transitus, ne machina, quæ ponitur

ut levet, ipsa magis opprimat et aggravet (ibid.) Hæc igitur præfati, jam aggrediamur divinissimum librum: quem qui legerint, eos legendi fructum hunc ferre volumus, ut quoties amoris vim incredibilem irrequietamque viderint, aut ulla ex parte senserint, tantos animorum motus, indignos quocumque creato ac fluxo bono, ad verum, pulchrum bonumque transferri oportere cogitent. Det autem ipse Christus, ut amatorium ac nuptiale carmen amore inflammati tractemus, accensisque lampadibus sponsum ac sponsam faustis vocibus prosecuti, intremus cum eis ad nuptias. Amen, amen.

CANTICUM CANTICORUM SALOMONIS.

CAPUT PRIMUM.

Osculum oris: ubera: odores: tractio: cellarium: nigra, sed formosa: ornatus: pulchritudo: lectulus: tigna: laquearia.

1 Osculetur me osculo oris sui, quia meliora sunt ubera tua vino;

Canticum Canticorum. Non tam quod sit omnium longissimum, quam quod sit omnium longe præstantissimum; neque tantum inter ea cantica, quæ Salomon bene multa composuerat; (fuerunt enim carmina ejus quinque & mille; 3. Reg. 4. 32.) sed etiam inter omnia quotquot sunt cantica; cum in eo canatur præcellentissimum incarnati Dei, & Ecclesiæ Sacramentum, eaque quæ numquam excidit, & virtutum omnium major est, charitas. Unde Bernardus ait, Serm. 1. in Cant. „ Pro sui excellentia, nuptiale hoc carmen hujusmodi titulo præsignitur, ut merito „ Cantica Canticorum singulariter appelletur: sicut is quoque, cui canitur, singulariter est dictus, rex regum, dominus dominantium. " *Salomonis*: pacifici: quod nomen convenit principio libri, qui incipit a signo pacis, quod est osculum. Bern. ibid.

PRIMA DIES.

1. *Osculetur me osculo*. Peracto ex more nuptiali convivio, solemnique precatione facta, cujus exempla & in Genesi & in Tobiæ libro habentur: Gen. XXIX. 22. 23. Tob. VII. 15. 17. 19. Sponsa castissima vesperi ad virum introducta est: ibique sumendum nuptialis hebdomadis initium, Hebræorum more, qui dies a vespera numerabant. Sponsus autem summo mane, quod passim in hoc libro videre est, amore quidem incensus, nihil tamen infractus ad mollitiem, consueta rusticanæ, pastoralisque vitæ officia repetiit. Interim sponsa evigilans, amore tabescebat; cumque puellæ comites frustra solatia, frustra fomenta adhiberent, desideriis votisque confecta, prorumpit in has voces: ipse ipse, unicum solatium, atque unicus amor, ipse *osculetur me osculo oris sui*: *osculo*: ex osculis, Heb. id est uno ex osculis: quasi diceret: volo quidem, congeminet & conturbet oscula; sed interim reficiet vel unum. *Oris* illius pulcherrimi, suavissimi, facundissimi: quo, more amantium, totam infundat animam, & eliciat meam; Amb. de Isaac c. 3. Mihi enim vivere Christus est: Phil. 1. 21. & Vivo ego jam non ego: Gal. II. 20. Ecclesia igitur qua parte perfecta est, hoc est, sublimes animæ divino amore percitæ, unoque spiritu afflatæ, conjunctim & singulatim hæc dicunt. Et synagoga quidem: qui tamdiu locutus est per prophetas, ipse nunc adsit. Ecclesia vero novi Testamenti, quam hic magis spectamus, jam nupta, jam potita, postulat, ut non per speculum & in

2 Fragrantia unguentis optimis. Oleum effusum nomen tuum: ideo adolescentulæ dilexerunt te.

3 Trahe me: post te curremus in odorem unguentorum tuorum. Introduxit me rex in cellaria sua: exultabimus et lætabimur in te, memores uberum tuorum super vinum: recti diligunt te.

in ænigmate ac per fidem, sed ipse manifesta in luce refulgeat. Ac sublimes animæ; alii alia: ego sacrosanctum osculum flagito, non pedum, quod pœnitentis est; sed oris quod est sponsæ. Sponsa porro sponsi osculo perfruitur, dum verba vitæ percipit, & velut in ipso dicentis ore legit, diffusamque in labiis haurit gratiam; Ps. xliv. 3. exclamans cum Petro: Domine ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes. Joan. vi. 69. Verba autem audit, non sonantia foris, sed intus immissa, ipso Spiritu sancto infuso, quod Patris & Filii osculum est. Hic ergo exhibetur anima justificata a peccatis & conjugata Verbo: quæ jam conversa sit ad perfectiorem vitam & Christum experta amplexus repetat. Ad amoris impetum pertinet statim ab osculi desiderio inchoare, nulla circuitione, ac sponso nequidem appellato. Sic Maria Magdalene ad Christum, quem hortulanum putabat: Si tu sustulisti eum. Joan. xx. 15. Ad eundem impetum pertinet, quod ab una persona statim ad aliam transfertur oratio: a comitibus ad sponsum, quem amore capta ut præsentem alloquitur, cum ait: *Meliora sunt ubera tua vino*, *ubera tua*: amores tui. Heb. Nunc & ita passim in hoc cantico. Antiqui autem interpretes habent ubera; haud magno discrimine utriusque vocis apud Hebræos: neque abludit sensus: ubera enim deliciæ meræ, amores meri: quæ sponsi *ubera* Patres intelligunt duo testamenta amorem spirantia, promisso primum, deinde exhibito Christo, *ubera* autem matrem & nutricem sonant. Quisquis ergo vult Christi hærere uberibus atque inde lac sugere, simplici animo ad christianæ vitæ redeat infantiam. *Meliora: vino:* sic illa apud Salomonem: Veni, inebriemur uberibus: sive amoribus, Prov. vii. 18. Inebriat Christi amor ac mentem extra se rapit. Unde Paulus: Sive mente excidimus, Deo: sive sobrii sumus, vobis: 2. Cor. v. 13. Et nolite ebriari vino ... sed implemini Spiritu sancto: Ephes. v. 18. quam ebrietatem in discipulis Spiritu plenis Petrus agnoscit; Act. 15. 15. 16. 17.

2. *Fragrantia unguentis optimis*: Ad odorem unguenta tua optima: Heb. Idem iisdem verbis sponsus sponsæ dicit, infra iv. 10. Habet Christi amor omnia; quibus animæ capiantur: inest gustus velut sapor vini; inest vis delectans & inebrians animas: inest fragrantia a longinquo etiam alliciens, qui verus est christianæ gratiæ fructus, ut longe licet positi, & extra nos rapti, ad Dominum trahamur; ut habet sequens versus. Christi ergo bonus odor est prædicatio Evangelii, & suavitas gratiæ. *Oleum*: eadem vox Heb. quæ supra, unguentum. *Nomen tuum*: nam ab unctione Messiæ seu Christi nomen: quod Evangelii prædicatione toto terrarum orbe diffusum est: & consonat illud Psalmi xliv. 8. Propterea unxit te Deus, Deus tuus. *Adolescentulæ*: fideles animæ in novitate vitæ ambulantes, ac spiritu, velut musto recente, plenæ.

3. *Trahe me: post te curremus*: Cupit sponsa tam arcte alligari sponso, ut quocumque ierit pertrahatur; neque, inquit, invitam rapies, ego enim & comites ultro sequemur, & quidem cursu, unguentorum tuorum suavitate perductæ. *Trahe me*, qui dixisti: Omnia traham ad me ipsum; Joan. xii. 32., & nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum: ibid. vi. 44. *In odorem unguentorum tuorum*: deest Heb. Recte tamen explicationis causa ex antedictis repetitum.

Post

4 Nigra sum, sed formosa, filiæ Jerusalem, sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis.

Post te curremus: si traxeris: omnis enim qui audivit & didicit, venit ad te, ib. 45. Neque quisquam Sapientiæ se conjungit, nisi quem ipsa prior invitaverit, infuderitque aliquid sui. Sponsa ergo quantumvis vehementissimo amore incitata, agnoscit se nisi tractam, blandaque vi ductam accedere non posse. Præclare Ambrosius, lib. III. Ep. II. anima osculata verbum Dei, modum non capit: cupit attrahi ut sequi possit: propterea adolescentulæ dilexerunt te: propterea certamus, sed comprendere te non possumus: attrahe nos ut possimus currere, ut odore unguentorum tuorum accipiamus virtutem sequendi. Idem, de Is. 3. trahe nos; curremus: habemus enim cupiditatem sequendi, quam unguentorum tuorum infundit gratia. Sed quia cursus tuos æquare non possumus, attrahe nos, ut auxilio tuo fultæ vestigiis tuis possimus insistere: si enim tu attraxeris, curremus & nos. En suavis prædicatio gratiæ: *Trahe me; curremus.* Quod Ecclesia & una sit & plures omnesque animæ in eam unitatem concurrant; tum quod sublimes animæ, ut Petri, ut Pauli, valide tractæ, aliis verbo & exemplo pertrahendis inserviant. *Introduxit me Rex in cellaria;* in cubicula sua: Heb. in secretaria, in thalamum, sive conclave intimum: in arcanos Scripturarum sensus: & quidem non mirum est, quod amantissimus novæ sponsæ ostendat omnia: illud suavissimum, quod ad intima deduxerit beatis amplexibus fruituram; atque id ipsa sponsa jactat ad comites, quod sublimiores animæ interdum faciunt, ut & inferiores trahi se sinant, tum etiam ex gaudii redundantia. *Rex;* tametsi rex Salomon hic ludit cum Sulamite regis filia sub pastoralis vitæ forma; tamen interdum majestatis signa præsertim ex persona sponsæ resumit, gratioremque familiaritatem facit ipsa majestatis recordatio. Quoties autem sponsa vocabulo Regis utitur, significare videtur, animam ad divinam Christi naturam carne transgressa penetrasse: unde hic in cubiculum, in ipsum penetrale admittitur. *Exultabimus in te:* statim enim ad sponsum redit. *Recti diligunt te;* eo sponsæ carior, quo bonis omnibus amabilior: & merito ad Christum: *recti diligunt te:* tu es enim ipsa veritas, tu rerum omnium regula & modus.

4. *Nigra sum sed formosa:* aliud enim est color, aliud venustas oris, ac lineamentorum, membrorumque, & totius corporis apta connexio: nigra autem sive fusca, quia perusta sole: colore adventitio, qui facile detergatur, unde infra VII. 2. 4. candor ejus prædicatur. Sponsa autem, sponsi pulchritudine intellecta, veretur ne parum illi placeat, faceturque se decoloratam anteactæ vitæ peccatis. Excusat tamen eum colorem, quod non tam nativus sit, quam aliunde advenerit, formosæ ex opere Dei, deletisque peccatis ad primævi coloris splendorem & gratiam rediture. *Sicut tabernacula Cedar:* adducit quæ & nigra placeant, ut tentoria Arabum ac præsertim Salomonis ipsius, quæ caprinis pellibus per se nigris exterius tecta, intus tamen aulæis ac tapetibus pretiosis niteant: qua prope figura dixit Virgilius, Ecl. 10.

Et nigræ violæ sunt, & vaccinia nigra.

Nisi quod hic exempla magnificentiora protulit Salomon. Ecclesia igitur in terris peregrinata vere simillima est regiis tentoriis soli, pulveri, pluviæ expositis, adeoque extra, deformibus ac nigris; intus ornatis. Sic se habet Ecclesia, verbum crucis; ac stulta Dei prædicans. I. Cor. I. 18. 25. Quæque in mysterio abscondita est sapientia: ibidem II 7. Apparentque extra ignobilia mundi. ibid. I. 28. & Paulus cujus sermo contemptibilis, ac præsentia corporis infirma. 2. Cor. X. 10. Intus arcana sapientiæ Dei: meritoque Salomon psalmistæ accinit dicenti: Omnis gloria filiæ regis ab intus. Ps. XLIV. 14.

5 Nolite me considerare, quod fusca sim, quia decoloravit me sol: filii matris meæ pugnaverunt contra me, posuerunt me custodem in vineis: vineam meam non custodivi,

6 Indica mihi quem diligit anima mea: ubi pascas, ubi cubes in meridie, ne vagari incipiam post greges sodalium tuorum.

7 Si ignoras te, o pulcherrima inter mulieres, egredere, et abi post vestigia gregum, et pasce hœdos tuos juxta tabernacula pastorum,

5. *Nolite me considerare, quod fusca sim*. Solent mulieres excusare decoloratum vultum, ejusque causam in alios refundere. Sic ista, cujus specie fideles animæ adumbrantur, coactam se dicit a fratribus alienam custodire vineam, cum delicata nec custodiret suam. Hoc autem competere videtur Ecclesiæ in pastoribus, quos ad custodiendam vineam, ipsam scilicet Ecclesiam, fraterna cogit caritas, cum se ad se ipsos custodiendos minime sufficere posse putent; atque hinc maculæ ex necessitate conversationis humanæ; quod sæpe Augustinus, Gregorius, Ivo Carnotensis vir sanctissimus, & alii deplorant, ac solitudinis desiderio suspirant. *Decoloravit me sol:* vehemens tentatio; meridiano ardori comparata: unde dæmonium meridianum, Ps. xc. 6.

6. *Indica mihi*. Hic incipit intervenire sponsus, velut dilectæ sponsæ citatus suspiriis & clamoribus: exoriturque blandum utrinque colloquium: & illa confestim: *indica mihi:* quasi diceret: tardus advenis: at si venire te pigebat: *indica mihi*, *ubi pascas*, *ubi cubes:* ipsa enim ultro accurram. *In meridie*. Non me ardor meridianus a te insequendo prohibebit: indica ergo mihi quam umbram refrigerando pecori seligere soleas, ad quas aquas pascas gregem; sic anima fidelis Deum pastorem quærens ait: Dominus regit me... super aquam refectionis educavit me... virga tua & baculus tuus me ipsa consolata sunt: Ps. xxi. 1. 2. 4. Et boni pastoris vocem oves audiunt, eumque sequuntur, & ingrediuntur, & pascua inveniunt: Joan. x. 3. 4. 6. Anima ergo Christum quærens, ab ipso petit, ut indicet ubi requiescat, ne post philosophos aut sapientes hujus sæculi, aut post pseudoprophetas & hæreticos, similitudine quadam delusa aberret: neque enim sponsum, nisi ipso indicante, invenerit. *Ne vagari incipiam:* quid enim ero quasi declinans ad greges sodalium tuorum? Heb. quod concitatius est: vult enim sponsa statim ac facile invenire sponsum, non ab aliis, etiam sodalibus, aut qui sodalitii titulo glorientur, ubi soleat esse, percontari.

7. *Si ignoras te*. Si ignoras tu, Heb. *Abi post vestigia gregum*. Atqui hoc erat ipsum quod sponsa verebatur, ne de grege in gregem vagari oporteret. Hic ergo videtur subirasci sponsus, quod ignoret sponsa ubi ipse versari soleat; quid enim? an amantem nescire oportet, ubi dilectus consuescat? sane amans & scire & sciri vult. Itaque ignoranti, ambigua, nec satis ad se inveniendum profutura respondet: *egredere* ipsa quo vis: neque enim te docebo: *& abi post vestigia gregum*. Quære ipsa locum, & vagis gregum insiste vestigiis: quin etiam ipsa *pasce hædos tuos;* gregem tuum tibi habe si velis: *juxta tabernacula pastorum:* cum aliis versare pastoribus: non enim me invenies. Sic ergo sponsæ irascitur; qua reprehensione docta ac facta diligentior, rogantibus puellis quo ille declinarit, locum ipsa indicat. v. 17. vi. 1. *Pulcherrima:* pulchra quidem, sed parum sponsi studiosa. Itaque Patres uno ore hic volunt increpitam sponsam; sponsumque indignatum respondisse, ut

siqui-

8 Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilavi te, amica mea.

9 Pulchræ sunt genæ tuæ sicut turturis: collum tuum sicut monilia.

10 Murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento.

Boss. Cant. Cantic. O

siquidem ipsum ignoraret, egrederetur quo vellet, nec jam ut antea manifestam viam, sed cæca & errabunda gregum vestigia sectaretur, & pasceret, non agnos sed hœdos, carnales sensus scilicet, eosque qui a sinistris sunt greges; sequereturque non gregem unum, ac pastorem unum, sed greges multos & pastores: quod evenire solet iis, qui sua negligentia nesciant, aut etiam obliti sint, ubi sponsus pascat. *Si ignoras te*. Sic legunt & lxx. quo loco monent Patres, mala multa eventura sponsæ, si seipsam ignoraverit, & ad cujus similitudinem facta esset, & a quibus peccatis liberata, & ad quam destinata felicitatem.

8. *Equitatui meo*: equæ meæ. Heb. Pulcherrimæ equæ, & quidem suæ, quam præ cæteris diligat; qua comparatione illustrat formæ dignitatem: equæ ejus scilicet, quæ non indomita indocilisque lasciviat, sed quæ jam jugi patiens, aptetur currui; atque ut ille dicit; munia comparis æquare possit. Unde & ipsum conjugii & συζυγίας nomen. Sane apud Theocritum elegantissimo idyllio, quod jam in præfatione memoravimus, Thessalico equo formosissimo, & jam currui apto Helena Menelao conjuncta comparatur. Idyl. 18. Atque ut ad sacros libros revertamur, Apoc. xix. 11. Equus albus, super quem in Apocalypsi sedet verbum Dei, significat beatas animas, quæ dorsum suum curvaverunt, ut suscipiant talem sessorem super se: ut quocumque ipse voluerit, flectat eas, & ad omnia ducantur & reducantur voluntate sessoris, Origenes hic. Hom. 2. *Pharaonis*. Ægypti meminit, unde optimi equi adducerentur; alludit & ad sponsam ex beatissima & opulentissima regione deductam. Ex hoc versu incipiunt ἀμοιβαῖα, alterni seu reciproci sermones, fere ex comparationibus: quæ nota in eclogis, semperque alia ex aliis clariora.

9. *Pulchræ sunt genæ tuæ sicut turturis*. Ita lxx. leves, decoræ, atque ex ipso candore subrubræ visæ: faciem ejus laudat & genarum rubore succenditur. Pulchritudo quippe mulierum in genis dicitur esse quam maxima. Origenes. Hom. 1. *Collum tuum ut monilia*. Ex lxx. collum tuum etiam nudum, ac sine ullo decore per se pulchrum, sibique est ornamentum; ibid. elegantissimum: tamen Heb. aliter. Pulchræ sunt genæ tuæ in gemmis: (pendentibus circum & e capillatura defluentibus) collum tuum in monilibus. Sponsam laudat, quod nativæ speciei congrua ornamenta aptare noverit. Spirituali ac vero sensu: Liga (legem Dei) in corde tuo jugiter & circumda gutturi tuo: Prov. vi. 21. ut addatur gratia capiti tuo, & torques collo tuo. ibid. 1. 9.

10. *Murenulas aureas*. Ornamenti genus: eadem vox quæ supra per turturem vertitur. *Murenulas aureas: vermiculatas argento:* quas antiqui interpretes aurum tortile, argenteis clavis seu virgulis interstinctum vertunt. Gregorio, inauris: ad similitudinem pisciculi, qui captus se in circulum vertat. Hieronymo autem hujus interpretationis auctori, *murenula*: quid esset, ipse melius exponet: aurum scilicet colli, quod quidem murenulam vulgus vocat, quo scilicet metallo in virgulas lentescente quædam ordinis flexuosi catena contexitur. T. 1. Ep. xv. ad Marc. Recentiores addunt, collucentes gemmas. Utcumque est; sponsus significat, quandoquidem dilectæ hujusmodi ornamenta cordi sint,

sibi

11 Dum esset rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum.

12 Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter ubera mea commorabitur.

13 Botrus cypri dilectus meus mihi, in vineis Engaddi.

sibi quoque ac sodalibus voluptati futurum, ut ei compingant talia: *faciemus*, inquit, *tibi*. Spirituali sensu; ego & qui verbum meum ministrant, variis te dotibus ornabimus; mixto caritatis auro cum argenti sacrique eloquii, virtutumqne omnium gemmis. Quale ornamentum sanctis animabus apparabat Paulus colligens fructus spiritus, quales sunt: caritas, gaudium, pax, &c. Gal. v. 22. 23. Quanto autem studio animas, sponsas sibi destinatas Deus exornet, his verbis docet apud Ezechielem. xvi. 12. & seqq. Ornavi te ornamento, & dedi armillas in manibus tuis, & torquem circa collum tuum, & inaurem super os tuum & circulos auribus tuis, & coronam decoris in capite tuo. Sponsus amantissimus in sponsa nihil inornatum relinquit: & dona donis cumulat: Habenti enim dabitur & abundabit, Luc. xix. 26.

11. *Dum esset rex ... nardus mea*: tam exquisita, tam odorata erat, Sponsa enim jactat suam in conquirendis odoramentis, quibus rex delectetur, industriam: & illa quidem sponsi laudaverat fragrantiam, qua pertracta ad ipsum curreret. ℣. 2. 3. nunc autem sponsum eadem arte conciliat. Christus quoque & nos trahit nominis sui fama ac dulcedine, & a nobis trahitur odore virtutum. Neque enim tantum Christo, sed etiam piis animabus sua odoramenta sunt, quæ sunt orationes sanctorum, Apoc. v. 8. viii. 4. castusque verbi amor sponsum ad animam invitans, ut in eam cum Patre veniat & maneat, Joan. xiv. 2. 3. Antiqui etiam sancti suavissimis votis Christum venturum advocantes, assidueque clamantes: Rorate cæli desuper; eum in Patris sinu recubantem, ideoque hic regem appellatum, ad se exciverunt, Isa. xlv. 8; quo impletum est illud: Et deliciæ meæ esse cum filiis hominum. Prov. viii. 31.

12. *Fasciculus myrrhæ, dilectus meus mihi*. Per myrrham mortuis corporibus impendi solitam, Patres intelligunt Christi mortem ac sepulturam, iisque inhærentem pœnitentiam christianam: quam myrrham offeramus cum Magis illis, primis e gentili populo Christi cultoribus: *Inter ubera mea*. Puellæ delicatæ odoratos fasciculos apponunt pectori: mihi unus ille fasciculus sponsus est: semper ante oculos ipsique pectori infixus: hoc est principali cordis, in quo Ecclesia Christum, vel anima verbum Dei desiderii sui vinculis alligatum tenet & adstrictum. Orig. Hom. 2. *Ubera*: decebat in carmine nuptiali mammas potius appellari quam pectus. Idem. Ib.

13. *Botrus Cypri*. *Copher*. Heb. Non e Cypro insula, sed arboris cujusdam odoriferæ fructus. Cyprus odoramenti genus Plinio memoratum. lib. xii. cap. 24. Theodoreto notum infra iv. 13. ubi iterum hujus mentio. *In vineis Engaddi*. Hieron. de loc. Heb. Engaddi in campis Jerichuntinis, usque hodie vicus prægrandis Judæorum juxta mare mortuum, unde & opobalsamum venit, quas vineas Engaddi Salomon nuncupat. Balsamum autem & gustu & odoratu suavissimum, ut sponsa in dilecto delicias omnes reposuisse videatur. Botrus autem cypri, non idem est fructus cum illo, qui nascitur in Engaddi vineis: sic ergo supplendum ex hebraicæ phraseos ingenio. Botrus Cyprii; Botrus in Engaddi vineis, &c.

14 Ecce tu pulchra es, amica mea, ecce tu pulchra es, oculi tui columbarum.

15 Ecce tu pulcher es, dilecte mi, et decorus. Lectulus noster floridus:

16 Tigna domorum nostrarum cedrina, laquearia nostra cypressina.

14. *Oculi tui columbarum*. Columbæ oculi, amoris, suavitatis ac modestiæ pleni. Laudata Christo columbæ simplicitas procul omni fictione & simulatione: laudatus oculus simplex qui recta videat: non ille eruendus, qui videat ad concupiscendum, & nos scandalizet. Matt. x. 16. vs. 22. v. 28. 29.

15. *Ecce tu pulcher es & decorus*. Aliud enim est pulchrum, aliud ipsum decens, cujus maxima vis est. Amor est pulchri desiderium, & in ipso quies. Unde sponsa tota est in sponsi pulchritudine commendanda. Hanc pulchritudinem Augustinus paucis comprehendit in Ps. xlsv. nobis credentibus ubique sponsus pulcher occurrat: pulcher in cælo, pulcher in terra, pulcher in utero, pulcher in manibus parentum, pulcher in miraculis, pulcher in flagellis, pulcher invitans ad vitam, pulcher non curans mortem, pulcher deponens animam, pulcher recipiens, pulcher in ligno, pulcher in sepulcro.

16. *Lectulus noster floridus*. En deliciæ: jam magnificentia: *tigna cedrina: laquearia cypressina*. Abiegna. Heb. queis magnifica domus & ampla describitur, qualem decebat esse Salomonis. Neque hæc dedecebant pastorem eum, qui Abrahæ Patriarcharumque more, dives pecorum & auri, nihilo tamen secius eorum exemplo rusticana opera exerceret. Laboremus & nos contignare domum; Orig, firmisque fulcire nos verbi divini præsidiis, tigna robori, laquearia ornamento. S. Thom. eidem, lectulus, pax Ecclesiæ post persecutiones.

CAPUT II.

Flos campi: lilium inter spinas sub umbra: cella vinaria: languor: amplexus: somnus: vox dilecti: capreæ hinnulique pernicitas: cancelli: fenestræ: paries. Grata post hyemem veris amœnitas: flores: tempus putationis: vox turturis: vulpeculæ: dilecti ac dilectæ consensio.

1 Ego flos campi et lilium convallium.

2 Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.

1. *Ego flos*. Eo quod statim dixerit: *lectulus noster floridus*: 1. 15. immo, inquit, nos ipsi sumus recentes odorantesque flosculi. *Ego flos campi*: se floribus sponsa comparat, qui in campis atque convallibus, non in cultioribus hortis nascantur: & castatum animarum modestiam ac simplicitatem exprimit.

2. *Sicut lilium*: cum se lilium appellet sponsa, resumit sponsus; lilium quidem eam esse, sed inter spinas, mediisque in sentibus crescentem: comitesque utcumque formosas spinarum instar esse, si cum ipsa con-

3 Sicut malus inter ligna silvarum, sic dilectus meus inter filios. Sub umbra illius, quem desideraveram, sedi: et fructus ejus dulcis gutturi meo.

4 Introduxit me in cellam vinariam, ordinavit in me charitatem.

4 Fulcite me floribus, stimate me malis, quia amore langueo.

6 Læva ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me.

conferantur: demonstraturque simul fidelis animæ pura caritas inter mundi aspera, sollicitudines, illecebras item ac fallaces divitias, quas etiam spinas Christus appellat. Matt. XIII. 22.

3. *Sicut malus*, Sicut arbores fructiferæ & cultæ inter silvestres & steriles. *Sub umbra illius ... & fructus ejus:* tamquam arboris scilicet quæ & umbra delectet & fructu. Sub umbra autem, siquidem in principio non possumus cum Verbo proprium conferre sermonem; verum ut ita dicam, quadam majestatis illius umbra perfruimur. Orig. Umbra etiam tutela, protectio: Sub umbra alarum tuarum. Ps. XVI. 2. Indicat sane optatis se potitam amoribus & amplexibus: ea ratione, qua supervenit Spiritus sanctus in Mariam, & obumbrante Altissimi virtute Verbum illa concepit; quo etiam spiritu influente fideles animæ fœcundantur; allusum etiam ad uxoris copulandæ ritum, de quo Ruth. III. 9. Expande, inquit ad Booz, pallium tuum super me. *Sub umbra illius ... sedi:* acquievi; cum audivi dicentem: Venite ad me omnes, qui laboratis. Matt. XI. 28.

4. *In cellam vinariam*: ad verbum, in domum vini: in deliciarum sedem, quo introducti sunt illi, quibus Christus enarrabat Scripturas seque ipsum in illis, cum dicerent: Nonne cor nostrum ardens erat in nobis? Luc. XXIV. 27. 32. Vinum in locis mundis & ornatis, cum oleo aliisque liquoribus, veteres recondebant. Qualis erat Ulyssis apotheca in edito cœnaculo, ubi testas vino & oleo plenas cum auro, argento & veste asservabat. Odyss. β. 237. Ubi etiam thalamus erat nuptialis. *Ordinavit in me charitatem*. Vexillum ejus super me charitas. Heb. amorem suum super me professus est quasi vexillis expansis. LXX. Et post eos vulgata, *ordinavit*: Unde Origenes, Augustinus, & alii Patres passim intelligunt de charitate, quæ a Deo ad proximum suo ordine graduque descendit. Quæ Justus Orgelit paucis complexus: hæc est ordinata charitas, ut diligat proximum propter Deum; sic vero diligat Deum, ut semetipsum abneget propter illum. Bernardus ad discretionem refert, qua in cella vinaria haustum ferventioris amoris poculum temperetur. Serm. 49. in Cant.

5. *Fulcite me*. In hanc igitur cellam introducta, tantique amoris recordatione permota, amore ipso deficit, fulcirique petit: *floribus* e lagenis. Heb. vini scilicet potione. *Stipate me malis*: iis, quorum odore & succo languida recreetur, ut citreis, granatis, &c. quibus designantur amori deficienti adhibita a Christo solatia, quæ nos sensibilis devotionis vocamus. His abundat anima in ipsis vitæ perfectioris initiis, eaque undecumque conquirit.

6 *Læva ejus sub capite meo*. Sic per dulcia colloquia aliasque blanditias tandem labente die ad castos amplexus sponsa perducitur; lævamque sustentantis, dexteram amplexantis & protegentis agnoscit: quo divinæ gratiæ adumbratur virtus sustentans ac fovens & delectans. Verbum autem velut in animæ sinu requiescit, cum eam requiescere facit a perturbationibus; ut cum Davide canat: In pace in idipsum dormiam & requie-

7 Adjuro vos, filiæ Jerusalem, per capreas, cervosque camporum, ne suscitetis, neque evigilare faciatis dilectam, quoadusque ipsa velit.

8 Vox dilecti mei: ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles.

O 3

requiescam: quoniam tu, Domine, singulariter in spe constituti me: Ps. xv. 9. 10. Qui animæ in Christum defluentis, in eoque acquiescentis beatissimus somnus est: de quo iterum infra, v. 2. atque is primæ diei finis.

SECUNDA DIES.

7. *Adjuro vos*. Manifestum alterius diei initium. Suavissimo somno captam relinquit sponsus: quem interrumpi vetat, quiescentique prospicit, ipse ad consueta opera profecturus. *Filiæ Jerusalem ne dilectam evigilare faciatis*. Solebant canere duplex epithalamium; alterum ad vesperam sponsis quieturis; alterum matutinum sponsa e cubili processura: ut ad faustos cantus & obdormiscere & expergisci videretur. Hujus rei testes adducimus toties ex Theocrito Idyl. 18. citatas virgines Menelao & Helenæ gratulantes: quæ quidem ad crepusculum decantato epithalamio spondent se redituras ad auroram, ubi primus cantor (gallus) versicolorem cervicem erigens velut canendi signum dederit. Ergo virgines jam adstantes & brevi canituras monet sponsus, ne *dilectam* excitent, *quoadusque ipsa velit*. *Per capreas*: per oblectamenta vestra, per capreas & feras, quas assidue insectamini: quibus significat eas esse venatrices. Palæstinis enim virginibus idem videtur ac vicinis Tyriis mos fuisse, gestare pharetram, &c. Æneid. 1. Libet hic observare priscos mores, si quis eorum commemoratione delectatur: ut puellæ quoque ac virgines operibus, vigiliis, venatu assiduo exercitæ, procul a nostrorum temporum mollitie ac desidia viverent. Spirituali sensu: habet Christus ut piscatores, ita & venatores suos, de quibus propheta: Mittam eis multos venatores. Jerem. xvi. 16. Sic prohibet ne fideles animæ, quæ alios Christo venantur & capiunt, ipsam sublimem animam divino amore & alta contemplatione defixam, in eaque suavissime quiescentem, ad actuosam vitam revocent; quoad ipsa divino spiritu acta, eo se sponte conferat. Quo loco Bernardus serm. 52. Novit sponsus, satis propria charitate matrem sollicitari de profectibus filiarum: propterea que secure discretioni ejus credendam censuit hanc dispensationem. Gregor. Quiescentem sponsam carnales qui sunt in Ecclesia importune excitant, quia ejus vitam a vulgatis laboribus abstinentem, inutilem existimant. Capreæ & hinnuli, quorum hic passim mentio, fidelium animarum sunt imagines; quod statim tacta terra resultent, saltibusque potius quam gressibus ferantur. Capreæ acutissimo visu feruntur: quippe δορκάδες dictæ, ἀπὸ τοῦ δορκεῖν: videre: Phil. Carp. *Dilectam*: amorem, charitatem Heb. lxx. sponsam ipsam, amores meos, delicias meas; immo amorem ipsum.

8. *Vox dilecti mei*. Hæc & similia videtur primum sponsa secum ipsa loqui, ut fit in magnis affectibus: postea autem, tamquam votis vocatus & suspiriis, ipse intervenire sponsus. Illa ergo, ut sponsum semper somniabat, eum audire se putat evigilans: quin etiam videre citatis ad se passibus properantem; jam montes, jam colles transilientem, more caprearum atque hinnulorum jam proximum. Et revera sponsus ad auroram egressus, ut vidimus, sed brevi reversus aderat amoris impatientia.

9 Similis est dilectus meus capreæ, hinnuloque cervorum. En ipse stat post parietem nostrum, respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos.

10 En dilectus meus loquitur mihi: Surge, propera, amica mea, columba mea, formosa mea, et veni.

11 Jam enim hyems transiit, imber abiit, et recessit.

12 Flores apparuerunt in terra nostra, tempus putationis advenit: vox turturis audita est in terra nostra.

13 Ficus protulit grossos suos: vineæ florentes de-

9. *Capreæ hinnuloque*. Blanda vocabula, quibus sponsus & sponsa vicissim se compellant. Unde illud in Proverbiis, v. 19. Cerva carissima, gratissimus hinnulus: ubera ejus inebrient te omni tempore: in amore ejus (casto illo & conjugali) delectare jugiter. Quæ blanditiæ ex venandi studio juvenibus puellisque communi profectæ esse videntur; hic autem velocitatem sponsi occurrentis exprimunt. *En ipse stat post parietem:* paries inter nos & Christum, mortalitatis conditio. Paries, lex vetus Christi morte vacuata, ut solutis inimicitiis gentes cum populo Dei in unam Ecclesiam coalescerent. Eph. II. 4. Paries, iniquitates quæ inter nos & Deum dividunt, & abscondunt faciem ejus a nobis, ne exaudiat: Isa. LIX. 2. etiam ne vox ejus penetret ad nos. Paries, creaturæ, post quas stat ipse Deus per eas loquens: ac si fas dicere, paries, ipsa Christi caro oppansa divinitati, per quam dulce sonat vimque suam exerit. *Prospiciens per fenestras ... per cancellos:* non intrare ausus ne dormientem excitaret: cum tamen velut amore victus statim alloqui incipiat. Præclare Ambros. in Ps. CXVIII. oct. 6. Sponsus tamquam lascivienti ludens amore, quia velit pertentare sensus amantis, sæpe egressus ut quæreretur a sponsa, sæpe regressus ut invitaretur ad oscula, adstans post parietem, prospiciens per fenestras, eminens super retia (seu cancellos) ut non totus abesset, nec quasi totus intraret, & ipse ad se sponsam vocaret, ut veniendi ad se invicem fierent gratiora commercia; amorisque vim mutuis adolerent (accenderentque) sermonibus.

10. *Surge, propera*. Prædica verbum: insta opportune, importune: 2. Tim. IV. 2. Properato opus, nec segnes conatus patitur aut spiritus efficacia, aut animarum periculum. *Surge*: de quiete contemplationis in qua me unum cogitas, & *veni* ad excitandos desides animos: *columba*, deest hic Heb. Sumptum ex LXX. habetur infra 14.

11. *Hyems*. Persecutiones, tentationes.

12. *Flores*. Rus invitat ipsa veris amœnitas. *Tempus putationis advenit*. Age, pariter arripiamus cultellos mundandis ac putandis arboribus & vineis. Spirituali sensu: sectio, remissio peccatorum, moderatio affectuum, Orig. Hom. 2. in Cant. *vox turturis*; ejus avis, quæ semper in montium jugis & in arborum verticibus commoratur: vox scilicet sublimium animarum, procul ab hominum consortio degentium: *Vox turturis:* fidissimæ castissimæque amantis, nec post unum amatorem, alterum admittentis umquam. Apon. item, *Vox turturis* ingemiscentis potius ac veluti suspirantis quam aliquid resonantis: quod nobis quoque solitarie agentibus inspiret pios gemitus, & ad unum Christum blanda suspiria.

13. *Ficus protulit grossos*. Ab arbore fici discite parabolam: Matth. XXIV. 32. A proventu ramorum, foliorum, nodorum, fructuum, piarum ani-

derunt odorem suum. Surge, amica mea, speciosa
mea, et veni:
14 Columba mea in foraminibus petræ, in caver-
na maceriæ: ostende mihi faciem tuam, sonet vox
tua in auribus meis: vox enim tua dulcis, et facies
tua decora.
15 Capite nobis vulpes parvulas, quæ demoliuntur
vineas: nam vinea nostra floruit.
16 Dilectus meus mihi, et ego illi, qui pascit in-
ter lilia.
17 Donec aspiret dies, et inclinentur umbræ. Re-

animarum progressus cognoscite. Origenes. *Vineæ florentes*. Si flores erumpunt, erit & uva: si odor, erit & sapor; ita & in piis animabus. Idem.

14. *Columba mea*: columbæ similis illi solitariæ, quæ *in foraminibus petræ*, seu rupis, trepida latitat: aut *in caverna maceriæ*: in hiatibus sicci muri, sive interrupti & labentis. Age, erumpe e tuis latebris: *ostende mihi faciem tuam: sonet vox tua*. Si aperire non vis, ostende te saltem, dignare vel verbulo, amantique ac dolenti aliquid solatii impertire. Sic amans vel exiguum quid a dilecta volante ferre velit; neque aliter, suo more Christus.

15. *Capite nobis vulpes*. Posteaquam sponsa tam blande invitata consurgit, jam ad puellas sponsæ comites se convertit sponsus, easque cum ipsa simul invitat ad insectandas vineæ insidiantes vulpeculas. Hæc igitur inter oblectamenta rustica, secunda dies desinit, peragratisque campis ac venatu defatigata sponsa domum anteit, multum adhortata sponsum ut nulla mora veniat: negat enim aut sibi sine sponso, aut ipsi sine sponsa fas esse vivere, unde sequitur:

16. *Dilectus meus mihi, & ego illi*: quod repetit infra VI. 2. & VII 10. quale illud Apocal. III. 20. Cœnabo cum illo & ipse mecum. *Qui pascit*; qui agit oves *inter lilia*. Alii: pascitur: nam ipse quoque pascitur, reficitque se in locis amœnissimis. Hoc etiam iterat infra VI. 2. sponsum semper videns floribus & omni veris amœnitate circumdatum. Pulchre Ambrosius in Psal. CXVIII. Serm. 2. „ Pauci „ possunt dicere: dilectus meus mihi, & ego illi: ille dicit, qui adhæret „ Deo totis sensibus, & aliud cogitare non noverit: non ille, cui non „ satis est Dei filius, in quo sunt omnia: non ille, qui jussus omnia „ vendere, contristatus est: ille dicit, qui potest dicere „: Ecce nos reliquimus omnia & secuti sumus te. Matth. XIX. 22. 27.

17. *Donec aspiret dies*. Donec redeat dies, cujus initio & aura lenis afflare solet, & umbræ diffugere, de qua aura Anchises apud poetam:

Et me sævus equis Oriens afflavit anhelis.

Inclinentur umbræ: fugiant. Heb. *Similis esto capreæ hinnuloque cervorum*, qui versantur *super montes Bether*: Adrichomio, in Benjamin montes nemorosos, repletosque plantis aromaticis, quibus cervi & capreæ maxime delectentur. His ergo tam vegetis, tam velocibus rediturum sponsum æquiparari postulat. Ergo summa est: revertere ad me, capreis hinnulisque velocior, quieturus mecum, donec te dies revocet ad consuetos labores.

His autem adumbratur sublimis anima, sopitis sensibus altissima intus quiete potita, sponsique intus alloquentis incitata vocibus, atque is prout vult spirat, venit, elabitur, appropinquat, accelerat, abit, revo-

vertere: similis esto, dilecte mi, capreæ, hinnuloque cervorum super montes Bether.

revocatur: per cancellos prospicit & fenestras, quia hujus vitæ tempore non plena luce se infundit, hortaturque sponsam & provocat, non sedere intrinsecus, segnem, sed exire ad se foras, & conari ut non jam per fenestras & cancellos, sed procedens foras facie ad faciem videat eum. Orig. Hom. 3. in Cant. Ver post hyemem, gratia post peccata per pœnitentiam. Ibi in floribus certa spes fructuum, virtutumque primitiæ, animæque diligenter excultæ suavis odor & sponso gratissimus. Hac igitur secunda die, grata vitæ novitas, & recentiore adhuc conversione hyemis transactæ commemoratio: & in ampla licet virtutum copia, tamen comparatione futurorum proventuum, flores potius quam fructus, tempusque putationis ac multa resecanda; quodque codem alia sub figura recidit, captura vulpium pusillarum. Sunt enim maligni Spiritus Origeni Hom. 4. vulpes illæ pusillæ, quæ per foveas & occulte insidiantur vineis, ubi primum germen ostenderint: nec sinunt eas ad florem pervenire: sive etiam pravæ cupiditates, quæ dum adhuc parvæ sunt, capi jubentur; tunc enim facile perimuntur: allidendique ad petram parvuli Babylonis, neque permittendum ut crescant. Huic aliisque Patribus accinit Bernardus. Sponsus saliens in montibus, transiliens colles, est Christus præteriens Angelos, ac semen Abrahæ apprehendens: Origeni Homil. 3. idem Christus animæ laboranti Scripturarum ænigmata intus exponens, sponsus est loquens ille quidem, sed tamen adhuc post parietem delitescens, mox per fenestras & cancellos aspiciens pleniore jam luce. Qui cum magis ac magis appropinquare cœperit, & illuminare quæ obscura sunt: tunc eum videt anima salientem supra montes & colles, excelsæ scilicet intelligentiæ sensus suggerentem. Rursus, hyemes, tempus Passionis Christi: ver, Ecclesia nascens: tempus putationis, martyrum ætas, qua Ecclesia succisa crevit: vinearum florentium odor, Ecclesiarum recentium fama ubique diffusa: vox turturis, vox Ecclesiæ Christo discendente desolatæ, ejusque desiderio laborantis, tum suaves gemitus pœnitentis animæ: vulpeculæ, hæretici Ecclesiam devastantes: qui primum per insidias sese insinuant infanda astutia: mox aperte grassantur, vix ut comprimi possint, nisi principiis obstes: dolosum animal: nec mansuescere solitum. Apon. Bern. Thom.

Duobus his diebus licet intueri crescentem amorem: in primo sponsa quantumcumque ardens, sponsumque confidenter invitans, nonnihil tamen suæ formæ diffidit, ac veretur ne pulcherrimo sponso fastidio sit: blanditias adhuc quærit: nec dum satis novit ubi recubet sponsus, aut eum satis subtiliter a sodalibus discernit. Secunda vero die, sponsus statim atque discessit, citato gressu, & quidem non vocatus redit; sponsamque ultro, omni sermonis suavitate, omni objecta ruris amœnitate, vocat ad loca solitaria, ubi secum assidue versetur; invitat etiam ut capiat vulpeculas, inolitasque labes abstergat. Quæ omnia ad animæ purgationem, primumque christianæ vitæ perfectioris gradum pertinere videntur: positis interim beatæ contemplationi initiis, in illo sopore animæ, Verbi inter amplexus suaviter quiescentis.

CAPUT III.

Lectulus: quæsivi nec inveni: circuire: vigiles: odoramenta: lectus: custodia: ferculum: diadema Salomonis.

1 In lectulo meo per noctes quæsivi quem diligit anima mea: quæsivi illum, et non inveni.

2 Surgam, et circuibo civitatem: per vicos et plateas quæram quem diligit anima mea: quæsivi illum, et non inveni.

3 Invenerunt me vigiles, qui custodiunt civitatem: Num quem diligit anima mea, vidistis?

4 Paululum cum pertransissem eos, inveni quem diligit anima mea: tenui eum, nec dimittam, donec introducam illum in domum matris meæ, et in cubiculum genitricis meæ.

TERTIA DIES.

1. *In lectulo meo.* Hic sponsa ad altiorem statum provehenda incipit exerceri desideriis & curis. Postquam enim tertiæ diei initio in lectulo sponsum expectans, ne sera quidem nocte advenisse sentit, angitur, eumque moræ impatiens quærit. *Per noctes:* plurali numero qui sæpe pro singulari ponitur: an quod expectanti nox longa nec jam una esse videatur?

2. *Circuibo civitatem.* Me miseram, quæ potita Verbo & ad ejus thalamum recto tramite intromissa per excelsissimas contemplationis vias, nunc circuire cogor, ac per vicos plateasque oberrare amens, avia, sine duce! Sic sæpe piæ ac sublimes animæ desolatæ ad tempus relinquuntur; sed quo magis recedere sponsus videtur, eo vigilantius latentem ac veluti fugientem investigare oportet. *Per vicos & plateas quæram;* cælum terramque peragrabo, ut dilecti vestigia relegam, eumque reposcam ab omnibus creaturis.

3. *Vigiles qui custodiunt.* Heb. Custodes qui circumeunt *civitatem.* En Ecclesiæ pastores eorumque officium designatum. *Num quem diligit:* quasi vero omnes tenere oporteret, quid cogitet ipsa: Bern. serm. 79. in Cant.

4. *In domum matris meæ; in cubiculum genitricis meæ.* Ejusdem materni cubiculi mentio iterum infra VIII. 2. Certus quidem erat apud antiquos thalamo lectoque geniali destinatus in ædibus locus, ac nepotibus sacer. Sic Isaac Rebeccam introduxit in tabernaculum Saræ matris suæ, & accepit eam uxorem. Gen. XXIV. 67. Vel ergo matrem sponsi suam vocaverit, vel proverbiali locutione maternum vocaverit thalamum nuptialem. Quamquam aliud postulare videntur hæc verba: *in cubiculum genitricis meæ:* Heb. ejus quæ me concepit; nec absurdum, posteaquam filia Pharaonis traducta est Hierosolymam, etiam insecutam matrem, cui unica & unice dilecta fuisse memoratur VI. 8. aut aufugientem sponsum a sponsa deductum ad parentem carissimam, ejus quoque fideliori sollicitudine asservandum domi. Hæc etiam juxta litteram in Maria Magdalena, quæ Ecclesiæ typum tenuit, impleta

sunt:

5 Adjuro vos, filiæ Jerusalem, per capreas, cervosque camporum, ne suscitetis, neque evigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit.

6 Quæ es ista, quæ ascendit per desertum, sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhæ, et thuris, et universi pulveris pigmentarii?

7 En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel:

8 Omnes tenentes gladios, et ad bella doctissimi: uniuscujusque ensis super femur suum propter timores nocturnos.

9 Ferculum fecit sibi rex Salomon de lignis Libani:

10 Columnas ejus fecit argenteas, reclinatorium aureum, ascensum purpureum: media charitate constravit propter filias Jerusalem.

sunt: Joan. xx. 1. 2. 13. 17. quæ surgit e lectolo cum adhuc tenebræ essent quæsitura Christum; nec invento, hac illacque discurrit, a tumulo ad Apostolos, ab Apostolis rursus ad tumulum: videtque non ipsum, sed Angelos, custodes Ecclesiæ datos: ac dum quaquaversus circumspicit, ipsum Jesum intuetur, nondum tamen sua specie: parique cum sponsa amoris impetu quærit: Domine si tu sustulisti eum: Joan. xx. 15. Denique intuetur coram, tenuitque pedes ejus increpante licet Christo, neque dimisit umquam, quæ in eum resurgentem credidit, fidemque resurrectionis afflictæ Ecclesiæ prima tradidit. Hæc fere Beda. lib. III. in Cant.

5. *Adjuro vos*. Transacta nocte surgit sponsus, sponsamque sopitam relinquens, eadem comitibus præcipit quæ supra II. 7.

6. *Quæ est ista*, Jam surrexerat; jam ornata & unguentis delibuta relicto thalamo procedebat; *per desertum:* per agros ubi sponsum inveniret: quam chorus comitum admiratur. *Virgula fumi:* alii, columna. Ex Heb.

7. *En lectulum Salomonis*. Ne me admiremini, sed sponsum Salomonem, regalemque qua stipatur cohortem, ædiumque & supellectilis magnificentiam. Jam ergo adest Salomon a sponsa requisitus atque ultro accurrens. Adest autem non jam pastorali habitu, sed ut Salomon, majestate verendus, diademate redimitus, & solito satellitio clarus, quasi sponsæ ostentans regiæ custodiæ dignitatem & robur. Nec absimilis locus de Davide insidente cathedram, fortissimorum stipante caterva. 2. Reg. XXIII. 8.

8. *Propter timores nocturnos*. Eam in rem maxime comparati; quamquam etiam die aderant ad apparatus magnificentiam.

9. *Ferculum*. Heb. *Apirion*, quod alii lectum genialem exponunt, quasi a fœcunditate dictum; alii lecticam gestatoriam, quod huic pompæ magis convenit. *De lignis Libani:* de odoratis illis, atque incorruptis cedris.

10. *Reclinatorium ... ascensum*. Heb. Stratum, sive stragulam auream; integumentum sive cælum; ex purpura. *Media:* neutro plurali, ea quæ media sunt. lxx. Id quod intus. *Charitate constravit:* medium ejus stratum est amor. Heb. in medio ipse amor, Salomon scilicet collocatus; qua figura, sponsa quoque vocatur amor supra II. 7. III. 5. *pro-*

pter

11 Egredimini, et videte filiæ Sion, regem Salomonem in diademate, quo coronavit illum mater sua in die desponsationis illius, et in die lætitiæ cordis ejus.

pter filias Jerusalem. Hæc omnia fecit, ut se puellis mirabilem exhiberet, his enim maxime delectantur.

11. *Egredimini filiæ*. Palam igitur apparente Salomone totaque gloria coruscante, hortatur sponsa comites ad admirandam novi sponsi magnificentiam, matrisque in eo adornando studium. *Diademate;* sponso & sponsæ etiam privatis coronæ imponebantur, teste Rabbi Eliezer, Pirce-Aboth. c. 16.

His adumbratur Ecclesia sive ejus optima pars sublimis anima, quæ jam adulta viribus probatur & exercetur. Neque tamen despondet animum, sed exsurgit, totamque circuit Ecclesiam, immo universum orbem ubique occurrentibus, uti prædictum est, sponsi vestigiis: quærentem inveniunt Ecclesiæ pastores, quibus maxime auctoribus dilectum erat inventura: neque tamen iis hæret, sed pertransit, paululum tamen; neque enim aut ab ipsis expectat omnia, aut omnino declinat; statimque invenit sponsum. Ipse enim occultus illabitur, quem statim atque irradiat complectitur sponsa, quoad in ipso genitricis Ecclesiæ sanctuario cum ipso conquiescat. Hoc autem designat sacra mysteria, intimos Scripturarum sensus, & arcana divinæ sapientiæ animæ se infundentis. Unguenta, sponsæ bona opera & exempla. Locus ille quo de Salomone loquitur, ex illis est, in quibus persona pastorali tantisper omissa ad propriam redeunt, neque immerito; nempe ut significent post sollicitudines, & quærendi laborem, ac perseverantiam apparere sponsum, manifesta in gloria, jam Salomonem, jam regem, jam Christum, & Deum. Quare sub Salomonis figura commemorat sublimia Christi mysteria, ejus nempe invictam fortitudinem, Apostolosque & doctores undique circumstantes: & regiam magnificentiam ascendentis in cælos, totamque Ecclesiam illustrantis. Quo statu, occultam hactenus divinitatem exerit: dicitque: Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra. Matt. XXVIII, 18. estque gloria & honore coronatus. Heb. II. 9. Et in capite ejus diademata multa. Apocal. XIX. 12. *Die desponsationis ejus*. Aponio: quo immaculatus immaculatæ conjungitur, suique corporis & sanguinis tactu immaculatam efficit Ecclesiam.

CAPUT IV.

Oculi columbarum: occulta sponsæ: capilli: dentes: duo ubera: tota pulchra: cordis vulnera: in uno crine: soror & sponsa: favus: lac: hortus conclusus: odoramenta: fons: puteus: aquilo: venti.

1 Quam pulchra es, amica mea, quam pulchra es! Oculi tui columbarum, absque eo, quod intrinsecus latet. Capilli tui sicut greges caprarum, quæ ascenderunt de monte Galaad.

1. *Quam pulchra es*. Meminerimus jam adstare Salomonem atque ab ostentato splendore ad amores blanditiasque conversum. *Absque eo quod intrinsecus latet:* Heb. Absque occultis tuis; mihi tantum tibique notis: quæ

2 Dentes tui sicut greges tonsarum, quæ ascenderunt de lavacro, omnes gemellis fœtibus, et sterilis non est inter eas.

3 Sicut vitta coccinea, labia tua, et eloquium tuum, dulce. Sicut fragmen mali punici, ita genæ tuæ, absque eo quod intrinsecus latet.

4 Sicut turris David collum tuum, quæ ædificata est cum propugnaculis: mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium.

quæ verba repetit infra 5. & vi. 6. lxx. ἐκτὸς τῆς σιωπήσεώς σου Præter silentium tuum: sive ut antiqua Vulgata vertebat apud Ambrosium passim, & Hieronymum. Is. xlvii. 2. Præter taciturnitatem tuam; præter tacenda in te. Significat autem singulares animi dotes, & in ipso corpore, imo vero in ipso vultu, in ipsis oculis, in genis, labellis, reliquisque, de quibus hic agitur, præter ea, quæ ab omnibus collaudantur, multa alii indeprensa, occultam videlicet gratiam, venustumque illud & decens, quod verbis exprimi nequeat: certe amantes in dilectæ dotibus detegendis perspicaces esse volunt. Nam quod hic alii alia suspicantur: etsi verba non repugnant, nec abhorret Hieronymus, a consequentia sermonis alienissimum est. Quidam ex Heb. vertunt, præter cincinnos tuos; quod ex comis defluentibus, genis accedat gratia, non tamen tanta illa, ut tanto affectu bis terque ingeminanda videatur, atque omnino arcana illa sponso dulcissima, sacroque occultanda silentio, spectant ad mysticos sensus infra commodius reserandos. *Sicut greges caprarum:* caput ipsum sponsæ comparat monti eminus viso, ut infra vii. 5. Capillos gregi caprarum, tum propter nigredinem & nitorem: tum quod pecora in montis cacumine gregatim incedentia, eminus prospicientibus fluctuare videantur. *De monte Galaad:* altissimo, pinguissimo.

2. *Sicut greges tonsarum*. Quod albi dentes, quod æquales, & sibi cohærentes. *Omnes gemellis fœtibus:* hæc ad ornatum addita, ut res subjiciatur oculis. Neque in comparationibus, sive in allegoriis, ac parabolis omnia minutatim excuti & aptari necesse est, dum summa ipsa conveniat. Cæterum hæc ut pleraque quæ literali sensu vix ullam habent congruentiam, spiritualiter intellecta illustriores habent sensus infra memorandos. De comparationibus tamen illis sublimioribus, gregum, montium, turrium, civitatum, quæ deinceps passim occurrunt, hæc ad literam semel admonere sufficiat, eas amoris indoli imprimis convenire. Cum enim amantes, ex amoris vehementia, in se mutuo excelsius aliquid atque humana forma augustius videre videantur: hinc fit, ut omnia quæ usquam sunt decora & splendida, sive etiam jucunda, conquirant, atque ad exprimendam eam, quam ardent, pulchritudinem, congerant. Neque refugiunt illa, quæ a vulgari sermone abhorreant, propter eam, quam animo informaverint, rei amatæ imaginem: quam cum verbis assequi se posse desperent, nimirum per ardua & quodammodo absurda præcipitant: quod etiam magis congruit orientalium ferventioribus ingeniis.

3. *Sicut fragmen mali punici*. Propter figuram & colorem.

4. *Sicut turris*. Collum altum & erectum. *Cum propugnaculis;* humeris scilicet. Nam sponsa vere formosa, non juncea, ut ait ille apud Comicum, gracilique statura, nec decore modo, sed quadam etiam majestate conspicua. *Mille clypei*. Ex monilium figura. *Omnis armatura fortium:* tamquam ad sponsam amantium munera, ut devictorum ducum arma, appensa sint.

5 Duo ubera tua, sicut duo hinnuli capreæ gemelli, qui pascuntur in liliis,

6 Donec aspiret dies, et inclinentur umbræ: vadam ad montem myrrhæ, et ad collem thuris.

7 Tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te.

8 Veni de Libano, sponsa mea, veni de Libano, veni, coronaberis: de capite Amana, de vertice Sanir et Hermon, de cubilibus leonum, de montibus pardorum.

9 Vulnerasti cor meum, soror mea sponsa, vulnerasti cor meum in uno oculorum tuorum, et in uno crine colli tui.

10 Quam pulchræ sunt mammæ tuæ, soror mea sponsa! pulchriora sunt ubera tua vino, et odor unguentorum tuorum super omnia aromata.

5. *Sicut duo hinnuli*. An propter teneritudinem? an etiam quod geminorum animalculorum more, spirare sub veste, ac velut micare viderentur? an potius quod a tactu abhorreant, feri, atque uni sponso tractabiles? quo sponsæ formosissimæ severa & inaccessa castitas commendatur: utcumque est, has amantium blanditias, in pudico conjugalique amore, & a nobis indicari, & levissimo pede transiliri oportebat, ne quid excideret quod literæ tangeret elegantiam. *Qui pascuntur in liliis*: propter pectoris candorem.

6. *Donec aspiret dies*; donec illucescat. *Vadam ad montem myrrhæ*: ad sponsam ipsam odores suavissimos efflantem. Infra 10. 11. 14. 16. Memor lamentorum, quæ sponsum quærendo per noctem sponsa profuderat, spondet non discessurum usque ad lucem futuram.

8. *Veni, coronaberis*. Undecumque veneris, sive de Libano, sive de monte Hermon, locis omni ubertate & amœnitate conspicuis: de locis horrentibus, ferarumque latibulis; quamcumque ludendo & venando, sive etiam peregrinando, Israelitici agri partem peragraveris, grata & jucunda venies, tibique flores decerpemus & coronas nectemus. Alii: omitte montes, quos incolebas, aut peragrabas, atque hic consiste mecum. *Coronaberis*: alii ex Heb. respice; hoc est, tantum respice; læta erunt omnia undecumque aspexeris.

9. *Vulnerasti cor meum*: lxx. elegantissime: cor abstulisti nobis: ἐκκαρδίωσας ἡμᾶς: ut habent nonnulli codices apud Flam. Ambrosius in Ps. cxviii. serm. 16. cor meum cepisti. Et alibi: corde nos cepisti: quo exponit illud: Defecit anima mea: defecerunt oculi mei: quod est, in id unum quodcumque migrare quod diligit. Simili phrasi, Prov. vii. 20. Iidem lxx. de muliere blandiente; quæ facit juvenum avolare corda. *Uno oculo*: uno aspectu: tanta vis inest. *Uno crine colli tui*: vel uno in collum delapso: adeo te omnia decent; uno torque. Heb. Uno ornamento imposito. Non multis ornamentis eges; placet ipsa simplicitas.

10. *Mammæ*: *ubera*. Amores. Heb. eadem vox utrobique & eadem quæ supra 1. 1. *Pulchriora*: meliores; amores scilicet; Heb. *Et odor unguentorum*, Idem de sponso, supra 1, 3.

11 Favus distillans labia tua, sponsa, mel et lac sub lingua tua: et odor vestimentorum tuorum sicut odor thuris.

12 Hortus conclusus, soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus.

13 Emissiones tuæ paradisus malorum punicorum cum pomorum fructibus. Cypri cum nardo.

14 Nardus et crocus, fistula et cinnamomum cum universis lignis Libani, myrrha et aloe cum omnibus primis unguentis.

15 Fons hortorum, puteus aquarum viventium, quæ fluunt impetu de Libano.

16 Surge, Aquilo, et veni, Auster, perfla hortum meum, et fluant aromata illius.

11. *Favus distillans*. Sic Menelai apud Homerum melle dulcior fluebat oratio.

12. *Hortus conclusus*. Post formæ pulchritudinem suavitatemque sermonis, nunc integritatem castitatemque commendat. *Fons signatus*. Sic illud: Bibe aquam de cisterna tua. Et: Habeto eas solus. Prov. v. 15. 17.

13. *Emissiones*: propagines. Ex te omnia grata & pulchra proveniunt. Ex te clara soboles orbem illustratura. Quale illud: Pro patribus tuis, nati sunt tibi filii. Ps. xliv. 17. *Cypri* seu cyperi *cum nardo*: omnigena odoramenta, ut supra 1. 13. de quibus si tantum est operæ pretium, vide Theodoretum hic lib. 3. in Cant.

14. *Lignis Libani*: arboribus thuriferis; Heb.

15. *Fons hortorum*. Unde scilicet hortus irriguus. Ejusmodi ergo horto uberrimo, atque odoratissimo sponsam comparat.

16. *Perfla hortum meum*: sponsam scilicet. *Et fluant aromata*. Odor diffundatur flatu.

CAPUT V.

Hortus fructuum: sponsi convivium: somnus corde vigili: vox dilecti pulsantis: sponsæ cunctatio: sponsi fuga: iterum circuitio ad quærendum: custodes: sponsa cæsa, nudata: dilecti pulchritudo: candidus: rubicundus: quæremus tecum.

1 Veniat dilectus meus in hortum suum, et comedat fructum pomorum suorum.

1. *Veniat in hortum suum*: Sponsa toties horto comparata versibus antecedentibus, haud immerito commendat hortorum amœnitates & elegantias: eoque dilectum invitat ubi amores spirent suavius. *Fructum pomorum suorum*: Heb. dulcedinum suarum. Resumit sponsus: equidem *veni*; prima persona præteriti temporis: seu venio. *Comedi favum*, seu comedo: paravi enim amicis. Vide autem quam incomptas & simplices dapes.

Veni in hortum meum, soror mea sponsa: messui myrrham meam cum aromatibus meis: comedi favum

dapes. *Inebriamini carissimi*. Notum in Scriptura inebriari quid sit, hoc est læta inter pocula dulcesque sermones, hilare nec immodestum agitare convivium. Hic certe ad cœnam & vesperam tertii diei finis: ac sponsa discedit, seque somno tradit, ut habet ℣. seq. Neque liberiori, & ad multam noctem protractæ inter juvenes cœnæ, sobria & pudica mulier interesse narratur.

Jam ut ad veros sensus animum erigamus, Christus sponsam purgatam cupiditatibus & tentamentis exercitam, totam pulchram & sine macula esse proclamat, IV. 7. quippe quam gloriosam sibi sponsam exhibeat, non habentem maculam neque rugam, sed ut sit sancta, & immaculata. Ephes. V. 27. Unde apud Ezechielem XVI. 13. 14. Decora facta es vehementer nimis, perfecta es in decore meo, quem posueram super te, dicit Dominus Deus. Itaque ejus forma rapitur, eique suavissime invitanti se tradit; amatque & laudat impense, quam infudit ipse pulchritudinem, delectaturque opere suo. Testatur autem non modo voluptate perfusam, sed miris etiam excruciatam curis, quod eam non de locis modo uberibus, amœnisque, sed etiam asperis evocat, ferarumque cubilibus IV. 8. Refertur quoque ad persecutiones. Philo Carpathius & alii leones intelligunt reges persecutores; pardos, hæreticos variis maculis errorum ac vitiorum inspersos. Hi ergo pias animas vexant: quæ vexatio, emolumento est: attestante Isaia XXVIII. 29. Sola vexatio intellectum dabit. Huc etiam pertinet illud: surge aquilo, IV. 16. Quo significat irruentes, ventorum instar, curarum & tentationum turbines, effecturos ut latius virtutum odor diffundatur. Idem evenit Ecclesiæ flantibus ventis, sævientibus scilicet persecutoribus, cum victoriis martyrum clarescceret, fieretque id quod ait Paulus Philipp. I. 12. Quæ circa me sunt, magis ad profectum venerunt Evangelii, ita ut vincula mea manifesta fierent in Christo in omni prætorio. Sic martyriorum fama velut a quatuor ventis electi vocabantur, implebaturque illud: Surge aquilo; & veni auster, & perfla hortum, & fluent aromata ejus: quod ex omnibus mundi partibus odor sanctæ religionis adolesceret, ut ait S. Ambrosius, lib. I. de Virginit. De unguentis autem hic & alibi sæpe memoratis, S. Bernardus, serm. 10. 12. ut sponso, ita & sponsæ, unguenta sua assignat. Unguentum scilicet pedum, quod est pœnitentiæ. Luc. VII. 38. Matt. XXVI. 7. Unguentum effusum in caput, quod est pietatis in Deum ex recordatione beneficiorum ejus: denique unguentorum Christi sepulti, quo totum illius corpus perungitur; Joan. XIX. 39. 40. quod est fraternæ caritatis; eoque omnia Christi membra condiuntur. Partes autem corporis studiosissime descriptæ, IV. & V. Sic ad animam referri possunt, ut oculus quidem sit prudentia, rectaque & simplex animi intentio; unde: Si oculus tuus fuerit simplex, Matt. VI. 22. Et propterea columbinus dicitur. Labia, verbi prædicatio, qua nihil est pulchrius aut dulcius: unde illud: Sicut vittæ coccineæ, labia tua: eloquium tuum dulce: IV. 3. ac postea II. Favus distillans, labia tua, sponsa. favus, Ecclesiæ prædicantis oratio ex propheticorum apostolicorumque librorum, velut florum, libatione seu potius depastione collecta: ubera, ipsissima caritas, lac parvulis ministrans, IV. 5. dentes, Ecclesiæ filii firmiores, quibus non jam lacte opus sit, sed solido cibo: ℣. 2. Quo respectu ascendunt de lavacro velut oves per baptismum lotæ, nec steriles, quippe bonorum operum feraces ac geminæ charitatis fructibus comitatæ. Per dentes, alii prædicatores intelligunt, qui in persona Petri jubentur comedere immunda, & incorporare Ecclesiæ; Act. X. Cujus rei gratia matribus ovibus merito comparentur. Capilli, ℣. I. multitudo fidelium eam ob rem gregi amplissimo ac pinguissimo comparata. Greg.

Apon.

cum melle meo: bibi vinum meum cum lacte meo: comedite, amici, et bibite, et inebriamini carissimi.

2 Ego dormio, et cor meum vigilat: vox dilecti mei

Apon. Thom. Genæ rubore suffusæ ad verecundiam referuntur: cervix jugo Domini destinata, ad obedientiam: corporis habitus sublimis & erectus, designat animum sapientem quæ sursum sunt: unde illud: Sicut turris David collum tuum: IV. 4. quod turris in editis montibus posita, non solum inter humilia, sed etiam inter excelsa supereminet. Ambr. in Ps. CXVIII. serm. 4. Turris autem hæc munitissima: primum quod sit David bellicosissimi regis: tum quod ædificata cum propugnaculis: denique quod ad eam appensa arma fortium, quos Ecclesia dejecit. Idem. ibid.

Jam tacenda sponsæ; IV. 1. 3. eæ virtutes sunt, quas humilitate contegat & verecundia; ut verum sit illud, Ps. XLIV. 14. Omnis gloria ejus filiæ regis ab intus. Placent ergo sponso, quæ ipsa sponsa profert exempla virtutum: multo vero magis, quæ hominum subtrahit aspectibus. Hinc illa occulta toties commendata: IV. 1. 3. VI. 6. Amatque ipse sponsus, & ad cellam vinariam intimaque conclavia sponsam deducere, II. 4. & ab ipsa deduci ad secretiora cubicula, III. 4. VIII. 2. Verumque illud; Intra in cubiculum... ora in abscondito: Matt. VI. 4. occultaque omnia sponso intus spectanti gratiora. Quare imprimis solitudo delectat, VII. 11. 12. petræque foramina, II. 14. & cubilia ferarum, IV. 8. quo etiam spectat illud: hortus conclusus, fons signatus, ibid. 12. En occlusa omnia, ut uni sponso pateant: non multiloquium: non conventus, sed secessus, umbræ, alta ubique silentia.

Ecclesia vere est hortus ille conclusus, ac fons signatus, quo nullus error; sublimis quoque anima, quam nulla prava penetret cupiditas, ac vera illa Jerusalem civitas sancta, qua nullus incedat incircumcisus & immundus. Is. LII. 1. Tum hujus horti mira fœcunditas, fructusque toto orbe diffusi: ℣. 13. Quæ fœcunditas Ecclesiæ maxime tribuitur, propter sublimes animas Deum gemitibus exorantes, atque impetrato spiritu Ecclesiam fœcundantes; ut August. passim. Aquæ, doctrina salutaris; ℣. 15. nunc puteo abscondita, propter profunditatem: nunc cum impetu fluens a Libano, propter cælestem verbi efficaciam. S. Thom.

Vestimenta sponsæ, bona sunt opera: attestante Joanne, Apoc. XIX. 7. 8. Venerunt nuptiæ agni, & uxor ejus præparavit se: & datum est illi, ut cooperiat se byssino splendenti & candido: byssinum enim justificationes sunt sanctorum: unde Isaias de imperfectis operibus: Telæ eorum non erunt in vestimentum, neque cooperientur operibus suis. Is. LIX. 6.

De convivio autem Dominico, quo suos convivas pascit, V. 1. deque ejus rationabili & sine dolo lacte, quod innocentes animæ concupiscant, 1. Pet. II. 2. Deque optimo vino, & ebrietate spirituali, ac mentis excessu, per se omnes intelligunt. Neque omittendum bonum convivam Christum, non tantum pascere, sed etiam pasci. Habet enim cibum suum, de quo dicit: Meus cibus est, ut faciam voluntatem ejus, qui misit me, & perficiam opus ejus; quod est salus hominum. Joan. IV. 34. Nostra ergo salute pascitur: nos in se trajicit, & in corpus sum coagmentat: hoc est mel ejus, inquit Ambrosius: lib. III. de Virg. quod diversarum virtutum concretum floribus, illarum apum, quæ sapientiam prædicant, consono opere congregatum, sancta Ecclesia in favis condit, ut cibus Christi sit. Item mel, Christi doctrina salutaris, ros cæli purissimus, mera suavitas.

QUARTUS DIES.

2. *Ego dormio*. Quartæ diei initio sponsa recepta in thalamum & quiescens;

mei pulsantis: Aperi mihi, soror mea, amica mea, columba mea, immaculata mea, quia caput meum plenum est rore, et cincinni mei guttis noctium.

3 Expoliavi me tunica mea, quomodo induar illa? lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos?

4 Dilectus meus misit manum suam per foramen, et venter meus intremuit ad tactum ejus.

5 Surrexi, ut aperirem dilecto meo: manus meæ stillaverunt myrrham, et digiti mei pleni myrrha probatissima.

6 Pessulum ostii mei aperui dilecto meo: at ille declinaverat, atque transierat. Anima mea liquefacta est, ut locutus est: quæsivi, et non inveni illum: vocavi, et non respondit mihi.

7 Invenerunt me custodes, qui circumeunt civitatem: percusserunt me, et vulneraverunt me: tulerunt pallium meum mihi custodes murorum.

scens sopitis sensibus, tamen animo est ad sponsum arrecto, unde ad primum ejus pulsum evigilat: sponsus ex hortis, cœna cum amicis facta, nocte intempesta adest tardior; unde ipsa tamquam subindignans aperire cunctatur. Ipse quoque iratus aufugit: nec desint iræ, quas amor ut excitare, ita sedare possit unus, suavius post iras redintegrata gratia. Hæc summa hujus diei: jam ad singula. *Aperi mihi soror mea:* sic sponsa VIII. 1. Quis mihi det te fratrem meum. Amor verus omnibus necessitudinum vinculis delectatur. *Quia caput meum plenum est rore:* ne tantum amore, sed etiam misericordia compellatur ad aperiendum: tum ut statim rure profectus, non quoquam diversatus videatur.

3. *Expoliavi me tunica .... lavi pedes meos:* delicatæ sponsæ colorata excusatio: sed sanctis animabus magno documento futura.

4. *Manum per foramen:* lxx. de prospectu, de fenestra, quasi irrupturus: melius, per foramen feræ quasi aperturus digito. Ut claves, ita seræ multum a nostris distabant; ingensque erat apertura, clavesque humeris gestabantur, Is. XXII. 22. *Venter meus intremuit ad tactum ejus:* pulsantis fores, aditumque tentantis: interiora mea commota sunt super eo: Heb. lxx. ad ejus præsentiam.

5. 6. *Manus meæ stillaverunt myrrham*. Delicatissimis unguentis perfusæ cubabant; cubili etiam his arperso: Aspersi enim cubile meum myrrha, & aloe, & cinnamomo: Prov. VII. 17. *Digiti mei ... myrrha probatissima ... pessulum ostii:* lxx. Digiti mei myrrham plenam super manus pessuli; scilicet effunderunt. Heb. Myrrha transeunte super manubria pessuli: aperui dilecto meo, hoc est, pessulus ipse unctus est myrrha, qua perfusæ erant manus: nec enim extersi digitos, tanta erat festinatio. *Anima mea liquefacta est:* egressa est. Heb. lxx. rapit me totam, & in sui amorem ac desiderium transfert. Ambr. *Dum locutus est:* ostendit se non sponsi neglectu, sed desidia quadam, & indignatione cunctatam, sive quodam ejus probandi studio.

7. *Invenerunt me custodes:* iterum per plateas discurrit quærens, ut supra III. 2. sed pejus habita est a custodibus per noctis tenebras ac licentiam militarem: demonstratque se nullum periculum fugisse, ut dile-

8 Adjuro vos, filiæ Jerusalem, si inveneritis dilectum meum, ut nuntietis ei, quia amore langueo.

9 Qualis est dilectus tuus ex dilecto, o pulcherrima mulierum? qualis est dilectus tuus ex dilecto, quia sic adjurasti nos?

10 Dilectus meus candidus et rubicundus, electus ex millibus.

11 Caput ejus, aurum optimum: comæ ejus sicut elatæ palmarum, nigræ quasi corvus.

12 Oculi ejus sicut columbæ super rivulos aquarum, quæ lacte sunt lotæ, et resident juxta fluenta plenissima.

13 Genæ illius sicut areolæ aromatum consitæ a pigmentariis. Labia ejus lilia distillantia myrrham primam.

14 Manus illius tornatiles aureæ, plenæ hyacinthis. Venter ejus eburneus, distinctus sapphiris.

dilectum inveniret. *Pallium:* lxx. theristrum: Philoni Carpathio, capitis velamentum: Amb. de Is. 6. pallium, quo caput obnuberet.

8. *Adjuro vos.* Cæsa, spoliata, non tamen plagas, sed amoris vim sentit, idque unum solatio est, si dilectus sciat, amari se: quem nuntium ad eum perferendum quibusvis obviis mandat. *Si inveneritis nuntiate.* Alii cum lxx. ex Heb. sic vertunt: si inveneritis dilectum, quid annuntiabitis ei? (nempe id) quod amore langueo: quod ego illa sum amore vulnerata: flagrantissime & elegantissime.

9. *Dilectus ex dilecto;* præ dilecto; Heb. dilectissimus.

10. *Dilectus meus.* Sponsa vehementissimis motibus abripi solita, hic primum & semel sponsum studiose describere aggreditur, puellarum interrogatione provocata. *Electus ex millibus;* ex myriadibus: Heb. insignis ille formæ præstantia, qui etiam inter millia facile dignosci possit.

11. *Caput ejus aurum.* Quodcumque pulchrum & pretiosum est, aurum dicitur: *comæ: elatæ palmarum:* cincinni ejus crispi, Heb. aliter: acervi: *thalthalim:* Grec. ἐλάται, arborum genus, sive abies, seu palma, aut potius recens palmarum germen: unde hæc vox, *elatæ*, quæ græca est, in Vulg. invecta: additum, palmarum, ad designandam arborem. Beda hic ex Plin. lib. xii. cap. 28. comæ autem comparantur arborum ramis, ea translatione, qua frondescentes rami arborum comæ dicuntur.

12. *Oculi ejus sicut columbæ;* sicut oculi columbarum: *quæ lacte sunt lotæ:* tam candidæ, tam nitentes, ut lacte lotæ videantur: quales oculi pulcherrimi & suavissimi esse solent. *Juxta fluenta:* juxta plenitudines: Heb. Pulcherrimæ, habitantes in locis uberrimis & irriguis.

13. *Areolæ aromatum consitæ.* Ut areolæ aromatis, ut flores odoriferi. Heb. Id est, ut areolæ consitæ floribus & plantis odoriferis. Unguenta e comis in genas defluentia notat. *Lilia:* sunt lilia quædam purpurea. His labia comparantur, propter mollem flexum, quo se lilii calix aperit, & spiritus suavitatem: unde *myrrham primam*, seu præcellentissimam stillare dicuntur.

14. *Manus illius tornatiles aureæ:* circuli aurei: Heb. propter teretes digitos omni auro pretiosiores. *Plenæ hyacinthis.* Gemmis violaceis.

Thar-

15 Crura illius columnæ marmoreæ, quæ fundatæ sunt super bases aureas. Species ejus ut Libani, electus ut cedri.

16 Guttur illius suavissimum, et totus desiderabilis: talis est dilectus meus, et ipse est amicus meus, filiæ Jerusalem.

17 Quo abiit dilectus tuus, o pulcherrima mulierum? quo declinavit dilectus tuus, et quæremus eum tecum?

Tharsisim. Manus levissimæ efflorescentibus venulis. *Venter ejus:* interiora: Heb. quibus pectus etiam designatur. Unde: flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ, Joan. VII. 38. *Eburneus:* candor eboris. Heb. *Distinctus sapphiris*. E summa aut ex tenui veste, pectoris candor apparet inter lapillos ipsi vesti intextos.

15. *Crura:* Quatenus infra vestem patebant. *Columnæ marmoreæ:* propter candorem & firmitatem. *Super bases aureas:* calceamenta scilicet auro intertexta. Per Libanum & cedros, staturæ proceritas & dignitas designatur.

16. *Guttur illius suavissimum:* Mellita oratione, halitu, vocis suavitate. *Totus desiderabilis:* totus desideria: Heb. lxx. Quasi diceret: quid singula commemorem, aut singula membra describam? totus est desiderabilis; totus est amor. S. Thom.

CAPUT VI.

Descendit in hortum: dilecti ac dilectæ consensio: sponsa decora: terribilis ejus forma: reginæ, concubinæ, adolescentulæ: una perfecta: ut aurora: ut luna: ut sol: hortus nucum: nescivi: revertere: Sulamitis.

1 Dilectus meus descendit in hortum suum ad areolam aromatum, ut pascatur in hortis, et lilia colligat.

2 Ego dilecto meo, et dilectus meus mihi, qui pascit inter lilia.

3 Pulchra es, amica mea, suavis, et decora sicut Jerusalem: terribilis ut castrorum acies ordinata.

P 2

1. *Descendit in hortum suum:* quo matutinus ire solebat, vel quo se prædixerat iturum. *Ut pascatur in hortis*. Alii: pascat. Ut ad hortos greges agat, & ad valles liliis abundantes. Quam elegans autem, dum pascuntur greges, ipsum legere flores, ad sponsam deferendos?

2. *Ego dilecto meo:* quocumque loco sit, & ego illum, & ille me cogitat.

3. *Pulchra es:* jam sponsus adest & loquitur. *Suavis & decora:* pulchra es amica mea sicut Thersa, decora sicut Jerusalem. Heb. Thersa

4 Averte oculos tuos a me, quia ipsi me avolare fecerunt. Capilli tui sicut grex caprarum, quæ apparuerunt de Galaad.

5 Dentes tui sicut grex ovium, quæ ascenderunt de lavacro, omnes gemellis fœtibus, et sterilis non est in eis.

6 Sicut cortex mali punici, sic genæ tuæ absque occultis tuis.

7 Sexaginta sunt reginæ, et octoginta concubinæ, & adolescentularum non est numerus.

8 Una est columba mea, perfecta mea, una est

sa erat urbs regia antiqua sub Chananæis, Jos. xi. 24. quæ Jeroboami & insequentium Israelis Regum sedes fuit: 3. Reg. xiv. 17. xv. 13. &c. Sub Salomone quoque nobilis. Sensus est; non ita Thersa Ephraimitis, Judæis urbibus Jerusalem, ut tu cunctis mulieribus antecellis. Sunt qui memorent sponsarum, more urbium, turriras coronas, ad quas hic allusum; nec absurdum, puellas urbibus comparari, quæ ipsæ passim in Scriprura puellis comparentur: unde filiæ Judæ; & apud Græcos, metropoles. Memorat autem urbes celeberrimas atque amœnissimas. *Terribilis ut castrorum acies*. Ut necessè sit a te perdomari corda omnium. Eadem vis formæ muliebris in malam partem exprimitur his verbis: multos enim vulneratos dejecit, & fortissimi quique interfecti sunt ab ea. Prov. vii. 25. 26.

4. *Me avolare fecerunt:* me mihi surripuerunt; invaluerunt. Heb. Fortiores me sunt, ut nec ego ferre possim. *Capilli tui;* hæc cum duobus sequentibus versibus repetuntur ex iv. 1. 2. 3. Iterare enim juvat, quæ maxime affecerunt animum.

7. *Sexaginta sunt Reginæ:* Reginæ principum filiæ erant, concubinæ ancillæ; adolescentulæ, quæ ministrabant in regia, nondum thori honore dignæ. Ait ergo Salomon: cum tot illæ sint, quas ad magnificentiam habeat; unam tamen antecellere omnibus: unam esse quam diligat. Habuit autem postea longe plures, nempe reginas septingentas, & concubinas trecentas: diciturque multas adamâsse, sed primam filiam Pharaonis, quam initio regni duxit: cuique regiam extruxit. 3. Reg. xi. 1. 3. ibid. iii. 1. viii. 8.

8. *Una est columba mea.* Cum tot ac tantæ sint, una est quam vel aspectu cognoscas: adeo omnes & forma & decore vincit. Sic apud Theocritum elegantissimo illo de Helena Idyllio xviii. canunt selectæ virgines: adsumus quater sexaginta coævæ virgines, flos puellarum pulcherrimus: at nullam sine labe compereris, si cum Helena comparentur: ut ipsa comparatione cum formosis etiam fœminis sponsæ pulchritudo magis elucescat. *Una est matris suæ:* jam inde a parvula præ cæteris cara: quod ad commendationem formæ pertinet, matribus filiarum egregia specie imprimis delectari solitis. *Viderunt eam filiæ: reginæ & concubinæ;* tam pulchra est, ut a mulieribus, & ab ipsis æmulis laudem extorqueat, quæ tanta laus est, ut in ea sponsus merito conquiescat. Neque adhuc sponsam aut uberius laudavit, aut amavit ardentius: incensus piis, quibus illa per noctem se excruciaverat, curis: sic iræ in amorem desinunt. Hic quarti diei finis: cujus hæc series: sponsa nocte intempesta domo exsilit; adolescentulis mane occurrit, tum sponsum reperit: miris ejus afficitur laudibus usque ad ℣. 9. Quem ad sequentem diem aptius referemus.

Jam ad veros sensus. Anima iterum exercetur, sed vehementius ac durius,

matris suæ, electa genitrici suæ. Viderunt eam filiæ, et beatissimam prædicaverunt; reginæ, et concubinæ, et laudaverunt eam.

P 3

rius, quam tertia die, supra III. Non solum enim exercetur, sed etiam castigatur tardius aperiens: docetque sponsus statim atque pulsat aperiendum esse, cum ipse statim transiturus sit, nisi aperias. Unde sic præmonet: ego quos amo, arguo & castigo; tum continuo: Ecce sto ad ostium & pulso; si quis audierit vocem meam & aperuerit mihi januam, intrabo ad illum. Apoc. III. 19. 20. It enim reditque raptim, arrectamque vult animam, neque somnolentam, sed quæ vere dicat cum sponsa: Ego dormio & cor meum vigilat: v. 2. Sin autem velut in lecto languescat, fit illud ℣. 6. Quæsivi & non inveni: quem ad locum Ambrosius in Ps. CXVIII. Octon. 22. Ego te quæsivi, sed invenire non possum nisi tu volueris inveniri: & tu quidem vis inveniri, sed vis diu quæri, vis diligentius indagari; non vis ut te dormiens quærat: non vis ut te jacens investiget. Ergo amantem licet, cunctantem tamen nactus abit, nec vocanti respondet; nempe ut desiderium crescat, ut probetur affectus, ut exerceatur amoris negotium: Bern. Serm. lxxv. Hinc ergo sponsa facta cupidior, mox sese ad requirendum tota aviditate dedit. Idem, ibid. Nec tamen statim invenit, ut supra III. crescenti enim amori gravior exercitatio incumbebat; invenitque custodes, pastores Ecclesiæ scilicet qui percutiant, qui vulnerant, qui spolient; sive bonos & peritos, qui vulnerent iis vulneribus, quæ osculis præferuntur, Prov. XXVII. 6. Hoc est qui desidem & cunctantem acriter reprehendant, & quodammodo spolient. ℣. 7. Id est qui nudam collocent ante oculos suos, ut suas ipsa culpas agnoscat: sive bonos sed imperitos, a quibus gravissima patiatur: sive etiam malos, quibus offendatur magis. Sic & sponsi fuga, & ministrorum ejus opera vehementissime cruciatur. Unum interim solatium est, inclamare sponsum, & ab iis, qui occurrant, requirere: ipsa autem exercitatione surgit illa perfectior, ac sui amoris testificatione alios ad quærendum instigat. ℣. 17.

De sponsæ autem cunctationibus atque excusationibus, ℣. 3. Augustinus, aliique Patres passim pedum lotionem revocant ad minutiora peccata, congruuntque Domini verba: Joan. XIII. 10. Qui lotus est, non indiget nisi ut pedes lavet. Observant magnas animas in contemplatione quiescentes, metuere interdum ne ad exteriora, vel leviter delapsæ, inquinentur; neque tamen cunctandum, præcipiente sponso, neque prætermittendum illud, sanctas animas, infusam sibi reveritas gratiam, mira diligentia cavere a peccatis. *Expoliavi me tunica mea:* exui veterem hominem; quomodo induam illum? quo sensu Paulus, Rom. VI. 12. Qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc vivemus in illo? Sponsus digitos immittens foramini seræ, ℣. 4. Christus est per gratiam aditum quærens, animæque interiora commovens. Sponsus lilia colligens, VII. & ubique liliis delectatus, idem Christus est, electos suos, quorum innocentia & castitate delectatur, in unum coagmentans. Quod autem anima exercitata & castigata perfectior evadat, duo docent. Primum quod & sponsum cognoscat, & laudet impensius, & aliis innotescere faciat: toto cap. v. Alterum quod ipsi magis cognita sit, hoc est magis amata, magisque laudata, cap. VI. sicut scriptum est: Novi te ex nomine: invenisti gratiam coram me. Exod. XXXIII. 12. 17. Jam verba sponsæ sponsum collaudantis intelligamus, v. 10. Candidus, propter divinitatem: Est enim candor lucis æternæ. Sapien. VII. VII. 26. Rubicundus, propter incarnationis passionisque mysteria: quippe qui habeat rubrum vestimentum. Is. lXIII. 2. Vestitusque sit veste aspersa sanguine. Caput ejus aurum optimum, v. II. Ipsa divinitas est. Apoc. XIX. 13.

13. Caput enim Christi Deus. 1. Cor. xi. 3. Thesaurique sapientiæ & scientiæ absconditi: & omni auro pretiosior sapientia. Job. xxviii. 1, Et caput omnium Christi præceptorum, charitas; aurum illud ignitum, quod ab ipso emere animæ tepidæ jubentur. Apoc. iii. 18. Capilli. velamen capitis, humanitas tegens divinitatem: nigri quidem, dum versatur inter homines: oculique mansuetudine columbini. Cæterum translato ad patris gloriam orbemque judicaturo, capilli candidi tamquam lana alba, & oculi tamquam flamma ignis, Apoc. 1. 14. Manus tornatiles, v. 14. Sunt opera omnia apte concinneque facta. Crura firma, quod stabili gradu stet, hostesque conculcet: item, v. 15. Sive ut ait Ambrosius: crura ejus columnæ marmoreæ super bases aureas: quod solus Christus inambulet animis & gradiatur in mente sanctorum, in quibus velut aureis basibus fundamentisque pretiosis solidata vestigia verbi cælestis hæserunt. In ore verba vitæ, totusque ipse est amor, v. 19. Hæc Patres, ex quibus intelligi cætera facile possunt. Sic ergo sponsa sponsum cognoscit. Ad eam notitiam pertinet, quod scit ubi agat, ubi pascat, vi. 1. Non id sibi indicari petit, ut antea 1. 6. Jam sponsus, cap. iv. Collaudatam sponsam, in hoc cap. vi. iterum laudat, sed impensius & magnificentius, cum formæ venustati ac dignitati addat hic robur invictum; posteaquam scilicet exercitata præliis & affecta vulneribus, vi denique spoliata, non minus agit fortiter institutumque persequitur, cap. v. 7. 8. Itaque non modo pulcherrimis & celeberrimis urbibus eas comparat, præsertim Jerusalem in se ordinatæ ac certa pace fundatæ, sed etiam exercitui, quod sit hostibus formidabilis, vi. 3. Atque ad laudum cumulum appellatur nunc primum una & perfecta, 8.

Jam de Ecclesia, quæ hic perfectissime adumbratur, pulchrum illud comitum: v. 9. Qualis est dilectus tuus? nemini enim notus sponsus nisi monstrante Ecclesia: unde subdunt: ℣. 17. Quo abiit dilectus tuus: & quæremus eum tecum: ut cum doctrina sponsi latere, & velut in longinquum declinasse videtur, cum sponsa, cum Ecclesia eam quærant: non ipsæ solitariæ ne per avia exerrent atque hæreticis prædæ sint. Ecclesia autem facile dignoscitur insigni pulchritudine: urbs conspicua & supra montem posita: Matth. v. 14. Exercitus ordinatissimus, vi. 3. Ducibus notissimis: adversus hæreticos & impios egregie instructa. Est autem simul urbs & sponsa, sicut scriptum est de Jerusalem nova, unaque simul & perfecta. Apoc. xxi. 2. 9. 10.

Reginæ, concubinæ, adolescentulæ, vi. 7. Varii sunt ordines animarum incipientium, proficientium, perfectarum: & inter perfectas eminent insigniores quædam, quæ quasi jam in cælis cum sponso versari videantur, ipsisque præcellentissimis animabus miraculo sint, de quibus hic dicitur: Una est columba mea: quibus etiam competit illud supra ex Ezech. xvi. 13. memoratum: Et decora facta es vehementer nimis, & profecisti in regnum: supra omnes reginas eminentissima; quippe quæ cæteris & verbo, & exemplo præsis. Hæc autem vel maxime conveniunt Ecclesiæ catholicæ, quam aliæ sectæ etiam æmulæ & invidæ laudare cogantur, vi veritatis victæ.

Quod sponsus dicat: Caput meum plenum est rore; intellige verba gratiæ, quibus animæ irrigentur; qua de re præclare Ambrosius lib. iii. de virg. Caput tuum Christus plenus est semper, nec liberalitatibus exhauritur suis, aut diuturna deficit largitate. Quod autem Christus ab aspectu sponsæ avolet, ℣. 4. Patres interpretantur, ab iis qui curiosius inspiciant, ipsa sua altitudine effugere: Scrutator enim majestatis opprimetur a gloria. Prov. xxv. 27. Caterum ubi sponsus dicit: Averte oculos tuos: recordari oportet Jacob Deo prævalentis: Gen. xxxii. 28. ac Moysi, cui dicitur: Dimitte me. Exod. xxxii. 10. Jeremiæ etiam qui sæpius veretur orare pro populo: sanctarumque animarum, quæ veluti Deo vim inferant: quibus etiam dicat sponsus: Averte oculos tuos illos hu-

9 Quæ est ista, quæ progreditur quasi aurora consurgens, pulchra ut luna, electa ut sol, terribilis ut castrorum acies ordinata?

10 Descendi in hortum nucum, ut viderem poma convallium, et inspicerem si floruisset vinea, et germinassent mala punica.

11 Nescivi: anima mea conturbavit me propter quadrigas Aminadab.

12 Revertere, revertere, Sulamitis: revertere, revertere, ut intueamur te.

P 4

humiles ac supplices, & vim inferentes, quia fortiores me sunt, juxta Heb. quæ vis Deo grata est. Tertull. Apolog.

QUINTA DIES.

9. *Quæ est ista?* Sic sponsam domo mane progredientem ac primum apparentem adolescentulæ salutare & admirari solent: supra III. 6. infra VIII. 5. Quare merito hic initium quintæ diei collocamus, nulla licet facta noctis mentione ad variandam eclogam. *Quasi aurora consurgens:* consurgens, deest Heb. Et hoc tempus designat domo procedentis & quasi exorientis, ut auroræ illucescenti comparetur: quod poetis etiam cæteris usitatum, ut Q. Catulo de Roscio, noto epigrammate, Theocrito de Helena, & aliis. *Pulchra ut luna:* crescit comparatio de aurora ad lunam. *Electa ut sol:* soli sponsa comparatur; ut sol sponso, thalamo egredienti, Ps. XVIII. 6. Quæ igitur mane pulcherrima apparent, aurora, luna sæpe, mox sol oriens luce purissima; prodeuntis sponsæ pulchritudinem ac splendorem exprimunt. *Terribilis ut castrorum acies;* vide supra 3.

10. *Descendi in hortum.* Hic sponsus: profectus, inquit, eram in hortum, curaturus arbores: consistere non potui, coactus sum ad sponsam quam citissime regredi. *Hortum nucum.* Vidimus alium sponsi hortum, qui erat florum & aromatum; propter quem pascebat oves inter lilia, supra VI. 1. Hic hortus fructuum est, ubi nuces, poma, vinea, mala punica.

11. *Nescivi.* Nihil videbam amore turbatus. *Anima mea conturbavit me:* anima mea posuit me quadrigas Aminadab. Heb. Curriculo reversus sum, quasi citatissimis quadrigis invectus: quales videntur fuisse Aminadab equis velocibus nobilis, sive ille peritus auriga. Alii vertunt; quadrigas populi mei nobilis; quales scilicet nobilissimi habere solent.

12. *Revertere.* Alia parte discendentem sponsam nec absente sponso ferentem hominum conspectus, puellæ revocant ejus aspectu delectatæ. *Sulamitis:* pacifica. Nomen fæmininum eadem origine & notione ac Salomon, ad ejus uxorem designandam: quæ jam ut dilectissima nota esset. Aquila vertit pacificam, teste Theodor. hic; qui legit ut nos, Sulamitem; non Sunamitem, ut græcum hodiernum, nullo sensu.

CAPUT VII.

Sponsæ pulchri gressus: juncturæ: umbilicus: ubera: caput: assimilata palmæ: dilecti & dilectæ consensio: mane surgamus: poma nova & vetera.

1 Quid videbis in Sulamite, nisi choros castrorum? Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia principis? Juncturæ femorum tuorum, sicut monilia, quæ fabricata sunt manu artificis.

2 Umbilicus tuus crater tornatilis, numquam indigens poculis. Venter tuus sicut acervus tritici, vallatus liliis.

3 Duo ubera tua, sicut duo hinnuli gemelli capreæ.

4 Collum tuum sicut turris eburnea. Oculi tui si-

1. *Quid videbis:* videbitis. Heb. ad puellas. Audito enim sponsæ nomine exsilit sponsus, & ad eas conversus: quid in ea, inquit, videbitis nisi læta omnia ut in choris, composita ut in castris? *Quam pulchri.* Sponso accinere videtur puellarum chorus. *Pulchri gressus tui:* id est, gratus accessus, ut pulchri pedes evangelizantium pacem. Atque etiam laudantur pedes calceamentis ornati. *Filia principis;* ducis Theodot. ex Symm. Pharaonis. *Junctura femorum.* Qua parte genibus committuntur: quæ commissura exquisitissimi est operis. Alii ex Heb. Moduli ambitus femorum, qui sub veste tenui vento agitata & corpori applicita, appareant. *Sicut monilia:* id est affabre facta, apte tornata.

2. *Umbilicus tuus.* Hac minutissimarum etiam corporis partium enumeratione, docet Gregorius commendari misericordiam Dei: quod egregius artifex in præstantissimo opere nihil negligenter egisse videatur. Greg. Procem. in Cant. Si autem tanta fuit cura elaborandi corporis, quanto magis in anima quam diligit nihil inornati reliquit? sed hæc ad spiritualem sensum; nunc ad literam. Umbilicus, trans vestem subtilem, etiam in quibusdam antiquis statuis, studiose signatus visitur. Porro Orientales totum corpus ac præsertim umbilicum, etiam valetudinis causa, unguentis perfundebant, unde crateri tornato & pleno comparatur. *Crater tornatilis;* tornatile dicitur in hoc cantico id quod affabre elaboratum videtur, ut supra v. 14. manus illius tornatiles. *Numquam indigens*, semper plenus, *poculis:* potione: mixtura, Heb. unguenti compositione quod lxx. vertunt κρᾶμα; quod idem est ac κρᾶσι, potio mixta: unde crateris nomen. Igitur commendato etiam umbilico nihil prætermittitur, ut sponsa ad unguem, ut ajunt, perfecta appareat. *Sicut acervus tritici:* propter figuram & ubertatem. *Vallatus liliis;* ejus candorem ex reliquo corpore æstimant: omniu florida. Hæc autem laudantur in femina liberius a puellis, cum quibus & lavari potuerit; quæque una pulchritudinis admiratione teneantur, non ullo alio sensu: sic scriptor decoro servit.

3. *Duo ubera:* supra IV. 5.

4. *Collum tuum sicut turris eburnea:* figura, rectitudine, candore. *Oculi tui:* oculi tui fontibus splendidissimis splendidiores. *Ain.* Heb. & ocu-

cut piscinæ in Hesebon, quæ sunt in porta filiæ multitudinis. Nasus tuus sicut turris Libani, quæ respicit contra Damascum.

5 Caput tuum ut Carmelus: et comæ capitis tui, sicut purpura regis vincta canalibus.

6 Quam pulchra es, & quam decora, carissima, in deliciis!

7 Statura tua assimilata est palmæ, & ubera tua botris.

8 Dixi: Ascendam in palmam, & apprehendam fructus ejus: & erunt ubera tua sicut botri vineæ, & odor oris tui sicut malorum.

& oculum & fontem significat. Hesebon civitas regia, Jos. XIII. 17. In cujus porta duo perlucidi fontes fuisse memorantur. *Filiæ multitudinis. Bathrabbim:* nomen urbis ac portæ ad eam urbem. *Nasus tuus sicut turris Libani:* cum caput monti comparetur, ℣. seq. recte nasus turri eminus prominenti: nasus autem altos spiritus & formæ dignitatem exprimit.

5. *Caput tuum* (Heb. lxx. super te) *ut Carmelus:* ut Carmelus e campis; ita caput tuum ex humeris exsurgit, montis instar editi, floribus ac ramis virentibus coronati. Vittas indicat capitis, ac florum coronas. *Comæ sicut purpura:* purpuræ comas comparat, non colore, sed textura: & vox, *argaman*, purpura, a texendo deducta. lxx. Plexus capitis tui purpura. *Purpura regis:* exquisitissimæ, subtilissimæ texturæ: nec absurdum comas purpuræ comparari propter intextos purpureos flores; purpureas vittas. *Purpura ... vincta canalibus:* in purpurariorum canalibus alligata, ut bis tingatur: Heb. Comæ capitis tui ut purpura: rex vinctus in tignis. lxx. Congruunt nisi quod pro tignis habent: rex vinctus in transcursibus; quod hebraicæ radici congruit; rex vinctus in crinium plexibus nodisque ac vittis hinc inde circa caput currentibus: quod scilicet supra IV. 9. dixerit: vulnerasti, sive surripuisti cor meum in uno crine colli tui: in tignis autem juxta Heb. intelligi potest, quod ut tigna in laquearibus, sic nodi crinium vittæque summo capite se protendant: sive alludit ad quemdam nectendæ capillaturæ ritum a tignis appellatum alicujus similitudinis causa, qualia bene multa sunt in ornamentis mulieribus.

6. *Quam pulchra es!* Hic sponsus loquitur, ut ℣. 8. Satis indicat. *Carissima*, charitas, amor meus, ut supra II. 7. III. 5. *In deliciis;* voces mollissimæ ac tenerrimi affectus: dum enim canunt comites, sponsus in dilecta defixus, & hoc intuitu & eorum cantibus inardescit, inclamatque istud flagrantissimo amore: Quam pulchra es!

7. *Statura tua assimilata est palmæ:* eo quod sit procera & recta. *Ubera tua botris:* vineæ quæ palmæ adhæreat, ex ℣. seq.

8. *Dixi: Ascendam in palmam:* irruam in amplexus. *Apprehendam fructus ejus;* ramos, palmites; Heb. tenebo implicitam; addit ubera, ora, fontesque omnes dulcedinum. Sic ipse in Proverbiis V. 18. 19. Lætare cum muliere adolescentiæ tuæ... ubera ejus inebrient te ... & in amore ejus delectare jugiter. Quæ præcipiebat ut ab amore adulteræ averteret; unde subdit: quare seduceris, fili mi, ab aliena? ut hoc quoque ad bonos mores pertinere suo modo videatur; apud antiquum certe populum; cum nunc altiora moneat Paulus; nempe Ut qui uxores habent, tamquam non habentes sint; & qui utuntur hoc mundo tamquam non utantur, I. Cor. VII. 29. 31.

9 Guttur tuum sicut vinum optimum, dignum dilecto meo ad potandum, labiisque, & dentibus illius ad ruminandum.

10 Ego dilecto meo, & ad me conversio ejus.

9. *Guttur tuum:* o sponsa, vox tua, eloquium tuum. *Dignum dilecto meo:* vadens amico meo directe. Heb. Eadem locutio in Proverbiis XXIII. 31. Ubi Vulgata habet; ingreditur blande; vinum facile & jucunde potabile amico meo cuilibet; eadem vox *Dodi* supra v. 1. Ubi Vulgata habet; carissimi; ne quis de solo sponso eam intelligat. *Labiisque & dentibus;* loquens labiis dormientis. Heb. Sermo tuus, o sponsa, mihi tam suavis est, quam suave esse solet amico meo optimum vinum, quo epoto dormitantis instar somnolenta & incondita loquitur: sic se sponsæ intuitu ac blandiriis in eundem morem ebrium esse significat.

10. *Ego dilecto meo;* sponsi respondet votis. *Ad me conversio ejus:* appetitus ejus. Heb. Cupido, sicut in Genesi III. 16. de prima muliere: ubi Vulgata vertit; sub viri potestate eris: eadem ubique vox, *Thesuca*. Id quod græci πόθον, ἵμερον φιλότητα nominant: Homerus & Theocritus passim. Summa; pendemus alter ab altero: invicem ardescimus casto & conjugali amore vehementissimo, nec requies nisi fruamur optatis amplexibus. Quo fine quintum diem claudunt; ut supra II. 6. infra VIII. 3. novumque exoritur rerum ac sermonum initium.

Jam ut ad altiora & cælestia his quasi gressibus provehamur, sublimis anima non tantum sponso, sed etiam adolescentulis miraculo est, & quidem laudare cœperant supra III. 6. procedentem vaporis instar thuris odoratissimi. Nunc undique splendescentem altiori carmine concelebrant, ut auroram, ut lunam, ut solem, ut castrorum terribilem hostibus aciem, galeis & scutis percutiente sole fulgentibus. VI. 9. vocaturque Sulamitis ex ipsius Salomonis deducto nomine, VI. 12. VII. 1. Ac pulchritudo ejus mirifice commendatur, ut quæ sit perfectissima in minutissimis quoque partibus; VII. 1. 2. erectoque in cælum instar turris ac montis habitu; 4. 5. Hæc maxime congruunt Ecclesiæ, Christi nomine nuncupatæ ac vere pacificæ, quæ electos omnes unitate sua ac pace complectitur in ea: igitur sunt chori, ut scriptum est: Sicut lætantium omnium habitatio est in te; Ps. LXXXVI. 7. armorumque terror, verbum Dei scilicet, quo percutiuntur impii. Eandem ad se adventantem novi populi consalutant; quam pulchri sunt gressus tui! VII. 1. Quam pulchri pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona! Isa. LII. 7. Rom. X. 15. Beatamque proclamant, quod cælesti unctione perfusa, in Christi nomen transeat, ac numeris omnibus absoluta sit. Unde illa studiosa enumeratio partium, quam vidimus, ne omisso quidem umbilico ac ventre, femorumque juncturis; v. 1. 2. Præcisus umbilicus justificationem a peccato significat; sicut scriptum est: Radix tua in terra Chanaan; & ... in die ortus tui non est præcisus umbilicu tuus, & aqua non es lota in salutem. Ezech. XVI. 3. 7. Sensus ergo: ut præcisum umbilicum corpori, ita præcisa peccata, Ecclesiæ decori vertere, multamque gratiam, ut mixturæ optimæ plenitudinem, loco peccati induci: juxta illud: Ubi abundavit delictum, superabundavit & gratia; Rom. V. 20. Neque obscurum, ventrem acervum tritici appellari; propter Ecclesiæ feracitatem; vallatum autem esse liliis, propter candorem castitatis; eo quod Ecclesia tam casta quam fœcunda sit. Hanc qui amat, vestibus quoque ejus & calceis (ibidem) filiæque regis fimbriis, ipsisque adeo ritibus ac cæremoniis delectatur; mira undique veritatis luce perfusis; & agnoscit ubique, & per omnia pulchram, in

qua

11 Veni, dilecte mi, egrediamur in agrum, commoremur in villis.

12 Mane surgamus ad vineas: videamus si floruit vinea, si flores fructus parturiunt, si floruerunt mala punica: ibi dabo tibi ubera mea.

13 Mandragoræ dederunt odorem. In portis nostris

qua ubique sit Christus: ex quo totum corpus compactum & connexum est; Eph. IV. 16. Sed maxime in juncturis, (ibid.) qua parte membra cohærent atque coaptantur; sicut addit Paulus: Per omnem juncturam subministrationis ... augmentum corporis facit in ædificationem sui in charitate. Duo horti sponsi, alter florum, alter fructuum, VI. 1. 10. designare videntur in Scripturis quæque oblectent animum, quæque nutriant. Hortum nucum interpretatur Ambrosius eum, in quo fructus est propheticæ lectionis & sacerdotalis gratiæ, quæ amara in tentationibus, dura in laboribus, in virtutibus interioribus fructuosa est, lib. III. de virg. Augustinus autem passim figura nucum significat arcanos Scripturæ sensus, qui non nisi effracto nucleo extundi possint. Christus autem cum interdum a sponsa secedere videatur, tamen ultro redit quasi amoris impatientia victus, V. 1. eique arctissimis amplexibus adhæret. V. 8. Quid sit autem Christo, amare, ac frui castis animabus, agnoscet qui intelligit illud: Deliciæ meæ esse cum filiis hominum: Prov. VIII. 31. & illud: In caritate perpetua dilexi te; ideo attraxi te miserans tui; Jerem. XXXI. 3. & illud: Convertimini quia ego vir vester; III. 14. Illud denique: Et vidi te; & ecce tempus tuum tempus amantium; & expandi amictum meum super te, & facta es mihi; Ezech. XVI. 8. quod quidem quid est aliud, quam uxorem duxi te, & potitus sum tui? Addamus illud Pauli: Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo, 2. Cor. XI. 2. Fruitur etiam Christus piis animabus per verbi dispensatores, cum eorum obedientia delectati dicunt: Ita frater; ego te fruar in Domino: refice viscera mea in Domino; Phil. 20. & alia sexcenta. Per guttur sponsæ optimo vino comparatum, sermo Ecclesiæ, id est prædicatio Evangelii: quod ipso novo vino & generoso Christus comparat; Luc. V. 37.

SEXTA DIES.

11. *Veni, dilecte mi, egrediamur*. Significat receptos domum, sed ubi illuxisset statim egressuros, initio scilicet sextæ diei: *Egrediamur in agros*. Novum id ac singulare hac die, quod non sponsus ut antea solus domo profectus, postea experrectam sponsam ad agros invitet, ut supra II. 10. Sed ipsa sponsa sponsum, quasi pertæsa urbium turbæque ac solitudinis amans ubi eum liberius amplexetur. *Commoremur*. Novum vitæ genus instituunt: non enim, inquit, jam ambulemus per agros, sed commoremur deinceps ac pernoctemus.

12. *Mane surgamus ad vineas*. Mature surgamus, ut ruris amœnitate perfruamur. *Ibi dabo tibi ubera mea:* amores meos, ut supra. Liberior scilicet, ipsaque amœnitate ruris, atque auræ suavitate, hortorumque silentio & arborum umbris incensa in amorem.

13. *Mandragoræ:* Quæ odorata radice celebrantur. *In portis nostris*, ad ostia Heb. pro foribus omne fructuum genus, nec longe exquirendi. Cum scilicet non in urbe jam, sed in ipsis hortis agrisque versabimur. *Nova & vetera:* his ingens copia designatur, sicut scriptum est: Comedetis vetustissima veterum: Levit. XXVI. 10. & alibi: Profert de thesauro suo nova & vetera: Matth. XIII. 52. *Servavi tibi:* in tanta copia, adhibita quoque diligentia & delectus; gratiora futura sponso, quæ sponsa ipsa selegerit, ac sponso reposuerit,

omnia poma: nova & vetera, dilecte mi, servavi tibi.

CAPUT VIII.

Oscula palam: in domum matris; me docebis: amplexus: ascendit de deserto: super dilectum: sub arbore malo: signaculum: dilectio: æmulatio: flamma inextincta: soror parvula: vinea: fac audire vocem tuam: fuge.

1 Quis mihi det te fratrem meum sugentem ube-
ra matris meæ, ut inveniam te foris, & deosculer
te, & jam me nemo despiciat?
2 Apprehendam te, & ducam in domum matris
meæ: ibi me docebis, & dabo tibi poculum ex vino
condito, & mustum malorum granatorum meorum.
3 Læva ejus sub capite meo, & dextera illius am-
plexabitur me.

1. *Fratrem meum:* ut fratrem. Heb. *Sugentem ubera:* fratrem uterinum, eadem matre genitum, & lactatum, eoque cariorem. Amantes enim nullo non necessitudinis nomine delectari vidimus. v. 2. optat etiam eum, tam libere amplexari ac deosculari posse, quam fratrem infantulum. *Me nemo despiciebat:* Nemo exprobret aut contemnat, tamquam nimis amori indulgentem.

2. *In domum matris meæ;* vide supra III. 4. Etsi enim palam amplexari liceat, tamen ipso arcano delectatur magis. *Me docebis.* Proba mulier, viroque ut decet obediens, ab ipso erudiri cupit. Sic mulieres jubentur domi viros suos interrogare, 1. Cor. XIV. 35. Sic apud Xenophontem Iscomachus uxorem domi seducit & docet: Xenoph. œcon. *Et dabo tibi poculum:* inter loquendum, suaves liquores propinabo.

3. *Læva ejus:* hic diei finis, ut supra II. 6.

Hic sublimis anima inducitur una jam amore occupata, quoque magis oculis omnium splendet, eo magis latebras dulcemque secessum cum sponso quærens: instar Mariæ, quæ audit a Domino. Porro unum est necessarium; Luc. X. 42. Tales fuere prisci illi anachoretæ, qui Joannis Baptistæ exemplum secuti, longe a convictu etiam piorum, uni Deo vacare totis animi viribus studebant. Hic igitur omnia mutantur in melius; adestque copia non modo florum sed fructuum, pomaque vetera & nova, dum fructus fructibus, virtutes virtutibus superveniunt. Hoc statu anima audacior facta, ac velut sui impos, palam etiam amori indulgere cogitur, nec tenere se potest; fitque illud quod ait Paulus: Sive mente excedimus Deo. 2. Cor. V. 13. 14. Charitas enim Christi urget nos; ibid. VI. 11. Et illud: Os nostrum patet ad vos, o Corinthii; cor nostrum dilatatum est: & illud: Vivo ego, jam non ego, Gal. II. 20. Quam multa sunt in vitis Patrum. Optat tamen cubiculum, ubi sit in abscondito, Matth. VI. 6. & secus pedes Domini posita, docentem audiat intus potius quam foris, Luc. X. 39. Unde merito sequitur amplexus suavissimus & altissimæ contemplationis quies, sequente postremo die.

Neque hic desunt Ecclesiæ dotes, mane surgentis excitantisque pastores, ut explorent commissam sibi vineam, ubi flores, ubi fructus, ubi

etiam

4 Adjuro vos, filiæ Jerusalem, ne suscitetis, neque evigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit.

5 Quæ est ista, quæ ascendit de deserto, deliciis affluens, innixa super dilectum suum? Sub arbore malo suscitavi te: ibi corrupta est mater tua, ibi violata est genitrix tua.

6 Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum: quia fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio: lampades ejus, lampades ignis atque flammarum.

etiam virtutum radices per madragoras designatæ; VII. 11. 12. 13. Qua diligentia optima nutrix ubera sua impleat, ac plena Christo porrigat; nova etiam veteribus cumulet, Apostolos, & Martyres, Patriarchis, Prophetisque subjungens, nova semper prole nobilis, Judæis etiam ad extremum Domino reservatis.

SEPTIMA DIES.

4. *Adjuro vos:* Sponsus ut solet, ad auroram excitatus, sponsæ adhuc quiescenti consulit, ut supra II. 7. III. 5. Incipitque septima & ultima dies.

5. *Quæ est ista?* Igitur ineunte die sponsa prodit, ac solita puellarum admiratione excipitur, ut supra III, 6, VI, 9. Videtur autem esse Sabbatum: unde quod hactenus non vidimus, cum sponsa sponsus ipse procedit. Aliis enim diebus, sponso ad rusticana opera summo mane profecto, ipsa thalamo procedebat sola. Tum, hic nihil operis; non horti cultio, non ad pascua deductum pecus. Inter se tractant; cum amicis versantur: simul ut in die festo in publicum prodeunt, exoritur pariter altior status. Neque jam commendatur sponsa ex odoratis vestibus, aut ex cultus splendore, ac formæ gratia, sed quod una cum sponso ejus manu prehensa prodeat, eoque innixa jam beatissima sit. *Sub arbore malo suscitavi te:* excitavi a somno: Heb. sponsum scilicet ipsum; aitque se cum primum illum vidit dormientem sub illa arbore conspicatam, ibique exarsisse in flammas, neque temperare potuisse, quin ludibunda exagitaret, & e somno excitaret formosissimum juvenem. Addit sub illa ipsa arbore natum esse, ut in ejus veluti natali umbra libentius conquiesceret. Quarum rerum suavissima est amantibus recordatio: ut est illud poetæ, eclog. 8. Sepibus in nostris, &c. *Ibi corrupta est*. *Violata est*, enixa. Heb. eadem voce repetita. Ita & lxx. bis habent ὠδίνησε, neque abludit a vero rusticanam mulierem, qualis hic fingitur, dum ruri occupata discurrit, sub obvia arbore peperisse. Martial. VI. epig. 64. De Curione, quem

— dum prandia portat aranti,
Hirsuta peperit rubicunda sub ilice conjux.

Quidni etiam hæc sponsa finxerit, tali sub arbore, tam pulchra, tam frugifera, tam florentem, tam virentem te nasci oportebat. Potest & Vulgata retineri, eodemque recidit, ut ibidem conceptus sit pastor sponsus; sive ibi ortus sit parentum amor, unde ipse conceptus est, pastoribus pro more sub arbore ludentibus. Hæc igitur amori congrua, divinisque mysteriis servitura, ex moribus vitæ pastoralis finxerit, vel si mavis ad occultam alluserit historiam.

6. *Super cor tuum*. Sponsa prosequitur, est enim Heb. pronomen masculinum. Tam cupio pectori tuo & brachio adhærere, quam sigillum

ceræ,

7 Aquæ multæ non potuerunt extinguere charitatem, nec flumina obruent illam: si dederit homo omnem substantiam domus suæ pro dilectione, quasi nihil despiciet eam.

8 Soror nostra parva, & ubera non habet. Quid faciemus sorori nostræ in die, quando alloquenda est?

9 Si murus est, ædificemus super eum propugnacula argentea: si ostium est, compingamus illud tabulis cedrinis.

10 Ego murus: & ubera mea sicut turris, ex quo facta sum coram eo quasi pacem reperiens.

11 Vinea fuit pacifico in ea, quæ habet populos: tradidit eam custodibus: vir affert pro fructu ejus mille argenteos.

12 Vinea mea coram me est. Mille tui pacifici, & ducenti his, qui custodiunt fructus ejus.

ceræ, ut vel minimum a te divelli sine gravissimo cruciatu non possim. Mox amoris æmulationisque cruciatum exprimit, ut quæ hujus aliquid experta sit, supra III. & V. gravioraque sentiat ex amoris impatientia incumbere. *Lampades;* prunæ. Heb.

7. *Aquæ multæ*. Sic amor exercetur, & tamen evincit.

8. *Soror nostra:* mea, quam tu quoque mei gratia ducis tuam. *Ubera non habet:* nondum nubilis est; adhuc impubes: sic ubera tua intumuerunt, Ezech. XVI. 7. *Quando alloquenda est:* quando de ea loquendum est, Heb. de ea scilicet nuptui collocanda. Et ita Ambrosius in Ps. CXVIII. oct. 22. Sponsum omni fiducia complexa, de rebus familiaribus cum eo consilium habet, minoremque sororem commendat.

9. *Si murus est ... propugnacula argentea:* turriculas. Alii, coronidem argenteam. Respondet sponsus: si solido est ingenio, conjungamus eam viro nobili & opulento, qui sit domus ornamentum & propugnaculum. *Si ostium est, compingamus*, muniamus *illud:* si levi est ingenio, & versatili, sapienti viro, virtute incorrupta, tradamus, qui firmiter coerceat.

10. *Ego murus:* sponsa talem se esse gloriatur, qualem sponsus designabat, murum solidum, formaque & ætate viro gratissimam. *Ubera mea:* quasi diceret, non ego sine uberibus ut soror: mea eminent ubera *sicut turris:* Heb. lxx. Sicut turres; quæ stant annexæ muro, pulchri operis appendix pulchra, *quasi pacem reperiens:* inveni gratiam apud illum.

11. *Pacifico*, Salomoni, Heb. lxx. *In ea quæ habet populos;* in *Baal hamon;* nomina propria: ita & lxx.

12. *Vinea mea:* (quæ mihi Heb.) *coram me est pacifici:* Heb. pacifice, o Salomon: ita & lxx. His duobus versibus loquitur sponsus ut pastor. Qualem se hac ecloga finxit. Nihil ego, inquit, invideo Salomoni: non me regiæ opes, non regii fundi capiunt; habet quidem rex Salomon agros, vites, cellas vinarias, quique iis præsint: habet vineam quæstuosissimam, partem regii patrimonii haud ignobilem; forte vineam Engaddi balsamo insignem, I. Paral. XXVII. 27. Sed vinea mea præsens mihi est, nempe sponsa. Habe tibi, rex Salomon, vineam tuam, ac ducentos vinitores tuos, quos mille argenteis annuis dones, ad demonstrandam vineæ nobilitatem; mihi sponsa sufficit, hæc una mihi pos-

ses-

13 Quæ habitas in hortis, amici auscultant: fac me audire vocem tuam.

14 Fuge, dilecte mi, & assimilare capreæ, hinnuloque cervorum super montes aromatum.

sessio est. Cur autem ex tot regiis opibus, hortis, palatiis unam vineam commemoret, in promtu est: rusticanæ enim personæ quam agebat, nihil est commendabilius agris, rure, vinea.

13. *Quæ habitas in hortis*. Ex flagrantissimo amore petit, ut dum in hortis est, omnesque ei silent, voce suavissima canat.

14. *Fuge dilecte mi*. Hanc quidem illa orditur suavissimam cantilenam, simul canendo indicat se, non multis, sed uni canere velle ac vivere; tamquam diceret: Amicis canere me vis? non ego ita affecta sum; nequeo ferre turbam; pete velox loca sola ac remotissimos montes: tui me oculi premunt; quo ferme sensu ipse dixerat: Averte oculos tuos, supra VI. 4. Secessu opus est, ut tantos ignes exhalare possim. *Montes aromatum*: odoratis plantis plenos, quales fuisse montes Bether diximus, II. 7.

Hinc sponsa seu sublimis anima in gradu charitatis perfectissimo apparet: nihil jam verita, neque diffisa formæ, ut cum dicebat: *nigra sum*. Innixa dilecto, in ejus amplexus resoluta, eique plane & familiariter incumbens; quippe quæ ad eam pervenerit charitatem, quæ foras mittit timorem, I. Joan. IV. 18. Deliciis affluens propter eam pacem, quæ exsuperat omnem sensum, Phil. 4. 7. Recordatur autem arboris sive Crucis, in qua Christum dormientem seu mortuum suscitavit, fide resurrectionis. Neque id prætermittit, sub arbore item Evam, totamque adeo naturam humanam fuisse maledictam atque corruptam. Sub qua etiam arbore natura eadem, eadem Eva, salvatorem ex sua venturum propagine jam spe enixa est: promittente Domino: inimicitias ponam, Gen. III. 15. Ipse conteret caput tuum: secundum LXX. sive ipsa, mulier, edito Christo. Tantæ igitur calamitatis, tantique beneficii memor, sanataque, ut Ecclesia canit, per arborem, a malis ex arbore prognatis, magis magisque incumbere vult dilecto, ejusque hærere brachiis, imprimique pectori, more Joannis, quem Dominus diligebat, in ejus pectore recumbentis. Tum significat sponsa amoris ardorem vehementissimum, summosque cruciatus. Talis est enim vitæ præsentis etiam perfectissima Deoque conjunctissima charitas: coarctatur anima plene cum Christo esse desiderans, & quadam æmulatione succensa, reliquis culparum, & vel minimis inolitæ concupiscentiæ maculis, & ipsa carnis infirmitate torquetur. Amor tamen prævalet instar ignis indefessi, quem nulla vis aquarum extinguat: dicente Apostolo: Quis nos separabit a charitate Christi, tribulatio, &c. Rom. VIII. 35. Unde sponsa: Aquæ multæ non poterunt &c. v. 7. Indicatque se pro sponso passuram mille mortes, ac martyrum præcinit fortitudinem, subditque: *Si dederit homo omnem substantiam*, &c. ad commendandam pariter eorum gloriam, qui dixerunt: Ecce nos reliquimus omnia; Matth. XIX. 27. Neque sui tantum sollicita est anima conjugata Christo ejusque amore fruens: sed sororum infirmiorum profectui invigilat, easque sponso mira libertate commendat; a quo etiam docetur quæ cuique animæ adhibenda cura sit: v. 9. sororem parvulam S. Thomas intelligit nascentem sub Apostolis Gentium Ecclesiam. Hoc autem loco sponsa mirum experitur Christi in vinea sua, ipsa scilicet anima, excolenda studium, utpote quam & diligat, & apud Isaiam non modo plantet, sed etiam sepiat, muniat, custodiat, & relictis omnibus unam curet. Isa. V. 2. 4. 7. Quo Ecclesiæ catholicæ unitas commendatur. Hic primum ipsa sponsa mirifice se extollit. Ego murus, ℣. 10. Nixa scilicet sponso, quæ in se sunt dotes, eas, non ut

suas,

suas, sed ut sponsi prædicat, ubi necesse est. Sic Paulus: Abundantius omnibus laboravi: non ego autem, sed gratia Dei mecum. I. Cor. xv 10. & ille: Multam inveni in me sapientiam, & multum profeci in ea; danti mihi sapientiam dabo gloriam, Eccli. III. 22. 23. Addamus Ecclesiam vere mu um esse super petram fundatum, vallatumque pariter & ornatum gemino præcepto charitatis. Denique sponsus invitat ad canendum suavissimum amoris canticum, quo amici quoque ad amorem rapiantur. Illa canit: fuge, quod & Ecclesiæ est, Christum ascendentem in cælum, sed tamen rediturum laudibus prosequentis, & sublimis animæ, quæ Christum experta sæpe recedentem, & cum maxime teneri videtur, elapsum, amorisque negotium ipso discessu exercentem, ac tum maxime liberalem, adhortatur ad ejusmodi misericordissimam fugam. Dici etiam potest amoris delectatione victam, tantum pondus ferre non posse, quemadmodum ille dicebat; satis est, Domine, satis est. Et illa: aut pati, aut mori. Licet autem admirari miras amoris vicissitudines cum alibi absentiæ tædio desolata exclamet anima: Revertere caprea, hinnuloque velocior, II. 17. Hic castarum deliciarum torrente inundata, nec sese ipsa capiens clamare cogatur: Fuge, dilecte mi. Fuga autem indicitur super montes aromatum, ut cum sponsus seipso semper excelsior, refugisse visus sit in quamdam immensæ suæ perfectionis arcem: ab ea tamquam ab inaccesso monte sponsa prohibita, ejus tamen quodam odore recreetur. Nec prætermittam illud Ambrosii, lib. III. de virg. Nescit habitare nisi in sublimitate virtutum: nescit commorari, nisi in talibus Ecclesiæ filiabus, quæ possunt dicere: Christi bonus odor sumus.

SUMMA

ET CONCLUSIO OPERIS.

Hic igitur ordo septem dierum. Perpetuum illud: Sponsa conjuncta Christo & æterno amore flagrans. Hi gradus. Primo quidem die anima formæ diffidit suæ, ejusque vitia excusat, atque iis quæ sensus magis afficiunt, pietatis illecebris ac veluti blanditiis delectatur. Secundo. Conversa recens ad perfectioris vitæ studium, in ipsis conversionis initiis, anteactæ vitæ tot peccatis obnoxiæ commemoratione, ac tædio, novæque deliciis a sponso invitatur ad solitudinem, reliquiasque cupiditatum exterminat. Tertio die: incipiunt amoris exercitationes, inflammatur sponsa, fitque perfectior. Quarto: Exercitatio vehementior est graviorque cruciatus; animæque non tantum gratia, sed etiam robur additur, ac vis qua & hostium impetus frangat, & supra perfectissimas animas extollatur. Quinto: Non tantum sponso, sed etiam cæteris omnibus miraculo est. Sexto: Quo splendidior est, eo magis ad solitudinem properat; eoque jam ipsa sponsum ultro invitat, ut amori liberius ac sine ulla interpellatione serviat, ac plenius ipsa doceatur. Septimo: In sponsum recumbens, velut suavissimo Sabbato, conquiescit.

Recordemur autem hic semper agi de anima perfecta, & conjugata Verbo, quæ jam osculo digna sit, beatisque amplexibns: sed tamen in Christum magis magisque crescat, ut Paulus: Quæ retro sunt obliviscens, ad ea vero quæ ante sunt extendens me ipsum, Philip. III. 13. At cave hic tu mihi cogites animam per septem gradus certa methodo, ac necessario deductam, in aliquo demum statu consistere. Hoc enim dumtaxat apparet in hoc Cantico, quamcumque animam spiritus agit, eam continuis incitamentis ad ulteriora propelli: ut ea ipsa, quam Scriptura perfectam appellat charitas, seipsam supergressa, novis subinde conatibus in Deum assurgat. Huc etiam pertinet Cantici finis: Fuge, dilecte mi, super montes aromatum. Quæ quidem sic dicta sunt, ut eum quo magis com-

pre-

prehendi putatur, eo sublimiorem visum, & quasi fugientem, ipsa pro viribus secutura sit.

Ex hoc cantico Ecclesia, Patres ac præsertim sanctum Ambrosium eo in argumento copiosissimum secuta, multa transtulit in Mariam; ut hæc: Vox turturis, vox Mariæ dicentis: Ecce ancilla Domini; & : Magnificat anima mea Dominum, Luc. 1. 38. 46. Vox suavissima, quæ Joannem in utero matris latentem excitaverit, ut Dominum, ejusque matrem velut tripudiis salutaret; & illud: Dum esset rex in accubitu suo, nardus mea, omnique odore odoratior castitas invitavit eum; & illud; Quæ est ista, quæ ascendit innixa super dilectum? & illud: Tota pulchra es; & illud: Videte, filiæ Sion, regem Salomonem in diademate, quo coronavit illum mater sua; coronavit enim quando generavit, inquit Ambrosius de inst. virg. 16. Atque hoc ipso quod ad omnium salutem concepit & peperit, coronam capiti ejus æternæ pietatis imposuit; aliaque innumerabilia quæ sublimioribus animis convenientia, eo magis Mariæ congruunt; non tantum accommodatione pia, sed etiam ad literam, quo inter sublimissimas, ac perfectissimas animas sublimissima ipsa, ac perfectissima est.

Nihil autem attinebat ullam hic a Salomone Dei aut Christi fieri mentionem, cum Christus totius allegoriæ atque eclogæ sit ipse argumentum; absurdumque sit, rei figuratæ nomen parabolæ inserere. Cæterum allegoriæ vim satis demonstrat, non tantum communis Synagogæ, christianæque Ecclesiæ traditio; sed etiam Paulus, Joannes in Evangelio & Apocalypsi, Christus ipse: dum passim ad divinissimi Cantici sensus ac verba respiciunt, sponsique & sponsæ mysteria celebrant: ut hanc parabolam non unus aut alter Scripturæ locus, sed tota Scriptura edisserere videatur. Et quandoquidem is est Cantici fructus, ut Christum amemus; libet attexere Christi amorem spirantes sancti Ambrosii voces; *antiq. edit. lib.* III. *de Virg. Nov. edit. lib. de virg. cap.* XVI. *n.* 99. ut carmen amatorium in egregii amatoris affectus desinat: Omnia, inquit, habemus in Christo: omnis anima accedat ad eum, sive corporalibus ægra peccatis, sive imperfecta adhuc quidem; sed intenta tamen meditatione proficiens, sive multis aliqua sit jam perfecta virtutibus, omnis in Domini potestate est: & omnia Christus est nobis. Si vulnus curare desideras, medicus est: si febribus æstuas, fons est: si gravaris iniquitate, justitia est: si auxilio indiges, virtus est: si mortem times, vita est; si cælum desideras, via est; si tenebras fugis, lux est; si cibum quæris, alimentum est. Gustate igitur & videte, quoniam bonus est Dominus. Beatus vir qui sperat in eo.

FINIS CANTICI CANTICORUM.

LIBER SAPIENTIÆ

PRÆFATIO.

Quatenus liber iste Salomonis habeatur.

I. Librum hunc, regis Salomonis nomine scriptum esse, constat ex his verbis: Tu elegisti me regem populo tuo .... & dixisti me ædificare templum in monte sancto tuo: (cap. IX. 7.) quem etiam multi Patres græci latinique Salomoni tribuunt, atque apud græcos *Sapientia Salomonis* inscribitur: qui titulus diutissime etiam apud latinos valuit. Nam in Carthaginensi Concilio III. cap. 47. & postea in decreto sancti Innocentii I. inter Scripturas canonicas quinque Salomonis libri recensentur. Primus Gelasius in concilio Romano I. decreto de Apocryphis sic inscripsit: Salomonis libri tres: Sapientiæ unus: Ecclesiastici unus: quam inscriptionem latini postea secuti sunt codices. Eatenus autem Salomonis esse creditur quod ejus sensus, non tamen compositionem aut verba contineat; neque enim tantum, ut ait Hieronymus, (Præfat. ad Heliod. &c.) græcam eloquentiam redolet, verum etiam sapit sophisticen illam sanam et eruditam, quæ sub Macedonum regum impero, toto Oriente, ac præsertim Alexandriæ viguit. Deo enim visum est, hunc etiam stylum, ab hebraica licet simplicitate abhorrentem, divinis oraculis conscribendis dicari, consecrari, ut sapientia illa cælestis, omnium hominum ac temporum sensibus & gustui se se accommodaret: quod etiam secundus Machabaicæ historiæ liber luculenter ostendit.

De auctore & ætate libri incompertum.

II. De auctore libri nihil est memoriæ proditum, præter illud beati Hieronymi, loco mox laudato. Nonnulli scriptorum veterum, illum esse Judæi Philonis, affirmant; illius scilicet, quem Josephus (lib. I. contr. Appion.) Demetrio Phalereo supparem memorat, neque quidquam comperimus, quo ea conjectura firmetur. De Philone vero Alexandrino scriptis post æram christianam editis notissimo, quod nonnulli memorant, confutatione non eget: adeo & ætas & auctoritas & ipse stylus discrepant.

De scriptionis tempore æque incompertum. Sané Ecclesiastici liber ad ea pertinet tempora, quæ Machabaicis propiora videntur, ut suo ostendemus loco. Sapientiæ liber nullam præfert temporum notam; neque quidquam aliud, quam quod ante Ecclesiasticum in Scripturarum canone collocetur: quamquam Hieronymus in sua Præfatione testatur, se vidisse codices, in quibus Sapientia sub Ecclesiastæ nomine secundum obtineret locum, Ecclesiastico Siracidæ Parabolarum titulum præferente, addito & altero Cantico Canticorum; ad Salomonis exemplum.

III. Sapientiæ liber duas habet partes: prima est, commendatio sapientiæ usque ad caput IX. quo capite incipit prolixissima, atque ad finem usque libri deducta precatio, qua prisca historia recolitur, atque in tuenda pia gente, ejusque hostibus ulciscendis, divinæ justitiæ, ac sapientiæ arcana, ab ipsa rerum origine reserantur. Libri divisio in duas partes: primæ partis documenta.

Prima illa pars duo habet imprimis, quibus hujus libri divina ac prophetica commendetur auctoritas: alterum est de Christo patiente manifestissimum vaticinium, consonum Evangelistis, nec semel a veteribus memoratum; (cap. II.) alterum, de increatæ Sapientiæ nativitate, ac dotibus præclara documenta, quæ Salomonica illustrent, ipsi Paulo facem præferant, ut suo notatur loco: I. VII. VIII.

Huc accedunt egregia illa: mortem non a Deo, sed a peccato esse, & diaboli invidia introductam, I. II. & tamen usque adeo beneficentiæ vertere, ut cita morte eripi ab hujus vitæ malis ac periculis, pars sit vel maxima divini muneris: IV.

Quem ad locum pertinet illa perspicua, ac veteris Testamenti conditionem propemodum supergressa, de futuræ vitæ bonis, atque suppliciis revelatio, quæ Evangelicæ veritati viam parare videatur, Deo ita providente, ut quo propior erat Christus, eo copiosius atque illustrius arcana cælestia panderentur (cap. III. V.)

Insigne etiam illud de casti connubii, imo etiam de sanctæ continentiæ fructibus, deque imminente adulterorum soboli ultione. (III. IV.) Neque prætermittendum id, quod est vel maximum, et ad hujus libri assequendum institutum imprimis memora-

bile: nempe hunc directum esse, ac veluti inseriptum dedicatumque regibus, optimatibus, judicibus. Unde illud initium: Diligite justitiam, qui judicatis terram: (I. I.) patefacto etiam arcano, potentes potenter tormenta passuros, & judicium durissimum his qui præsunt fieri. (VI.)

Documenta secundæ partis.

IV. In illa precatione, qua divinissimi libri postrema pars continetur; primum illud: veram sapientiam, quæ continentiæ quoque nomine appelletur, Dei esse donum. (VIII. 21. IX. 4. 9. 10.) Hinc ad finem usque libri, decursa Pentateuchi historia edocemur, qua mente, quo fructu sacra legatur hisoria; considerata scilicet divina Sapientia, quæ suis semper consulat, ulciscatur malos: quo loco hanc habemus divinæ justitiæ, æternæque legis regulam: per quæ quis peccat, per hæc & torqueri: (XI. 17.) impiosque sibi esse supplicio, et convenientissimis affici pœnis. Tum illud præclarissimum: Deum parcentem omnibus, non uno semel ictu, totâque effusa ira conficere adversarios, sed lente et paulatim, ut ad pœnitentiam provocet; nec nisi contumaces, suæque misericordiæ contemptores adigat ad interitum: quo enim potentior, eo indulgentior, nihilque præpropere aut inordinate; sed omnia mensura, pondere, numero, apta disposuit. (XI. XII.)

Divina libri auctoritas.

V. His igitur, aliisque divinissimis atque altissimi spiritus documentis, Sapientiæ liber merito a Patribus ad summum auctoritatis culmen evectus est, divinorumque voluminum canone recensitus. Jam Concilii Carthaginensis III. sancti Innocentii, sancti Gelasii, Romanorum Pontificum, edita eam in rem decreta retulimus, quæ sequitur et firmat Tridentina Synodus, notissimo decreto, de scripturis canonicis, Sess. IV.

Præluxerunt antiquissimi ac primæ etiam ætatis Patres, apud quos et Sapientiam et Ecclesiasticum, sacræ Scripturæ titulo prænotatos, passim invenias; nec leviter, ac velut perfunctorie: sed asservatione ea, quæ et firmissima sit, et ad posteriora sæcula permanarit.

De canonicæ Scripturæ titulo, non nihil a latinis græci discrepare visi: interim quosdam libros a græcis divinos ac propheticos fuisse habitos, quos ta-

men in canonem non referrent, vel una illa Origenis ad Julium Africanum de Susanna, et aliis confirmat epistola; favet ipsum Salomonis nomen, quo non nisi divinitus inspirata volumina dignarentur.

Quod autem sanctus Hieronymus memorat (ead. Præf.) legi quidem ab Ecclesia hos libros: „ad „ædificationem plebis, non ad auctoritatem eccle„siasticorum dogmatum confirmandam:" pace summi viri dixerim, non ita Augustinus: qui ad confutandam Pelagianam hæresim, passim hunc adhibet Sapientiæ locum: Raptus est ne malitia mutaret intellectum ejus; (Sap. IV. 11.) et illum de continentia ab uno Deo impetranda celeberrimum (VIII. 24.); aliosque non paucos; atque ut pariter de Ecclesiastico conficiamus, deductum ex eo libro profert egregium locum, de libero arbitrio, pari auctoritatis commendatione cum cæteris, qui vel divinissimi et maxime canonici habeantur. (S. Aug. lib. 2. de gr. et lib. arb. cap. 11. Eccli. XV. 11.)

Nec mirum, cum hinc egregios locos ipse etiam Cyprianus attulerit, et adversus Judæos, opere imprimis dogmatico, quo non nisi receptissima, et à divino spiritu dictata protulit; propheticum illud de Christo patiente testimonium adhibendum censuerit, ad confirmandam fidei veritatem.

His ergo permotus sanctus Augustinus eos, qui libri Sapientiæ detrectabant auctoritatem, sic castigabat, (lib. de prædest. sanct. 14.) „Non debuit re„pudiari Sapientiæ liber, qui meruit in Ecclesia „Christi de gradu lectorum, tam longa annositate „recitari, atque ab omnibus christianis, ab Episco„pis usque ad extremos laicos, fideles, pœniten„tes, catechumenos, cum veneratione divinæ aucto„ritatis audiri; ac postea, eum librum sibi antepo„suerunt etiam temporibus proximis Apostolorum „egregii tractatores, qui eum testem adhibentes, „nihil se adhibere nisi divinum testimonium credi„derunt."

LIBER SAPIENTIÆ.

CAPUT PRIMUM.

Judices diligant justitiam: Dominus adsciscit simplices: peccatores, & simulatores repellit, 4. 5. arcana cordis penetrat: ergo a detractione & mendacio abstinendum: mors non a Deo, sed a peccato, 13. 14. 15.

1 Diligite justitiam, qui judicatis terram. Sentite de Domino in bonitate, et in simplicitate cordis quærite illum:

2 Quoniam invenitur ab his, qui non tentant illum: apparet autem eis, qui fidem habent in illum.

3 Perversæ enim cogitationes separant a Deo: probata autem virtus corripit insipientes.

4 Quoniam in malevolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis.

5 Spiritus enim sanctus disciplinæ effugiet fictum, et auferet se a cogitationibus, quæ sunt sine intellectu, et corripietur a superveniente iniquitate.

6 Benignus est enim spiritus sapientiæ, et non liberavit maledicum a labiis suis: quoniam renum il-

1. *In bonitate*. Ut & de Deo bona omnia cogitetis; & ipsi de Deo cogitantes bona omnia sapiatis; quod magis sequenti congruit.

2. *Qui non tentant illum*. Tentare Deum, quod sæpe veritum in Scripturis, nihil aliud est quam diffidere Deo, nec verbis ejus aut benignitati satis credere, nisi signa & prodigia non sua voluntate, sed nostro arbitrio faciat: quod est contrarium ei quod subditur: *Apparet autem eis, qui fidem habent in illum.*

3. *Corripit insipientes*. Arguit, convincit, Græc.

4. *Subdito peccatis*. Peccato. Græc.

5. *Spiritus sanctus disciplinæ*. Supple: magister, disciplinam inspirans: quo sensu dicitur spiritus sapientiæ & intellectus, &c. *Effugiet fictum*: dolum, Gr. Amat enim simplices, veraces, justos, probos: non simulatores. *Corripietur*. Arguetur, convincetur: *a superveniente iniquitate*; ubi supervenerit iniquitas, convincetur falsi is, qui spiritu disciplinæ se jactabat præditum: aut enim illum spiritum omnino non habuit, aut non habuit ea, qua oportebat, animi constantia.

6. *Benignus est*. Humanus, humanitatis amans, φιλάνθρωπος. *Spiritus Sapientiæ*: ut legit s. Aug. lib. de mend. ad Cons. c. 16, sive

ut

lius testis est Deus, et cordis illius scrutator est verus, et linguæ ejus auditor.

7 Quoniam spiritus Domini replevit orbem terrarum: et hoc, quod continet omnia, scientiam habet vocis.

8 Propter hoc qui loquitur iniqua, non potest latere, nec præteriet illum corripiens judicium.

9 In cogitationibus enim impii interrogatio erit: sermonum autem illius auditio ad Deum veniet, ad correptionem iniquitatum illius.

10 Quoniam auris zeli audit omnia, et tumultus murmurationum non abscondetur.

11 Custodite ergo vos a murmuratione, quæ nihil prodest, et a detractione parcite linguæ, quoniam sermo obscurus in vacuum non ibit: os autem, quod mentitur, occidit animam.

12 Nolite zelare mortem in errore vitæ vestræ, neque acquiratis perditionem in operibus manuum vestrarum.

13 Quoniam Deus mortem non fecit, nec lætatur in perditione vivorum.

14 Creavit enim, ut essent omnia, et sanabiles fe-

ut habet Gr. Sapientia: id est sapientia Dei, spiritus est hominum amans, quippe quos ad se tanta benignitate invitet, ut patet Prov. III. *Non liberabit maledicum a labiis suis:* cum verbis suis ipse capiatur, audiatque illud a Paulo: Inexcusabilis es, o homo omnis qui judicas: in quo enim judicas alterum, te ipsum condemnas, Rom. II 1. Atque etiam a Domino: Ex ore tuo te judico, serve nequam: sic Ps. CXXXIX. 10. Labor labiorum ipsorum: eorum elaborata ac fraudolenta consilia, operient eos: capient, comprehendent ut fossa, ut laqueus. *Renum:* interiorum; cogitationum, cupiditatum: Hebraismus frequens. *Linguæ ejus auditor:* verborum, arcanorum licet.

7. *Quoniam spiritus Domini*. Ex eo quod Dei spiritus ubique sit, & omnia sua virtute contineat, recte infert exaudiri ab eo quantumvis occultas hominum voces. Unde infert seq. ℣. 8. *Propter quod qui loquitur iniqua, non potest latere*.

9. *In cogitationibus impii interrogatio*, sive inquisitio *erit:* cum latentes etiam cogitationes tam Deo notæ sint, quam si, inquisitione facta, responsa nostra audierit.

10. *Auris zeli*, sive Dei zelantis cogitationes hominum, eisque animum attentum adhibentis, *Audit omnia: & tumultus murmurationum:* strepitus, susurrus quamvis occultissimus: quod sequentia produnt.

12. *Nolite zelare mortem*. Atque ita vos gerere, quasi eam summo studio accersere cupiatis.

13. *Deus mortem non fecit*. Creavit enim Deus hominem inexterminabilem: invidia autem diaboli mors introivit in orbem terrarum; infra II. 23. 24. &, Quare moriemini domus Israel? quia nolo mortem peccatoris; Ezech. XVIII. 30. 31. unde subdit:

14. *Creavit enim* ille existens & existendi fons, *omnia ut essent*, non

ut

cit nationes orbis terrarum: et non est in illis medicamentum exterminii, nec inferorum regnum in terra.

15 Justitia enim perpetua est, et immortalis.

16 Impii autem manibus et verbis accersierunt illam: et æstimantes illam amicam, defluxerunt, et sponsiones posuerunt ad illam: quoniam digni sunt, qui sint ex parte illius.

ut interirent, *& ut salutares* essent, hoc est, salutiferæ *generationes mundi*: clementa, plantæ, fruges: *neque est in illis medicamentum exterminii*, virus mortiferum, aut quidquam generi nostro insalubre aut noxium. Si enim ab initio tellus bonarum tantum herbarum ferax, nec nisi peccantibus spinas & tribulos germinavit; quanto magis venena aberant sive ab universa terra; degenerantibus postea seminibus, seu quod magis crediderim, a voluptatis horto, quem homines incolebant. Eo quod.

15. *Justitia*. in qua homo factus est, per se se *immortalis*, atque immortalitatem affert.

16. *Æstimantes illam amicam*. Qui enim me oderunt, ait Sapientia, diligunt mortem. Prov. VIII. 36. *Defluxerunt*: tabuerunt, defecti sunt viribus. *Sponsionem posuerunt ad illam*; cum ea pactum inierunt. Unde apud Isa. XXVIII. 15. Percussimus fœdus cum morte, quasi pacto fœdere, nos ei habendos, possidendos sponte tradidimus: ac postea 18. Delebitur fœdus vestrum cum morte, & pactum vestrum cum inferno non stabit. *Quoniam digni sunt*, ut morti dedantur *qui sunt ex parte ipsius*, qui peccato commisso mortis se partibus adduxerunt. Peccatum enim cum consummatum fuerit, generat mortem. Jac. I. 15. &, A quo quis superatus est, hujus & servus est. 2. Pet. II. 19.

CAPUT II.

Impiorum ratiocinia: post hanc vitam nihil: utendum præsentibus bonis: odiosum virum bonum: etiam Christum: de ipso prophetia, 18. quid his respondendum: ac primum mortem non a Deo, 22. 23. 24.

1 Dixerunt enim cogitantes apud se non recte: Exiguum, et cum tædio est tempus vitæ nostræ, et non est refrigerium in fine hominis, et non est qui agnitus sit reversus ab inferis:

2 Quia ex nihilo nati sumus, et post hoc erimus

1. *Cum tædio vita nostra*. Cavendum a tædio, unde ad sensuum oblectamenta propellimur, verisque, ac suis gaudiis præoccupandus animus: juxta illud toties inculcatum: *Gaudete: non est refrigerium*, Gr. remedium, curatio. *In fine; & non est qui agnitus*. Oratio familiaris impiis; quare ille dives apud inferos: Mitte Lazarum: &; Si quis ex mortuis resurrexerint, credent. Luc. XVI. 30. 31. Nunc autem ad votorum cumulum habemus Chrisrum a cælo, ab inferis, ex mortuis reversum; cujus resurrectio sole clarior.

tamquam non fuerimus: quoniam fumus flatus est in naribus nostris: et sermo scintilla ad commovendum cor nostrum:

3 Qua extincta, cinis erit corpus nostrum, et spiritus diffundetur tamquam mollis aer, et transibit vita nostra tamquam vestigium nubis, et sicut nebula dissolvetur, quæ fugata est a radiis solis, et a calore illius aggravata.

4 Et nomen nostrum oblivionem accipiet per tempus, et nemo memoriam habebit operum nostrorum.

5 Umbræ enim transitus est tempus nostrum, et non est reversio finis nostri, quoniam consignata est, et nemo revertitur.

6 Venite ergo, et fruamur bonis quæ sunt, et utamur creatura tamquam in juventute celeriter.

7 Vino pretioso et unguentis nos impleamus: et non prætereat nos flos temporis.

8 Coronemus nos rosis, antequam marcescant: nullum pratum sit, quod non pertranseat luxuria nostra.

9 Nemo nostrum exors sit luxuriæ nostræ: ubique

2. *Ex nihilo nati sumus*. Gr. temere, casu, nulla causa; nullo certo vitæ fine, quod eodem recidit: *Fumus flatus est;* Gr. fumus aut flatus est: *In naribus nostris;* res facile evanescens, sive sit vapor spissior, sive aer tenuis. *Sermo scintillæ;* Gr. sermo scintilla, *ad commovendum;* sermo, seu verbum, phrasi Hebraica, pro re. Sensus est; res illa, quæ commovet cor nostrum, vitalemque calorem per artus diffundit, non nisi scintilla est quæ statim extinguitur, duabusque omnino rebus vanissimis vita nostra constat, flatu, & igne tenui.

4. *Et nomen nostrum*. Adeo nihil sumus, ut nec fama nostri supersit.

5. *Non est reversio finis nostri*. A fine ac post mortem. *Consignata est enim;* res est sigillo clausa, quod designare non licet, atque ineluctabili decreto firmata, quod jam nihil simus.

6. *Bonis quæ sunt*. Veris bonis. Crassi homines ac sensibus dediti, præter ea quæ palpant, cuncta habent pro inanibus ac nullis: cum e contra, quæ videntur, temporalia sint, quæ autem non videntur, æterna. 2. Cor. IV. 18. quæ etiam vere sunt, ut habes inf. VIII. 6. *Utamur creatura tamquam in juventute*, *in* deest in ed. Rom. habet Complut. ipsa res sequentibus exponitur.

7. *Flos temporis*. Gr. aeris; odoratus vapor ex vino & unguentis veluti efflorescens.

8. *Nullum pratum*. Et hoc ad licentiam pertinet, ut incerti ac vagi hac illacque discurrant: prata memorantur herbis virentibus læta, choreis ac saltationibus frequentanda. Gr. tamen deest.

9. *Nemo nostrum*. Nemo se temperantem modestumque faciat; quod in illo voluptatum contubernio impatientissime ferunt.

relinquamus signa lætitiæ; quoniam hæc est pars nostra, et hæc est sors.

10 Opprimamus pauperem justum; et non parcamus viduæ, nec veterani revereamur canos multi temporis,

11 Sit autem fortitudo nostra lex justitiæ; quod enim infirmum est, inutile invenitur.

12 Circumveniamus ergo justum, quoniam inutilis est nobis, et contrarius est operibus nostris, et improperat nobis peccata legis, et diffamat in nos peccata disciplinæ nostræ.

13 Promittit se scientiam Dei habere, et filium Dei se nominat,

14 Factus est nobis in traductionem cogitationum nostrarum.

15 Gravis est nobis etiam ad videndum, quoniam dissimilis est aliis vita illius, et immutatæ sunt viæ ejus,

16 Tanquam nugaces æstimati sumus ad illo, et abstinet se a viis nostris tamquam ab immunditiis, et præfert novissima justorum, et gloriatur patrem se habere Deum.

17 Videamus ergo si sermones illius veri sint, et tentemus quæ ventura sunt illi, et sciemus quæ erunt novissima illius.

10. *Opprimamus pauperem*. Recte Aug. in Ps. lvii. 30. Cum voluptas non nisi læta & benefica mitisque esse videatur, tamen facile prorumpere in vim ac rapinas, supplendis per scelerata compendia opibus per luxuriem exhaustis.

11. *Sit fortitudo nostra lex justitiæ*. Sic illi apud Platonem passim, justum, inane nomen; nec justitiam esse aliud quam validioris voluntatem. *Quod infirmum est*. Virtus ac justitia, eo debilis, quod æquo bonoque conclusa, facile pateat injuriæ nihil non moventium, ac per fas & nefas grassantium.

13. *Promittit ... & filium Dei se nominat*. 16. *gloriatur patrem ... Deum* 17. *Videamus ... si sermones illius veri sunt*. 18. *Si enim est verus filius Dei*. 20. *morte turpissima*. Hic ille est locus aperte propheticus, toties a Patribus celebratus, & cum Matt. xxvii. 40. 42. 43. conferendus.

14. *In traductionem* ἐλεγχὸν, reprehensionem; confutationem; convictionem.

15. *Dissimilis est aliis... immutatæ viæ ejus*. A vulgari hominum consuetudine abhorret. Viderint qui se satis excusatos putant, quod sequantur multitudinem.

16. *Præfert novissima justorum*. Hoc est, quo vel maxime justi ludibrio habeantur, quod futura exspectent, spretis præsentibus. *Patrem se habere Deum*; Gr. brevius, gloriatur Patrem Deum.

18 Si enim est verus filius Dei, suscipiet illum, et liberabit eum de manibus contrariorum.

19 Contumelia et tormento interrogemus eum, ut sciamus reverentiam ejus, et probemus patientiam illius.

20 Morte turpissima condemnemus eum: erit enim ei respectus ex sermonibus illius.

21 Hæc cogitaverunt, et erraverunt: excæcavit enim illos malitia eorum.

22 Et nescierunt sacramenta Dei, neque mercedem speraverunt justitiæ, nec judicaverunt honorem animarum sanctarum.

23 Quoniam Deus creavit hominem inexterminabilem, et ad imaginem similitudinis suæ fecit illum.

24 Invidia autem diaboli mors introivit in orbem terrarum.

25 Imitantur autem illum, qui sunt ex parte illius.

18. *Si est verus filius Dei*. Gr. Si est ille justus filius Dei. Si est ille Christus sub justi nomine tamdiu expectatus. Isa. xli, xlv. 51. Dan. ix.

19. *Contumelia & tormento*. Addamus plagis contumeliam, quod Christo factum est. *Interrogemus eum*; probemus, ut explicant sequentia. *Reverentiam*, obedientiam, tolerantiam; Gr. æquitatem, benignitatem.

20. *Morte turpissima*. Cruce scilicet, servili ac teterrimo atque ignominiosissimo supplicio. *Erit enim respectus ex sermonibus illius*. Viderimus inter cruciamenta quid dicat, & an sibi constet.

22. *Sacramenta Dei*. Mysteria, sive arcana consilia. *Animarum sanctarum*: Gr. irreprehensibilium.

23. *Fecit Deus hominem inexterminabilem*. Immortalem; ut recordatione pristinæ dignitatis erigat justorum animos, ne impiorum insectationibus victi jaceant. *Ad imaginem similitudinis suæ*; Gr. proprietatis. Deo enim proprium, ut sit per se immortalis; cætera omnia per se deficiant, nisi continuo divinæ virtutis influxu sustententur. Alii codices habent; æternitatis suæ ἀϊδιότητος, pro ἰδιότητος.

24. *Invidia diaboli mors*. Unde Christus: ille homicida ab initio. Joan. viii. 44.

25. *Imitantur autem illum*. Vos ex patre diabolo estis, & desideria patris vestri vultis facere. Joann. ibid.

CAPUT III.

Prosequitur adversus impios: justorum spes: gloria sempiterna: impii maledicti: eorum maledicta conjugia: maledicta soboles: eunuchi spirituales, 14.

1 Justorum autem animæ in manu Dei sunt, et non tanget illos tormentum mortis.

2 Visi sunt oculis insipientium mori: et æstimata est afflictio exitus illorum:

3 Et quod a nobis est iter, exterminium: illi autem sunt in pace.

4 Et si coram hominibus tormenta passi sunt, spes illorum immortalitate plena est.

5 In paucis vexati, in multis bene disponentur: quoniam Deus tentavit eos, et invenit illos dignos se.

6 Tamquam aurum in fornace probavit illos, et quasi holocausti hostiam accepit illos, et in tempore erit respectus illorum.

7 Fulgebunt justi, et tamquam scintillæ in arundineto discurrent.

8 Judicabunt nationes, et dominabuntur populis, et regnabit Dominus illorum in perpetuum.

9 Qui confidunt in illo intelligent veritatem: et

1. *Tormentum mortis*. Vox ultima deest, Gr.

2. *Æstimata est afflictio*; 3. *& quod a nobis est iter*: Insipientes arbitrantur exitum justorum sive mortem, nihil aliud esse quam cruciatum, & profectionem a nobis, interitum, excidium. Gr. contritionem.

5. *In paucis*. In corpore, in paucorum dierum vita, *vexati: in multis*; in æterna & interminabili vita, *bene disponentur*; Gr. per pauca docti; (sub patientiæ disciplina habiti) maximis afficientur beneficiis: Non enim condignæ sunt passiones hujus temporis ad futuram gloriam; &, Momentaneum illud & leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur. Rom. VIII. 18. 2. Cor. IV. 17.

6. *Quasi holocausti hostiam accepit illos*. Gr. holocaustum hostiæ: sive immolationis: eodem sensu: ut perfectam oblationem, qualis est holocausti, quæ tota Domino consecratur. *In tempore erit respectus illorum*; suo & idoneo tempore respiciet Deus eorum studia & labores. At Gr. in tempore respectus illorum (quo illos respiciet Deus.)

7. *Fulgebunt, & tamquam scintillæ in arundineto*. Clara luce, in materia quæ flammam facile comprehendat: *discurrent*; immortalem lucem circumferentes.

8. *Judicabunt nationes*. Teste ipso Christo, Apoc. II. 26.

9. *Donum*. Seu donativum. *Electis ejus*: stipendia enim peccati mors; gratia autem Dei, (donum seu donativum, & gratuita largitio qua suos impertit milites,) vita æterna. Rom. VI. 23.

fideles in dilectione acquiescent illi: quoniam donum, et pax est electis ejus.

10 Impii autem secundum quæ cogitaverunt, correptionem habebunt: qui neglexerunt justum, et a Domino recesserunt.

11 Sapientiam enim, et disciplinam qui abjicit, infelix est: et vacua est spes illorum, et labores sine fructu, et inutilia opera eorum.

12 Mulieres eorum insensatæ sunt, et nequissimi filii eorum.

13 Maledicta creatura eorum: quoniam felix est sterilis et incoinquinata, quæ nescivit thorum in delicto, habebit fructum in respectione animarum sanctarum.

14 Et spado, qui non operatus est per manus suas iniquitatem, nec cogitaverit adversus Deum nequissima: dabitur enim illi fidei donum electum, et sors in templo Dei acceptissima.

15 Bonorum enim laborum gloriosus est fructus, et quæ non concidat radix sapientiæ.

16 Filii autem adulterorum in inconsummatione erunt, et ab iniquo thoro semen exterminabitur.

11. *Vacua spes illorum*. Isa. LIX. 5. 6. 7. Ova aspidum ruperunt, & telas araneæ texuerunt... telæ eorum non erunt in vestimentum, neque operientur operibus suis; opera eorum opera inutilia... cogitationes eorum cogitationes inutiles; vastitas & contritio in viis eorum.

12. *Mulieres eorum insensatæ*. Impiorum familia pravis exemplis corrupta.

13. *Maledicta*. Execrabilis, *creatura* (seu progenies) *eorum*: pessimorum hominum pessima soboles. *Felix sterilis, & incoinquinata*; seu virgo, præ illis tam impie conjugatis: tot probra, tot corruptelæ sunt in conjugiis & familiis: tanta etiam in connubiali thoro flagitia ac dehonestamenta sunt, ut sterilitas & virginitas longo spatio antecellant. *Habebit fructum*; præclaram sobolem, bona opera, eorumque mercedem. *In respectione*; in visitatione & retributione, *animarum sanctarum*. Deest Gr.

14. *Et spado*. Supple beatior; alludit ad spadones illos, de quibus Isa. LVI. 3. 4. 5. *Qui non operatus est per manus; nec cogitavit*; qui nec opere, nec cogitatione peccavit. *Dabitur illi fidei donum electum*; excellens, singulare; scilicet, nomen melius a filiis & filiabus; nomen sempiternum quod non peribit: Isa. ibid. ut jam non in sobole, ut cæteri homines, sed in bonis operibus immortalitatem consequantur. *Sors in templo Dei acceptissima*; Isa. ibid. Dabo eis in domo & in muris meis locum; ut & illud animo providisse videantur, cœlibes honoratiore loco in templo Dei sessuros, sacrorumque administros futuros.

16. *Filii adulterorum in inconsummatione erunt*. Gr. inconsummati, impuri, non initiati, imperfecti abortivi instar. Ut infra IV. 5. *Ab iniquo toro semen*, seu soboles, *exterminabitur*, aberit; contra ac Salomon pollicetur toro intaminato & casto Prov. V. 15. 16.

17 Et si quidem longæ vitæ erunt, in nihilum computabuntur, et sine honore erit novissima senectus illorum.

18 Et si celerius defuncti fuerint, non habebunt spem, nec in die agnitionis allocutionem.

19 Nationis enim iniquæ diræ sunt consummationes.

18. *Nec in die agnitionis.* In die quo benefacta & scelera recognoscentur. *Allocutionem;* solatium, Gr.

19. *Nationis*, generationis, seu sobolis *iniquæ*, inter adulteria sordesque natæ. *Diræ sunt consummationes;* diri & infausti exitus.

CAPUT IV.

Pii, clari, notique; malorum soboles instabiles: justorum beata mors, 7. beata etiam vita: etiamsi brevis, 1. senectute melior, 8. 9. cito rapi ex gratia est, 11. 14. vitæ pericula, tentationes, fascinum, 12. irrisi impii et infelices, 19. 20.

1 O quam pulchra est casta generatio cum claritate! immortalis est enim memoria illius, quoniam et apud Deum nota est, et apud homines.

2 Cum præsens est, imitantur illam: et desiderant eam cum se eduxerit, et in perpetuum coronata triumphat incoinquinatorum certaminum præmium vincens.

3 Multigena autem impiorum multitudo non erit utilis, et spuria vitulamina non dabunt radices altas, nec stabile firmamentum collocabunt.

1. *O quam pulchra casta generatio.* Sive generatio illa bonorum operum, de qua supra III. 13. 14. sive post exhibitas oculis impiorum & adulterorum execratas atque incestatas domos, piorum sobolem benedictam prædicat. Prima illa interpretatio magis græco congruit, qui sic habet. *Melior est orbitas sive sterilitas cum virtute;* supple, quam illa impiorum ampla soboles. *Immortalis est enim memoria illius*, sterilitatis scilicet cum virtute conjunctæ: ut habes Isa. LVI.

2. *Incoinquinatorum certaminum præmium vincens.* Pro quo Gr. prælium: sunt autem incoinquinata certamina incruenta illa, neque ulla cæde polluta, quibus voluptatem virtute & castitate dejicimus. Posset etiam pro, *certaminum*, reponi, *præmiorum:* eodem ubique sensu quo illa prælia celebrentur, quæ puram, ac nulla cæde fœdam reportent lauream.

3. *Spuria vitulamina.* Mendum: ex voce μοσχευμάτων. Vertendum autem. *Spuriæ, sive adulterinæ propagines, plantationes:* ut habet Aug. 2. de doct. christ. c. 12. hoc est adulterorum soboles, *nec ha-*

4 Et si in ramis in tempore germinaverint, infirmiter posita; a vento commovebuntur, et a nimietate ventorum eradicabuntur.

5. Confringentur enim rami inconsummati, et fructus illorum inutiles, et acerbi ad manducandum, et ad nihilum apti.

6 Ex iniquis enim somnis filii, qui nascuntur, testes sunt nequitiæ adversus parentes in interrogatione sua.

7 Justus autem si morte præoccupatus fuerit, in refrigerio erit.

8 Senectus enim venerabilis est non diuturna, neque annorum numero computata; cani autem sunt sensus hominis.

9 Et ætas senectutis, vita immaculata.

10 Placens Deo factus est dilectus, et vivens inter peccatores translatus est.

11 Raptus est, ne malitia mutaret intellectum ejus, aut ne fictio deciperet animam illius.

12 Fascinatio enim nugacitatis obscurat bona, et inconstantia concupiscentiæ transvertit sensum sine malitia.

13 Consummatus in brevi explevit tempora multa.

14 Placita enim erat Deo anima illius; propter hoc properavit educere illum de medio iniquitatum. Po-

habent radices altas: ut supra III. 16. &c. Ambrosius tamen ex hac versione Theclam, Agnetem, Pelagiam vocat nobilia vitulamina, lib. 2. epist. 7.

6. *Ex iniquis somnis*: illicitis amplexibus, sive delectamento somni, ut infra VII. 2. quem poeta dulcem soporem vocat. *In interrogatione*, sive probatione *sua*: data occasione parentum se similes comprobabunt.

8. *Cani autem sunt sensus hominis*. Sive ut habet Gr. canities ipsa, prudentia est hominibus, ne eam colore aut annis æstimes.

11. *Raptus est*. Quem in locum Aug. lib. de prædest. Sanct. XIV. dictum est secundum pericula vitæ hujus, non secundum præscientiam Dei, qui hoc præscivit quod futurum erat, non quod futurum non erat: id est quod ei mortem immaturam fuerat largiturus, ut tentationum subtraheretur incerto; non quod peccaturus esset, qui mansurus in tentatione non esset. Quem Sapientiæ locum laudat etiam Cypr. lib. de mortal. ab Augustino citatus.

12. *Fascinatio nugacitatis*. En vitam humanam; fascinatio sive fallacia atque deceptio, stoliditas, nugacitas, pravitas, inconstantia sive vacillatio; ῥεμβασμός. Hæc enim omnia græcæ voces sonant. *Inconstantia concupiscentiæ*; sensuum vagi ac mutabiles motus, unde Moyses: Nec sequantur cogitationes suas, & oculos per res varias fornicantes, Num. XV. 39. & Paulus: Facientes voluntatem carnis & cogitationum. Ephes. II. 3.

14. 15. *Populi autem... non intelligentes... quoniam gratia & mi-*

seri-

puli autem videntes, et non intelligentes, nec ponentes in præcordiis talia:

15 Quoniam gratia Dei, et misericordia est in sanctos ejus, et respectus in electos illius.

16 Condemnat autem justus mortuus vivos impios, et juventus celerius consummata, longam vitam injusti.

17 Videbunt enim finem sapientis, et non intelligent quid cogitaverit de illo Deus, et quare munierit illum Dominus.

18 Videbunt, et contemnent eum: illos autem Dominus irridebit.

19 Et erunt post hæc decidentes sine honore, et in contumelia inter mortuos in perpetuum: quoniam disrumpet illos inflatos sine voce, et commovebit illos a fundamentis, et usque ad supremum desolabuntur: et erunt gementes, et memoria illorum peribit.

20 Venient in cogitatione peccatorum suorum timidi, et traducent illos ex adverso iniquitates ipsorum.

CA-

sericordia: supple; deplorabant eorum præproperam mortem, quos jam æternitati maturos Deus ad se evocabat.

16. *Longam vitam;* longævam senectutem, Gr.

17. *Quare;* in quid; Gr. cujus rei gratia; *munierit*, firmaverit, *illum Dominus:* tot præsidiis instruxerit; tutumque servaverit, nempe ut æternum viveret.

19. *Inflatos*. Præcipites, Gr. *sine voce:* mutos; frustra hiscentes, verbis non secuturis; atque ut in somniis delusos vanis conatibus, *commovebit illos a fundamentis;* dejectos omni spe, & in æternum alienatos a vita Dei. Eph. iv. 18.

CAPUT V.

Piorum ab impiis discrimina post mortem: horum sera in inferno pœnitentia, 2. 6. *in hac vita inanes labores,* 7. *inanis jactantia,* 8. *transitoriæ nullo relicto vestigio voluptates,* 9. 10. *et seq. vanæ spes,* 15. *justorum æterna stabilitas: Deus pro illis et contra impios armatus,* 16. *et seq. ictu certo et indeclinabili,* 22.

1 Tunc stabunt justi in magna constantia adversus eos, qui se angustiaverunt, et qui abstulerunt labores eorum.

2 Videntes turbabuntur timore horribili, et mirabuntur in subitatione insperatæ salutis,

3 Dicentes intra se, pœnitentiam agentes, et præ angustia spiritus gementes: Hi sunt, quos habuimus aliquando in derisum, et in similitudinem improperii.

4 Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam, et finem illorum sine honore:

5 Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei, et inter sanctos sors illorum est.

6 Ergo erravimus a via veritatis, et justitiæ lumen non luxit nobis, et sol intelligentiæ non est ortus nobis.

7 Lassati sumus in via iniquitatis et perditionis, et ambulavimus vias difficiles; viam autem Domini ignoravimus.

8 Quid nobis profuit superbia? aut divitiarum jactantia quid contulit nobis?

1. *Stabunt justi:* stabit justus, Gr. *Qui abstulerunt labores eorum:* alimenta, victum quantovis labore partum.

3. *In similitudinem:* in parabolam, Gr. sic Jer. XXIV. 9. civitas in opprobrium & in parabolam: hoc est assumenda in exemplum magnæ calamitatis, ut Sodoma & Gomorrha, Deuter. XXIX. 23. Jer. XLIX. 1. &c.

6. *Justitiæ lumen.* Sol intelligentiæ; sol simpliciter, Gr. Aliis, sol justitiæ, de quo Malach. IV. 2. hoc est quod ait Paulus: Tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati a vita Dei per ignorantiam, quæ est in illis, per cæcitatem cordis eorum. Ephes. IV. 18.

7. *Lassati sumus in via iniquitatis.* Lassati iniquitatis viis, sive ad satietatem pleni, Gr. *Vias difficiles:* deserta avia, inaccessa, Gr. Atque hæc est cæcitas, ut licet defatigati, tamen ad flagitia pertrahantur, nec possint referre pedem.

9 Transierunt omnia illa tamquam umbra, et tamquam nuntius percurrens:

10 Et tamquam navis, quæ pertransit fluctuantem aquam, cujus, cum præterierit, non est vestigium invenire, neque semitam carinæ illius in fluctibus:

11 Aut tamquam avis, quæ transvolat in aere, cujus nullum invenitur argumentum itineris, sed tantum sonitus alarum verberans levem ventum, et scindens per vim itineris, aerem: commotis alis transvolavit, et post hoc nullum signum invenitur itineris illius:

12 Aut tamquam sagitta emissa in locum destinatum, divisus aer continuo in se reclusus est, ut ignoretur transitus illius.

13 Sic et nos nati continuo desivimus esse, et virtutis quidem nullum signum valuimus ostendere: in malignitate autem nostra consumpti sumus.

14 Talia dixerunt in inferno hi, qui peccaverunt:

15 Quoniam spes impii tamquam lanugo est, quæ a vento tollitur: et tamquam spuma gracilis, quæ a procella dispergitur: et tamquam fumus, qui a vento diffusus est: et tamquam memoria hospitis unius diei prætereuntis.

16 Justi autem in perpetuum vivent, et apud Dominum est merces eorum, et cogitatio illorum apud Altissimum.

17 Ideo accipient regnum decoris, et diadema speciei de manu Domini: quoniam dextera sua teget eos, et brachio sancto suo defendet illos.

18 Accipiet armaturam zelus illius, et armabit creaturam ad ultionem inimicorum.

19 Induet pro thorace justitiam, et accipiet pro galea judicium certum.

20 Sumet scutum inexpugnabile, æquitatem:

21 Acuet autem duram iram in lanceam, et pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos.

22 Ibunt directe emissiones fulgurum, et tamquam

15. *Tamquam lanugo:* χνοῦς, florum lanugines a ventis circumlatæ; quod nunc legitur: χȣ̃ς, pulvis: eodem sensu.

18. *Accipiet armaturam zelus illius.* Armaturam zelum suum, Gr. æmulationem in contemptores.

22. *Ibunt directe:* directæ, gr. εὔςοχοι, bene collimatæ, neque aberraturæ ab ictu: a sagittis comparatione ducta, ut sequentia demonstrant.

Ex-

a bene curvato arcu nubium exterminabuntur, et ad certum locum insilient.

23 Et a petrosa ira plenæ mittentur grandines: excandescet in illos aqua maris, et flumina concurrent duriter.

24 Contra illos stabit spiritus virtutis, et tamquam turbo venti dividet illos; et ad eremum perducet omnem terram iniquitas illorum, et malignitas evertet sedes potentium.

Exterminabuntur: emittentur: quod tamen Gr. deest. *Ad certum locum:* ad scopum.

23. *Et a petrosa ira;* Dei scilicet: petrosa autem, lapidante, instar machinæ saxa jacientis: πετροβόλον; alludit ad eos locos, in quibus Deus in hostes saxis & grandinibus pluit. Exod. IX. 18. Jos. X. 11. *Aqua maris & flumina*, venturi judicii signa. Pressura gentium præ confusione sonitus maris & fluctuum. Luc. XXI. 25.

24. *Spiritus virtutis;* ventus vehemens. *Ad eremum:* ad solitudinem, ad vastitatem.

CAPUT VI.

Omnis potestas a Deo, gravi rationi reddendæ obnoxia, 4. 3. potentes potenter cruciandi, 6. 7. 9. nulla acceptio personarum: justa juste: sapientia quam expetenda, tam obvia est omnibus, 13. 14. vere regnare quid sit? 22. 23.

1 Melior est sapientia, quam vires; et vir prudens quam fortis.

2 Audite ergo reges, et intelligite: discite judices finium terræ.

3 Præbete aures vos, qui continetis multitudines, et placetis vobis in turbis nationum:

4 Quoniam data est a Domino potestas vobis, et virtus ab Altissimo, qui interrogabit opera vestra, et cogitationes scrutabitur:

5 Quoniam cum essetis ministri regni illius, non recte judicastis, nec custodistis legem justitiæ, neque secundum voluntatem Dei ambulastis.

6 Horrende et cito apparebit vobis: quoniam judicium durissimum, his qui præsunt, fiet.

1. *Melior est.* Deest Gr. similis sententia, Eccl. IX. 18.

4. *Interrogabit opera vestra.* Non adulatores vestros: interrogabit autem, probabit; ad normam exiget, non ad hominum opiniones.

7 Exiguo enim conceditur misericordia: potentes autem potenter tormenta patientur.

8 Non enim subtrahet personam cujusquam Deus, nec verebitur magnitudinem cujusquam; quoniam pusillum et magnum ipse fecit, et æqualiter cura est illi de omnibus.

9 Fortioribus autem fortior instat cruciatio.

10 Ad vos ergo reges sunt hi sermones mei, ut discatis sapientiam, et non excidatis.

11 Qui enim custodierint justa juste, justificabuntur: et qui didicerint ista, invenient quid respondeant.

12 Concupiscite ergo sermones meos, diligite illos, et habebitis disciplinam.

13 Clara est, et quæ numquam marcescit, sapientia, et facile videtur ab his, qui diligunt eam, et invenitur ab his qui quærunt illam.

14 Præoccupat qui se concupiscunt, ut illis se prior ostendat.

15 Qui de luce vigilaverit ad illam, non laborabit; assidentem enim illam foribus suis inveniet.

16 Cogitare ergo de illa, sensus est consummatus: et qui vigilaverit propter illam, cito securus erit.

17 Quoniam dignos seipsa circuit quærens, et in viis ostendit se illis hilariter, et in omni providentia occurrit illis.

18 Initium enim illius verissima est disciplinæ concupiscentia.

19 Cura ergo disciplinæ, dilectio est: et dilectio, custodia legum illius est: custoditio autem legum, consummatio incorruptionis est:

20 Incorruptio autem facit esse proximum Deo.

21 Concupiscentia itaque sapientiæ deducit ad regnum perpetuum.

22 Si ergo delectamini sedibus, et sceptris, o re-

8. *Non subtrahet* judicio *personam*: Non enim est acceptio personarum apud Deum. Rom. II. 11.

11. *Juste justa*. Ex Deut. XVI. 20. Juste quod justum est persequeris; sancte sancta, Gr.

13. *Facile videtur*. De his & seqq. vide Prov. II. VIII. &c.

19. *Dilectio, custodia legum*. Qui enim diligit proximum, legem implevit. Rom. XIII. 8. quod egregie exequitur Augustinus tract. 87. in Joan. de mor. Ecc. cath. cap. 15. & alibi passim.

ges populi, diligite sapientiam, ut in perpetuum regnetis.

23 Diligite lumen sapientiæ omnes, qui præestis populis.

24 Quid est autem sapientia, et quemadmodum facta sit, referam: et non abscondam a vobis sacramenta Dei, sed ab initio nativitatis investigabo, et ponam in lucem scientiam illius, et non præteribo veritatem.

25 Neque cum invidia tabescente iter habebo: quoniam talis homo non erit particeps sapientiæ.

26 Multitudo autem sapientium sanitas est orbis terrarum: et rex sapiens stabilimentum populi est.

27 Ergo accipite disciplinam per sermones meos, et proderit vobis.

24. *Facta sit.* Vide, VII. 25. 26.

CAPUT VII.

Regum et vulgi æqua nativitas: tam infirma: tam misera, 1. *et seq. in una sapientia opes*: 14. *ac vera scientia: ibid. et seq. æternæ sapientiæ dotes*, 22. 23. 24. *nativitas*, 25. 26. *vis*, 27. *lux*, *et pulchritudo*, 29. 30.

1 Sum quidem et ego mortalis homo, similis omnibus, et ex genere terreni illius, qui prior factus est, et in ventre matris figuratus sum caro.

2 Decem mensium tempore coagulatus sum in sanguine, ex semine hominis, et delectamento somni conveniente.

3 Et ego natus accepi communem aerem, et in similiter factam decidi terram, et primam vocem similem omnibus emisi plorans.

4 In involumentis nutritus sum, et curis magnis.

5 Nemo enim ex regibus aliud habuit nativitatis initium.

6 Unus ergo introitus est omnibus ad vitam, & similis exitus.

7 Propter hoc optavi, & datus est mihi sensus: & invocavi, & venit in me spiritus sapientiæ:

1. *Qui prior factus*, seu fictus est: πρωτόπλαστου.
3. *Plorans*: æque plorans, Gr.

8 Et præposui illam regnis & sedibus, & divitias
nihil esse duxi in comparatione illius.
9 Nec comparavi illi lapidem pretiosum: quoniam
omne aurum in comparatione illius, arena est exigua,
et tamquam lutum æstimabitur argentum in conspectu illius.
10 Super salutem et speciem dilexi illam, et proposui pro luce habere illam: quoniam inexstinguibile
est lumen illius.
11 Venerunt autem mihi omnia bona pariter cum
illa, et innumerabilis honestas per manus illius:
12 Et lætatus sum in omnibus: quoniam antecedebat me ista sapientia, et ignorabam quoniam horum omnium mater est.
13 Quam sine fictione didici, et sine invidia communico, et honestatem illius non abscondo.
14 Infinitus enim thesaurus est hominibus: quo qui
usi sunt, participes facti sunt amicitiæ Dei, propter
disciplinæ dona commendati.
15 Mihi autem dedit Deus dicere ex sententia, et
præsumere digna horum, quæ mihi dantur: quoniam
ipse sapientiæ dux est, et sapientium emendator:
16 In manu enim illius et nos, et sermones nostri, et omnis sapientia, et operum scientia et disciplina.
17 Ipse enim dedit mihi horum, quæ sunt, scientiam veram, ut sciam dispositionem orbis terrarum,
et virtutes elementorum,
18 Initium et consummationem, et medietatem
temporum, vicissitudinum permutationes, et commutationes temporum,
19 Anni cursus, et stellarum dispositiones,
20 Naturas animalium, et iras bestiarum, vim ven-

10. *Super salutem:* valetudinem; *& speciem;* egregiam formam; quæ duo hominibus jucundissima.

11. *Honestas:* decor, gloria.

12. *Antecedebat.* Viæ ac vitæ dux. *Ignorabam:* anteaquam me studio addicerem sapientiæ. Sic sapientissimi quique ab ignorantia ordiuntur.

15. *Mihi autem dedit Deus.* Det Deus, Gr. *ex sententia;* secundum optata. *Et præsumere:* animo, cogitatione; cogitare, Gr.

17. *Ut sciam.* Quantum homini fas est. Alioquin hæc omnia humano ingenio inaccessa Ecclesiastes passim docet.

18. *Initium, consummationem, medietatem temporum.* Eorum nexum.

20. *Cogitationes hominum.* Sive ratiocinationes, opiniones; nisi ma-

vis

torum, et cogitationes hominum, differentias virgultorum, et virtutes radicum,

21 Et quæcumque sunt absconsa et improvisa, didici: omnium enim artifex docuit me sapientia.

22 Est enim in illa spiritus intelligentiæ, sanctus, unicus, multiplex, subtilis, disertus, mobilis, incoinquinatus, certus, suavis, amans bonum, acutus, quem nihil vetat, benefaciens,

23 Humanus, benignus, stabilis, certus, securus, omnem habens virtutem, omnia prospiciens, & qui capiat omnes spiritus: intelligibilis, mundus, subtilis.

24 Omnibus enim mobilibus mobilior est Sapientia: attingit autem ubique propter suam munditiam.

25 Vapor est enim virtutis Dei, & emanatio quædam est claritatis omnipotentis Dei sincera; & ideo nihil inquinatum in eam incurrit.

vis ipsam ratiocinandi artem. Nota autem bestiis iras, vim ventis, hominibus cogitationes, rationesque attributas.

21. *Omnium enim artifex docuit me sapientia*. Jam exemplo Salomonis erigit oculos ad illam sapientiam creatricem, de qua Prov. VIII. 22.

22. *Est enim in illa spiritus:* Jam inde ab initio sapientiam vocat spiritum. *Unicus, multiplex;* quod uno consilio viaque simplice omnia deinde in numeros exolvantur. *Mobilis;* εὐκίνητος, impiger, efficax, in agendo promptus. *Disertus;* pro quo in Gr. τρανός splendidus, luculentus. *Certus;* perspicuus, manifestus, Gr. *Suavis;* innoxius, Gr. *Bonum amans* · æqui bonique studiosus. *Acutus:* penetrantissimus; unde *quem nihil vetat;* nihil arcet; ad omnia expeditus. *Benefaciens;* beneficus, Gr.

23. *Humanus;* humanitatis amans. *Certus;* additum ad stabilitatem vel securitatem. *Omnem habens virtutem, omnia prospiciens;* Gr. omnipotens, omniscius, sive omnium inspector. *Qui capiat omnes spiritus; intelligibilis*. Gr. permeans omnes spiritus intelligentes, mundos seu castos, subtilissimos; omnium spirituum ponderator, scrutator, Prov. XVI. 2.

24. *Mobilior*. Expeditior, actuosior. *Propter munditiam:* simplicitatem, immixtam puritatem; quam etiam philosophi, duce Aristotele, actum vocant purissimum.

25. 26. *Vapor est ... emanatio ... candor*, seu splendor. *Speculum: imago;* en Verbi incorrupta generatio, atque indeminutus, æternus, & omnis mutationis expers, ex paterna substantia, ac luce processus; quæ secutus Paulus, Christum imaginem Dei invisibilem prædicat, in quo omnia condita & creata sunt, visibilia æque ac invisibilia, nec minus Angeli cujuscumque ordinis sint quam homines 2. Cor. IV. 4. Col. I. 15. 16. 17. item Heb. I. 3. eumdem Christum splendorem gloriæ Dei ejusque substantiæ characterem vocat; atque hæc omnia infectam, increatam, & tamen procedentem demonstrant sapientiam; cæterum in nobis quodammodo factam, cum ejus illustratione sapientes facti sumus. Supra VI. 24.

26 Candor est enim lucis æternæ, & speculum sine macula Dei majestatis, & imago bonitatis illius.

27 Et cum sit una, omnia potest: & in se permanens omnia innovat, & per nationes in animas sanctas se transfert, amicos Dei & prophetas constituit.

28 Neminem enim diligit Deus, nisi eum, qui cum Sapientia inhabitat.

29 Est enim hæc speciosior sole, & super omnem dispositionem stellarum: luci comparata invenitur prior.

30 Illi enim succedit nox; sapientiam autem non vincit malitia.

C A P U T VIII.

Prosequitur sapientiæ dotes: fortis, suavis, 1. amanda, ducenda seu sponsanda, 2. 3. homines facit providos, 8. dulcis convictrix, 9. 16. gubernatrix, 14. 15. bona indoles, 19. 20. continentia ab uno Deo expectanda, & petenda.

1 Attingit ergo a fine usque ad finem fortiter, & disponit omnia suaviter.

2 Hanc amavi & exquisivi a juventute mea, & quæsivi sponsam mihi eam assumere, & amator factus sum formæ illius.

3 Generositatem illius glorificat, contubernium habens Dei: sed & omnium Dominus dilexit illam.

4 Doctrix enim est disciplinæ Dei, & electrix operum illius.

5 Et si divitiæ appetuntur in vita, quid sapientia locupletius, quæ operatur omnia?

6 Si autem sensus operatur, quis horum, quæ sunt, magis quam illa est artifex?

3. *Generositatem* (splendorem generis) *illius*, suam, *glorificat*: Commendat ipsa sapientia. *Contubernium*; ex eo quod consociet Deo. *Dilexit illam*; & in sinu suo genitam, & ad homines postea propagatam.

4. *Doctrix est*; Gr. Initiatrix, seu quæ homines initiet ad sacræ disciplinæ mysteria. *Electrix*; quod alii legunt, εὑρετίς, inventrix: quod & ipsa rerum ordinem invenerit & invenire nos faciat.

5. 6. 7. *Si divitiæ*. Seu divitias diligas, seu prudentia virtutesque prævaleant, sapientia omnia continentur. 6. *Horum quæ sunt*; verorum honorum, contra quam arbitrantur impii, Sap. 18. 6.

7 Et si justitiam quis diligit, labores hujus magnas habent virtutes: sobrietatem enim, & prudentiam docet, & justitiam, & virtutem, quibus utilius nihil est in vita hominibus.

8 Et si multitudinem scientiæ desiderat quis, scit præterita, & de futuris æstimat: scit versutias sermonum, & dissolutiones argumentorum: signa & monstra scit antequam fiant, & eventus temporum & sæculorum.

9 Proposui ergo hanc adducere mihi ad convivendum, sciens quoniam mecum communicabit de bonis, & erit allocutio cogitationis & tædii mei.

10 Habebo propter hanc, claritatem ad turbas, & honorem apud seniores, juvenis:

11 Et acutus inveniar in judicio, & in conspectu potentium admirabilis ero, & facies principum mirabuntur me.

12 Tacentem me sustinebunt, & loquentem me respicient; & sermocinante me plura, manus ori suo imponent.

13 Præterea habebo per hanc, immortalitatem: & memoriam æternam his, qui post me futuri sunt, relinquam.

14 Disponam populos: & nationes mihi erunt subditæ.

15 Timebunt me audientes reges horrendi: in multitudine videbor bonus, & in bello fortis.

16 Intrans in domum meam, conquiescam cum illa: non enim habet amaritudinem conversatio illius, nec tædium convictus illius, sed lætitiam & gaudium.

17 Hæc cogitans apud me, & commemorans in corde meo: quoniam immortalitas est in cognatione sapientiæ,

7. *Labores hujus magnas habent virtutes;* Gr. labores hujus (opera a sapientia elaborata) sunt virtutes.

8. *Scit præterita & de futuris æstimat;* Gr. Novit & præterita, & futura conjectari: hoc est, ut arbitror, futura ex præteritis. *Versutias sermonum;* ratiocinationum strophas. *Dissolutiones argumentorum;* ænigmatum, Gr. *Signa & monstra scit antequam fiant:* quales conjectores volebat Christus cum diceret. Faciem ergo cæli dijudicare nostis: signa autem temporum non potestis scire? Matth. XVI. 4. & illud: Ab arbore autem fici discite parabolam. &c. Matth. XXIV. 32. 33.

9. *Allocutio cogitationis;* curarum solatium, Gr.

12. *Tacentem me sustinebunt.* Ex Job. XXIX. 8. 9.

18 Et in amicitia illius delectatio bona, & in operibus manuum illius honestas sine defectione, & in certamine loquelæ illius sapientia, & præclaritas in communicatione sermonum ipsius: circuibam quærens, ut mihi illam assumerem.

19 Puer autem eram ingeniosus, & sortitus sum animam bonam.

20 Et cum essem magis bonus, veni ad corpus incoinquinatum.

21 Et ut scivi, quoniam aliter non possem esse continens, nisi Deus det, & hoc ipsum erat sapientiæ, scire cujus esset hoc donum; adii Dominum, & deprecatus sum illum, & dixi ex totis præcordiis meis:

18. *Honestas sine defectione.* Opes inexhaustæ, Gr. *In coexercitatione conversationis illius;* in frequentandis ejus colloquiis. *Præclaritas;* nominis claritudo.

19. *Puer ingeniosus:* bona indole, Gr. *Sortitus sum animam bonam;* decreta Dei sorti cuidam etiam Apostolus comparat. Eph. I. 11. quod horum nulla causa humana inveniri possit, sortesque Deus temperet. Prov. XVI. 33.

20. *Cum essem magis bonus:* Gr. magis autem (hoc est, seu potius) cum essem bonus, *veni ad corpus:* non quod esset bonus antequam veniret ad corpus; absurdum enim; cum de toto uti se habet, loquatur homine, conjuncto jam corpore: neque quod corpus illud in iniquitatibus humano more conceptum, atque immundo concretum semine, prorsus intaminatum esset tum cum infusa est anima: sed quod puer bonæ indolis bonamque sortitus animam eo facile devenerit, ut corpus etiam incorruptum servaret a pravis libidinibus. Quamquam nec illud defugerim, quin anima e Dei manibus, seu potius ex oris ejus afflatu ad castum corpus suo quodam modo venisse dicatur: ut tamen bonum illud castumque non absolute, sed comparate, & vulgari hominum more sumatur: quod firmatur sequentibus.

21. *Et ut scivi.* Ne tamen crederemus bonam indolem, temperatumque corpus ad continentiam assequendam sufficere; docet nos unde vera continentia habeatur: Dei quippe dono, quod urget Augustinus de gr. & lib. arb. IV. de bon. persev. XVII. &c. Memoratu autem dignum videtur sequenti prece, quæ ad finem usque libri deducitur, nihil haberi speciale de continentia: sed cum de sapientia ubique agatur, qua homo vere continens suique compos efficitur, datur intelligi, sapientiæ nomine, comprehensam etiam continentiam.

CAPUT IX.

Incipit Oratio ad finem usque libri producenda, 1. hominis creatio: imperium, 2. 3. petit sapientiam a Deo mittendam, 4. operum Dei rectricem, 9. adjutricem regum, 10. & seq. sine hac homines imperiti, & imbecilli, 15. & seq.

1 Deus patrum meorum, & Domine misericordiæ, qui fecisti omnia verbo tuo,

2 Et sapientia tua constituisti hominem, ut dominaretur creaturæ, quæ a te facta est,

3 Ut disponat orbem terrarum in æquitate, & justitia, & in directione cordis judicium judicet:

4 Da mihi sedium tuarum assistricem sapientiam, & noli me reprobare a pueris tuis:

5 Quoniam servus tuus sum ego, & filius ancillæ tuæ, homo infirmus, & exigui temporis, & minor ad intellectum judicii & legum.

6 Nam & si quis erit consummatus inter filios hominum, si ab illo abfuerit sapientia tua, in nihilum computabitur.

7 Tu elegisti me regem populo tuo, & judicem filiorum tuorum, & filiarum:

8 Et dixisti me ædificare templum in monte sancto tuo, & in civitate habitationis tuæ altare, similitudinem tabernaculi sancti tui, quod præparasti ab initio:

9 Et tecum sapientia tua, quæ novit opera tua, quæ et affuit tunc cum orbem terrarum faceres, & sciebat quid esset placitum oculis tuis, & quid directum in præceptis tuis.

10 Mitte illam de cœlis sanctis tuis, & a sede magnitudinis tuæ, ut mecum sit, & mecum laboret, ut sciam quid acceptum sit apud te.

11 Scit enim illa omnia & intelligit, & deducet me in operibus meis sobrie, & custodiet me in sua potentia.

12 Et erunt accepta opera mea, & disponam populum tuum juste, & ero dignus sedium patris mei.

13 Quis enim hominum poterit scire consilium Dei? aut quis poterit cogitare quid velit Deus?

14 Cogitationes enim mortalium timidæ, & incertæ providentiæ nostræ.

15 Corpus enim, quod corrumpitur, aggravat ani-

4. *Sedium tuarum assistricem*: de qua Prov. VIII. 27.

5. *Minor ad intellectum judicii & legum*. Ego enim sum puer parvulus, & ignorans egressum & introitum meum, & servus tuus in medio est populi infiniti &c. ut ipse Salomon, 3. Reg. III. 7. 8.

8. *Similitudinem ... quod præparasti ab initio*. In deserto, scilicet. Exod. XXVI. Ad cujus formam templum extructum est.

15. *Sensum multa cogitantem*: mentem multa curantem; πολυφροντίδα.

mam, & terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem.

16 Et difficile æstimamus, quæ in terra sunt: & quæ in prospectu sunt, invenimus cum labore. Quæ autem in cœlis sunt, quis investigabit?

17 Sensum autem tuum quis sciet, nisi tu dederis sapientiam, & miseris spiritum sanctum tuum de altissimis:

18 Et sic correctæ sint semitæ eorum, qui sunt in terris, & quæ tibi placent didicerint homines?

19 Nam per sapientiam sanati sunt quicumque placuerunt tibi, Domine, a principio.

CAPUT X.

Sapientia claret ab initio mundi in tuendis hominibus: Adamo, 1. 2. 3. Noe, 5. Abrahamo, 6. Jacobo, 10. Josepho, 13. tota Hebræorum gente, 15. & seq. maris rubri transitus, 18. Cainus insipiens, 3. diluvium, 4.

1 Hæc illum, qui primus formatus est a Deo pater orbis terrarum, cum solus esset creatus, custodivit;

2 Et eduxit illum a delicto suo, & dedit illi virtutem continendi omnia.

3 Ab hac ut recessit injustus in ira sua, per iram homicidii fraterni deperiit.

4 Propter quem, cum aqua deleret terram, sanavit iterum sapientia, per contemptibile lignum justum gubernans.

5 Hæc & in consensu nequitiæ cum se nationes contulissent, scivit justum, & conservavit sine querela Deo, & in filii misericordia fortem custodivit.

6 Hæc justum a pereuntibus impiis liberavit fugientem, descendente igne in Pentapolim:

2. *Continendi omnia*: Dominandi, regendi.
3. *Injustus*: Cain.
4. *Propter quem*: Cainum ejusque impiam sobolem, quæ filios Dei initis connubiis pervertit. Gen. VI. 2.
5. *In consensu nequitiæ*: Chaldæis, vicinisque gentibus in idololatriam consentientibus. *Scivit*: agnovit: ab aliis separavit: invenit, Gr. *Justum*; Abrahamum: *in filii* (Isaaci quem immolaturus erat) *misericordia fortem custodivit*.
6. *Justum*; Lot. Gen. XIX.

7 Quibus in testimonium nequitiæ fumigabunda constat deserta terra, & incerto tempore fructus habentes arbores, & incredibilis animæ memoria stans figmentum salis.

8 Sapientiam enim prætereuntes non tantum in hoc lapsi sunt, ut ignorarent bona, sed & insipientiæ suæ reliquerunt hominibus memoriam, ut in his, quæ peccaverunt, nec latere potuissent.

9 Sapientia autem hos, qui se observant, a doloribus liberavit.

10 Hæc profugum iræ fratris justum deduxit per vias rectas, & ostendit illi regnum Dei, & dedit illi scientiam sanctorum: honestavit illum in laboribus, & complevit labores illius.

11 In fraude circumvenientium illum affuit illi, & honestum fecit illum.

12 Custodivit illum ab inimicis, & a seductoribus tutavit illum, & certamen forte dedit illi ut vinceret, & sciret, quoniam omnium potentior est sapientia.

13 Hæc venditum justum non dereliquit, sed a peccatoribus liberavit eum: descenditque cum illo in foveam,

14 Et in vinculis non dereliquit illum, donec afferret illi sceptrum regni, & potentiam adversus eos, qui eum deprimebant: & mendaces ostendit, qui maculaverunt illum, & dedit illi claritatem æternam.

15 Hæc populum justum, & semen sine querela liberavit a nationibus, quæ illum deprimebant.

16 Intravit in animam servi Dei, & stetit contra reges horrendos in portentis & signis.

7. *Et incredibilis animæ*. Incredulæ: uxoris Lot, ibid.

10. *Hæc profugum* (ac velut exulem Gr.) *iræ* (ab ira) *fratris* (Esau) *justum* (Jacobum) *Regnum Dei:* Angelos scilicet ascendentes & descendentes, scalæque ad cælos pertingentis cacumini innitentem Deum. Gen. XXXVIII. 12. 13. *Scientiam sanctorum:* dedit ei nosse Angelos, & cum eis scire Deum, & cælum, & domum Dei, Bethel sive locum in quo Deus coleretur. ibid. 17.

11. *In fraude circumvenientium illum:* Labanis, ejusque familiæ, ibid. XXIX. XXX. XXXI.

12. *Certamen forte;* cum Angelo: ibid. XXXII. *Potentior est sapientia:* Gr. pietas.

13. *Venditum* a fratribus *justum* Josephum: *a peccato:* Gr. ab adulterio cum uxore Putipharis, ibid. XXXIX.

14. *Sceptrum* (sive administrationem) *regni*. *Qui maculaverunt:* reprehenderant, Gr.

15. *Populum justum*, Hebræum. *Semen sine querela;* sive irreprehensibile, Gr.

16. *Servi Dei*, Moysis.

17 Et reddidit justis mercedem laborum suorum, & deduxit illos in via mirabili: & fuit illis in velamento diei, & in luce stellarum per noctem.

18 Transtulit illos per mare Rubrum, & transvexit illos per aquam nimiam.

19 Inimicos autem illorum demersit in mare, & ab altitudine inferorum eduxit illos. Ideo justi tulerunt spolia impiorum,

20 Et decantaverunt, Domine, nomen sanctum tuum, & victricem manum tuam laudaverunt pariter.

21 Quoniam Sapientia aperuit os mutorum, & linguas infantium fecit disertas.

17. *In via mirabili;* per mare Rubrum. *In velamento diei;* die, Gr. *& in lucem;* per columnam nubis nocte rutilantem, Exod. XII. XIII. &c.

19. *Ab altitudine inferorum:* sive de profundo abyssi (maris) Gr. *Eduxit illos;* Israelitas.

21. *Os mutorum; infantium;* Maria, & cum ea omnis sexus, omnis ætas, magnificentissimo carmine Dominum celebrabat.

CAPUT XI.

Moyses, 1. via populi in deserto, 2. victoriæ, 3. præstita de cœlo auxilia, 4. quæ pœnæ sunt Ægyptiis, ea piis sunt gratiæ, 5. 6. & seq. animadversiones paternæ ad probandum: judicia ad puniendum, 9. 10. 11. Ægyptii bestiarum cultores per bestias puniti, 16. 18. & seq. per quæ quis peccat, per hæc & torquetur, 17. Dei inexhausta nec toleranda vis, 22. 23. benignitas parcens omnibus 24. & seq.

1 Direxit opera eorum in manibus prophetæ sancti.

2 Iter fecerunt per deserta, quæ non habitabantur; & in locis desertis fixerunt casas.

3 Steterunt contra hostes, & de inimicis se vindicaverunt.

4 Sitierunt, & invocaverunt te, & data est illis aqua de petra altissima, & requies sitis de lapide duro.

1. *Prophetæ sancti;* Moysis.

2. *Casas,* seu tabernacula, Gr.

5 Per quæ enim pœnas passi sunt inimici illorum, a defectione potus sui, & in eis, cum abundarent filii Israel, lætati sunt;

6 Per hæc, cum illis deessent, bene cum illis actum est.

7 Nam pro fonte quidem sempiterni fluminis, humanum sanginem dedisti injustis.

8 Qui cum minuerentur in traductione infantium occisorum, dedisti illis abundantem aquam insperate:

9 Ostendens per sitim, quæ tunc fuit, quemadmodum tuos exaltares, & adversarios illorum necares.

10 Cum enim tentati sunt, & quidem cum misericordia disciplinam accipientes, scierunt, quemadmodum cum ira judicati impii tormenta paterentur.

11 Hos quidem tamquam pater monens probasti: illos autem tamquam durus rex interrogans condemnasti.

12 Absentes enim & præsentes similiter torquebantur.

13 Duplex enim illos acceperat tædium, & gemitus cum memoria præteritorum.

5. 6. *Per quæ ... passi sunt: per hæc;* quod supplicio Ægyptiis, id Israelitis gratiæ vertit. Ægyptii enim tetra vexati siti, aquis in cruorem versis, Israelitæ a pessimo sitis cruciatu refecti refotique. Cætera interserta, ab his verbis, *a defectione*, ad finem usque versus 5. Quamquam huic loco aptissima in odierno Græco desunt, ab uberiore codice repetita. His autem & seqq. auctor duo agit: primum ut quæ tentamento piis, ea exitio impiis futura sint; tum illud vel maxime impios convenientissimis torqueri suppliciis, ut patebit ℣. 8, 16. 17. & seqq.

7. *Sempiterni fluminis;* perennis. *Humanum sanguinem dedisti;* immundo sanguine turbati. Gr.

8. *Qui cum minuerentur in traductione;* Gr. Ad convictionem, confutationem, redargutionem; sed hæc in latina interpretatione abrupta & pendentia, sic habent in Gr. a ℣. 7. Nam cum (Ægyptii Israelitarum inimici) pro jugi flumine sanguine immundo conturbati essent, in redargutionem præcepti de occidendis parvulis (Hebræorum, de quo Exod. 1. 14.) dedisti ipsis (Israelitis scilicet) abundantem aquam insperate; hoc est, illi quidem turbati, aqua repente versa in sanguinem; hi autem præter spem, aquarum copia recreati. Ait autem id contigisse Ægyptiis in redargutionem præcepti de occidendis infantibus; ut qui sanguinem innocentem fudissent, sanguine potarentur: quemadmodum in Apoc. XVI. 6. Quia sanguinem sanctorum effuderunt, dedisti eis sanguinem bibere; digni enim sunt.

9. *Per sitim, quæ tunc fuit;* in deserto scilicet.

10. *Cum tentati sunt; disciplinam accipientes.* Quasi virga emendati didicerunt sitim ipsis probationi, impiis supplicio fuisse: quod fuse declarant sequentia.

11. *Interrogans* (ac velut quæstione habita) *condemnasti;* Gr. interrogasti, convicisti.

12. *Absentes enim* Ægyptii, & *præsentes* Hebræi *similiter* eadem siti *torquebantur.*

14 Cum enim audirent per sua tormenta bene secum agi, commemorati sunt Dominum, admirantes in finem exitus.

15 Quem enim in expositione prava projectum deriserunt, in finem eventus mirati sunt: non similiter justis sitientes.

16 Pro cogitationibus autem insensatis iniquitatis illorum, quod quidam errantes colebant mutos serpentes, & bestias supervacuas, immisisti illis multitudinem mutorum animalium in vindictam:

17 Ut scirent, quia per quæ peccat quis, per hæc & torquetur.

18 Non enim impossibilis erat omnipotens manus tua, quæ creavit orbem terrarum ex materia invisa, immittere illis multitudinem ursorum, aut audaces leones,

19 Aut novi generis ira plenas ignotas bestias, aut vaporem ignium spirantes, aut fumi odorem proferentes, aut horrendas ab oculis scintillas emittentes:

20 Quarum non solum læsura poterat illos exterminare, sed et aspectus per timorem occidere.

21 Sed et sine his uno spiritu poterant occidi, persecu-

14. *Duplex enim illos* Ægyptios, *acceperat tædium:* seu molestia, Gr. cum ad eos perlata esset fama ejus sitis, qua Israelitæ in deserto laborassent, duplici cruciatu affecti sunt. Primum quidem ex *memoria præteritorum;* atque horrendæ illius sitis, quam perpessi essent, aquis in sanguinem versis; iterum autem, quod viderunt Israelitas inimicos ex eodem incommodo tanta benignitate refectos, invidia tabescebant; atque hoc postremum est quod habent seqq.

14. *Cum enim audirent*, Ægyptii, *per sua tormenta*, per sitim, *bene secum agi;* bene cum illis agi, Gr. idest cum Hebræis. *Commemorati sunt Dominum:* ejus recordati sunt; sive, ut habet Gr. senserunt Dominum, alios probantem, alios punientem. *Admirantes in finem exitus;* Gr. deest.

15. *Quem enim* (populum Dei) *in expositione* puerorum projiciendorum in flumen, Exod. II. 3. *Projectum deriserunt;* repudiaverunt: eumdem Dei populum, *in finem eventus mirati sunt; non similiter justis sitientes:* διψήσαντες, siti affecti, aoristo præteriti vim habente. Viderunt se eodem eventu sitisse ac justos.

16. *Pro cogitationibus*.. Demonstrare pergit, quomodo Deus congruis quemque suppliciis puniat, ut habes ad V. 5. *bestias supervacuas;* non tantum arietes, boves, sed etiam inutiles, serpentes, insecta, alia.

18. *Ex materia invisa:* informi; Gr. Alludit ad locum Gen. I. 2. Terra autem erat inanis & vacua: cum tamen prius creasset illam informem materiam, ut habes V. 1. In principio creavit Deus cælum & terram.

21. *Uno spiritu:* uno flatu tuo: aut *persecutionem passi ab ipsis factis suis;* urgente scelerum conscientia, quæ illos respirare non sineret: sive ut habet Gr. ab ipso judicio; ab ipsa ultrice scelerum divina justi-

secutionem passi ab ipsis factis suis, et dispersi per spiritum virtutis tuæ: sed omnia in mensura, et numero, et pondere disposuisti.

22 Multum enim valere, tibi soli supererat semper: et virtuti brachii tui quis resistet?

23 Quoniam tamquam momentum stateræ, sic est ante te orbis terrarum, et tamquam gutta roris antelucani, quæ descendit in terram.

24 Sed misereris omnium, quia omnia potes, et dissimulas peccata hominum propter pœnitentiam.

25 Diligis enim omnia quæ sunt, et nihil odisti eorum quæ fecisti: nec enim odiens aliquid constituisti, aut fecisti.

26 Quomodo autem posset aliquid permanere, nisi tu voluisses? aut quod a te vocatum non esset, conservaretur?

27 Parcis autem omnibus: quoniam tua sunt, Domine, qui amas animas.

justitia. *Sed omnia in mensura*: ducta similitudine a venditionibus, in quibus omnia traduntur certa mensura; ut agri jugera, frumentum, vinum, oleum: certo numero, ut tot oves, tot calcei, tot tunicæ: certo pondere, ut metalla & alia. Sic Dei sapientiam modum & ordinem rebus imponens, dat omnia numerato, capillos etiam ac minutissima quæque; mensurate: Mensuram enim bonam, & confertam, & coagitatam dabunt in sinum vestrum. Luc. VI. 38. Ad pondus; novit enim quam levi momento tribulationes; quam gravi & æterno pondere gloriam præstet. 2. Cor. IV. 17. Quæ & universim valent, & hic speciatim. *Omnia* enim hæc *in mensura disposuisti*; hoc est, non agis cæco impetu, aut vires immoderatas effundis: quæ altera fuit ratio, cur Deus minuta animalia immitteret, ne statim uno ictu conficeret impios, & daretur pœnitentiæ ac misericordiæ locus, ut habes infra XII. 2. 10.

22. *Multum enim valere, tibi soli supererat semper*; soli, deest Gr. Quidquid egeris, quantascumque vires effuderis, adhuc tibi superest infinita & inexhausta potentia.

24. *Misereris omnium, quia omnia potes*. En exemplum, ut quo magis viribus, eo magis clementia prævaleas, quod repetit XII. 16.

25. *Diligis omnia quæ sunt*. Duabus de causis, & quod dederis ut essent, & quod cum sint, conserves; recte Aug. de verb. Apost. XI. Non enim fecit, & deserit; non enim curavit facere, & non curat custodire; & paulo post: utique non potest non curare quos fecit; quod pertinet ad sequentem.

26. *Quod a se vocatum non esset*. Necesse est ut quæ sunt, jugi Dei influxu ab ipso nihilo evocentur.

CAPUT XII.

Deus lente et paulatim punit, et ad pœnitentiam expectat, 1. 2. *et seq. Chananæi ab initio maledicti*, 11. *et seq. Dei supremum nullique rationi obnoxium imperium*, 13. *Punit malos: nec tamen toto impetu, nec statim uno ictu*, 15. 20. *nam mavult parcere*, 16. *Dei inimici puniti per ea quæ colunt*, 23. 24. *et seq.*

1 O quam bonus, et suavis est, Domine, spiritus tuus in omnibus!

2 Ideoque eos, qui exerrant, partibus corripis: et de quibus peccant, admones et alloqueris, ut relicta malitia, credant in te, Domine.

3 Illos enim antiquos inhabitatores terræ sanctæ tuæ, quos exhorruisti,

4 Quoniam odibilia opera tibi faciebant per medicamina, et sacrificia injusta,

5 Et filiorum suorum necatores sine misericordia, et comestores viscerum hominum, et devoratores sanguinis a medio sacramento tuo,

6 Et auctores parentes animarum inauxiliatarum, perdere voluisti per manus parentum nostrorum,

7 Ut dignam perciperent peregrinationem puerorum Dei, quæ tibi omnium charior est terra.

8 Sed et his tamquam hominibus pepercisti, et misisti antecessores exercitus tui vespas, ut illos paulatim exterminarent.

9 Non quia impotens eras in bello subjicere impios justis, aut bestiis sævis, aut verbo duro simul exterminare:

1. *O quam bonus*: incorruptus, Gr.

2. *Partibus corripis*: paulatim, ut infra. 10. *Partibus judicans*; singillatim; paulatim: quomodo etiam vertit ℣. 8. *Admonens alloqueris*: Gr. commemorans admones.

3. *Antiquos inhabitatores*: Philisthæos, & alias impias gentes.

4. *Sacrificia injusta*: sacra impia: Gr. τελετὰς ἀνοσίους.

5. *A medio sacramento tuo*: Quod maxime abhorret a mediis sacris tuis, in quibus a sanguine vel maxime abstinetur.

6. *Et auctores* horum scelerum: *Animarum inauxiliatarum*; liberorum, quos immisericorditer immolabant.

7. *Ut dignam puerorum* (pueris seu filiis Dei) *susciperent peregrinationem*; migrationem, sive migrandi locum; coloniam.

8. *Vespas*: Crabrones, Exod. XXIII. 28. Deut. VII. 20. Jos. XXIV. 12.

10 Sed partibus judicans, dabas locum pœnitentiæ, non ignorans, quoniam nequam est natio eorum, et naturalis malitia ipsorum, et quoniam non poterat mutari cogitatio illorum in perpetuum.

11 Semen enim erat maledictum ab initio: nec timens aliquem, veniam dabas peccatis illorum.

12 Quis enim dicet tibi: Quid fecisti? aut quis stabit contra judicium tuum? aut quis in conspectu tuo veniet vindex iniquorum hominum? aut quis tibi imputabit, si perierint nationes, quas tu fecisti?

13 Non enim est alius Deus quam tu, cui cura est de omnibus, ut ostendas quoniam non injuste judicas judicium.

14 Neque rex, neque tyrannus in conspectu tuo inquirent de his quos perdidisti.

15 Cum ergo sis justus, juste omnia disponis: ipsum quoque, qui non debet puniri, condemnare, exterum æstimas a tua virtute.

16 Virtus enim tua, justitiæ initium est: et ob hoc quod omnium Dominus es, omnibus te parcere facis.

17 Virtutem enim ostendis tu, qui non crederis esse in virtute consummatus, et horum, qui te nesciunt, audaciam traducis.

18 Tu autem dominator virtutis, cum tranquillitate judicas, et cum magna reverentia disponis nos: subest enim tibi, cum volueris, posse.

19 Docuisti autem populum tuum per talia opera, quoniam oportet justum esse et humanum; et bonæ spei fecisti filios tuos: quoniam judicans das locum in peccatis pœnitentiæ.

20 Si enim inimicos servorum tuorum, et debitos

S 2

10. *Naturalis malitia:* ab ipso genere, pravisque majorum institutis insita. *Quoniam non poterat mutari:* Gr. Quoniam non immutaretur, eo quod viderentur inemendabiles.

11. *Semen maledictum:* in Chanaan Philisthæorum parente. Gen. ix. 25.

16. *Virtus tua* (sive potentia Gr.) æqua est, ac justitiæ fons.

17. *Virtutem enim ostendis:* cum vinci te putant, tunc exurgis victor. *Horum qui te nesciunt:* in his qui sciunt, Gr. utrumque verum; nempe, & scientibus & nescientibus æque invictam exhiberi Dei potentiam. *Traducis.* Confundis.

18. *Cum tranquillitate:* Gr. æquitate, benignitate: ἐπιεικείᾳ; *cum magna reverentia:* Gr. moderatione; indulgentia.

20. *Cum tanta cruciasti attentione:* addit Gr. parsimonia, indigentia; quasi tibi non suppeteret ulciscendi copia.

morti, cum tanta cruciasti attentione, dans tempus et locum, per quæ possent mutari a malitia;

21 Cum quanta diligentia judicasti filios tuos, quorum parentibus juramenta et conventiones dedisti bonarum promissionum?

22 Cum ergo das nobis disciplinam, inimicos nostros multipliciter flagellas, ut bonitatem tuam cogitemus judicantes; et cum de nobis judicatur, speremus misericordiam tuam.

23 Unde et illis, qui in vita sua insensate, et injuste vixerunt, per hæc, quæ coluerunt, dedisti summa tormenta.

24 Etenim in erroris via diutius erraverunt, deos æstimantes hæc, quæ in animalibus sunt supervacua, infantium insensatorum more viventes.

25 Propter hoc tanquam pueris insensatis judicium in derisum dedisti.

26 Qui autem ludibriis et increpationibus non sunt correcti, dignum Dei judicium experti sunt.

27 In quibus enim patientes indignabantur, per hæc quos putabant deos, in ipsis cum exterminarentur, videntes illum, quem olim negabant se nosse, verum Deum agnoverunt: propter quod et finis condemnationis eorum venit super illos.

23. *Per hæc quæ coluerunt:* Gr. per proprias abominationes: per animalia, quæ abominabili cultu prosequebantur, ut supra XI. 16.

24. *Deos æstimantes hæc, quæ in animalibus* (inter animantes) *sunt supervacua:* reptilia & cætera quæ nulli utilitati sunt: ut ibid. XI. 16.

25. *Judicium in irrisum dedisti.* Mures enim, ranas, muscas immittere, nihil aliud esse videbatur quam ludibrium.

26. *Qui autem* his pœnarum veluti *ludibriis* in hac vita emendati non sunt, his post vitam seria & gravia impinges supplicia.

27. *In quibus enim:* sensus; cum enim exscinderentur per eos, quos putabant Deos, tandem *agnoverunt* verum, quem antea negabant, Deum; agnoverunt autem inviti ac simulate, aut eorum ritu de quibus sæpe dicitur: Et scietis quia ego sum Dominus percutiens, Ezech. VII. 9. & alibi passim. Vi adacti, nec tamen resipiscentes, sed potius blasphemantes agnoscetis, Deum. Vide Apoc. XI. 9. 10. 11.

CAPUT XIII.

Ex creaturis æstimandus Deus, 1. Unde vani creaturarum, 1. et seq. Ac idolorum cultores, 12. et seq.

1 Vani autem sunt omnes homines, in quibus non subest scientia Dei: et de his, quæ videntur bona, non potuerunt intelligere eum, qui est, neque operibus attendentes agnoverunt quis esset artifex.

2 Sed aut ignem, aut spiritum, aut citatum aerem, aut gyrum stellarum, aut nimiam aquam, aut solem et lunam, rectores orbis terrarum deos putaverunt.

3 Quorum si specie delectati, deos putaverunt, sciant, quanto his dominator eorum speciosior est: speciei enim generator hæc omnia constituit.

4 Aut si virtutem, et opera eorum mirati sunt, intelligant ab illis, quoniam qui hæc fecit, fortior est illis:

5 A magnitudine enim speciei et creaturæ, cognoscibiliter poterit creator horum videri.

6 Sed tamen adhuc in his minor est querela. Et hi enim fortasse errant, Deum quærentes, et volentes invenire.

7 Etenim cum in operibus illius conversentur, inquirunt: et persuasum habent, quoniam bona sunt quæ videntur.

8 Iterum autem nec his debet ignosci.

9 Si enim tantum potuerunt scire, ut possent æsti-

1. *Vani omnes homines:* Gr. addit: natura, errore insolito ex patribus, & ab ipsa velut nativitate indito, ut supra XII. 10. *Scientia* seu cognitio *Dei*.

2. *Spiritum*. Notum illud, Spiritus intus alit, &c. *Aut nimiam aquam*. Non deerant qui omnia ex aquis orta ferrent; quod inde rebus semina ac succis plantæ, animantes, homines, ipsa etiam tellus aleretur.

3. *Specie*, seu pulchritudine Gr. *Speciei generator*. Gr. addit; primus, quod sit fons pulchritudinis, adeoque omnium pulcherrimus.

5. *Cognoscibiliter*; verti oportebat, *per proportionem*, ἀναλόγως, comparatis rerum rationibus.

6. *In his minor est querela*. Et tamen tolerabilius errant, qui stellas aliasque insignes creaturas pro Deo habent; videntur enim quærendo Deum defecti viribus ac inquisitionis labore defatigati, hæsisse in rebus pulcherrimis, ℣. 5. 6. 7. Et quamquam sunt inexcusabiles ℣. 8. 9. longe errant infelicius, nec vivis, sed mortuis accensendi, qui ea quæ fabricant idola Deos.

mare sæculum; quomodo hujus dominum non facilius invenerunt?

10 Infelices autem sunt, et inter mortuos spes illorum est, qui appellaverunt Deos opera manuum hominum, aurum et argentum, artis inventionem, et similitudines animalium, aut lapidem inutilem opus manus antiquæ.

11 Aut si quis artifex faber de silva lignum rectum secuerit, et hujus docte eradat omnem corticem, et arte sua usus, diligenter fabricet vas utile in conversationem vitæ;

12 Reliquiis autem ejus operis ad præparationem escæ abutatur;

13 Et reliquum horum, quod ad nullos usus facit, lignum curvum, et vorticibus plenum, sculpat diligenter per vacuitatem suam, et per scientiam suæ artis figuret illud, et assimilet illud imagini hominis,

14 Aut alicui ex animalibus illud comparet, perliniens rubrica, et rubicundum faciens fuco colorem illius, et omnem maculam, quæ in illo est, perliniens;

15 Et faciat ei dignam habitationem, et in pariete ponens illud, et confirmans ferro,

16 Ne forte cadat, prospiciens illi, sciens quoniam non potest adjuvare se: imago enim est, et opus est illi adjutorium.

17 Et de substantia sua, et de filiis suis, et de nuptiis votum faciens inquirit. Non erubescit loqui cum illo, qui sine anima est:

18 Et pro sanitate quidem infirmum deprecatur, et pro vita rogat mortuum, et in adjutorium inutilem invocat.

19 Et pro itinere petit ab eo, qui ambulare non potest, et de acquirendo, et de operando, et de omnium rerum eventu petit ab eo, qui in omnibus est inutilis.

10. *Artis inventionem*, quam Paulus vocabat sculpturam artis & cogitationis hominum. Act. XVII. 26. *Opus manus antiquæ:* & hoc statuis conciliabat cultum, quod ab antiquo factæ, velut obliterata fabricæ memoria.

11. *Lignum rectum;* Gr. bene mobile, tractabile; sive ut recte hic nobilius, quod bene obediat manui artificis. Hæc autem & seqq. desumta ex Isa. XLIV. 12.

13. *Vorticibus plenum:* nodosum; compactis scilicet ad juncturas ramorum nodis. *Per vacuitatem suam:* per otium, ut habet Gr.

14. *Rubicundum:* ut vivere ac vigere videatur.

CAPUT XIV.

Idolorum cultus, 1. 8. Navigatio comparata ad avaritiam, vitæ tamen utilis, et a Deo instituta: sculpturæ origo, qua homines abusi in adulationem et idololatriam: idololatriæ mala, 23. et seq.

1 Iterum alius navigare cogitans, et per feros fluctus iter facere incipiens, ligno portante se, fragilius lignum invocat.

2 Illud enim cupiditas acquirendi excogitavit, et artifex sapientia fabricavit sua.

3 Tua autem, Pater, providentia gubernat: quoniam dedisti et in mari viam, et inter fluctus semitam firmissimam:

4 Ostendens quoniam potens es ex omnibus salvare, etiam sine arte aliquis adeat mare.

5 Sed ut non essent vacua sapientiæ tuæ opera; propter hoc etiam et exiguo ligno credunt homines animas suas, et transeuntes mare per ratem liberati sunt:

6 Sed et ab initio cum perirent superbi gigantes, spes orbis terrarum ad ratem confugiens, remisit sæculo semen nativitatis, quæ manu tua erat gubernata.

7 Benedictum est enim lignum, per quod fit justitia.

8 Per manus autem quod fit idolum, maledictum est et ipsum, et qui fecit illud: quia ille quidem operatus est: illud aut cum esset fragile, deus cognominatus est.

9 Similiter autem odio sunt Deo, impius, et impietas ejus.

5. *Ut non essent vacua sapientiæ tuæ opera.* Ne maris tam vasta moles inutilis haberetur, eam quoque hominibus frequentandam tradidisti.

6. *Gigantes:* portentosum genus hominum, de quo Gen. VI. 4. *Spes orbis terrarum:* Noe & ejus familia.

7. *Benedictum lignum, per quod fit justitia.* In figuram ligni quo liberati sumus: Ambros. in Psal. CXVIII. Benedictum lignum (arca scilicet) quod fit per justitiam (Deo jubente); maledictum autem lignum quod fit per manus hominum (ad colendum) ut habet ℣. seq.

9. *Odio sunt Deo, impius, & impietas ejus;* impium opus quod fabricat, idolum.

10 Etenim quod factum est, cum illo qui fecit, tormenta patietur.

11 Propter hoc et in idolis nationum non erit respectus: quoniam creaturæ Dei in odium factæ sunt, et in tentationem animabus hominum, et in muscipulam pedibus insipientium.

12 Initium enim fornicationis est exquisitio idolorum: ed adinventio illorum, corruptio vitæ est.

13 Neque enim erant ab initio, neque erunt in perpetuum.

14 Supervacuitas enim hominum hæc advenit in orbem terrarum: et ideo brevis illorum finis est inventus.

15 Acerbo enim luctu dolens pater, cito sibi rapti filii fecit imaginem: et illum, qui tunc quasi homo mortuus fuerat, nunc tamquam Deum colere cœpit, et constituit inter servos suos sacra, et sacrificia.

16 Deinde interveniente tempore, convalescente iniqua consuetudine, hic error tamquam lex custoditus est, et tyrannorum imperio colebantur figmenta,

17 Et hos, quos in palam homines honorare non poterant propter hoc, quod longe essent, e longinquo figura eorum allata, evidentem imaginem regis, quem honorare volebant, fecerunt, ut illum, qui aberat, tamquam præsentem colerent sua sollicitudine.

18 Provexit autem ad horum culturam, et hos qui ignorabant, artificis eximia diligentia.

19 Ille enim volens placere illi, qui se assumpsit, elaboravit arte sua, ut similitudinem in melius figuraret.

20 Multitudo autem hominum abducta per speciem

11. *In idolis nationum non erit respectus;* melius Gr. erit respectus: in idola erit inquisitio & ultio, negatione sublata; nam idola contrita sunt. *Creaturæ Dei:* Gr. in creatura Dei, (in ipso opificio, inter Dei creaturas) *in odium factæ sunt*, Gr. facta sunt; idola scilicet.

12. *Initium fornicationis*, sive idololatriæ ex ipsa sculpturæ arte repetendum, cujus refert originem.

13. *Neque enim*, ut sidera & tellus, aliaque Dei opera, idola *erant ab initio, neque durabunt in perpetuum*, fragili scilicet compacta materia: seu quod recens inducta per gloriam supervacuam, postea obsolescant: ac tandem destruenda sint, ut Prophetæ testantur passim, quod congruit seq.

14. *Supervacuitas:* Gr. vanitate hominum invecta sunt (idola.)

20. *Deum æstimaverunt;* σίβασμα, numen, rem colendam, idolum.

operis, eum, qui ante tempus tamquam homo honoratus fuerat, nunc deum æstimaverunt.

21 Et hæc fuit vitæ humanæ deceptio: quoniam aut affectui, aut regibus deservientes homines, incommunicabile nomen lapidibus, et lignis imposuerunt.

22 Et non suffecerat errasse eos circa Dei scientiam, sed et in magno viventes inscientiæ bello, tot et tam magna mala pacem appellant.

23 Aut enim filios suos sacrificantes, aut obscura sacrificia facientes, aut insaniæ plenas vigilias habentes,

24 Neque vitam, neque nuptias mundas jam custodiunt, sed alius alium per invidiam occidit, aut adulterans contristat.

25 Et omnia commixta sunt, sanguis, homicidium, furtum et fictio, corruptio et infidelitas, turbatio et perjurium, tumultus bonorum,

26 Dei immemoratio, animarum inquinatio, nativitatis immutatio, nuptiarum inconstantia, inordinatio mœchiæ et impudicitiæ.

27 Infandorum enim idolorum cultura, omnis mali causa est, et initium et finis.

28 Aut enim dum lætantur, insaniunt: aut certe vaticinantur falsa, aut vivunt injuste, aut pejerant cito.

29 Dum enim confidunt in idolis, quæ sine anima sunt, male jurantes noceri se non sperant.

21. *Affectui;* Gr. calamitati; gravibus affectibus ex orbitate ortis, ex ℣. 15.

22. *Dei scientiam*, sive cognitionem *in magno viventes inscientiæ bello:* magnis coortis per inscientiam de natura atque ortu deorum dissensionibus. *Pacem appellant:* sic enim de Judæis loquebantur, quasi neglectis idolis, ruptoque humani generis fœdere, universarum concordiam nationum sua dissensione violarent. Esth. XIII. 4. I. Macch. I. 43.

23. *Obscura sacrificia:* occulta (& fœda) mysteria: Gr. *insanas* (sive obscœnas) *vigilias:* Gr. epulas.

24. *Neque vitam*. En usque ad ℣. 29. fœdi idololatriæ fructus: qua de re Paulus Rom. I. 24. 28. 29. &c.

25. *Turbatio:* turbæ, seditiones. *Tumultus bonorum;* exagitatio.

26. *Dei immemoratio:* oblivio, Gr. gratiæ oblivio, sive immemor beneficiorum animus. *Nativitatis immutatio;* immutata progenies: suppressi aut suppositi partus. *Nuptiarum inconstantia:* per divortia: sive inordinatio, Gr. nulla conjugalis thori reverentia.

27. *Et finis:* omnia flagitia per cæcitatem mentis in idololatriam, ac Dei oblivionem desinunt.

28. *Dum lætantur, insaniunt:* insana lætitia elati, atque ab arce dejecti, id quo delectantur pro Deo habent, quod idololatris familiare est.

30 Utraque ergo illis venient digne, quoniam male senserunt de Deo, attendentes idolis, et juraverunt injuste, in dolo contemnentes justitiam.

31 Non enim juratorum virtus, sed peccantium pœna perambulat semper injustorum prævaricationem.

30. *Contemnentes justitiam*: sanctitatem, Gr.
31. *Non enim juratorum* (eorum per quos juratur) *virtus*: *sed peccantium pœna*: Gr. judicium. *Perambulat*: Gr. insurgit: super *injustorum prævaricationem*. Haud minus pejerant qui per idola fallunt, non idolorum virtute, sed suo judicio convicti prævaricationis, in id quod habent instar numinis.

CAPUT XV.

Piorum gratulatio, quod ab idolis puri: prosequitur de idololatria ac sculpturæ abusu: cultus animalium.

1 Tu autem, Deus noster, suavis et verus es, patiens, et in misericordia disponens omnia.

2 Etenim si peccaverimus, tui sumus, scientes magnitudinem tuam: et si non peccaverimus, scimus quoniam apud te sumus computati.

3 Nosse enim te, consummata justitia est: et scire justitiam, et virtutem tuam, radix est immortalitatis.

4 Non enim in errorem induxit nos hominum malæ artis excogitatio, nec umbra picturæ labor sine fructu, effigies sculpta per varios colores.

5 Cujus aspectus insensato dat concupiscentiam, et diligit mortuæ imaginis effigiem sine anima.

6 Malorum amatores digni sunt, qui spem habeant in talibus, et qui faciunt illos, et qui diligunt, et qui colunt.

7 Sed et figulus mollem terram premens, laboriose fingit ad usus nostros unumquodque vas, et de eodem luto fingit quæ munda sunt in usum vasa, et similiter quæ his sunt contraria: horum autem vasorum quis sit usus, judex est figulus.

2. *Et si non peccaverimus*: Gr. non autem peccabimus, ut qui sciamus nos censeri tuos.
4. *Malæ artis*: sculpturæ scilicet; per eventum & abusum malæ.
5. *Dat concupiscentiam*: illicit ad nefarios cultus; Gr. aliter. *Effigiem sine anima*: sine halitu; prorsus inanimem.
6. *In talibus*; diis.

8 Et cum labore vano deum fingit de eodem luto ille qui paulo ante de terra factus fuerat; et post pusillum reducit se unde acceptus est, repetitus animæ debitum quam habebat.

9 Sed cura est illi, non quia laboraturus est, nec quoniam brevis illi vita est, sed concertatur aurificibus et argentariis: sed et ærarios imitatur, et gloriam præfert, quoniam res supervacuas fingit.

10 Cinis est enim cor ejus, et terra supervacua spes illius, et luto vilior vita ejus:

11 Quoniam ignoravit, qui se finxit, et qui inspiravit illi animam, quæ operatur, et qui insufflavit ei spiritum vitalem.

12 Sed et æstimaverunt lusum esse vitam nostram, et conversationem vitæ compositam ad lucrum, et oportere undecumque etiam ex malo acquirere.

13 Hic enim scit, se super omnes delinquere, qui ex terræ materia fragilia vasa, et sculptilia fingit.

14 Omnes enim insipientes, et infelices supra modum animæ superbi sunt inimici populi tui, et imperantes illi:

15 Quoniam omnia idola nationum deos æstimaverunt, quibus neque oculorum usus est ad videndum, neque nares ad percipiendum spiritum, neque aures ad audiendum, neque digiti manuum ad tractandum, sed et pedes eorum pigri ad ambulandum.

16 Homo enim fecit illos, et qui spiritum mutuatus est, is finxit illos. Nemo enim sibi similem homo poterit deum fingere.

17 Cum enim sit mortalis, mortuum fingit manibus iniquis. Melior enim est ipse his, quos colit:

8. *Ille qui paulo ante*. Ille fecit deum ex eodem luto, ex quo ipse recens compactus, in lutum resolvetur, repetita anima quam habebat.

9. *Sed cura est illi*. Nihil memor figulus neque molesti operis, neque brevis ævi, æmulatur aurifices, & gloriæ ducit, quod æque ac illi *res supervacuas*; imagines Gr. adulterina *fingit*; idola scilicet & deos.

12. *Æstimaverunt* fictores idolorum *lusum esse vitam*, ac per ludibria & jocos transigendam; compositaque omnia ad lucrum. *Et oportere etiam ex malo;* ac etiam ex idolorum fabrica pecuniam corradere; ut ille in Actis. XIX. 25. Viri, scitis quia de hoc artificio est nobis quæstus.

14. *Supra modum animæ;* Gr. super animam infantis; supra quam liceat animæ quantumvis infirmæ, puta infantis: *Superbi*: deest Gr. jungendum seqq.

16. *Homo enim*. En gradus, ut Deus per se vivens & immortalis, viventes quidem sui imagines, sed tamen mortales faciat; homo autem mortalis, mutuato a Deo spiritu, fingat mortuas.

quia ipse quidem vixit, cum esset mortalis, illi autem numquam.

18 Sed et animalia miserrima colunt: insensata enim comparata his, illis sunt deteriora.

19 Sed nec aspectu aliquis ex his animalibus bona potest conspicere. Effugerunt autem Dei laudem, et benedictionem ejus.

18. *Animalia miserrima colunt;* Gr. inimicissima, nocentissima; reptilia, serpentes. *Insensata enim.* Sensu carentia. Id est statuæ, *comparata his*, (Gr. aliis) scilicet animantibus, quantumvis deterrimis, *illis deteriora sunt*.

CAPUT XVI.

Bestiarum cultores per bestias puniti: eæ quoque immissæ in Hebræos: sed dispari eventu: serpens æneus, 7. animadversio in Ægyptios per ignem grandini mixtum, et famem consumptis frugibus, 19. Manna populo Dei præstitum, ejusque mirabilia, 20. et seq. Vis illa hominum altrix, non escarum natura, sed verbo et voluntate Dei constat, 21. 26.

1 Propter hæc, et per his similia passi sunt digne tormenta, et per multitudinem bestiarum exterminati sunt.

2 Pro quibus tormentis bene disposuisti populum tuum, quibus dedisti concupiscentiam delectamenti sui, novum saporem, escam parans eis ortygometram:

3 Ut illi quidem concupiscentes escam propter ea, quæ illis ostensa, et missa sunt, etiam a necessaria concupiscentia averterentur. Hi autem in brevi inopes facti, novam gustaverunt escam.

4 Oportebat enim illis sine excusatione quidem supervenire interitum exercentibus tyrannidem: his

1. *Per similia passi sunt.* Per bestias bestiarum cultores.

2. *Pro quibus tormentis.* Cum idolorum cultores ulcisceris per bestias quas colebant; e contra plebem tuam alebas per bestias: *Data ortygometra*, coturnice. *Dedisti concupiscentiam delectamenti:* rem quam delectabiliter appetebant. *Novum saporem:* peregrinum, insuetum.

3. *Ut illi quidem:* idololatræ, Ægyptii, ranis, aliisque animantibus etiam inter cibos ebullientibus, Exod. XIII. 3, *Etiam a necessaria concupiscentia averterentur*, ingenerato fastidio per eorum animalium deformitatem, ut habet Gr. *Hi autem*, Hebræi ad extremam inopiam redacti, *novam gustaverunt escam:* summa; animantum genere, ut vis uteris, sive ad ultionem, sive ad beneficium.

autem tantum ostendere, quemadmodum inimici eorum exterminabantur.

5 Etenim cum illis supervenit sæva bestiarum ira, morsibus perversorum colubrorum exterminabantur.

6 Sed non in perpetuum ira tua permansit, sed ad correptionem in brevi turbati sunt, signum habentes salutis ad commemorationem mandati legis tuæ.

7 Qui enim conversus est, non per hoc, quod videbat, sanabatur, sed per te omnium salvatorem.

8 In hoc autem ostendistis inimicis nostris, quia tu es, qui liberas ab omni malo.

9 Illos enim locustarum et muscarum occiderunt morsus, et non est inventa sanitas animæ illorum, quia digni erant ab hujuscemodi exterminari.

10 Filios autem tuos, nec draconum venenatorum vicerunt dentes: misericordia enim tua adveniens sanabat illos.

11 In memoria enim sermonum tuorum examinabantur, et velociter salvabantur, ne in altam incidentes oblivionem, non possent tuo uti adjutorio.

12 Etenim neque herba, neque malagma sanavit eos, sed tuus, Domine, sermo, qui sanat omnia.

13 Tu es enim, Domine, qui vitæ, et mortis habes potestatem, et deducis ad portas mortis, er reducis.

14 Homo autem occidit quidem per malitiam: et cum exierit spiritus, non revertetur, nec revocabit animam, quæ recepta est:

15 Sed tuam manum effugere impossibile est.

16 Negantes enim te nosse impii, per fortitudinem brachii tui flagellati sunt: novis aquis, et grandinibus, et pluviis persecutionem passi, et per ignem consumpti.

17 Quod enim mirabile erat, in aqua, quæ omnia

5. *Etenim cum illis:* Hebræis: aliud exemplum; immissis serpentibus in Hebræos, statim datum serpentis ænei remedium. Num. XXI. 6.

6. *Signum salutis:* serpentem æneum. *Ad commemorationem mandati legis tuæ:* quo tibi fidere jubebantur.

7. *Qui conversus est:* ad illum æneum serpentem.

12. *Malagma*. Unguentum dolorem emolliens ac mitigans.

16. *Novis aquis, grandinibus, pluviis: per ignem:* redit ad plagas Ægyptiacas, & grandinem igne mistum. Exod. IX. 23. 24. *Novis aquis:* sive liquefacto ut solet grandine; sive etiam ut fit pluviis grandini mistis. Quibus pergit demonstrare creaturas omnes etiam inanimas Deo ultori obsequi.

17. *Quod enim mirabile:* παραδοξότατον: maxime incredibile.

extinguit, plus ignis valebat: vindex est enim orbis justorum.

18 Quodam enim tempore mansuetabatur ignis, ne comburerentur quæ ad impios missa erant animalia: sed ut ipsi videntes, scirent, quoniam Dei judicio patiuntur persecutionem.

19 Et quodam tempore in aqua supra virtutem ignis exardescebat undique, ut iniquæ terræ nationem exterminaret.

20 Pro quibus angelorum esca nutrivisti populum tuum, et paratum panem de cœlo prestitisti illis sine labore, omne delectamentum in se habentem, et omnis saporis suavitatem.

21 Substantia enim tua dulcedinem tuam, quam in filios habes, ostendebat: et deserviens uniuscujusque voluntati, ad quod quisque volebat, convertebatur.

22 Nix autem et glacies sustinebant vim ignis, et non tabescebant, ut scirent, quoniam fructus inimicorum exterminabat ignis ardens, in grandine et pluvia coruscans.

23 Hic autem iterum, ut nutrirentur justi, etiam suæ virtutis oblitus est.

18. *Mansuetabatur ignis, ne comburerentur animalia*; locustæ, quas postea grassari oportebat. Exod. x. *Quæ missa erant*; jam terræ gremio fota, & suo tempore eruptura, quamquam ex Gr. verti posset, missa sunt.

19. *Ut iniquæ terræ nationem extreminaret*: germina, fruges; γεννήματα, ut ℣. 22. καρποὺς, fructus. Interpres autem nationem pro nativitate posuit, ut XVIII. 12. XIX. 10. Hoc est pro natis frugibus, ut infra ℣. 26. quamquam & frugum illa consumtio omnino instituta erat ad exscindendam gentem. Summa autem; ignem nunc repressis, nunc exertis viribus, pro ut jubebatur, in creatoris potestate fuisse.

20. *Pro quibus*: pro consumptis frugibus: filiis tuis manna præbuisti; cujus miram vim docet. *Omnis saporis suavitatem*: Atqui Num. XI. 7. Manna erat saporis instar panis oleati. Sed alius est nativus sapor, alius quem fidei multiformis gratia tribuebat: quod iste vel a Dei spiritu, vel a populi Dei traditione didicit: unde & Paulus, ea quæ in arca erant, Heb. IX. 4. Quem locum si conferas cum 3. Reg. VIII. 9. & 2. Paral. V. 10. huic similem reperies. Vide etiam inf. XIX. 7.

21. *Substantia enim tua*: Gr. ὑπόστασις: Non manna tot per se effecta præstabat, sed Dei fœcunda substantia ex quacumque re quidquid vult elicit.

22. *Nix autem & glacies*. Aliud oppositum: nivem quidem & glaciem, seu grandinem immissas Ægyptiis non resolvebat ignis immistus: manna autem, concretum cujusdam instar nivis, aut grandinis ad primos solis radios liquescebat. Exod. XVI. 21. De mannæ autem specie, vide Exod. XVI. 14. Num. XI. 7.

23. *Hic autem*, ignis: solis radii prorsus ignei vi. Vide infra XIX. 19.

24 Creatura enim tibi factori deserviens, exardescit in tormentum adversus injustos: et lenior fit ad benefaciendum pro his, qui in te confidunt.

25 Propter hoc et tunc in omnia transfigurata omnium nutrici gratiæ tuæ deserviebat, ad voluntatem eorum, qui a te desiderabant:

26 Ut scirent filii tui, quos dilexisti, Domine, quoniam non nativitatis fructus pascunt homines, sed sermo tuus hos, qui in te crediderint, conservat.

27 Quod enim ab igne non poterat exterminari, statim ab exiguo radio solis calefactum tabescebat:

28 Ut notum omnibus esset, quoniam oportet prævenire solem ad benedictionem tuam, et ad ortum lucis te adorare.

29 Ingrati enim spes tamquam hybernalis glacies tabescet, et disperiet tamquam aqua supervacua.

25. *Gratiæ tuæ.* Gratia hic significat beneficam, & altricem omnium Dei potentiam.
26. *Sed sermo tuus:* Vis tua.
27. *Quod enim.* Grando & manna cum cognatæ naturæ sint, tam dissimilia passæ, ut hæc exiguo radio liquesceret: illa nec immisto quidem igne solveretur, ut supra 16. 17.
28. *Prævenire solem;* ad colligendum manna priusquam sole oriente liquesceret; simul ad laudandum largitorem Deum.
29. *Ingrati autem;* tardi ad Dei laudes.

CAPUT XVII.

Tenebræ Ægyptiacæ occultorum peccatorum vindices, 3. derisæ magorum artes: impii tamquam cæco carcere conclusi, 4. 15. pavor: horrenda nox superventuræ æternæ noctis imago: impii sibi graves, dirumque supplicium, 20.

1 Magna sunt enim judicia tua, Domine, & inenarrabilia verba tua: propter hoc indisciplinatæ animæ erraverunt.

2 Dum enim persuasum habent iniqui posse dominari nationi sanctæ, vinculis tenebrarum, & longæ noctis compediti, inclusi sub tectis, fugitivi perpetuæ providentiæ jacuerunt.

3 Et dum putant se latere in obscuris peccatis,

1. *Propter hoc.* Quod non nossent profunda consilia tua, falsa spe delusi, superbiebant, ut habent seqq.
2. *Dum enim.* Dum latere se putant Deum, veras in latebras conjecti

tenebroso oblivionis velamento dispersi sunt, paventes horrende, & cum admiratione nimia perturbati.

4 Neque enim quæ continebat illos spelunca, sine timore custodiebat: quoniam sonitus descendens perturbabat illos, & personæ tristes illis apparentes pavorem illis præstabant.

5 Et ignis quidem nulla vis poterat illis lumen præbere, nec siderum limpidæ flammæ illuminare poterant illam noctem horrendam.

6 Apparebat autem illis subitaneus ignis, timore plenus: & timore perculsi illius, quæ non videbatur, faciei, æstimabant deteriora esse quæ videbantur:

7 Et magicæ artis appositi erant derisus, & sapientiæ gloriæ correptio cum contumelia.

8 Illi enim qui promittebant timores, & perturbationes expellere se ab anima languente, hi cum derisu pleni timore languebant.

9 Nam etsi nihil illos ex monstris perturbabat; transitu animalium, & serpentium sibilatione commoti, tremebundi peribant: & aerem, quem nulla ratione quis effugere posset, negantes se videre.

10 Cum sit enim timida nequitia, dat testimonium con-

cti sunt per Ægyptiacas illas tenebras, de quibus Exod. x. 41. *Tenebroso oblivionis velamento*, tamquam sole oblito solitam lucem emittere, *dispersi sunt*. Quique in suas conclusi domos, nullo hominum cœtu. *Spectris conturbati*: quod & tantæ nocti & territæ conscientiæ congruebat.

4. *Spelunca*. Domus propria, qua pedem efferre propter horrendas tenebras non auderent. Unde domus instar carceris; ipsi sine ferro, tenebris velut vinculis tenebantur, supra ℣. 2. infra ℣. 15. 16. 17. Quæ omnia pertinent ad interpretationem hujus textus quo scribitur: Nemo vidit fratrem suum, nec movit se de loco in quo erat, Exod. x. 23.

6. *Subitaneus ignis*: pyra, rogus, Gr. Credibile est accensos ingentes rogos discutiendis tenebris subito apparuisse per Ægyptum totam; sed hæc terrori erant cum lucem non darent. *Timore perculsi*: cum obscuræ pallentesque facies territarent, etiam quæ videbant, habebant pro horribilioribus spectris.

7. *Magicæ artis*. Gr. magicæ artis jacebant ludibria: (in magis nullum præsidium, ut in aliis aliquot plagis Ægyptiacis) *Et sapientiæ gloriæ correptio* (erat) *cum contumelia*. Qui sapientia illa magica gloriabantur, contumeliose corripiebantur.

9. *Et si nihil illos*. Etsi nihil erat monstri quod territaret. *Etiam aerem negantes se videre*. Adeo exanimati metu, ut nec respirare se crederent; videre autem, pro quolibet sensu sumitur. Alii, *negantes videre*, recusantes vertunt, occlusis oculis, ne, quæ undique ingruebant territamenta, aspicerent.

10. *Cum sit timida*. Ex Gr. istud exsculpseris; malitia enim proprio judicio condemnata terrificum quid testificatur sibi. Complutensis legit: formidolosa res est proprio teste (conscientia scilicet) damnata malitia.

Præ-

condemnationis: semper enim præsumit sæva, perturbata conscientia.

11 Nihil enim est timor, nisi proditio cogitationis auxiliorum.

12 Et dum ab intus minor est expectatio, majorem computat inscientiam ejus causæ, de qua tormentum præstat.

13 Illi autem qui impotentem vere noctem, & ab infimis, & ab altissimis inferis supervenientem, eumdem somnum dormientes;

14 Aliquando monstrorum exagitabantur timore, aliquando animæ deficiebant traductione: subitaneus enim illis, & insperatus timor supervenerat.

15 Deinde si quisquam ex illis decidisset, custodiebatur in carcere sine ferro reclusus.

16 Si enim rusticus quis erat, aut pastor, aut agri laborum operarius præoccupatus esset, ineffugibilem sustinebat necessitatem.

17 Una enim catena tenebrarum omnes erant colligati. Sive spiritus sibilans, aut inter spissos arborum ramos avium sonus suavis, aut vis aquæ decurrentis nimium,

18 Aut sonus validus præcipitatarum petrarum,

Præsumit sæva, perturbata conscientia. Gr. (malitia) præsumit sæva, perturbata per conscientiam, sive, conscientia, in ablativo casu.

11. ***Proditio cogitationis auxiliorum.*** Gr. Proditio, sive consiliorum defectio quæ a cogitatione. Inde oritur timor, quod ipsa mens, velut prodita destitutaque, nec de auxilio cogitat.

12. ***Dum ab intus minor.*** Quo cuique minus in se præsidii est, eo magis latere putat præsentem tormentorum causam; quod est calamitosissimum, cum pars aliqua sit solatii, mali scire originem.

13. ***Impotentem noctem:*** ineluctabilem; alii intolerabilem; enitatu sive toleratu impossibilem. ***Et ab infimis & ab altissimis:*** duplex versio. Tota sententia in Gr. illi autem qui (per) inevitabilem (sive intolerabilem) noctem, & ab inevitabilis (sive intolerabilis) inferni speluncis supervenientem, eumdem somnum (æque irrequietum, æque turbulentum) dormiebant; aliquando, &c. Horrenda nox, quæ ab altissimis inferi, ab ipso velut tartaro immissa videbatur.

14. ***Animæ deficiebant traductione;*** traditione, Gr. sive deliquio, quo laborabant præ metu.

15. ***Si quisquam decidisset;*** erigere se non audebat, ne periculosius offenderet: ***Custodiebatur.*** Vide ℣. 4.

16. ***Si enim rusticus.*** Quocumque loco deprehensi, ac tenebris præoccupati erant, eo constricti tenebantur.

17. 18. ***Sive spiritus ... aut sonus validus.*** Quocumque sonitu seu leni, seu gravi, atque etiam suavi territabantur, exaggerato per tenebras metu.

aut ludentium animalium cursus invisus, aut mugientium valida bestiarum vox, aut resonans de altissimis montibus echo; deficientes faciebant illos præ timore.

19 Omnis enim orbis terrarum limpido illuminabatur lumine, & non impeditis operibus continebatur.

20 Solis autem illis superposita erat gravis nox, imago tenebrarum, quæ superventura illis erat. Ipsi ergo sibi erant graviores tenebris.

20. *Gravis nox, imago tenebrarum, quæ superventura erat illis*. In inferno scilicet, ut passim in Scripturis. *Ipsi sibi erant graviores tenebris*; cæcitate mentis graviores tenebras intus circumferentes.

CAPUT XVIII.

Hebræis clara lux: columna viæ dux: per noctem solis instar, 3. digni tenebris Ægyptii, lucis ac veritatis hostes, 4. primogenitorum quoque cædes merito illata, 5. Phase, 6. 9. mortes undique, & horrendi clamores per alta noctis silentia 10. 11. 14. 15. 16. tantæ ultioni additi visus congrui per somnia, 17. & seq. ut causam supplicii, sed frustra recognoscerent, 18. 19. mors quoque immissa piis; sed prompta per Aaronem placatio, 21. & seq.

1 Sanctis autem tuis maxima erat lux, & horum quidem vocem audiebant, sed figuram non videbant. Et quia non & ipsi eadem passi erant, magnificabant te:

2 Et qui ante læsi erant, quia non lædebantur, gratias agebant: & ut esset differentia, donum petebant.

1. *Et horum quidem vocem audiebant*. Ægyptii, vicinis scilicet constituti locis: sive Israelitas quocumque pergerent lux sua sequebatur, quod innuere videtur, Exod. x. 23. *Magnificabant te*: te, deest in Græce suppletum, ut videtur.

2. *Quia non lædebantur*. Cessatum enim a vexandis Hebræis, quod inimici nec se commovere possent. *Et ut esset differentia, donum* (sive gratiam) Gr. *Petebant*. Hebræi tanto præ Ægyptiis discrimine habiti, magni beneficii loco petebant, ut tale discrimen pios inter & impios stabile permaneret: in Gr. hi duo versus ad Ægyptios referri videntur, ut & magnificarent Hebræos tam dira a se passos, nunc autem ab omni malo liberos; & gratias haberent ipsis, quod læsi vicem non redderent, & ut porro pergerent benignitate & clementia differre ab Ægyptiis, supplicabant. Porro διενεχθῆναι, alii aliter vertunt; vulgati interpretis sensus verior.

3 Propter quod ignis ardentem columnam ducem habuerunt ignotæ viæ, & solem sine læsura boni hospitii præstitisti.

4 Digni quidem illi carere luce, & pati carcerem tenebrarum, qui inclusos custodiebant filios tuos, per quos incipiebat incorruptum legis lumen sæculo dari.

5 Cum cogitarent justorum occidere infantes: & uno exposito filio & liberato, in traductionem illorum, multitudinem filiorum abstulisti, & pariter illos perdidisti in aqua valida.

6 Illa enim nox ante cognita est a patribus nostris, ut vere scientes, quibus juramentis crediderunt, animæquiores essent.

7 Suscepta est autem a populo tuo sanitas quidem justorum, injustorum autem exterminatio.

8 Sicut enim læsisti adversarios, sic & nos provocans magnificasti.

9 Absconse enim sacrificabant justi pueri bonorum, & justitiæ legem in concordiam disposuerunt: similiter & bona & mala recepturos justos, patrum jam decantantes laudes.

3. *Propter quod:* Gr. Pro quibus ἀντὶ ὧν: harum tenebrarum loco Deus in deserto suis præstitit, ut ardentem columnam diu noctuque haberent ducem ignotæ viæ; Exod. XIII. 21. Speciatim autem per noctem, solis cujusdam instar, sicut scriptum est: Et deducit eos in nube diei, & tota nocte in illuminatione ignis. Item: Expandit nubem in protectionem eorum & ignem ut luceret eis per noctem Psalm. LXXVII. 14. CIV. 39. *Solem sine læsura.* Solem elegantissime appellat columnam ipsam quæ tam limpidam lucem ministraret. Solem autem *Sine læsura* (sive innoxium) quod non perureret, imo per diem a solis ardore protegeret: solem etiam *boni ospitii*. Gr. *præclaræ peregrinationis:* Supple, ducem: Græca sic habent; flammatam in columnam ducem quidem ignotæ viæ; solem vero innoxium præclaræ peregrinationis (ducem seu comitem) præstitisti.

4. *Per quos incipiebat ... legis lumen.* Jam fœdere constituto, ac tradita unius Dei fide, sabbati observantia, circumcisionis signaculo, Phase etiam apud Ægyptios instituto; de quo etiam ℣. 9.

5. *Uno exposito filio & liberato;* Moyse. *In traductionem*, convictionem illorum, ut supra II. 14.

6. *Illa nox ante cognita;* prædicta Israelitis, Exod. XII. XIII.

9. *Absconse sacrificabant.* Celebrato Phase: ibid. *Justitiæ legem;* Gr. divinitatis legem; unius Dei colendi ritum; cui legi initiabantur præcipua solemnitate instituta: ibid. *Bona & mala recepturos justos*, supple, canebant. *Patrum* etiam, Patriarcharum qui æque bona & mala experti, sed tandem liberati *decantantes laudes*.

10 Resonabat autem inconveniens inimicorum vox, & flebilis audiebatur planctus ploratorum infantium.

11 Simili autem pœna servus cum domino afflictus est, & popularis homo regi similia passus.

12 Similiter ergo omnes uno nomine mortis mortuos habebant innumerabiles. Nec enim ad sepeliendum vivi sufficiebant: quoniam uno momento, quæ erat præclarior natio illorum, exterminata est.

13 De omnibus enim non credentes propter veneficia, tunc vero primum cum fuit exterminium primogenitorum, spoponderunt populum Dei esse.

14 Cum enim quietum silentium contineret omnia, & nox in suo cursu medium iter haberet,

15 Omnipotens sermo tuus de cœlo a regalibus sedibus, durus debellator in mediam exterminii terram prosilivit,

16 Gladius acutus insimulatum imperium tuum portans, & stans replevit omnia morte, & usque ad cœlum attingebat stans in terra.

17 Tunc continuo visus somniorum malorum turbaverunt illos, & timores supervenerunt insperati.

18 Et alius alibi projectus semivivus, propter quam moriebatur, causam demonstrabat mortis.

19 Visiones enim, quæ illos turbaverunt, hæc præmonebant, ne inscii, quare mala patiebantur, perirent.

20 Tetigit autem tunc & justos tentatio mortis, & commotio in eremo facta est multitudinis: sed non diu permansit ira tua.

21 Properans enim homo sine querela deprecari

10. *Inconveniens inimicorum vox*. Gr. Dissonans, quippe *Flebilis*.

12. *Uno nomine* sive genere *mortis*: Æqua omnium cæde. *Natio*: Nativitas, Gr. ut sup. XVI. 19. Primogeniti spes & decus gentis.

13. *De omnibus non credentes*: Ægyptii per omnia increduli Deo, decepti scilicet *propter veneficia*, per incantamenta & magicas artes Dei imitatrices: *Tunc primum cum fuit exterminium* ac cædes *Primogenitorum*, obmutescente omni magorum jactantia: *Spoponderunt* Hebræos *Populum Dei esse*. Gr. Confessi sunt populum Dei esse filium: ut habetur Osee XI. 2. Ex Ægypto vocavi filium meum.

16. *Insimulatum*. Minime fictum: ἀνυπόκριτον.

20. *Tentatio*. Experimentum *Mortis*. A morte quoque tentati Israelitæ, potiusquam dejecti, ut infra 25. Clarius explicatur interveniente placatione per Aaronem. Num. XVI. 47.

21. *Homo sine querela*. Inculpatus: Aaron: *Suæ servitutis scutum*: sive sui ministerii λειτουργίας arma. Gr. nempe thuribulum, incen-

pro populis, proferens servitutis suæ scutum, orationem, & per incensum deprecationem allegans, restitit iræ, & finem imposuit necessitati, ostendens quoniam tuus est famulus.

22 Vicit autem turbas, non in virtute corporis, nec armaturæ potentia: sed verbo illum, qui se vexabat, subjecit, juramenta parentum & testamentum commemorans.

23 Cum enim jam acervatim cecidissent super alterutrum mortui, interstitit, & amputavit impetum, & divisit illam, quæ ad vivos ducebat viam.

24 In veste enim poderis, quam habebat, totus erat orbis terrarum: & parentum magnalia in quatuor ordinibus lapidum erant sculpta, & magnificentia tua in diademate capitis illius sculpta erat.

25 His autem cessit qui exterminabat, & hæc extimuit: erat enim sola tentatio iræ sufficiens.

censum, preces: quæ arma sacerdotum. *Finem necessitati;* Calamitati, Gr.

22. *Vicit autem turbas*. Turbam, Gr. seditiosum vulgus in ordinem coegit; sive etiam vicit, turbam, seditionem, tumultum; illum *Qui se vexabat*. Populum in se insurgentem, & sibi sacerdotium invidentem: Core & Abiron sectatores. Num. ibid.

23. *Interstitit*. Stetit inter mortuos & viventes; Num. XVI. 44.

24. *In veste poderis*. Vestis talaris, magnifica ac sacra, qua etiam Christus induitur; Apoc. I. 13. *Totus erat orbis terrarum*. Sanctæ vestis textura ac magnificentia designatus, ut passim Hebræi docent. *Parentum magnalia*. Gloria; Gr. *In quatuor ordinibus lapidum*. Ut habes Exod. XXVIII. 17. Notum de nomine duodecim Patriarcharum totidem lapidibus insculpto. Ib. 21. Unde Pontifex populi habitus mediator, quod nomina filiorum Israel, duodecim scilicet tribuum, coram Deo portet super pectus suum. Ibid. 29. *Magnificentia tua in diademate*. In lamina illa ex auro purissimo, cui inscriptum erat, Sanctum Domino: ibid. 39.

25. *His cessit qui exterminabat:* Angelus divini mandati executor: *Hæc extimuit*. Reveritus. Gr. extimuerunt: seditiosi cives.

CAPUT XIX.

Impiorum cæcitas, 1. 2. 3. adactorum ad pœnas digna necessitas, 4. creaturarum immutata natura & indoles, 6. 7. 18. 19. 20. elementa finium instar disposita, Deo pulsanti subsunt, 17. relata obiter Beniaminitarum flagitia & inhospitalitas, 13. & seq.

1 Impiis autem usque in novissimum sine misericordia ira supervenit. Præsciebat enim & futura illorum:

2 Quoniam cum ipsi permisissent, ut se educerent, & cum magna sollicitudine præmisissent illos; consequebantur illos pœnitentia acti.

3 Adhuc enim inter manus habentes luctum, & deplorantes ad monumenta mortuorum, aliam sibi assumpserunt cogitationem inscientiæ: & quos rogantes projecerant, hos tamquam fugitivos persequebantur.

4 Ducebat enim illos ad hunc finem digna necessitas: & horum, quæ acciderant, commemorationem amittebant; ut quæ deerant tormentis, repleret punitio:

5 Et populus quidem tuus mirabiliter transiret, illi autem novam mortem invenirent.

6 Omnis enim creatura ad suum genus ab initio refigurabatur, deserviens tuis præceptis, ut pueri tui custodirentur illæsi.

7 Nam nubes castra eorum obumbrabat, & ex aqua, quæ ante erat, terra arida apparuit, & in mari rubro via sine impedimento, & campus germinans de profundo nimio:

8 Per quem omnis natio transivit, quæ tegebatur tua manu, videntes tua mirabilia & monstra.

9 Tamquam enim equi depaverunt escam, & tamquam agni exultaverunt, magnificantes te, Domine, qui liberasti illos.

4. *Digna necessitas*. Pœna scelerum inevitabilis: Gr. Oblivionem injiciebat (inducebat) gravis illa scilicet instantis pœnæ necessitas excæcabat animos: indurabat; & præteritarum plagarum auferebat memoriam. Exod. VIII. IX. X. XI. *Ut quæ deerant tormentis*. Gr. Ut eam quæ tormentis (adhuc) deerat, adimplerent pœnam. Hoc est enim quod dixerat: Idcirco autem posui te, ut ostendam in te potentiam meam, & narretur nomen meum in omni terra. Exod. IX. 16. Rom. IX. 17.

6. *Omnis creaturæ ad suum genus* (in suo genere Gr.) *Refigurabatur:* Omnes creaturæ, ignis, aquæ, nubes, maria, veluti refectæ & instauratæ, novas formas naturasque induebant: stabat aquarum moles: per mare ter latum: & alia quæ postea inculcat, ℣. 20.

7. *Nubes castra eorum obumbrabat*. Nubes enim illa efformata in columnam, cum tabernaculum operiret, Num. IX. 15. 16. totis deinde castris se diffundebat, ac protegebat populum, juxta illud: Expandit nubem in protectionem eorum; Psalm. CIV. 39. Unde Paulus ait: Sub nube fuisse. Quæ sane ad Davidem & Paulum vel traditione vel Spiritu sancto dictante perlata sunt. *Ex aqua... terra*. Patefacta terra, quæ antea sub profundo latebat. *Campus germinans*, Algosus. Gr. viridis herbæ ferax; unde fama apud Æthiopes, diviso mari, fundum viridis coloris apparuisse. Diod. lib. III.

9. *Tamquam equi* (læti & exultantes in pinguibus pascuis) *Depaverunt escam*. Gr. pascebant. *Tamquam agni*, Allusum ad Psalm. CXIV. 4. 6. Colles sicut agni ovium.

10 Memores enim erant adhuc eorum, quæ in incolatu illorum facta fuerant, quemadmodum pro natione animalium eduxit terra muscas, & pro piscibus eructavit fluvius multitudinem ranarum.

11 Novissime autem viderunt novam creaturam avium, cum adducti concupiscentia postulaverunt escas epulationis.

12 In allocutione enim desiderii, ascendit illis de mari ortygometra: & vexationes peccatoribus supervenerunt, non sine illis, quæ ante facta erant, argumentis per vim fulminum: juste enim patiebantur secundum suas nequitias.

13 Etenim detestabiliorem inhospitalitatem instituerunt: alii quidem ignotos non recipiebant advenas; alii autem bonos hospites in servitutem redigebant.

14 Et non solum hæc, sed & alius quidem respectus illorum erat: quoniam inviti recipiebant extraneos.

15 Qui autem cum lætitia receperunt hos, qui eisdem usi erant justitiis, sævissimis afflixerunt doloribus.

16 Percussi sunt autem cæcitate: sicut illi in foribus justi, cum subitaneis cooperti essent tenebris, unusquisque transitum ostii sui quærebat.

17 In se enim elementa dum convertuntur, sicut

T 4

10. *Pro natione*. Nativitate, Gr. ut supra XVI. 19.

11. *Novam creaturam avium*. Coturnices.

12. *In allocutione* (in solatium Gr.) *desiderii*, Gr. deest. Et *vexationes*; ultiones; *Peccatoribus supervenerunt*. Quod fastidio manna carnes concupiverint & seditiose poposcerint. Num. XI. *Non sine illis, quæ ante facta erant, argumentis* (non sine præviis signis, sive portentis) *per vim fulminum*. Docet intervenisse tonitrua, quod indicare videtur furor Domini concitatus in populum. Num. XI. 33.

13. *Etenim detestabiliorem* (forte, quam gentes) *inhospitalitatem instituerunt* (supple Israelitæ) quædam hic deesse videntur ad rerum seriem: memorat autem fœdum Beniaminitarum facinus in Gabaa adversus Levitam, de quo Jud. XIX. *Ignotos non recipiebant*, Jud. XIX. 15. Nullus eos recipere voluit hospites. Idem 18. *In servitutem redigebant*. velut servis abutebantur ad fœdas libidines, ut illi Levitæ contingit.

14. *Alius respectus*. Alia ulciscendi causa: quia non modo *inviti recipiebant extraneos*, verum etiam eos;

15. *Qui cum lætitia receperunt*. Puta bonum illum senem, qui Leviten *iisdem utentem justitiis*, sub eadem Moysi lege viventem exceperat: ℣. 20. *Sævis afflixerunt doloribus*, usque adeo ut filiam opprimendam offerre cogeretur, ℣. 24.

16. *Percussi sunt autem cæcitate*. Mentis quidem, ad exemplum eorum, quibus Angeli apud Sodomos cæcitatem immisere. Gen. XIX. 11.

17. *In se enim*. Hic etiam nonnulla sive exciderunt, sive transposita sunt.

In-

in organo qualitatis sonus immutatur, & omnia suum sonum custodiunt: unde æstimari ex ipso visu certo potest.

18 Agrestia enim in aquatica convertebantur: & quæcumque erant natantia, in terram transibant.

19 Ignis in aqua valebat supra suam virtutem, & aqua extinguentis naturæ obliviscebatur.

20 Flammæ e contrario corruptibilium animalium non vexaverunt carnes coambulantium, nec dissolvebant illam, quæ facile dissolvebatur sicut glacies, bonam escam. In omnibus enim magnificasti populum tuum, Domine, & honorasti, & non despexisti in omni tempore, & in omni loco assistens eis.

In se elementa dum convertuntur. Dum, redundat, & in Gr. deest. *Convertuntur;* Gr. ad verbum, elementa in se harmoniam (sive concentum consensumque) mutantia: hoc est, in alias veluti formas naturasque conversa, ut habes ℣. 6: *Sicut in organo qualitatis sonus immutatur.* Gr. Sicut in psalterio, soni (nominativo plurali) modulationis nomen mutant. *Et omnia suum sonum custodiunt:* Græcus ad elementa refert, semper manentia in sono: quæ neque in Græco, neque apud interpretem satis expedita sunt, & aliquid omnino in ipso textu labis: sensus autem est. Quam facile in organo musico intensis remissisve fidibus, permanente sono, soni tamen modulus inflectitur ac mutatur; tam facile, Deo varie, velut digitis elementa pulsante, ab iisdem naturis tamquam diversos sonos, ita diversos effectus elici: quod & seqq. firmant. *Unde æstimari:* Gr. Quod quidem liquido æstimari potest ex ipso rerum gestarum visu; hoc est, quod explorari potest ex ipsis majorum nostrorum commemoratis historiis.

18. *Agrestia enim* (sive terrestria, Gr.) *in aquatica convertebantur:* quæ videntur spectare ad diluvium: quo tempore *natantia*, natatilia, pisces, *transibant in terram*.

19. *Ignis in aqua*. Ut dictum est supra XVI. 17. 18. 19.

20. *Flammæ e contrario*. Vide XVI. 18. Nec *dissolverunt* (seu dissolvebant, Gr.) illam: vide ibid. 22. 27. Gr. nec dissolvebant facile dissolubile glaciale genus ambrosiæ escæ; hoc est, ex ejusdem capitis XVI. 22. 27. Flammæ non dissolvebant nivem, sive grandinem & glaciem, cognatæ licet naturæ cum manna, quod exiguo solis radio tabescebat. *In omnibus enim*. Summa dictorum a cap. XVI. ad finem; Deum innumerabilibus ostentis ac miraculis effecisse, ut populus Israeliticus supra omnes populos clarus, & a Deo dilectus, neque ulla injuria violandus a gentibus habeatur: quo totus collimabat liber, ut mox etiam videbimus.

FINIS SAPIENTIÆ.

INDEX

VETERIS ET NOVI TESTAMENTI

CANTICA.

LIBER PROVERBIORUM

LIBER ECCLESIASTES.

CANTICUM CANTICORUM SALOMONIS.

LIBER SAPIENTIÆ

F I N I S.